

Inhoud

Woord vooraf		9
--------------	--	---

I	Inleiding	11
I.1	De wereldeconomie	11
I.2	De Nederlandse economie	16
I.3	Collectieve sector	26
I.4	Slot	29
II	De internationale conjunctuur	31
II.1	Ontwikkeling naar regio's	31
II.1.1	Niet-industrielanden	31
II.1.2	Industrielanden	35
II.2	Wereldhandel	48
II.2.1	Wereldhandelsvolume	49
II.2.2	Wereldhandelsprijzen en lopende rekeningen	51
II.2.3	Externe data voor Nederland	55
III	De Nederlandse conjunctuur	59
III.1	Bestedingen en productie	59
III.1.1	Particuliere consumptie	59
III.1.2	Woningbouw	63
III.1.3	Bedrijfsinvesteringen	66
III.1.4	Buitenlandse handel	69

III.1.5	Productie	71
III.2	Prijzen en winsten	74
III.2.1	Inflatie	75
III.2.2	Uitvoerprijs en ruilvoet	77
III.2.3	Winstgevendheid	79
IV	Arbeid en inkomen	81
IV.1	Arbeidsmarkt	81
IV.1.1	Loonvoet	81
IV.1.2	Werkgelegenheid	84
IV.1.3	Arbeidsaanbod, werkloosheid, vacatures	86
IV.2	Inkomensverdeling	93
IV.2.1	Koopkracht	93
IV.2.2	Verdeling groei nationaal inkomen	97
V	De collectieve sector	101
V.1	Het beeld op hoofdlijnen	101
V.2	De collectieve uitgaven	104
V.2.1	Beleidsuitgangspunten	104
V.2.2	De ontwikkeling van de collectieve uitgaven	106
V.2.3	Uitkeringsvolume en i/a-ratio	109
V.3	De collectieve lasten	112
V.3.1	Beleidsuitgangspunten	113
V.3.2	De ontwikkeling van de collectieve lasten	115
V.3.3	De ontwikkeling van de microlasten	117
V.4	Tekort en schuld	118
V.5	Ijklijnen en ijklaten	120
VI	Speciale onderwerpen	125
VI.1	De revisie van de Nationale Rekeningen	125
VI.1.1	Inleiding	125
VI.1.2	Macro-variabelen	126
VI.1.3	Bedrijfstakkenbeeld	131

VI.1.4	Budgettaire kengetallen	133
VI.2	Arbeidsparticipatie in Nederland	136
VI.2.1	Inleiding	137
VI.2.2	Internationale vergelijking participatie	138
VI.2.3	Participatie van ouderen	139
VI.2.4	Participatie van vrouwen	145
VI.2.5	Slot	150

Bijlagen	153
----------	-----

A1	Middelen en bestedingen 1999 en 2000	154
A2	Middelen en bestedingen, 1986-1998	158
A3	Middelen en bestedingen, volumemutaties, 1986-1998	160
A4	Kerngegevens, 1986-2000	162
A5	Volume consumptie, investeringen en invoer; winstindicatoren, 1986-2000	164
A6	Inkomens en prijzen, 1986-2000	166
A7	Kerngegevens arbeidsmarkt, 1986-2000	168
A8	Kerngegevens collectieve sector, 1986-2000	170
A9	Collectieve uitgaven naar beleidsmatige clusters, 1986-2000	172
A10	Sociale zekerheid, 1986-2000	174
A11	Zorg, 1986-2000	176
B1	Externe data voor Nederland, 1985-2000	178
B2	Bestedingscomponenten voor een aantal industrielanden, 1985-2000	180
B3	Overige kerngegevens buitenland, 1985-2000	186
B4	Sleutelvariabelen EU-landen, 1997-2000	196

Verklaring van afkortingen	199
----------------------------	-----

Kaders in hoofdstukken

I	Inleiding	
	Waarom groeit de economie harder dan in het voorjaar werd geraamd?	17
	Onzekerheidsvarianten	18
	Risico's van hoge huizenprijzen	21
	Revisie Nationale Rekeningen	23

II	De internationale conjunctuur	
	Risico koersval aandelen	38
	De dynamiek van het Japanse bedrijfsleven	40
	Het groeiverschil tussen de grote en de kleine EU-landen	47
	OPEC: productiebeperking en discipline	53
III	De Nederlandse conjunctuur	
	Opbouw gezinsbesparingen	60
	Particuliere consumptie en werkelijke individuele consumptie van gezinnen	63
	De invloed van de revisie op de groei van het BBP	73
	Inflatie Nederland versus eurogebied	76
IV	Arbeid en inkomen	
	Vertraagde doorwerking cao-afspraken	83
	Trefzekerheid werkloosheidsramingen	87
	Evenwichtswerkloosheid	88
	De standaard tweeverdiener	96
V	De collectieve sector	
	Discrepancie werkloosheid-werkloosheidsuitkeringen	110
VI	Speciale onderwerpen	
	Waar bleef de groei van het nationaal inkomen in 1996?	129
	Arbeidsongeschiktheid en arbeidsaanbod	143
	Tien dagen zorgverlof	148

Woord vooraf

Nederland gaat met een sterke economie het nieuwe millennium in. Al zes jaar ligt de economische groei ruim boven de 2%, groeit de werkgelegenheid flink en neemt de omvang van het aantal inactieven ten opzichte van het aantal actieven gestaag af.

De economie ontwikkelt zich veel voorspoediger dan een jaar geleden met het oog op de internationale economische crisis kon worden verwacht. Hoewel de groei naar verwachting afneemt van 3,7% in 1998 naar 2¾% in 1999 en 2½% in 2000, is de terugval kleiner dan eerder voorzien. De consumptieve bestedingen – sinds 1998 de belangrijkste drager van de economische groei – waren ook de afgelopen maanden onverwacht uitbundig, mede door aanhoudende vermogenswinsten voor gezinnen. In de loop van 1999 wordt de rol van de uitvoer groter. Nederlandse exporteurs kunnen hun voordeel doen met de aantrekkende economie in Europa en Oost Azië.

Het is belangrijk om het groeipotentieel van de Nederlandse economie verder uit te bouwen. Het kabinet zet daarom het ‘Paarse’ beleid voort, gericht op verbetering van de werking van markten. Daarbij is onder andere verbetering van het ondernemersklimaat, introductie van concurrentie in nutssectoren en herziening van bestaande regelgeving aan de orde. Ook wordt het Nederlandse belastingstelsel internationaal meer concurrerend met de herziening van het fiscale systeem in 2001.

Het is belangrijk dat versterking van het groeipotentieel samengaat met een ontwikkeling van de loonkosten die in overeenstemming is met de economische ontwikkeling. De voorziene stijging van de arbeidskosten bij een dalende conjunctuur draagt het gevaar in zich dat de concurrentiepositie van bedrijven verslechtert, waardoor winsten en investeringen onder druk komen. Dat dit op termijn ten koste kan gaan van de werkgelegenheid hebben we begin jaren negentig geleerd. Het kabinet biedt in 2000 ruimte voor een gematigde loonkostenontwikkeling door een pakket van lastenverlichting en koopkrachtverbetering. Hiermee zet het kabinet, na in 1999 de lasten te hebben verhoogd om de sociale fondsen op orde te brengen, de ‘Paarse’ lijn van lastenverlichting weer door. Dankzij de voorspoedige economische ontwikkeling kan dit samengaan met een verdere reductie van het financieringstekort, zodat een gezond macro- economisch

klimaat gewaarborgd blijft.

Ondanks deze gunstige ontwikkelingen ligt er nog een drietal belangrijke uitdagingen in het versterken van de economische structuur. Ten eerste moeten we de kansen benutten die de informatie- en communicatietechnologie (ICT) ons biedt. ICT is een bron van nieuwe activiteiten, werkgelegenheid en productiviteitsgroei. Bovendien zal ICT de manier waarop bedrijven opereren structureel beïnvloeden. In hoeverre Nederland daar haar voordeel mee kan doen hangt onder meer af van de aanwezigheid van geschoold personeel, de ruimte voor innovatief ondernemerschap en een snelle, betaalbare en betrouwbare aansluiting op de digitale infrastructuur.

Naast een goede digitale bereikbaarheid is ook een verbetering van de fysieke bereikbaarheid belangrijk. Nieuwe en groeiende bedrijvigheid vereist extra investeringen in wegen en spoor en een beter gebruik van bestaande infrastructuur.

Ten derde moeten we ons beschikbare arbeidspotentieel beter inzetten, zoals ook naar voren komt in een speciale paragraaf hierover in deze Macro Economische Verkenning. Terwijl steeds meer bedrijven problemen hebben om aan personeel te komen, staat nog steeds een groot aantal mensen met een uitkering langs de kant. De terugkeer van uitkeringsgerechtigden naar de arbeidsmarkt en het voorkomen van het vroegtijdig verlaten van het arbeidsproces is een belangrijke uitdaging. Dit geldt met name voor de bevolkingsgroepen die nu een lage participatie hebben, zoals ouderen, allochtonen en mensen met een lage opleiding. De overheid beoogt daarom de overstap naar betaald werk fiscaal aantrekkelijker te maken. Bovendien zullen uitvoeringsinstellingen in de sociale zekerheid worden gestimuleerd om de reïntegratie van uitkeringsgerechtigden te verbeteren.

De gunstige ontwikkeling van de Nederlandse economie in de recente periode van turbulente internationale economische ontwikkelingen, laat zien dat ons beleid gericht op het versterken van de economische structuur vruchten afwerpt. De goede economische uitgangspositie die we nu innemen, moeten we benutten om dit beleid nog meer kracht bij te zetten. Op die manier kunnen we inspelen op de uitdagingen die nog voor ons liggen.

De Minister van Economische Zaken,

A. Jorritsma-Lebbink

I Inleiding

De wereldeconomie

I.1

Het gaat beter met de wereldeconomie. Azië is eind vorig jaar al in herstel gegaan en andere door de financiële crisis getroffen regio's zullen naar verwachting nog dit jaar volgen. De West-Europese economie trekt mede daardoor aan. Doordat voor de Verenigde Staten een groeivertraging wordt geprojecteerd, terwijl voor Japan groeiherstel uitblijft, is de versnelling in de mondiale groei tamelijk bescheiden. De wereldhandel komt naar verwachting in de tweede helft van 1999 goed op gang en zal komend jaar met zo'n 6% kunnen toenemen. De internationale prijzen lopen daarbij op. De vooruitzichten voor de inflatie in de industrielanden blijven echter gunstig. In Europa kan de werkloosheid licht blijven dalen.

De wereldeconomie is het dieptepunt gepasseerd. De financiële markten zijn weer enigszins op adem gekomen. Ruim een half jaar geleden dreigden de financiële spanningen mondiaal ernstige repercussies te krijgen. De ramingen van de internationale organisaties gingen toen vergezeld van krachtig aangezette neerwaartse varianten, terwijl de kans dat het beeld positiever uit zou pakken niet groot werd geacht. Inmiddels zijn de onzekerheden in het internationale beeld veel evenwichtiger verdeeld. Nog steeds valt niet uit te sluiten dat de mondiale groei scherp gaat vertragen als gevolg van een aandelenrash in de Verenigde Staten met uitstralingseffecten en vertrouwensverlies in de dollar, en/of door hernieuwde onrust op de financiële markten rond Rusland, Brazilië of China. Maar de kans dat dit uitloopt op een mondiale crisis is sterk verminderd. Anderzijds zou opnieuw het groeipotentieel van de Verenigde Staten kunnen zijn onderschat en zou het herstel in West-Europa meer vaart kunnen krijgen.

In de centrale projectie stijgt de wereldproductie dit jaar met 2½%, een kwart punt meer dan in 1998, en komend jaar met circa 3%. Het groeitempo van de wereldeconomie als geheel is door de crisis niet sterk vertraagd. Maar de prestaties van de verschillende regio's lopen sterk uiteen. Enerzijds werden Japan, de Aziatische NIE's, Latijns-Amerika en Rusland zwaar getroffen, en anderzijds verkeerden de Verenigde Staten in een bijna

ongeremde hoogconjunctuur. Daartussen bevindt zich West-Europa, dat van de crisis een fikse klap meekreeg, maar niet in een recessie geraakte.

Voor West-Europa lijkt dit jaar de ook eerder voorziene afzwakking van de productiegroei tot 1¾% gerealiseerd te worden. De Amerikaanse economie wist het hoge groeitempo langer vol te houden dan verwacht, waardoor de groeiraming voor dit jaar als geheel is verhoogd naar 3¾%, ondanks de in het tweede kwartaal opgetreden afkoeling. Japan liet in het eerste kwartaal door budgettaire impulsen een verrassend scherpe opleving zien, gevolgd door een stabilisatie in het tweede kwartaal. Daarmee kan de groei van het productievolume dit jaar op ½% uitkomen, waar eerder een verdere daling was voorzien. Voorts is in de opkomende Aziatische industrielanden het herstel eerder en krachtiger ingezet dan verwacht; vooral Zuid-Korea en Singapore deden het beter. Tegenover deze meevallers stonden tegenvallende ontwikkelingen in Latijns-Amerika en de transitielanden, terwijl de olieproducerende landen de naweeën ondervonden van de lage inkomsten in het voorbije jaar. Ook voor deze regio's lijkt inmiddels het dieptepunt gepasseerd. Met name de Braziliaanse economie is na de real-crisis van begin dit jaar opvallend snel opgeveerd.

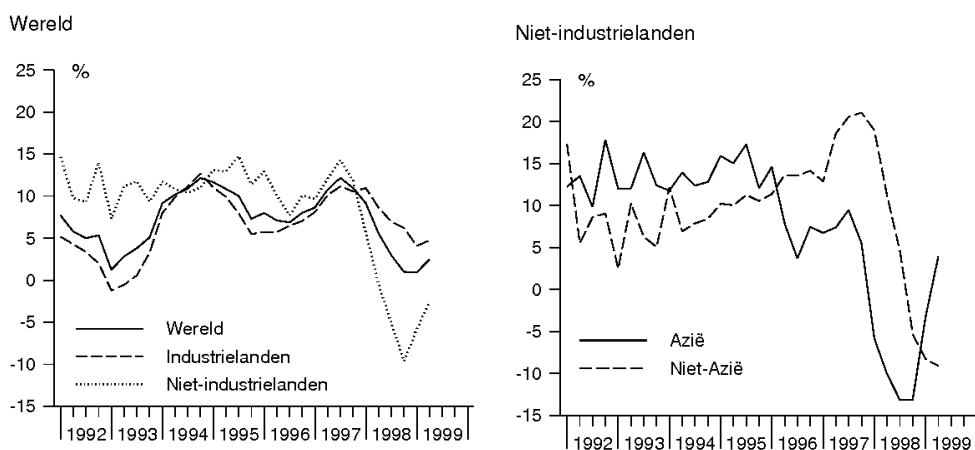
Tabel I.1 BBP-volume naar regio's, 1989-2000

	1989-1992	1993-1996	1997-2000	1998	1999	2000
mutaties per jaar in %						
Verenigde Staten	1,6	2,9	3½	3,9	3¾	2¾
Japan	3,7	1,8	– ¼	– 2,8	½	0
EU-landen	2,0	1,6	2½	2,7	1¾	2½
Industrielanden	2,1	2,2	2½	2,3	2½	2
Niet-industrielanden	3,3	5,1	3½	2,3	2¼	4
Wereld	2,7	3,6	3	2,3	2½	3

Voor het komende jaar wordt voor bijna alle crisislanden weer een positieve groei verwacht, met een herstel van de buitenlandse handel en de binnenlandse afzet. Het vertrouwen van de buitenlandse investeerders zal zich verder kunnen herstellen, en de netto kapitaalstroom naar de niet-industrielanden, die vorig jaar slechts \$ 65 mld bedroeg tegen \$ 210 mld in 1996, zal naar verwachting weer aanzwellen. De groei van de Amerikaanse economie kan zich rond 2¼% blijven bewegen, onder de veronderstelling dat de aandelenkoersen standhouden op het huidige tamelijk hoge niveau. De vooruitzichten voor Japan blijven somber. De herstructurering van het Japanse bedrijfsleven zal nog minstens enkele jaren vergen, en de stimuleringsmogelijkheden van de overheid raken

bijna uitgeput. De lopende overheidsprogramma's raken in de tweede helft van dit jaar uitgewerkt, en wanneer nieuwe stimulansen uitblijven lijkt een stabilisatie van de productie op het gemiddelde niveau van dit jaar het maximaal haalbare. De Europese Unie tenslotte zal naar verwachting in 2000 uitkomen op een groei van circa 2½%, een tempo dat al in de loop van het huidige jaar kan worden bereikt. De West-Europese BBP-groei was zeer zwak rond het begin van dit jaar. Daarna is een duidelijke verbetering ingetreden, en deze zal naar verwachting doorzetten. Gunstige omstandigheden daarbij zijn het herstel van de vraag op de buitenlandse afzetmarkten, de lage rentes en de in het algemeen goede concurrentieposities. De industriële bedrijvigheid in Europa is in de zomermaanden na een periode van krimp weer gaan toenemen, orderportefeuilles worden weer beter gevuld. Het producentenvertrouwen was halverwege dit jaar weer terug op het lange-termijngemiddelde, en het consumentenvertrouwen kwam na enkele maanden van daling weer dichtbij de recordhoogte van begin dit jaar. Ondertussen is ondanks de forse stijging van de olieprijs en de tijdelijk dure dollar de inflatie in Europa rond 1% blijven belopen, met name als gevolg van scherp dalende voedselprijzen. De vooruitzichten voor prijsstabiliteit blijven gunstig, ook bij de te verwachten versnelling in de bedrijvigheid.

Grafiek I.1 Groei^a invoervolume naar regio's

^a mutaties t.o.v. 12 maanden eerder.

De wereldhandel kreeg door de crisis een gevoelige terugslag, ondanks de krachtige invoervraag van de Verenigde Staten. Gedurende geheel 1998 stagneerde de wereldhandel. In het eerste kwartaal van 1999 kwam er weer enige beweging in de wereldvraag,

dankzij de opleving in Azië, maar pas in het tweede kwartaal trad een duidelijk herstel in (grafiek I.1). Naar verwachting kan dit de hele ramingsperiode voortduren. Door de zwakke start blijft de wereldhandelsgroei dit jaar beperkt tot 2¾%, maar voor volgend jaar mondt de projectie uit in een groeicijfer van 6%.

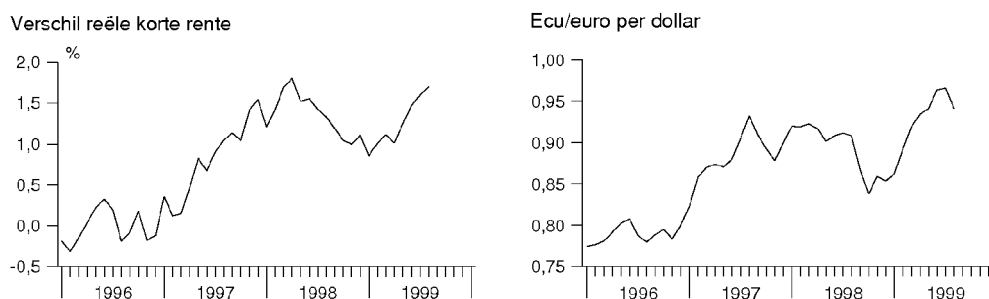
De vraaguitval in de niet-industriële wereld had zijn weerslag op de uitvoer van de industrielanden, en drukte ook daar de productie en de invoer. In de eerste helft van 1999 trok de vraag van de niet-industrielanden duidelijk aan, maar dat betrof alleen de Aziatische landen. Elders buiten de industriële wereld ging de vraaguitval nog door. Voor West-Europa (en daarmee ook voor Nederland) kwam daardoor het groeiherstel op de relevante afzetmarkten relatief laat. De West-Europese uitvoer is namelijk veel meer gericht op Oost-Europa, Latijns-Amerika en het Midden-Oosten dan op Azië. Het volume van de EU-uitvoer naar de niet-industrielanden (bijna een kwart van de totale EU-uitvoer) lag in de eerste helft van dit jaar circa 10% lager dan een jaar eerder. Naar schatting heeft de teruggang van de vraag in de eerstgenoemde regio's een driemaal zo groot negatief effect gehad op de uitvoer- en productiegroei van West-Europa (en Nederland) als de vraagdaling in Azië. Dat de totale uitvoer van de EU-landen over deze periode slechts met ½% daalde kwam doordat de onderlinge Europese handel en de uitvoer naar Noord-Amerika nog wel bleven stijgen.

Door de grote regionale groeiverschillen verbeterde de externe positie van de Aziatische crisislanden aanzienlijk, evenals die van Japan. De tekorten van de grondstoffen-producerende landen namen in eerste instantie verder toe, maar scherpe invoerdalingen brachten daarin verandering. Het externe tekort van de Verenigde Staten liep scherp op, terwijl het overschot van de EU-landen kleiner werd. Volgend jaar zullen de externe posities naar verwachting nog verder uiteenlopen. Het Japanse surplus wordt groter, doordat de invoergroei laag blijft en de uitvoer profiteert van de herstellende wereldvraag. Hoewel voor de Verenigde Staten komend jaar de groei van invoer en uitvoer elkaar niet veel meer ontlopen, blijft het Amerikaanse lopende-rekeningtekort verder oplopen, omdat de waarde van de invoer veel groter is dan die van de uitvoer.

Gemeten in nationale valuta's dalen de wereldmarktprijzen van industrieproducten al enkele jaren, dankzij de teruggelopen inflatie in de industrielanden en scherpe concurrentie. Naar verwachting zullen zij dit en komend jaar verder dalen. Veel sterker was de daling van de grondstoffenprijzen. De metaalprijzen zijn sinds een aantal maanden echter weer gaan stijgen, door de (verwachte) aantrekkende wereldvraag. De olieprijs hebben sinds maart jongstleden een spectaculair herstel laten zien. Onder invloed van productiebeperking door grote olieproducenten binnen en buiten het OPEC-kartel werden de olievoorraden in snel tempo minder hoog. Dit leidde bij een verwachte vraagtoename tot een forse prijsstijging: waar eind vorig jaar nog geen \$ 10 voor een vat Brent-olie werd betaald, was de spotnotering begin augustus bijna \$ 21 per vat. Overigens is, zoals

grafiek I.2 laat zien, het huidige prijsniveau van ingevoerde ruwe olie historisch gezien niet uitzonderlijk, wanneer rekening wordt gehouden met de algemene inflatie. Het is aannemelijk dat door de prijsstijging extra aanbod wordt uitgelokt, ook door OPEC-leden, vooral wanneer in april komend jaar de afspraak afloopt. Daardoor zal het hoge prijsniveau ondanks de toenemende vraag niet volledig vastgehouden kunnen worden. De raming voor volgend jaar is gemiddeld \$ 18 per vat.

Grafiek I.3 Verschil reële korte rente Verenigde Staten en eurogebied, dollarkoers van de euro

De Amerikaanse dollar vertoonde in de eerste helft van 1999 een sterke stijging ten opzichte van de euro (grafiek I.3). De aanhoudende kracht van de Amerikaanse economie en oplopende reële rentever verschillen vormen hiervoor de belangrijkste verklaringen. Sinds medio juli heeft de dollar weer een deel van de winst moeten prijsgeven. Door de groeivertraging van de Amerikaanse economie en de positieve berichten uit Europa, in het bijzonder uit Duitsland en Frankrijk, werden de bakens verzet. Recent droegen ook afnemende rentever verschillen, met name in de lange sfeer, bij tot een afzwakking van de dollar. Voor de projectieperiode wordt een verdere daling van de dollar ten opzichte van de euro aannemelijk geacht, gezien de verwachte verandering in de productiegroei van de betreffende regio's, en daarmee samenhangende veranderingen in (reële) rente-ecarts.

In de loop van vorig jaar werd de groei van de voor Nederland relevante afzetmarkten steeds kleiner, en uiteindelijk zelfs negatief. Het duurde tot het tweede kwartaal van dit jaar voordat een duidelijk herstel inzette. Het vraagherstel zal bij het geschetste beeld van de wereldeconomie ook volgend jaar doorzetten. Voor 2000 wordt de groei van de relevante wereldhandel geraamd op 5½%. Voor het lopende jaar blijft de jaarommutatie als gevolg van het lage niveau van het eerste kwartaal beperkt tot 2%.

De prijsbeweging bij leveranciers en concurrenten wordt iets minder gematigd. In guldens gemeten zetten invoerprijs en relevante wereldhandelsprijs in beide jaren echter hun daling voort, in 2000 vooral door de geprojecteerde dollardaling.

I.2 De Nederlandse economie

De groei van het Nederlandse BBP wordt voor dit jaar geraamd op 2¾% en voor volgend jaar op 2½%. Na de groeicijfers van 3,8% in 1997 en 3,7% in 1998 betekent dit een duidelijke vertraging, maar minder scherp dan eerder moest worden gevreesd. Na een dieptepunt in het eerste kwartaal van 1999 lijkt de uitvoergroei zich redelijk snel te herstellen. De consumptie bleef tot en met de eerste helft van 1999 aanhoudend hard groeien, maar zal naar verwachting vanaf medio 1999 tempo verliezen. Door de lagere productiegroei daalt de investeringsquote. De arbeidsmarkt reageert met vertraging op de conjuncturomslag in de productie, zodat de werkgelegenheidsgroei dit jaar nog relatief hoog blijft. Volgend jaar groeit de werkgelegenheid waarschijnlijk nauwelijks sneller dan het arbeidsaanbod, zodat de werkloosheid in 2000 nog maar weinig daalt.

De Nederlandse economie heeft zich in het eerste halfjaar gunstiger ontwikkeld dan in het Centraal Economisch Plan van dit voorjaar werd geraamd. Naast een wat krachtiger herstel op de wereldmarkten is het vooral de sterkere dollar die de hogere uitvoerramingen verklaart. En ondanks minder gunstige koopkrachtcijfers is de volumegroei van de consumptie ook iets opwaarts bijgesteld, omdat met name de autoverkopen in het eerste halfjaar onverwacht sterk bleven stijgen.

De economische groei voor 1999 wordt nu geraamd op 2¾%, hetgeen naar zich laat aanzien opnieuw beduidend hoger is dan gemiddeld in de Europese Unie. Volgend jaar presteert de Nederlandse economie naar verwachting even goed als die van de EU-15. In de projectie zwakt de groei van het nationale BBP dan enigszins af tot 2½%. Voor de EU-landen wordt gemiddeld eenzelfde groeicijfer geraamd, maar voor hen betekent dit een versnelling van de groei met ¾%-punt. Deze versnelling is geconcentreerd in de grotere lidstaten. Die hebben relatief veel last gehad van de economische crises in Azië, Rusland en Latijns-Amerika, en zien – nu deze crises voorbij zijn – het BBP duidelijk aantrekken. De kleinere lidstaten vinden dit jaar compensatie in een relatief sterke binnenlandse conjunctuur, die naar verwachting echter volgend jaar niet meer uitmondt in een versnelling van de economische groei.

Waarom groeit de economie harder dan in het voorjaar werd geraamd?

In het Centraal Economisch Plan van dit voorjaar werd voor 1999 een economische groei geraamd van 2%. Nu wordt voor dit jaar een toename van het BBP met 2¾% verwacht. Wat verklaart deze relatief grote bijstelling van de BBP-raming?

Om te beginnen is met name in de industrielanden de groei tot dusver meegevallen. Daardoor ligt de raming van de relevante wereldhandelsgroei voor 1999 nu ¾% hoger dan ten tijde van het Centraal Economisch Plan. Deze bijstelling resulteert in een verhoging van de verwachte BBP-groei voor dit jaar met ¼%.

Voorals gevolg een hogere gemiddelde koers van de dollar en een onverwachte sterke stijging van de olieprijs in dit jaar is ook het geprojecteerde verloop van de internationale prijzen gewijzigd. Deze wijziging gaat gepaard met een gunstiger inschatting van de prijsconcurrentiepositie en daarmee van de uitvoer. Het effect hiervan op de raming van de economische groei in 1999 is iets groter dan dat van de bijstelling van het geraamde verloop van de wereldhandel, namelijk +0,3%.

Ook de consumptieraming is in vergelijking met het Centraal Economisch Plan iets naar boven bijgesteld, vanwege een onverwacht sterke toename van de duurzame consumptie. Deze bijstelling heeft slechts een klein effect op de geraamde BBP-groei, mede omdat een groot deel van de duurzame consumptie wordt geïmporteerd.

Tenslotte speelt de revisie van de Nationale Rekeningen een rol. Zoals in hoofdstuk III nader wordt uiteengezet, komt de groei van het BBP in 1999 na de revisie bijna 0,1% hoger uit dan ervóór.

Tabel I.2 *Enkele kerngegevens voor Nederland, 1996-2000*

	1996	1997	1998	1999	2000
mutaties per jaar in %					
<i>Internationaal</i>					
Relevant wereldhandelsvolume	3,9	9,4	7,2	2	5½
Prijspeil goedereninvoer	1,0	2,6	- 2,0	- ¼	- ¾
Dollarkoers (niveau, guldens)	1,69	1,95	1,98	2,05	1,95
Olieprijs (Brent, niveau, dollars per vat)	20,7	19,2	12,9	16	18
<i>Lonen en prijzen</i>					
Contractloon marktsector	1,7	2,2	3,0	2½	3
Loonsom per werknemer marktsector	1,4	2,5	2,3	3½	3¾
Prijsconcurrentiepositie ^a	3,7	4,1	- 1,3	¼	- 1¼
Consumentenprijsindex	2,0	2,2	2,0	2	1¾
Koopkracht modale werknemer (excl. incidenteel)	0,6	- 0,2	1,5	- ¼	1
<i>Volume bestedingen en productie</i>					
Goederenuitvoer (excl. energie)	4,1	10,0	6,9	4	5¾
Goedereninvoer	4,5	9,3	8,0	4¾	5½
Particuliere consumptie	4,0	2,6	4,1	4¼	3¼
Bruto investeringen bedrijven (excl. woningen)	6,4	8,4	8,6	2	1
Investeringen in woningen	4,1	6,5	- 0,9	¾	1¾
Productie marktsector ^b	2,7	4,0	3,7	3	2¾
Bruto binnenlands product	3,0	3,8	3,7	2¾	2½
Reëel nationaal inkomen	1,9	5,5	3,2	2½	3¼
<i>Arbeidsmarkt</i>					
Werkgelegenheid (in arbeidsjaren)	2,5	2,8	2,7	2¼	1¼
Werkgelegenheid (≥ 12 uur/week, in personen)	2,8	3,1	2,9	2½	1½
Arbeidsaanbod (in personen)	2,1	2,1	1,4	1½	1¼
niveaus					
Werkloze beroepsbevolking (in dzd)	494	438	348	290	280
Idem in % van de beroepsbevolking	7,1	6,2	4,8	4	3¾
Personen met een werkloosheidsuitkering (in dzd)	765	701	604	550	540
Verhouding niet-actieven versus actieven (in %)	75,5	72,9	70,4	68¾	68¼
<i>Collectieve sector</i>					
Vorderingentekort collectieve sector (in % BBP)	1,8	1,2	0,8	0,6	0,3
Bruto schuld collectieve sector (ultimo, in %BBP)	75,3	69,9	66,6	64,0	62,2
Collectieve-lastendruk (in % BBP)	41,4	41,0	40,5	41,5	41,1
<i>Diversen</i>					
Arbeidsinkomensquote marktsector ^b (in %)	82,8	81,5	81,0	83	83¾
Arbeidsproductiviteit marktsector ^b	- 0,3	1,0	0,9	¾	1½
Saldo lopende transacties buitenland (in % BBP)	5,4	7,0	6,0	5¼	5½
Lange rente (in %, 10-jaars staatsleningen)	6,2	5,6	4,6	4½	5

^a Prijsstijging relevante wereldhandel minus prijsstijging uitvoer van goederen (excl. energie).^b Excluser de delfstoffenwinning en exploitatie omroerend goed.

Onzekerheidsvarianten

Het groeipotentieel in de Verenigde Staten zou in de centrale projectie opnieuw kunnen zijn onderschat. Bij een hogere groei profiteert de rest van de wereld van een grotere Amerikaanse vraag naar importen. Dit effect wordt vergroot door de hogere dollarkoers die bij deze onzekerheidsvariant past, en die bovendien de Europese concurrentiepositie versterkt. Bij een Amerikaanse groei-meevaller van 1%-punt en een 5% hogere dollarkoers, is het effect op de Europese landen, waaronder Nederland, te becijferen op een ½% à ¾% hogere BBP-groei.

De belangrijkste binnenlandse groeifactor die in de projectie voor volgend jaar wellicht nog wordt onderschat, is het consumptievolume. Met name wanneer aandelen en huizen sterk in prijs blijven stijgen, zou de consumptie een groeitempo van ruim 4% kunnen vasthouden, met als gevolg een ¼ à ½ % hogere BBP-groei. Zo een ontwikkeling zou tegelijk risico's in zich bergen voor de verdere toekomst, omdat de speculatieve component op beurs en woningmarkt daarmee groter zou worden.

Tegenover de kans op een aanhoudend hoge groei in de Verenigde Staten staat ook het risico van een scherpere groeivertraging, gelet op de toenemende onevenwichtigheden in de Amerikaanse economie. De negatieve effecten in zo'n variant zijn ruwweg even groot als de hierboven genoemde positieve effecten bij een groeimeevaller.

Een bijzondere onzekerheid vloeit voort uit de millenniumproblematiek. Het CPB verwacht daarvan geen merkbaar effect op de macro-economische jaarcijfers, maar ernstige verstoringen kunnen niet worden uitgesloten (zie CEP 1999).

Een daling van de aandelenkoersen in de industrielanden met circa 20% ten opzichte van het huidige niveau vermindert de economische groei in Europa (en Nederland) in 2000 met ¼% à ½%. Daarbij is ervan uitgegaan dat de koerscorrectie op de effectenbeurzen wordt gevolgd door een monetaire verruiming. Hangt de beurs- crash samen met een oplopende rente bij stijgende inflatieverwachtingen, dan zullen de negatieve gevolgen belangrijk groter zijn. Ook dreigen grotere effecten wanneer vertrouwensverliezen de directe vermogenseffecten versterken.

Hoewel de groei van het BBP dit jaar de eerdere verwachtingen overtreft, is nog steeds sprake van een duidelijke vertraging na de topjaren 1997 en 1998, die groeicijfers van 3,8% en 3,7% lieten noteren. De groeivertraging van het BBP komt vooral op het conto van de uitvoer (excl. energie), die in de afgelopen twee jaar nog met gemiddeld 8,4% per jaar steeg. Weliswaar trekt de export in de loop van 1999 sterk aan, maar de toename op jaarbasis bedraagt toch slechts 4%. De uitvoer groeit daarmee wel harder dan de relevante wereldhandel. Voor een deel is dit te danken aan het specialisatiepatroon. Bij een aantrekken van de internationale handel neemt de vraag naar producten van de basischemie relatief sterk toe en daarin is Nederland gespecialiseerd. Daarnaast speelt een rol dat de export dit jaar nog profiteert van de forse verbetering van de prijsconcurrentiepositie in 1996 en 1997. Volgend jaar stijgt de uitvoer naar verwachting met 5¼%, ongeveer even hard als de relevante wereldhandel. Tegenover een geprojecteerde lichte verslechtering van de prijsconcurrentiepositie staat dan nog steeds een positief effect van het specialisatiepatroon.

Naar verwachting zal de groei van de particuliere consumptie in de tweede helft van het jaar afzakken, maar waarschijnlijk komt het jaarcijfer 1999 voor deze groei toch uit boven de 4%. Daarmee neemt de consumptie evenals vorig jaar belangrijk meer toe dan het beschikbaar gezinsinkomen. Dit valt vooral te verklaren uit het feit dat Nederlandse gezinnen de waarde van hun bezittingen flink hebben zien toenemen door de sterk gestegen huizenprijzen en beurskoersen (vermogens effecten). In de projectie ligt besloten dat de prijzen van deze activa in de tweede helft van 1999 en in 2000 niet in dezelfde mate door blijven stijgen, zodat de vermogens effecten geleidelijk zullen afnemen. Ook een afzakking van de groei van de duurzame consumptie als gevolg van verzadigingseffecten draagt bij aan de verwachte vermindering van de toename van de consumptieve bestedingen. Toch ligt de geraamde consumptiegroei volgend jaar met 3¼% nog ruim boven de toename van het beschikbaar gezinsinkomen, dat in het voorliggende beeld in 2000 met 2½% groeit.

De investeringen in woningen bereikten in 1997 een bijzonder hoog niveau en na een lichte teruggang in 1998 nemen zij dit jaar weer iets toe. Vooral in de eerste helft van 1999 is flink gebouwd als gevolg van de productie-inhaal na het natte najaar van 1998 en als gevolg van het opnieuw zachte winterweer. Volgend jaar groeien de investeringen in woningen naar verwachting met 1¼%. De nieuwbouwproductie stijgt dan weliswaar niet verder, maar de herstel- en verbouwactiviteiten doen dat wel. De ontwikkeling van de investeringen in woningen wordt in beide jaren positief beïnvloed door de stijgende kwaliteit van de nieuwbouw. De woonconsument stelt namelijk steeds hogere kwaliteitseisen aan de woning.

Risico's van hoge huizenprijzen

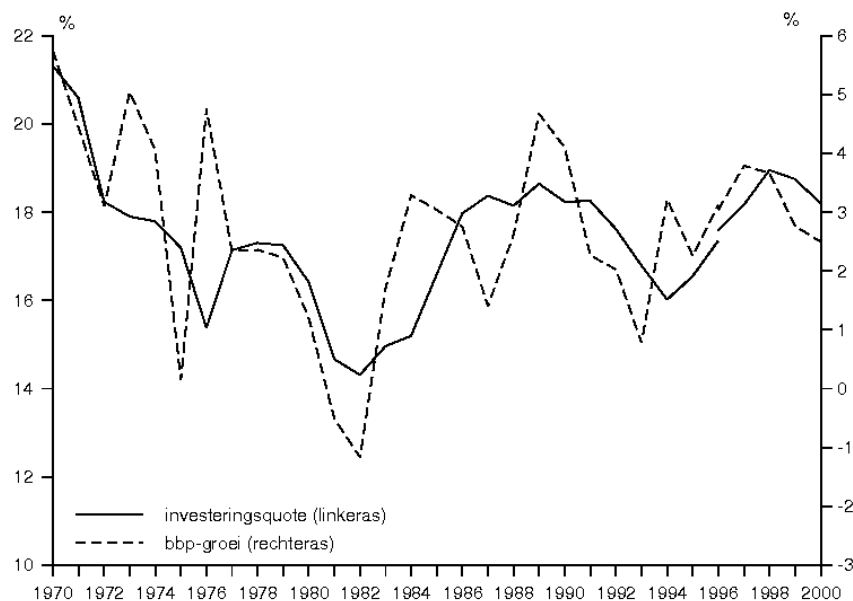
Het gemiddelde prijspeil van woningen is in de jaren negentig on-geveer verdubbeld. Tegenover een op korte termijn vrij inelastisch aanbod van woningen stond een sterk groeiende vraag, als gevolg van de gunstige ontwikkeling van de beschikbare gezinsinkomens, de daling van de rentestand, een soepeler opstelling van de verstrekkers van hypothecaire leningen en een relatief sterke stijging van de huren. Deze factoren kunnen de grote prijsstijging grotendeels verklaren, maar het valt niet uit te sluiten dat er ook een speculatieve component in zit. Een prijsdaling, mogelijk op gang gebracht door een rentestijging, hoeft macro-economisch geen ernstige gevolgen te hebben maar kan sommige huishoudens wel in problemen brengen.

Bij een prijsdaling van woningen zien de eigenaren hun vermogen afnemen. Dit vermogensverlies werkt geleidelijk door in wat minder groei van de consumptieve bestedingen. Een prijsdaling van 10% resulteert naar verwachting na twee jaar in ruim ½% minder consumptie en circa ¼% minder BBP. Voor zover de omslag op de woningmarkt samenhangt met een stijging van de rente, zet die stijging de groei van het BBP verder onder druk¹. Dat is te meer het geval, indien de hogere rente gepaard gaat met een daling van de aandelenkoersen en vertrouwensverlies.

De gevolgen voor individuele huizenbezitters van een prijscorrectie op de woningmarkt hangen af van de persoonlijke situatie. Zo'n prijscorrectie is vooral nadelig voor degenen die op de top van de markt met geleend geld een huis hebben gekocht. Het vermogensverlies wordt zichtbaar wanneer zij willen (of moeten) verhuizen.

Het effect van een rentestijging op de woonlasten hangt af van de overeengekomen rentevaste periode. Ook de gekozen hypotheekvorm beïnvloedt de gevolgen voor individuele huizenbezitters. In het geval van een zogenoemde spaarhypotheek staat tegenover het nadeel van een hogere rente over de hypothecaire schuld het voordeel van een lagere spaarpremie. De sinds kort populaire beleggingshypotheek kan nadelig uitvallen als niet alleen de rente omhoog gaat, maar tegelijkertijd de aandelenkoersen dalen.

Grafiek I.4 BBP-groei en investeringsquote^a, 1970-2000^b

^a Bruto investeringen in overige vaste activa als percentage van de bruto toegevoegde waarde van bedrijven tegen factorkosten.

^b De breuk in de reeksen in 1996 is het gevolg van de recente revisie van de Nationale Rekeningen. Er zijn nog geen gereviseerde cijfers voor de periode 1970-1995 beschikbaar.

De bruto investeringen in vaste activa van bedrijven groeien dit jaar naar verwachting met 2%. Na de hoge groeicijfers van de afgelopen jaren blijven de investeringen daarmee op een hoog niveau. Met name de investeringen in auto's zijn vorig jaar sterk gestegen, en deze groei zette door in de eerste helft van 1999. De geprojecteerde groeivertraging van de investeringen weerspiegelt dus in belangrijke mate dat de kapitaalgoederenvoorraad in de afgelopen jaren al sterk is gegroeid. Waarschijnlijk investeren de dienstensectoren, en met name het transportwezen, dit jaar meer dan de industrie, want bij de investeringen in auto's en in gebouwen vallen dit jaar de hoogste groeicijfers te noteren. Dat de investeringen van de industrie dit jaar weinig dynamisch zijn, is goed verklaarbaar. In de loop van vorig jaar is de productiegroei in de industrie vrijwel tot stilstand gekomen. Als gevolg daarvan was de bezettingsgraad van de productiecapaciteit medio dit jaar anderhalve punt lager dan een jaar eerder. Inmiddels is de bezettingsgraad weer enigszins gestegen en is bovendien het producentenvertrouwen, nadat dit eerder sterk was gedaald, weer toegenomen. Dit weerspiegelt ook het onverwacht krachtige herstel van de exportgroei.

Revisie Nationale Rekeningen

Naar aanleiding van het nieuwe Europees Systeem van Rekeningen (ESR) heeft het CBS dit jaar een revisie van de Nationale Rekeningen doorgevoerd (zie hierover ook paragraaf VI.1). De cijfers in deze Macro Economische Verkenning sluiten aan bij de gereviseerde Nationale Rekeningen 1998.

De revisie behelst een aantal definitiewijzigingen, terwijl tegelijk nieuwe statistische inzichten en waarnemingen zijn verwerkt. De economische werkelijkheid is niet veranderd, maar wordt nauwkeuriger in beeld gebracht.

Als gevolg van de revisie veranderen de niveaus van bijna alle macro-variabelen. Zo is het niveau van het BBP voor het revisiejaar 1995 met 4,1% naar boven bijgesteld. Deze bijstelling hangt onder andere samen met een ruimere definitie van de investeringen: onder meer de uitgaven voor software en databanken zijn geen lopende uitgaven meer, maar maken voortaan onderdeel uit van de investeringen. Een opwaartse herziening van het werkgelegenheidscijfer heeft onder andere tot gevolg dat de verhouding niet-actieven versus actieven (i/a-ratio) door de revisie circa 4½%-punt lager uitkomt.

De revisie heeft ook gevolgen voor de relatieve mutaties van verschillende economische variabelen, maar deze zijn vrij beperkt. De geraamde groei van het BBP komt dit jaar na de revisie bijvoorbeeld bijna 0,1% hoger uit dan ervóór, met name omdat de uitgaven voor software op de drempel van het nieuwe millennium relatief hard groeien.

Ook budgettaire kengetallen, zoals het EMU-tekort en de EMU-schuld, veranderen door de revisie. Dat is niet alleen het geval vanwege het noemereffect van het hogere BBP. Ook een andere afbakening van de collectieve sector is van belang. Zo leidt de verwijdering van de VUT-fondsen uit de collectieve sector tot een hoger EMU-tekort, omdat deze fondsen een overschot hebben. De loon- en inkomstenbelasting en de premies volksverzekeringen worden na de revisie op gelijke manier verwerkt. Kasbetalingen tussen de fiscus en de volksverzekeringsfondsen komen dus in hetzelfde jaar in de boeken, waardoor nabetalingen niet langer het EMU-tekort vertekenen. Het effect van de revisie op het vorderingentekort heeft niet in elk

Tegenover het aantrekken van de investeringsactiviteit in de industrie staat het komende jaar echter waarschijnlijk een afzwakking van de investeringen in de dienstensectoren. Daar speelt naast de verwachte vermindering van de groei van de consumptieve bestedingen ook de verslechtering van de winstgevendheid een rol. De investeringsquote, het aandeel van de bruto investeringen van bedrijven in hun toegevoegde waarde, daalt van 19% vorig jaar naar een niveau van 18¼% in de projectie voor 2000.

De lage inflatieraming uit het Centraal Economisch Plan 1999 werd snel achterhaald door scherp oplopende olieprijsen, een sterk doorstijgende dollarkoers, en maandelijkse realisatiecijfers van het CBS. Uiteindelijk neemt de consumentenprijsindex in 1999 waarschijnlijk op jaarbasis met 2% toe, evenveel als vorig jaar. Ondanks hogere gasprijzen en wederom flink oplopende arbeidskosten bedraagt de inflatieraming in de huidige projectie voor volgend jaar maar 1¾%. Deze vertraging is te danken aan de afschaffing van de omroepbijdrage, die het inflatiecijfer in 2000 met ½%-punt drukt.

De contractloonstijging ligt voor dit jaar vrijwel vast op 2½%, terwijl voor 2000 een contractloonstijging op jaarbasis wordt geraamd van 3%. Deze oploep in de contractloonstijging vloeit voor een belangrijk deel voort uit afspraken die al in cao's zijn gemaakt over het tijdstip van loonsverhogingen. Dat op jaarbasis de contractloonstijging versnelt, duidt dus niet op een versnelling van de loonstijging in nog af te sluiten cao's. De lastenverlichting voor werknemers die het kabinet voor volgend jaar in petto heeft, draagt naar verwachting juist bij aan een matiging van de loonsverhogingen in nieuwe contracten.

Omdat op jaarbasis de contractloonstijging dit jaar iets lager uitkomt dan eerder geraamd, en de inflatie juist hoger, valt de ontwikkeling van de koopkracht dit jaar tegen. Voor volgend jaar wordt gemiddeld een verbetering van de koopkracht geraamd van circa 1%. Zowel dit jaar als volgend jaar is de koopkrachtontwikkeling voor de lagere inkomens door verschillende beleidsmaatregelen relatief iets gunstiger.

De gemiddelde loonsom per werknemer neemt dit jaar vermoedelijk met 3½% toe. Een half punt hiervan hangt samen met een verhoging van de sociale lasten voor werkgevers. Volgend jaar stijgt de gemiddelde loonvoet in de projectie bij gelijkblijvende sociale werkgeverslasten met 3¾%.

De arbeidsproductiviteit zal dit jaar waarschijnlijk weinig stijgen, omdat de arbeidsvraag nog met vertraging reageert op de hoge productiegroei van een jaar geleden terwijl de groeicijfers van de productie inmiddels duidelijk zijn ingezakt. Gevolg is wel dat de arbeidskosten per eenheid product in de marktsector sterk oplopen. Terwijl deze kosten over de afgelopen drie jaar gemiddeld met 1,5% per jaar omhoog gingen, groeien ze in 1999 waarschijnlijk met 3%. Ook volgend jaar nemen de arbeidskosten per eenheid product in de projectie meer toe dan in het recente verleden, maar vooral dankzij een

naar verwachting weer aantrekkende groei van de arbeidsproductiviteit wel minder hard dan in 1999.

De versnelling in de groei van de arbeidskosten per eenheid product blijft niet zonder gevolgen. Vanwege de scherpe concurrentie kunnen met name de exporterende bedrijven deze kostenstijging maar in beperkte mate in de prijzen doorberekenen. De winstgevendheid in de marktsector verslechtert dan ook: de arbeidsinkomensquote stijgt in 1999 met 2 punten, en volgend jaar nog eens met driekwart punt. Deze aantasting van de winsten heeft een ongunstige invloed op de investeringsactiviteit, zoals hiervoor al is geconstateerd. Als gevolg van de sterke stijging van de arbeidskosten per eenheid product verslechtert volgend jaar bovendien de prijsconcurrentiepositie. Deze verslechtering zal, met enige vertraging, resulteren in een verlies aan marktaandeel van de exportsector.

De snelle groei van de arbeidskosten per eenheid product heeft ook een ongunstig effect op de inflatie. Deze is in Nederland al sinds 1997 hoger dan elders in het eurogebied. De prijsstijging van de consumptie is in Nederland in de periode 1997-2000 met gemiddeld 1,9% per jaar nauwelijks lager dan in de jaren 1993-1996, maar de gemiddelde inflatie in het eurogebied daalt van 3% per jaar in 1993-1996 naar circa 1½% per jaar in 1997-2000. Anders dan in Nederland versnelt de groei van de arbeidskosten per eenheid product in de rest van het eurogebied niet, maar vertraagt deze juist. Ook heeft Nederland niet langer voordeel van minder inflatiedruk uit invoerprijzen, die in 1993-1996 relatief laag was doordat de gulden ten opzichte van de andere eurovaluta met gemiddeld 2% per jaar apprecieerde (zie hierover ook het kader in paragraaf III.2.1).

De werkgelegenheid is in de eerste helft van 1999 krachtig blijven groeien. Als gevolg van de afzwakking van de productiegroei sinds midden vorig jaar en de versnelling in de toename van de reële arbeidskosten moet voor de tweede helft van dit jaar en voor volgend jaar een geringere dynamiek van de vraag naar arbeid worden verwacht. Het aantal banen groeit in de projectie nog wel voldoende hard om het werkloosheidspercentage verder te laten dalen, van 4,8% in 1998 via 4% dit jaar naar 3¾% in 2000.

Het is opvallend dat zulke werkloosheidspercentages bereikt kunnen worden zonder dat de knelpunten op de arbeidsmarkt blijkens vacature-cijfers duidelijk groter zijn dan in 1990, toen de werkloze beroepsbevolking nog 7% beliep. Dit duidt op een beter functioneren van deze markt voor het samenbrengen van vraag en aanbod. Daarbij moet wel worden aangetekend dat het cijfer voor de werkloze beroepsbevolking een gebrekkige maat is voor het onbenutte arbeidspotentieel, omdat binnen en buiten uitkeringsregelingen ook sprake is van verborgen werkloosheid. Zo is tussen 1990 en 1998 de werkloze beroepsbevolking weliswaar met 70 000 personen gedaald, maar in diezelfde periode nam het aantal werkloosheidsuitkeringen zelfs met 30 000 toe.

In de periode 1991-1995 steeg het aantal werkloosheidsuitkeringen bijna dubbel zo hard als de omvang van de werkloze beroepsbevolking. Recent is het verschil tussen

beide echter niet meer toegenomen. Deze gunstige ontwikkeling hangt vermoedelijk samen met de toenemende spanning op de arbeidsmarkt, maar ook met het beleid dat nadrukkelijk gericht is op reactivering van uitkeringsgerechtigden. Dit laatste element lijkt – althans bij de WW-regelingen – nog niet van doorslaggevend belang te zijn geweest, aangezien een daling van de instroom de afgelopen jaren een belangrijker factor is geweest achter de daling van het aantal uitkeringen dan een stijging van de uitstroomkansen.

In de projectie stijgt volgend jaar het totale uitkeringsvolume, na vier jaren van daling. Dankzij de voortgaande werkgelegenheidsgroei daalt de inactieven/actieven-verhouding in de projectie nog wel, naar een niveau dat bijna 10%-punten lager ligt dan dat in 1995.

Dankzij de uitbundige toename van de vraag naar arbeid in de afgelopen jaren is de werkgelegenheid in personen als percentage van de bevolking van 20 tot 64 jaar duidelijk gestegen. Volgend jaar komt dit percentage waarschijnlijk uit op 72%, terwijl het in 1995 nog 69% bedroeg. In voltijdsequivalenten scoort Nederland echter nog steeds beneden het gemiddelde in de Europese Unie, vanwege het relatief grote aandeel van deeltijdbanen in de werkgelegenheid. Ook wordt het Nederlandse cijfer nog gunstig beïnvloed doordat de beroepsbevolking hier nog minder vergrijsd is dan elders. De arbeidsdeelname van vrouwen en oudere mannen blijft in Nederland achter. Paragraaf VI.2 gaat in op de effecten van beleidsopties die erop gericht zijn de arbeidsdeelname van deze groepen te vergroten. Een stijging van deze deelname kan de komende jaren compensatie bieden voor het ongunstige effect van de vergrijzing op de ontwikkeling van het arbeidsaanbod.

I.3 Collectieve sector

Het uitgavenbeleid zoals uitgezet in het regeerakkoord krijgt zonder veel problemen zijn beslag. Dreigende tegenvallers bij de kosten van asielzoekers en in de zorguitgaven zijn gepareerd met additionele beleidsmaatregelen. Meevallers bij de rentelasten en in de sociale zekerheid leiden tot de verwachting dat de uitgaven in 2000 ruim binnen het gestelde kader blijven. Ook aan de inkomstenkant is per saldo sprake van meevallers, vooral bij de belastingen op (duurzame) consumptiegoederen. Bij de voorgenomen lastenverlichting met f 1 mld in 2000 komt het EMU-tekort volgend jaar naar verwachting uit op ¼% BBP, en de schuldquote op 62¼%.

In het voorjaar dreigde bij de collectieve financiën een overschrijding van het uitgavenkader voor 1999 met circa f 1½ mld. De belangrijkste oorzaken waren een hogere instroom van asielzoekers, onvoorziene schade door de wateroverlast uit 1998, besparingsverliezen in de zorgsector, alsmede een verwachte tegenvaller bij de werkloosheidsuitkeringen. Om deze dreiging af te wenden heeft het kabinet bij

voorjaarsnota besloten tot enkele uitgavenbeperkende maatregelen. Daarnaast hield het een aantal maatregelen in reserve, voor het geval het nominale beeld in juni niet gunstiger zou uitvallen. Inderdaad lag de prijscomponent van het BBP in de juni-ramingen 0,35%-punt hoger dan in maart, zodat bij een onveranderde loonstijging in de collectieve sector een ruilvoetmeevaller werd geboekt van circa $f \frac{3}{4}$ mld. Additionele meevallers bij de uitgavenontwikkeling leiden inmiddels tot een uitgavenraming voor dit jaar die $f 1\frac{1}{2}$ mld onder het uitgavenkader uitkomt. Deze additionele meevallers betreffen het volume en de samenstelling van de sociale uitkeringen ($f 1,2$ mld), de kosten van de waterschade uit 1998 ($f 0,4$ mld), de rentelasten ($f 0,5$ mld), de exportkredietverzekering, de verkoop van domeingronden en de kapitaalslasten in de zorg (elk ongeveer $f \frac{1}{4}$ mld). Deze meevallers worden door het kabinet voor een bedrag van $f 0,7$ mld ingezet als invulling van de taakstellende onderuitputting wegens eindejaarsmarge.

Tabel 1.3 Collectieve financiën, 1996-2000

	1996	1997	1998	1999	2000
% BBP					
Bruto collectieve uitgaven	51,2	49,7	48,2	48,8	47,9
Collectieve lastendruk	41,4	41,0	40,5	41,5	41,1
EMU-tekort	1,8	1,2	0,8	0,6	0,3
EMU-schuld	75,3	69,9	66,6	64,0	62,2
mld gld					
Reële groei netto collectieve uitgaven ^a	- 7½	8½	6	15½	4
Idem, conform afbakening uitgavenkader ^b	- 5½	4	1	10½	4
Mutatie microlastendruk	- 3½	- 3	- 4½	2	- 1
Overschrijding uitgavenkader ^b	- 4½	- ½	½	-1½	- 1½
Overschrijding ijklat inkomsten				1½	1½

^a Conform afbakening ruimtebeslag aansluitend op EMU-tekort.

^b Reeksbreuk in 1999 door nieuwe afbakening.

Ook aan de inkomstenkant zijn dit jaar aanzienlijke meevallers te noteren. De belasting-opbrengsten profiteren van de hausse in duurzame consumptiegoederen, waaronder de omvangrijke autoverkopen (BTW en BPM). Op korte termijn zijn de hoge huizenprijzen ook gunstig voor de fiscus, in verband met de overdrachtsbelasting. Deels door incidentele factoren wordt dit jaar veel dividendbelasting afgedragen. Bij de gasbaten en de premie-inkomsten sociale verzekeringen zijn ook meevallers te noteren, bij deze laatste

zelfs nog over het boekjaar 1998. Afgemeten aan de daarvoor opgestelde ijklat uit de Miljoenennota 1999, betekent het huidige cijferbeeld een meevaller van $f\ 1\frac{1}{2}$ mld.

Dankzij deze ontwikkelingen hoeft het vorderingentekort van de collectieve sector (EMU-tekort) niet te stijgen, zoals in het voorjaar nog moest worden verwacht, maar komt nu een daling in beeld van 0,8% BBP in 1998 naar 0,6% BBP dit jaar. De schuldquote, die dankzij de revisie van de Nationale Rekeningen al ongeveer 1%-punt neerwaarts is bijgesteld, daalt dan tot circa 64% per ultimo 1999.

De intensiveringen en ombuigingen met betrekking tot het komende jaar lagen op hoofdlijnen vast in het regeerakkoord. Het resultaat is een herkenbaar accent op uitgaven voor zorg, onderwijs en infrastructuur. Daartegenover staan relatief lage groeicijfers voor defensie en openbaar bestuur; dankzij de lage rente en de afnemende schuldquote dalen de rentelasten, en de flinke werkgelegenheidsgroei beperkt de volumegroei in de sociale zekerheid. Hoewel de beoogde vermindering van EU-afrachten structureel wel is bereikt, levert deze post nog niet de beoogde bijdrage aan de begroting 2000. De opwaartse revisie van het BBP is door het kabinet ook vertaald naar een hoger budget voor ontwikkelingssamenwerking.

Net als voor 1999 is ook voor 2000 de eerder verwachte overschrijding van het uitgavenkader voor een belangrijk deel opgelost door een per saldo gunstiger nominaal beeld¹ (cumulatief circa $f\ 2$ mld ten opzichte van het CEP 1999). De additionele uitgavenmeevallers in 1999 werken merendeels door naar de ramingen voor 2000, zodat voor volgend jaar nu een onderschrijding van het reële uitgavenkader wordt geprojecteerd van $f\ 1\frac{1}{2}$ mld. In vergelijking met het regeerakkoord is deze meevaller op hoofdlijnen opgebouwd uit bijna $f\ 1\frac{1}{2}$ mld lagere rentelasten, ruim $f\ 1$ mld lagere reële uitgaven voor de sociale-zekerheidsregelingen, $f\ 1$ mld hogere kosten voor asielzoekers, $f\ \frac{1}{2}$ mld hogere overdrachten aan het buitenland (EU-bijdrage en ontwikkelingssamenwerking), en $f\ \frac{1}{2}$ mld nog onbenutte uitgavenreserve.

De inkomstenraming voor 2000 ligt net als voor dit jaar $f\ 1\frac{1}{2}$ mld boven de betrokken ijklat. Omdat het EMU-tekort naar verwachting in beide jaren beneden de $\frac{3}{4}\%$ BBP uitkomt, komt volgens de afspraken uit het regeerakkoord de helft van de inkomstenmeevaller beschikbaar voor lastenverlichting. Na de lastenverzwaring met $f\ 2$ mld in dit jaar resteert dan ruim $f\ 7$ mld ruimte voor lastenverlichting in de jaren 2000-2002. In samenhang met de belastingherziening is in het jaar 2001 minstens $f\ 5$ mld daarvan nodig.

¹ De projectie voor 2000 laat een verbetering van de ruilvoet met het buitenland zien, onder andere dankzij de doorwerking van de hogere olieprijsen.

Tegen die achtergrond heeft het kabinet besloten tot een lastenverlichting van f 1 mld in het komende jaar. Deze lastenverlichting komt geheel ten goede aan gezinnen en krijgt voor een belangrijk deel de vorm van een verhoging van het arbeidskostenforfait, zodat het netto inkomensverschil tussen werk en uitkering toeneemt.

De kabinetsvoornemens voor de inkomstenkant van de begroting omvatten voorts een aantal herschikkingen en reparaties, waarbij de afschaffing van de omroepbijdrage het meest in het oog springt. De opbrengst van hogere heffingen op energie en milieubelastende activiteiten wordt teruggesluisd naar gezinnen en bedrijven. Na lang aandringen gaat de EU waarschijnlijk akkoord met een experimentele toepassing van het verlaagde BTW-tarief op enkele arbeidsintensieve diensten. Het pakket is mede gericht op een evenwichtige inkomensontwikkeling. Om dat doel te bereiken worden de premies voor AWF en AOW hoger vastgesteld dan nodig zou zijn om de vermogens in deze fondsen per ultimo 2000 op het normatieve niveau te brengen. Zodoende blijven de sociale fondsen ook een substantiële neerwaartse bijdrage leveren aan het EMU-tekort.

Bij dit beeld kan het EMU-tekort volgend jaar verder dalen, naar circa ¼% van het BBP. Ook hier is van belang dat voor 2001 een forse lastenverlichting staat gepland, die de gestage tekortdaling van de laatste jaren waarschijnlijk zal doorbreken. De voor eind 2000 geraamde stand van de schuldquote ligt nog maar 2¼%-punt boven de 60%, de referentiewaarde uit het verdrag van Maastricht. Zolang het tekortpercentage kleiner blijft dan 60% van de nominale BBP-groei, zal de schuldquote onder die referentiewaarde duiken en daaronder blijven.

I.4 Slot

De lage werkloosheid betekent betere kansen op werk. Een hogere arbeidsparticipatie is nodig om een BBP-groei van 2½ à 3% per jaar voort te zetten, en is op langere termijn van belang om de gevolgen van de vergrijzing te pareren. Voor het bereiken van deze doelstellingen zijn ook investeringen nodig van bedrijven en overheid, en een op de toekomst gericht financieel beleid. Gelet op de onzekerheidsmarges rond de ramingen kan de ruimte voor lastenverlichting en tekortreductie in deze kabinetsperiode op een later tijdstip weer tegenvallen.

Dankzij de door vermogenswinsten aanhoudend hoge consumptiegroei was eerder al verwacht dat de conjuncturele groeivertraging van de Nederlandse economie relatief mild zou zijn. De negatieve impulsen vanuit het buitenland blijken nu ook minder krachtig dan eerder moest worden gevreesd. Vanaf de tweede helft van 1999 kan de export zelfs al weer een min of meer trendmatig groeitempo hervinden, zodat de te verwachten afzwakking van de binnenlandse vraag in de projectie goeddeels wordt gecompenseerd. De investeringsquote van bedrijven lijkt toereikend voor een voortgezette BBP-groei van 2½ à 3% per jaar. Belemmeringen dreigen eerder op de arbeidsmarkt, waar tot dusver een opmerkelijke daling van de werkloosheid is gerealiseerd. Dit biedt hoop op succes voor het beleid dat gericht is op (re)activering van inactieven, met en zonder uitkering. De betere kansen op het vinden van een baan zijn een wezenlijk element voor het bereiken van een hogere arbeidsparticipatie. En die verruiming van het effectieve arbeidsaanbod is op lange termijn van belang om de gevolgen van de vergrijzing te pareren, en op korte termijn om te voorkomen dat al snel het moment nadert waarop verdere werkgelegenheids- én BBP-groei vastloopt in onervulbare vacatures of excessieve loonstijgingen.

De investeringen van de overheid in infrastructuur en onderwijs zijn ook gericht op het faciliteren en zo mogelijk stimuleren van verdere economische groei. Door de lange plan- en bouwtermijnen die met de meeste van deze investeringstrajecten gemoeid zijn, komen de vruchten ervan pas op wat langere termijn beschikbaar. In de tussentijd moet gewoekerd worden met de beschikbare capaciteiten, zowel op het fysieke terrein (infrastructuur, bouwgrond, milieuwaarden) als op het terrein van kennis en kunde.

De herhaaldelijk bijgestelde verwachtingen voor de economische groei in 1999 illustreren treffend de onzekerheden waarmee economische projecties zijn behept. De huidige begrotingssystematiek is daar niet ongevoelig voor, zij het wel minder gevoelig dan de systematiek van de jaren tachtig. Aan de uitgavenkant blijkt een wisselvallige variabele als de ruilvoet van relatief grote betekenis voor de toetsing aan de ijklijnen. De gevoeligheid van de collectieve financiën voor het macro-economische cijferbeeld is aan

de inkomstenkant echter aanzienlijk groter. Dat de inkomsten in de ramingen nu boven de ijklat uitkomen kan geen zekerheid bieden dat dit over de gehele kabinetsperiode straks ook het geval zal blijken te zijn. In de toekomst kan blijken dat de spelregels weer leiden tot een krappere ruimte voor lastenverlichting en tekortreductie. Wel is de vrees van sommigen dat het behoedzame scenario wellicht nog te optimistisch zou blijken, inmiddels weer afgenomen.

Met het oog op de vergrijzing is de gestage daling van overheidstekort en schuldquote welkom, omdat daarmee financiële ruimte kan worden geboden aan toekomstige uitgaven voor collectieve zorg en oudedagsvoorzieningen. Wel kent het tijdpad van het regeerakkoord een stijging van het overheidstekort in 2001, in verband met de omvangrijke lastenverlichting bij de voorgenomen belastingherziening. Ten dele wordt de opbouw van financiële ruimte voor de vergrijzing expliciet zichtbaar in het AOW-spaarfonds, dat evenwel het EMU-tekort niet belast. Exclusief de in dit fonds gestalde reservering voor de toekomst beloopt het vorderingentekort van de collectieve sector in de raming voor volgend jaar 0,9% BBP. Met de wetenschap dat het spaarfonds niet alle vergrijzingseffecten kan opvangen, illustreert dit cijfer dat de generatierekeningen² nog niet in evenwicht zijn.

² Voor de betekenis en beperkingen van generatierekeningen, zie Centraal Economisch Plan 1997, paragraaf IV.1.

II **De internationale conjunctuur** **Ontwikkeling naar regio's**

II.1

Azië heeft de financiële crisis grotendeels achter de rug en voor de meeste getroffen landen in Latijns-Amerika en Oost-Europa zal dat in de loop van dit jaar eveneens het geval kunnen zijn, mits nieuwe tegenslagen uitblijven. De Amerikaanse conjunctuur zal naar verwachting als gevolg van binnenlandse onevenwichtigheden aanzienlijk trager verlopen dan in afgelopen jaren. Ondertussen blijft de Japanse economie kwakkelen; de particuliere vraag zal opnieuw stagneren zodra de tijdelijke overheidsimpulsen wegvallen. In Europa daarentegen kan de groei aantrekken, dankzij het vraagherstel in de niet-industrielanden en gunstige monetaire omstandigheden. Per saldo vertraagt evenwel de verwachte productie-groei in de industriële wereld.

II.1.1 **Niet-industrielanden**

Ruim twee jaar na het uitbreken van de financiële crisis is Azië duidelijk aan de beterende hand. De meest getroffen crisislanden Korea, Maleisië en Thailand, zijn het dieptepunt gepasseerd. Later dit jaar kan de bedrijvigheid ook weer aantrekken in Indonesië, dat meer tijd nodig heeft om economisch en politiek orde op zaken te stellen. De crisis kreeg na Zuidoost-Azië ook Rusland en Latijns-Amerika in zijn greep. In Brazilië, de grootste economie van de laatstgenoemde regio, is de groei na de val van de real van begin dit jaar weer op gang gekomen, en uit andere landen komen signalen die op een naderend herstel wijzen. Voor Rusland daarentegen, en daarmee eigenlijk voor het gehele GOS, zijn de vooruitzichten voor herstel uiterst onzeker.

De crisis in Azië begon met een plotselinge terugtrekking van buitenlands kapitaal. De productie-groei in de Aziatische landen was jarenlang zeer krachtig geweest, gesteund door hoge besparingen en investeringen, een hard werkende en goed opgeleide bevolking en een overheidsrekening zonder grote tekorten. De landen hadden een dusdanig

vertrouwen verworven dat lopende- rekeningtekorten zonder problemen door buitenlands particulier kapitaal konden worden gedekt. Ook werd niet getwijfeld aan de langdurig vaste relatie tussen de nationale valuta en de dollar. Maar dat bleek niet terecht. De situatie was veel minder evenwichtig dan zij leek. Het bankwezen van de getroffen landen was inefficiënt, en verstrekke veel leningen op niet-economische gronden. Overheidstoezicht was gebrekkig. De risico's waren slecht verdeeld tussen binnenlandse en buitenlandse geldverschaffers. De buitenlandse schuld was slecht van samenstelling. Lange schulden waren kort gedekt en in dollars gedenomineerd. Bovendien was het risicomanagement slecht, ook bij de bedrijven. Investerings waren vaak niet gebaseerd op economische principes maar op (familie-)relaties of overheidsrichtlijnen. Lage winstgevendheid werd opgevangen door steeds meer in het buitenland te lenen, waar de investeerders maar al te bereid waren om geld te verschaffen gezien de lage rente in de industrielanden. Door de jarenlange grote kapitaal invoer begon de inflatiedruk toe te nemen en liepen de aandelenkoersen sterk op, terwijl vanaf 1995 de dollar op de financiële markten fors in waarde steeg. Door de al dan niet formele koppeling van de nationale valuta aan de dollar ging hun concurrentiepositie sterk achteruit, terwijl China een belangrijke concurrent werd. Ook de aanhoudende zwakte van de Japanse afzetmarkt drukte de uitvoer en deed de externe tekorten oplopen.

Tabel II.1.1 BBP-volume^a transitie- en ontwikkelingslanden, 1998-2000

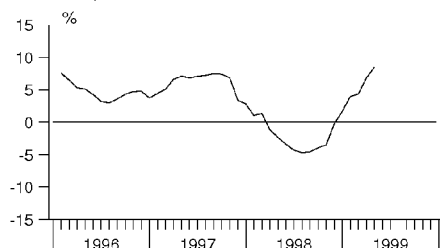
	Aandelen in wereld-BBP ^a	1998	1999	2000
	%	mutaties per jaar in %		
Transitielanden	4,8	- ¾	-1¾	1¼
Latijns-Amerika ^b	8,8	2	-1¼	3
Azië, exclusief Japan	26,5	2¾	4½	5½
Afrika en Midden-Oosten	7,9	3	¾	2½

^a Op basis van koopkrachtpariteiten.

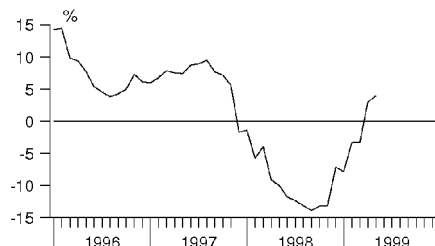
^b Inclusief Mexico.

Grafiek II.1.1 Azië^a exclusief Japan

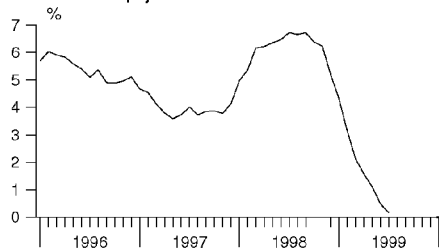
Industriële productie

Invoervolume

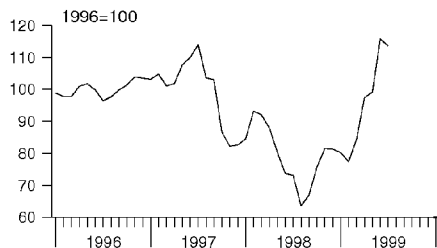
Consumentenprijs

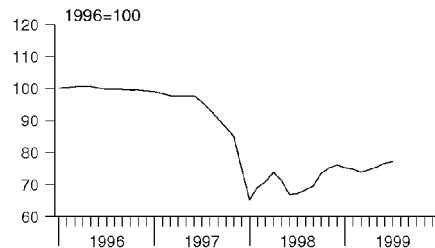
Korte rente

Aandelenkoers

Koers t.o.v. dollar

^a Met invoeraandelen samengewogen data van Aziatische landen. De grafieken voor industriële productie, invoervolume en consumentenprijs tonen procentuele mutaties ten opzichte van 12 maanden eerder. De overige grafieken betreffen niveaus.

Geldleners waren stilzwijgend ervan uitgegaan dat de overheid of desnoods de internationale instellingen er wel voor zouden zorgen dat de waarde van de nationale munt, en daarmee ook de schuld in nationale valuta, niet zou veranderen. Toen het vertrouwen in deze ongeschreven spelregel wegviel, begonnen binnenlandse en buitenlandse investeerders massaal binnenlands geld om te zetten in harde buitenlandse valuta, en bleek hoe kwetsbaar het financiële stelsel van deze landen was voor stormachtige ontwikkelingen op de kapitaalmarkt. De eerste munt die viel als gevolg van de kapitaalruggtrekking was de Thaise baht, in juli 1997, en in oktober volgden andere munten. Na de depreciatie van de nationale munt waren rente en aflossing in veel gevallen niet meer op te brengen. Verkoop van aandelen op de internationale kapitaalmarkt moest voor de nodige liquiditeiten zorgen. Andere landen raakten daardoor ook bij de crisis betrokken. De ondoorzichtigheid van de kapitaalmarkten maakte dat bij de internationale investeerders al snel bezorgdheid om zich heen greep over mogelijke soortgelijke ontwikkelingen in landen in een min of meer vergelijkbare positie, eerst binnen maar later ook buiten de regio.

Het herstel in Azië is in belangrijke mate te danken aan het gevoerde expansieve monetaire en begrotingsbeleid, dat mogelijk werd nadat de wisselkoers was gestabiliseerd via een hoge rente. De reddingsplannen met steun van het IMF bevatten in eerste instantie een forse besnoeiing op de overheidsuitgaven. Maar toen de recessie veel ernstiger uitpakte dan zich eerst liet aanzien werd het begrotingsbeleid versoepeld en konden automatische stabilisatoren hun werk doen. Daarnaast is het productieherstel te danken aan een opleving van de uitvoer, profiterend van prijsconcurrentievoordelen die, ook nu de valuta's weer wat zijn aangesterkt, grotendeels behouden zijn gebleven. Belangrijk was voorts de terugkeer van buitenlandse geldstromen, waardoor de aandelenmarkten herstelden en directe buitenlandse investeringen toenamen. In de meeste landen wordt nu de economische structuur drastisch aangepakt. Het financiële stelsel wordt herzien, waarbij herkapitalisering van het bankwezen plaatsvindt. Ook is het toezicht van de overheid verbeterd en zijn voor de markten doorzichtiger regels opgesteld. Maar er moet nog veel gebeuren. Zowel de banken als de bedrijven hebben tijd nodig om te herstellen. Bij de banken is het aandeel van slechte leningen nog hoog; vele zijn ondergekapitaliseerd en tonen weinig bereidheid tot kredietverlening, zelfs aan kredietwaardige klanten. Veel bedrijven moeten hun balance sheets verder versterken en er is nog vrij weinig bedrijfsschuld geherstructureerd. Veel hervormingsplannen zijn nog in uitvoering, zoals bij regelgeving en rechtelijk systeem. Ook de internationale vraag werkt nog niet erg mee. Met name van Japan, dat voor deze regio van eminent belang is, kunnen vooralsnog geen grote stimulansen worden verwacht (zie paragraaf II.1.2). Desondanks kan voor de ANIEs en de ASEAN-landen dit jaar een groei van 1½%

worden geprojecteerd, vergeleken met een productiedaling van 6¼% vorig jaar, en voor komend jaar een groei met 4½%.

De situatie in de *transitielanden* verslechterde aanzienlijk in de loop van vorig jaar, door een reeks van oorzaken, waaronder de Azië-crisis, de wegvallende uitvoer naar Rusland na de crisis van augustus 1998, de West-Europese groeivertraging en het Kosovo conflict. De industriële productie van de regio is in het eerste kwartaal van 1999 zelfs gedaald en de werkloosheid is sinds het begin van de transitie niet zo hoog geweest. De Russische economie zal dit jaar net als in 1998 een teruggang vertonen, zij het minder ernstig dan zich aanvankelijk liet aanzien. De val van de roebel heeft namelijk de binnenlandse productie een impuls gegeven, en het recente herstel van de olieprijs betekent hogere inkomsten. Maar voor een terugkeer van groei moeten de hervormingsprogramma's worden uitgevoerd, en het is nog onduidelijk of daarvoor voldoende politieke draagkracht zal bestaan. Voortgang bij het hervormingsproces is een voorwaarde voor continuering van de hulp van IMF en Wereldbank om de last van de buitenlandse schulden te verlichten. De Baltische staten en de staten die met Rusland het GOS vormen hebben zware klappen opgelopen door de ineensstorting van de Russische invoervraag, en de Balkanstaten door de Kosovo-crisis. Voor een aantal van deze landen zal de groei dit jaar negatief uitvallen. In de landen van Midden- en Oost-Europa, die met de structurele en institutionele aanpassing het meeste voortgang hebben geboekt en die qua handel hoofdzakelijk op de EU zijn gericht, zal de productie naar verwachting spoedig weer aantrekken. Daardoor kan voor de transitielanden buiten het GOS voor dit jaar een gemiddelde productiegroei worden geraamd van 1 à 1½%, en voor komend jaar ruim 3%. Voor de gezamenlijke transitielanden betekent dit de overgang van een productiedaling naar een licht herstel.

II.1.2 Industrielanden

Verenigde Staten

De conjunctuuropleving van de Verenigde Staten, die al in voorjaar 1991 aanving, zette onverwacht ook in het eerste kwartaal van dit jaar nog door, bij lage werkloosheid, lage inflatie en lage rentes. In het tweede kwartaal kwam alsnog de kentering: de productiegroei viel terug naar 1¾% op jaarbasis bij een versnelling van de inflatie en oplopende rentes. Door een hoge overloop moet ook bij een aanhoudend lagere groei in de resterende maanden van dit jaar voor geheel 1999 nog een productiegroei worden verwacht van 3¾%. Volgend jaar zou de groei 2¼% kunnen bedragen, waarbij de werkloosheid licht zou oplopen.

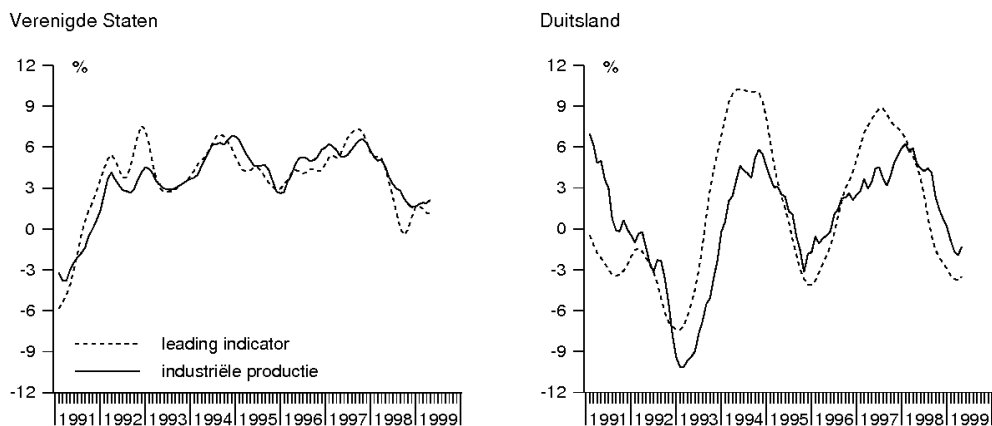
Dat de conjunctuur zo lang krachtig is gebleven was te danken aan de binnenlandse particuliere vraag. Reële loonsverbeteringen en een snelle banengroei leidden, tezamen met ontsparringen bij consumenten, tot een zeer snelle groei van de gezinsconsumptie. De uitvoer stagneerde als gevolg van de magere groei op de buitenlandse afzetmarkten en de door de dure dollar verzwakte concurrentiekracht. De fors toegenomen vermogenswinsten (de aandelenkoersen zijn tijdens deze conjunctuuropgang verdrievoudigd) gaven de gezinnen zoveel vertrouwen dat zij een steeds groter deel van hun besteedbare inkomen gingen uitgeven, en in het afgelopen jaar zelfs hun besparingen begonnen aan te spreken. De krapte op de arbeidsmarkt zorgde wel voor aanhoudende reële loonstijgingen, maar tot een loonkosteninflatie kwam het ondanks de recordlage werkloosheid niet.

De consumptieprijsstijging bleef binnen de perken. Dit was mogelijk dankzij dalende invoer- en grondstoffenprijzen, alsmede door een daling van de sociale werkgeverslasten en sterke productiviteitsstijgingen. Ook was sprake van scherpe binnenlandse prijsconcurrentie. De forse stijging van de olieprijsen in de loop van dit jaar heeft de inflatietrend wat omhoog gebogen. Van meer belang is dat de nu nog matige groei in de loonkosten per eenheid product iets gaat versnellen bij een afnemende productie- en productiviteitsgroei. Dit zal de onderliggende inflatiedruk opvoeren naar $2\frac{1}{4}$ à $2\frac{1}{2}\%$.

In de financiële markten is men er echter niet van overtuigd dat het daarbij zal blijven en bijgevolg is de lange rente vanaf begin 1999 opgelopen van 4,7% naar bijna 6%. In de projectie zakt de Amerikaanse lange rente bij een afkoelende conjunctuur en een niet veel verder oplopende inflatie in 2000 weer terug naar gemiddeld $5\frac{3}{4}\%$. Aangenomen is dat de federal fund rate in de projectieperiode ongewijzigd blijft.

Dat de expansie zo lang kon aanhouden was voorts te danken aan het behoedzame overheidsbeleid. Dankzij forse ombuigingsprogramma's en de krachtige economische groei zwaaide het saldo van de federale overheidsrekening om van een tekort van \$290 mld in begrotingsjaar 1992 naar een overschot van \$69 mld vorig jaar en een geraamd overschot van \$99 mld (overeenkomend met 1,1% van het BBP) in dit jaar. De bruto schuld van de federale overheid daalt naar 63% van het BBP. Voor 2000 wordt een federaal overschot voorzien van \$142 mld. Het monetaire beleid heeft flexibel op veranderende omstandigheden ingespeeld. Het werd verkapt zodra de inflatie dreigde op te lopen, en versoepeld zodra de dreiging week. Ook werd in het najaar van 1998 de rente fors verlaagd toen problemen met hedge-fondsen de binnenlandse kredietverlening in gevaar dreigden te brengen. Voor de projectieperiode wordt uitgegaan van een accommoderend monetair beleid zonder verdere renteverhogingen door de Federal Reserve en van een stabiel blijvend overschot op de totale overheidsbegroting ter grootte van circa 2% van het BBP.

Grafiek II.1.2 Leading indicator en industriële productie, procentuele mutaties over 12 maanden

De economische groei zal in de voorliggende periode waarschijnlijk aanmerkelijk trager zijn dan in de voorgaande jaren, doordat binnenlandse onevenwichtigheden gaan opspelen. Ondernemers zijn minder geneigd te investeren omdat de winsten sinds vorig jaar onder druk staan door scherpe concurrentie en de dure dollar, en door licht aantrekkende kosten van kapitaal en arbeid. Ook kunnen zij minder profiteren van winsten op effecten, want het huidige hoge koersniveau maakt het weinig aannemelijk dat de aandelenstijging nog lang doorgaat. Maar minstens zo belangrijk is dat bij het huidige hoge investeringsniveau een beperkte verdere investeringsgroei al toereikend is om een redelijk productietempo mogelijk te maken. Ook de consumptiegroei zal sterk vertragen. De koopkracht van gezinnen neemt minder snel toe dan in de afgelopen jaren, door minder reële inkomensstijging en tragere banengroei. Vermogenswinsten op aandelen waren voor gezinnen aanleiding om minder te sparen. In de projectie is sprake van een gelijkblijvende spaarquote van gezinnen, een trendomkering die al in het tweede kwartaal van dit jaar zichtbaar is geworden. De hausse in de woningbouw komt onder deze omstandigheden tamelijk abrupt ten einde. Tegenover de binnenlandse groeivertraging staat wel een minder negatieve bijdrage van de externe sector, doordat de invoergroei afneemt, terwijl de uitvoer profiteert van de herstellende wereldvraag.

Tabel II.1.2 Kerngegevens Verenigde Staten en Japan, 1998-2000

	Verenigde Staten			Japan		
	1998	1999	2000	1998	1999	2000
volumemutaties per jaar in %						
Particuliere consumptie	4,9	4¾	2¾	- 1,1	0	¼
Overheidsconsumptie	1,1	1¾	1	0,7	¾	1
Bruto investeringen	9,6	7¾	2½	- 8,8	2½	- 2
Binnenlandse vraag	5,1	4½	2½	- 3,3	¾	- ¼
Uitvoer	1,5	1½	4½	- 2,3	0	4
Invoer	10,6	9	5	- 7,5	2½	1½
BBP	3,9	3¾	2¼	- 2,8	½	0
prijsmutaties per jaar in %						
BBP	1,0	1½	2¼	0,4	- ½	- ½
Consumentenprijsindex	1,6	2	2½	0,7	- ¼	- ½
Loonvoet	3,9	3¾	3¾	- 0,3	- ½	- ½
niveaus in %						
Werkloosheid	4,5	4¼	4½	4,1	5	5½
Overheidssaldo ^b	1,7	2	2	- 6,1	- 7¾	- 8

^a In % van de totale beroepsbevolking.

^b Vorderingensaldo totale overheid in % van het BBP.

De laatste jaren is de Amerikaanse groei telkens hoger en de inflatie lager uitgekomen dan verwacht. Sommigen spreken al over een nieuw tijdperk, met een 'new economy' die wordt gekenmerkt door een snellere groeitrend van de productie, lagere inflatie en minder uitgesproken conjunctuurcycli. Anderen achten een dergelijke conclusie prematuur. Feit is dat de jongste investeringshausse de arbeidsproductiviteit sterk heeft verbeterd door een toename van de hoeveelheid kapitaal per werker, de zgn. capital deepening. De productiviteitsgroei in de niet-agrarische bedrijven lag met 2% per jaar in de afgelopen drie jaar ver boven de trendwaarde van ruim 1% per jaar, maar dat is niet ongebruikelijk in een periode van hoogconjunctuur.

De OESO heeft in haar jongste Economic Survey voor de Verenigde Staten de schatting van de potentiële groeivoet echter wel verhoogd van 2½% naar 2¾% op grond van de snelle toename van de kapitaalgoederenvoorraad. Alleen al de aanschaf van computers droeg de laatste jaren een half procentpunt per jaar bij aan de BBP-groei. De overige inputs hebben volgens de OESO niet veel bijgedragen tot de krachtiger trend: het

overgrote deel kan worden verklaard door de conjuncturele hausse, die ook tot een grotere participatie heeft geleid, en een deel komt op rekening van tussentijdse definitiewijzigingen. Blijkens een recent onderzoek van de Amerikaan Robert Gordon was de hogere macroproductiviteitsgroei van de afgelopen paar jaren geconcentreerd bij slechts een vrij kleine sector, de computerindustrie, terwijl in de overige sectoren de productiviteitsstijging zeker niet beter is geweest dan bij het productieverloop mocht worden verwacht. Ook het IMF signaleert, met enig voorbehoud, op grond van recente cijfers een toename van de groei van het productiepotentieel, en relateert deze vooral aan ontwikkelingen in de informatietechnologie: daardoor zou de potentiële groeivoet nu iets boven 2½% liggen, waar men eerder dacht aan een tempo tussen 2¼ en 2½%.

Risico koersval aandelen

Bij een aandelencrash op Wall Street zullen de Amerikaanse gezinnen het spaartekort versneld willen wegwerken en dreigt voor de Verenigde Staten een veel scherpere conjunctuurvertraging. Andere markten zullen worden meegetrokken. Exercities met de wereldmodellen MIMOSA en NiGEM suggereren dat een wereldwijde aandelenvaerval van 20% voor de Verenigde Staten in het eerste jaar 0,85%-punt aan productiegroei zal kosten en voor Japan 0,6%-punt. Voor West-Europa en daarmee ook voor ons land is het effect circa 0,4%-punt. De inflatie komt vooral in Amerika wat lager te liggen en leidt daar ook tot een daling van de korte rente met 0,9%, terwijl de rente in de EU en in Japan respectievelijk 0,3 en 0,2%-punt lager wordt. De dollar verzwakt met 1,7%. De groei van het wereldhandelsvolume wordt in het eerste jaar 1,7% minder, en de groei van de voor ons land relevante handel circa 1,2%.

De Amerikaanse regering gaat in haar begroting voor 1999-2002 nu uit van een potentiële groei van 2¾%, waar tot voor kort nog met 2½% werd gerekend. De Fed legt de verklaring voor de onverwacht krachtige productiegroei vooral bij de technologische vernieuwing. Deze brengt belangrijke veranderingen teweeg in de structuur van de economie. Niet alleen door de introductie van microprocessors, lasers, glasvezeloptiek en de ruimtevaarttechnologie is de potentiële groei verhoogd, maar ook door de informatietechnologie. Door 'real time' informatie over productieproces en afnemers is de behoefte aan voorraden en reservecapaciteit minder groot, is het productieproces flexibeler en is het distributieproces doelmatiger geworden. Met computerverwerking zijn

veel productieprocessen versneld, variërend van industrieel ontwerpen tot landbouw en gezondheidszorg. Al met al kan met eenzelfde productieapparaat nu meer worden geproduceerd dan vroeger, aldus de Fed. In de statistieken zijn de gesignaleerde ontwikkelingen nog niet duidelijk terug te vinden. Maar een feit is dat productiviteitsverbetering niet altijd goed valt te meten, met name niet in de dienstensector.

Japan

Geen van de grote industrielanden heeft in de na-oorlogse periode zo'n zware recessie gekend als Japan nu doormaakt, en het ziet ernaar uit dat aan de misère voorlopig nog geen einde komt. De herstructurering van de bedrijven zit nog pas in de beginfase, en zal de komende jaren een domper blijven zetten op de particuliere vraag. Het Japanse productieapparaat draait ver beneden wat mogelijk is omdat consumenten en bedrijven weinig besteden. Zelfs nu de korte rente is teruggebracht naar nul procent wordt door de particuliere sector meer gespaard dan de som van investeringen en het externe saldo. Weliswaar heeft de Japanse economie in het eerste kwartaal van dit jaar een forse groei laten zien, maar dat kwam voor een belangrijk deel op rekening van de overheidsimpulsen, waaronder een toename van de overheidsinvesteringen en een opleving van de woningbouw. De Japanse regering heeft met een hele reeks van stimuleringsprogramma's tot nog toe weinig meer weten te bereiken dan een tegengaan van verdere productiedaling, zonder dat daar een duurzamer herstel op volgde. Het overheidstekort nadert als gevolg van de reeds voorgenomen programma's al 8% van het BBP, de bruto overheidsschuldquote bedraagt circa 130% en de nettoschuld exclusief sociale zekerheid circa 90% van het BBP. Dat betekent dat verdere stimulering via de begroting erg moeilijk is geworden. Verkrappende maatregelen na het jaar 2000 liggen meer voor de hand om een einde te maken aan de snelle toename van de overheidsschuld. Voor een duurzamer herstel van de economie is het nodig dat de particuliere sector de fakkel overneemt. Daar ziet het evenwel voorlopig niet naar uit. De centrale bank probeert daar wel verandering in te brengen met een persistent nul-rente beleid. Maar veel deskundigen denken dat dit niet voldoende is om uit de liquiditeitsval te geraken, en dat de monetaire autoriteiten nadrukkelijk een hoge inflatiedoelstelling moeten nastreven.

Tot de spaarzame lichtpunten kan het beginnend herstel van de financiële markten worden gerekend. Ook zijn de risicopremies op leningen aan Japanse banken inmiddels vrijwel verdwenen. Het herstel van de buitenlandse afzetmarkten in Azië en het Midden-Oosten kan eveneens gunstig uitpakken voor de productie, al blijft de appreciatie van de yen over de afgelopen 12 maanden de exporteurs flink dwars zitten. Voor de industriële productie verwacht MITI een licht herstel en het producentenvertrouwen is wat verbeterd. Afgezien van deze lichtpuntjes staan de meeste indicatoren voor de Japanse economie er nog steeds slecht bij.

De dynamiek van het Japanse bedrijfsleven

In Japan worden steeds minder nieuwe ondernemingen opgericht, en de winstgevendheid loopt al jaren terug. De OECD Observer van januari 1999 noemt drie oorzaken:

– De Japanse industrie past zich te langzaam aan nu de catching-up fase ten einde is en het technologisch front bereikt. De industrie is uitgehold doordat belangrijke traditionele activiteiten naar het buitenland zijn verhuisd, terwijl onvoldoende nieuwe en innovatieve activiteiten worden opgezet.

– Buiten de industrie bestaat een hoge mate van overregulering. Deregulering is vooralsnog beperkt gebleven tot enkele sectoren als telecommunicatie en detailhandel. Elders zijn nog grote inefficiënties en knelpunten.

– Bedrijven reageren traag op nieuwe kansen. Bestuurders komen veelal van binnen de organisatie, zijn vaak weinig vernieuwend en weinig dynamisch, loyaal aan het bedrijf, en meer gericht op continuïteit dan op dynamiek. De dominante rol van de banken als grootaandeelhouder en als geldverschaffer van de grote bedrijven leidt bij de managers eveneens tot risicomijdend gedrag.

Het Japanse overheidsbeleid richt zich op versnelde deregulering en op versterking van het innovatief vermogen. Met wettelijke en institutionele veranderingen wordt geprobeerd het bedrijfsleven rijp te maken voor een veel grotere rol voor het risicodragend kapitaal.

De investeringsvraag van bedrijven blijft de komende jaren zwak. Vooral de grote ondernemingen voeren een grootscheepse herstructurering door, terwijl de zwakke winstposities en de enorme overcapaciteit (de bezettingsgraad is nog lager dan in 1993) evenmin tot investeren uitnodigen. De overcapaciteit is in de jaren negentig opgebouwd doordat het investeringsniveau zich onvoldoende aanpaste aan de sterk verminderde groei. In de Europese Unie en de Verenigde Staten schommelt de bruto investeringsquote van bedrijven al vanaf 1975 rond 12% bij een productiegroei van bedrijven van 2½ à 2¾%. In Japan lag de investeringquote tussen 1975 en 1990 op ruim 18%, maar dat was niet meer dan normaal bij een jaarlijkse productiegroei van gemiddeld 4¾%. In de jaren negentig viel de productiegroei van bedrijven in Japan terug naar gemiddeld 1%, terwijl de bruto investeringsquote maar marginaal daalde naar ruim 17% gemiddeld. De laatste

jaren zijn de investeringen wel flink gezakt zodat de investeringsquote volgend jaar zal uitkomen op zo'n 14%. Dat is echter nog steeds veel te hoog in het licht van de groeivoorzichten op middellange termijn. Een probleem is dat iedere verdere verlaging van de investeringen op korte termijn zelf ook negatief uitwerkt op de feitelijke productiegroei, zodat het nog jaren kan duren voordat een evenwichtige situatie is bereikt. Maar als het evenwicht in zicht komt kan het consumentenvertrouwen sterk verbeteren.

De herstructurering van het Japanse bedrijfsleven gaat gepaard met een structurele vermindering van het aantal arbeidsplaatsen. Momenteel loopt de werkloosheid dan ook snel op. De overheid heeft daarom in juli een aanvullende begroting aangekondigd, om op korte termijn 700 000 arbeidsplaatsen te kunnen creëren en daarmee het tanende vertrouwen van de gezinnen op te krikken. Ook deze actie zal de verslechtering van de arbeidsmarkt waarschijnlijk niet kunnen doorbreken en dalende reële inkomens zullen de gezinsconsumptie onder druk houden. Het consumptiepeil kan momenteel alleen worden gehandhaafd via een verlaging van de spaarquote van gezinnen. In tegenstelling tot in veel andere landen is de spaarquote in Japan gedurende de jaren negentig langzaam gestegen. Oudere werknemers zijn bezorgd voor hun baan en gepensioneerd zijn bevreesd voor de sterk stijgende kosten van de gezondheidszorg. Jongeren zeggen weinig vertrouwen te hebben in de houdbaarheid van de huidige pensioenstelsels en gaan om die reden meer sparen.

Alles overziend is het waarschijnlijk dat Japan nog een aantal zwakke jaren tegemoet gaat. De recente opleving van de conjunctuur zal waarschijnlijk later in het jaar weer wegvallen, tenzij nieuwe omvangrijke stimuleringsmaatregelen worden genomen. Het verwachte aantrekken van de uitvoer is niet voldoende om de groei te handhaven. Probleem is dat de Japanse overheid met het scheppen van ruime monetaire omstandigheden (nul-rentebeleid), met omvangrijke begrotingsimpulsen en met herstructurering van het financiële stelsel wel bijna alle ter beschikking staande instrumenten heeft ingezet om het herstel op gang te brengen. Ook de Japanse regering denkt dat nog een aanvullende begroting nodig is om een terugval te voorkomen wanneer het laatste stimuleringsprogramma (24 000 mld yen) uitgewerkt raakt. Hoe dat programma er uit gaat zien is evenwel nog niet bekend. Om de terugkeer naar een houdbaar groeipad te bewerkstelligen is het wegwerken van de structurele knelpunten een eerste vereiste.

Tabel II.1.3 Kerngegevens eurogebied en Europese Unie, 1998-2000

	Eurogebied			Europese Unie		
	1998	1999	2000	1998	1999	2000
volumemutaties per jaar in %						
Particuliere consumptie	2,7	2¾	2½	2,7	2¾	2½
Overheidsconsumptie	1,0	1¼	1	1,1	1½	1¼
Bruto investeringen	4,2	3¾	3¾	4,9	3¾	3¾
Binnenlandse vraag	3,2	2¼	2½	3,3	2¼	2½
Uitvoer	6,2	2	5½	5,6	1½	5¼
Invoer	8,3	3¼	5¾	8,1	3¼	5¾
BBP	2,8	2	2½	2,7	1¾	2½
prijsmutaties per jaar in %						
BBP	1,6	1	1½	1,8	1¼	1¾
Consumentenprijsindex	1,4	1¼	1½	1,7	1¼	1½
Loonvoet	1,5	2¾	2½	2,7	3	2¾
niveaus in %						
Werkloosheid ^a	11,0	10¼	10	10,0	9¼	9
Overheidssaldo ^b	- 2,1	- 2	- 1¾	- 1,5	- 1½	- 1¼
Korte rente	3,9	2¾	3	4,6	3¼	3½
Lange rente	4,7	4¾	5¼	4,9	4¾	5¼

^a In % van de totale beroepsbevolking.^b Vorderingsaldo collectieve sector in % van het BBP (EMU-definitie).*West-Europa*

De groei van de West-Europese economie zal naar verwachting in de loop van dit jaar aantrekken, dankzij de monetaire verruiming en een gunstiger afzet vooral naar buiten de regio, op grond van een herstellende marktgroei en door de verbetering van de concurrentiepositie ten gevolge van de duurdere dollar. De euro is tussen begin dit jaar en medio juli met bijna 15% in waarde gedaald ten opzichte van de Amerikaanse munt. Inmiddels is enige stijging opgetreden, maar de daling wordt in de projectieperiode waarschijnlijk niet helemaal ongedaan gemaakt. Zowel voor de korte als de lange rente wordt voor 2000 gemiddeld een wat hoger niveau geprojecteerd. Het ondernemersklimaat begint zich langzaam te verbeteren, orderportefeuilles worden weer beter gevuld, en de stemming bij de consumenten is goed. Voor dit jaar wordt voor Europa een

gemiddelde BBP-groei geprojecteerd van 1¼%, maar in de tweede helft van het jaar ligt het tempo daarboven. De kleinere Europese landen behouden het voortouw (zie kader). Het Verenigd Koninkrijk, Duitsland en Italië drukken dit jaar het groeigemiddelde, maar zullen komend jaar naar verwachting een krachtiger groei laten zien. Daardoor kan voor Europa de groei oplopen naar circa 2½%, en dan zou de Europese werkloosheid licht kunnen blijven dalen. Ook kunnen in dat beeld de overheidstekorten verder worden teruggedrongen. Dit jaar zien verscheidene landen door de tegenvallende groei het tekort oplopen (Duitsland) dan wel minder teruglopen dan beoogd in de Stabiliteits- en groeiprogramma's. De inflatie loopt in de projectieperiode wat op, vooral als gevolg van de hogere grondstoffenprijzen (inclusief olie). Blijkens tabel II.1.3 is de economische ontwikkeling van de landen van het eurogebied bijna identiek aan die van de Europese Unie als geheel. De verschillen in loon- en prijsontwikkeling tussen de EMU-lidstaten en de nog niet toegetreden EU-landen zijn sterk afgenomen.

In *Duitsland* heeft de terugval van de buitenlandse vraag, eerst door de crisis in Azië en vervolgens door crises in Rusland en Latijns-Amerika, de bedrijvigheid stevig onder druk gezet. De productiegroei is in de loop van vorig jaar sterk vertraagd. In het eerste kwartaal van dit jaar is de productie volgens voor seizoen en gewerkte dagen gecorrigeerde DIW-cijfers zelfs licht teruggelopen. De eveneens voor seizoen gecorrigeerde cijfers van de Bundesbank tonen een iets afwijkend profiel, maar ook daar is de zwakke trend onmiskenbaar aanwezig. In de eerste zes maanden van dit jaar steeg het BBP (evenals in de tweede helft van vorig jaar) met slechts 1% op jaarbasis. Pas halverwege dit jaar is het beeld merkbaar opgeklaard, doordat de industriële orders uit binnen- en buitenland begonnen toe te nemen. De IFO-conjunctuurindicator van het ondernemersvertrouwen gaf in juni en juli voor het eerst sinds het uitbreken van de Azië-crisis een duidelijke verbetering te zien. Naar verwachting zal de groei in de tweede helft van het jaar aantrekken. De uitvoer kan dan profiteren van het vraagherstel in het buitenland, temeer daar de concurrentiepositie na drie jaren van arbeidskostendaling verbeterd is, terwijl de gezinsconsumptie kan aantrekken doordat dit jaar zowel de lonen als de pensioenen meer stijgen dan vorig jaar.

De investeringsgroei is vorig jaar gestagneerd als gevolg van zwakke uitvoervooruitzichten en de toen nog onduidelijke belastingplannen. De indicatoren wijzen op een lichte daling in de eerste helft van dit jaar, met forse voorraadintering, en een mogelijk herstel vanaf het najaar. Met de bouwinvesteringen gaat het sinds begin dit jaar wat beter; naar verwachting zal de teruggang in de nieuwe bondsstaten zich matigen, terwijl de bouw in de oude bondsstaten opleeft dankzij lage rente en stijgende inkomens.

De werkgelegenheid is gedurende het vorige jaar hoofdzakelijk dankzij officiële werkgelegenheidsprojecten gestegen, en het werkloosheidspercentage gedaald. Maar doordat programma's werden ingeperkt en de conjunctuur verzwakte is de werkloosheid

recentelijk weer gaan oplopen, vooral in Oost-Duitsland. De banengroei, die in 1998 fors inzette maar door de zwakkere conjunctuur weer stagneerde, zal komend jaar weer kunnen hervatten.

De Duitse regering heeft een maatregelenpakket aangekondigd dat een belastinghervorming voor bedrijven en particulieren bevat en een besnoeiing van DM 30 mld op de begroting voor komend jaar. Door de groeivertraging komen de werkloosheidsuitgaven aanzienlijk hoger uit dan oorspronkelijk begroot, en ook andere uitgaven vallen tegen, bijvoorbeeld in verband met Kosovo en met de fiscale behandeling van kinderaftrek.

De ombuigingen bevatten 1,5% vermindering van uitgaven, voor een belangrijk deel door afwenteling naar de sociale zekerheid en gemeenten. Een deel van de bezuinigingen heeft nog geen duidelijke invulling. Ook zijn minder inkomsten uit privatisering te verwachten. Het tekort zal dan ook waarschijnlijk niet veel lager uitkomen dan in het huidige jaar. Volgens het plan zou de begroting in 2003 in evenwicht kunnen zijn. Naast ombuigingen bevat het plan ook structurele veranderingen in het sociale stelsel. De koppeling van pensioenen en werkloosheidsuitkeringen aan de netto lonen wordt verbroken, en net als bij de ambtenarensalarissen voor twee jaar vervangen door inflatiecorrectie. Dat moet DM 3,5 mld opleveren. Ook zal de overheidsbijdrage aan sociale zekerheidsfondsen voor uitkeringsgerechtigden met DM 6 mld worden verlaagd. Voorts worden subsidies over een breed front afgebouwd. Voor bedrijven zullen in 2001 de lasten met tenminste DM 8 mld worden verlicht.

Ook de *Franse* groei kwam in de tweede helft van vorig jaar onder druk door een teruglopende uitvoer, waardoor vooral de industrie werd getroffen. In de overige sectoren, die veel meer op het binnenland zijn gericht, hield de groei opvallend goed stand. Vooral de dienstensector profiteerde van een aanhoudend krachtige consumptieve vraag. Gemiddeld steeg in 1998 het BBP-volume met 3,3%, hoewel het tempo op jaarbasis tussen begin en eind van het jaar terugliep van 3,5% naar 2,7% op jaarbasis. De groeivertraging ging in het eerste kwartaal van dit jaar nog door, maar daarna keerde het tij en begon de vraag op de binnenlandse en op de buitenlandse markten aan te trekken.

Tabel II.1.4 Kerngegevens Duitsland en Frankrijk, 1998-2000

	Duitsland			Frankrijk		
	1998	1999	2000	1998	1999	2000
volumemutaties per jaar in %						
Particuliere consumptie	1,8	2¼	2¼	3,5	2½	2½
Overheidsconsumptie	– 0,1	½	½	1,0	1½	1½
Bruto investeringen	1,8	2½	3	5,3	4½	4¼
Binnenlandse vraag	2,5	1½	2	3,6	2¼	2
Uitvoer	6,5	1¾	5½	6,9	1¼	5
Invoer	8,0	2¼	5	9,3	2	5
BBP	2,3	1¼	2¼	3,2	2¼	2½
prijsmutaties per jaar in %						
BBP	1,1	¾	1¼	0,9	½	1
Consumentenprijsindex	1,0	½	1	0,8	½	¾
Loonvoet	1,4	2¾	2½	2,0	2	2¼
niveaus in %						
Werkloosheid ^a	9,4	9	9	11,7	11	10½
Overheidssaldo ^b	– 2,1	– 2¼	– 2¼	– 2,9	– 2½	– 2

^a In % van de totale beroepsbevolking.

^b Vorderingsaldo collectieve sector in % van het BBP (EMU-definitie).

Ook de bedrijvigheid in de industrie veerde op, en ondernemingsenquêtes geven aan dat deze trend doorzet. De BBP-groei zal in de projectieperiode minder sterk kunnen leunen op de consumptie. Dat deze vorig jaar zo sterk toenam hield verband met de snelle banengroei, en onverwacht grote koopkrachtstijging door de wegvallende inflatie. De werkgelegenheidsgroei is trager geworden, nu de industrie is begonnen het werknemersbestand te reduceren. De banengroei blijft desondanks aanzienlijk in de dienstensector en de bouw. In 2000 zal ook de overgang naar de 35-urige werkweek de vraag naar arbeidskrachten doen toenemen. Tegenover de minder dynamische consumptiegroei staan twee positieve factoren. De investeringsgroei zal naar verwachting versnellen. Dit geldt voor de woningbouw, die in de afgelopen jaren sterk is geslonken, maar ook voor de bedrijfsinvesteringen in outillage, die in de jaren negentig opvallend weinig groei hebben laten zien. Daarnaast zijn de vooruitzichten voor de buitenlandse afzet verbeterd. Daardoor zou het groeitempo van het BBP later dit jaar kunnen aantrekken, waardoor de jaarmutatie zou kunnen uitkomen op circa 2¼%. In 2000 zetten deze tendenties naar

verwachting door: een hogere uitvoerstijging en een lichte verdere afzwakking van de consumptiegroei.

De economische groei van *Italië* komt dit jaar nog lager uit dan de 1,4% van 1998. Zij wordt waarschijnlijk het laagst van alle Europese landen, hoewel ook voor Italië in de tweede helft van het jaar een herstel wordt voorzien doordat de groeibijdrage van het buitenland minder negatief wordt. De groei van de totale binnenlandse vraag is aanmerkelijk zwakker geworden, doordat de voorraadhausse niet verder doorzette. Maar de finale binnenlandse afzet wordt geleidelijk sterker. De kortetermijnverwachtingen van de ondernemers voor productie en orderontwikkeling zijn recentelijk licht verbeterd. Hoewel de output gap de laatste jaren uitzonderlijk groot is geworden, zal de vorig jaar sterk vertraagde groei van de bedrijfsinvesteringen weer aantrekken, al komt dit in de jaarmutatatie van 1999 nog niet tot uiting. Het betreft zowel de outillage als de transportmiddelen. De investeringslust wordt gestimuleerd door de goede winstverwachting, de lage rentes en het geïntroduceerde belastingvoordeel bij herinvestering van winsten. De groei van de gezinsconsumptie is dit jaar nog niet veel hoger dan vorig jaar, deels doordat toen de aanschaf van nieuwe auto's fiscaal zeer aantrekkelijk was. Maar het vertrouwen bij gezinnen is hoog. De koopkracht stijgt dit en komend jaar, terwijl de werkgelegenheid toeneemt, en tevens kan het in eerste instantie vraagdrukkende effect van de sterk gedaalde rente-inkomsten uit overheidsobligaties (door geldillusie) verdwijnen. De BBP-groei kan komend jaar tot 2¼% toenemen, mede dankzij een forse overloop, waarmee het groeiverschil met overig EU wordt verkleind.

Ondanks de zwakke conjunctuur vertoont de Italiaanse werkgelegenheid sinds vorig jaar een groei. Deze hangt samen met de toegenomen flexibiliteit van de arbeidsmarkt, met meer tijdelijke en deeltijdkrachten, en met een groeiend aantal door de overheid gesubsidieerde banen.

De inflatie is vorig jaar mede dankzij een strak monetair beleid sterk gedaald. Dit jaar zullen de binnenlandse prijzen weliswaar door de forse olieprijsverhoging worden beïnvloed, maar afgezien van energie dalen de producentenprijzen nog licht. De loonontwikkeling blijft gematigd. Nieuwe meerjarige looncontracten in de metaal en de voeding bevatten loonstijgingen van nog geen 2% per jaar. De loonkostenontwikkeling blijft echter minder gunstig dan elders in Europa door de tragere productiviteitsgroei. De consumptieprijsstijging zou, mits de internationale prijzen geen verrassingen opleveren, dit en komend jaar beperkt kunnen blijven tot 1½ à 2%. Daarmee zou het inflatieverschil met andere Europese landen worden verkleind.

Het tekort op de overheidsrekening zal dit jaar circa 2½% van het BBP bedragen, en komend jaar slechts weinig dalen.

Tabel II.1.5 *Kerngegevens Italië en Verenigd Koninkrijk, 1998-2000*

	Italië			Verenigd Koninkrijk		
	1998	1999	2000	1998	1999	2000
volumemutaties per jaar in %						
Particuliere consumptie	1,7	2	2¼	3,4	2¼	2
Overheidsconsumptie	1,3	½	½	1,0	2	2¼
Bruto investeringen	3,5	2½	3½	9,8	4	2½
Binnenlandse vraag	2,4	1¾	2	4,0	2¼	2
Uitvoer	1,2	0	4	2,1	0	3¾
Invoer	6,1	3½	3¾	8,4	4	4½
BBP	1,4	1	2¼	2,2	1	2
prijsmutaties per jaar in %						
BBP	2,9	2	2	2,5	2¼	2½
Consumentenprijsindex	2,0	1¾	2	3,4	1½	2
Loonvoet	- 0,5	2½	2½	4,8	3¾	3
niveaus in %						
Werkloosheid ^a	12,3	12	11¾	6,3	6¼	6
Overheidssaldo ^b	- 2,7	- 2½	- 2¼	0,6	¼	½

^a In % van de totale beroepsbevolking.

^b Vorderingsaldo collectieve sector in % van het BBP (EMU-definitie).

Het *Verenigd Koninkrijk* heeft in het tweede kwartaal van dit jaar de economische groei weer opgepakt met een tempo van zo'n 2% op jaarbasis. In de voorafgaande twee kwartalen was de productiegroei vrijwel tot staan gekomen. Aan de finale binnenlandse vraag was dat niet te wijten. Deze nam krachtig toe. De groei van de gezinsconsumptie trok sterk aan, bij stijgende arbeids- en vermogensinkomsten. Ook de groei van de bedrijfsinvesteringen was aanzienlijk, zoals de laatste jaren gebruikelijk hoofdzakelijk gelokaliseerd in de dienstensector. Maar dit werd overschaduwd door de ernstige verslechtering van de handelspositie. De snelle groei van de binnenlandse vraag en het sterke pond stuwden de invoer omhoog, terwijl de uitvoer stokte door de terugvallende wereldvraag en de verzwakte concurrentiepositie. Ook werden in die kwartalen te hoog opgelopen voorraden aangepast. Zowel lage invoerkosten als een matiging van de loonkostenontwikkeling hebben bijgedragen aan een lagere inflatie. De werkgelegenheid is toen de productiegroei stagneerde in een vertraagd tempo blijven toenemen, zodat de groei van de arbeidsproductiviteit afnam. Een deel van de banengroei betrof overigens part-time werkers.

Het groeiverschil tussen de grote en de kleinere EU-landen

In de afgelopen conjunctuurencyclus lag de economische groei in de kleine EU-landen meer dan 1% per jaar hoger dan in de vier grote landen. Dat was vooral te danken aan een sterkere stijging van de bedrijfs- en de woningbouwinvesteringen. Ook de overheidsuitgaven namen sneller toe, evenals de uitvoer. Als gevolg van de hogere productie- en werkgelegenheidsgroei was ook de consumptiegroei sterker in de kleine landen. Deze tendenties komen in een iets afgezwakte vorm terug in de ramingen voor 2000.

Een van de oorzaken van de tragere groei in Duitsland, Italië en Frankrijk is waarschijnlijk het gebrek aan deregulering en flexibilisering. Duitsland kampt voorts met de hoge kosten van de eenwording, terwijl Italië een zeer stringent monetair en fiscaal beleid heeft gevoerd in de aanloop naar de EMU. Engeland heeft vooral in recente jaren steeds meer last gekregen van een duurder wordend pond. Tenslotte lijken de grote landen meer dan de kleinere te zijn getroffen door de crises in de niet-industrielanden.

De meeste van de kleinere landen hebben meer gedaan om de economische dynamiek te vergroten. De voortgaande Europese integratie lijkt via de mogelijkheid van schaalvergroting ook in het voordeel van de kleinere landen te werken. Sommige van deze landen profiteerden daarbij van gunstige EU-regelingen, zoals kapitaalhelp en extra fiscale voordelen voor investeerders. Ook is in sommige kleine landen goedkope geschoolde arbeid relatief ruim voorhanden.

Productie en bestedingen in de grote en de kleinere EU-landen, 1994-2000

	Grote vier EU-landen		11 kleinere EU-landen	
	1994-1999	2000	1994-1999	2000
	volumemutaties per jaar in %			
BBP	2,0	2¼	3,1	2¾
Gezinsconsumptie	1,8	2¼	2,7	3
Overheidsuitgaven	0,5	1½	1,6	1¾
Bedrijfsinvesteringen	3,9	3¼	6,6	5½
Investeringen in woningen	1,3	3¼	2,9	5½

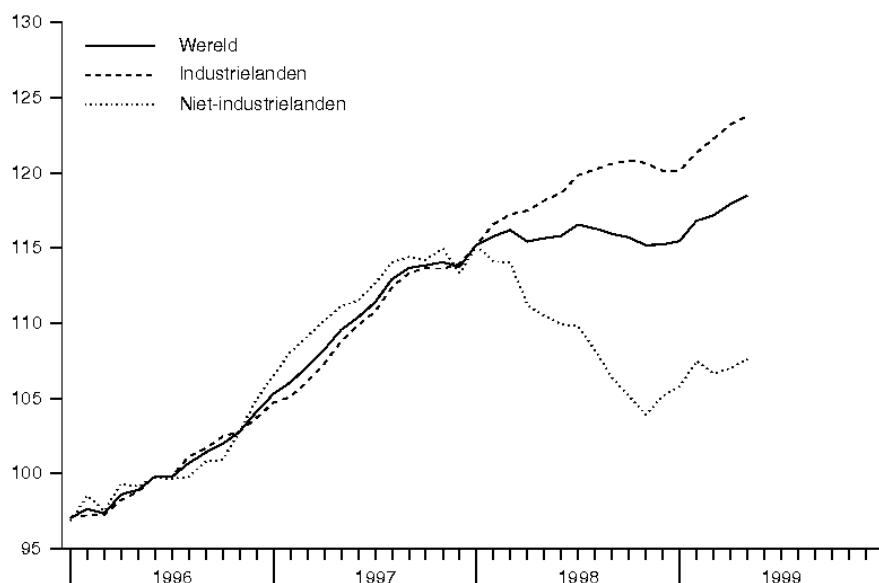
De werkloosheid is gedaald naar bijna het laagste peil van de afgelopen twintig jaar. De nominale loonstijging is ondanks de krap geworden arbeidsmarkt lager dan een jaar geleden. Een deel van de verklaring biedt de tijdelijk verzwakte conjunctuur, een deel ook de afgenomen inflatieverwachting, en de inflatie zal op de korte termijn naar verwachting nauwelijks versnellen. Uit enquêtes blijkt het vertrouwen bij bedrijven en gezinnen inmiddels weer volop aanwezig. In de projectieperiode zal de BBP-groei naar het zich laat aanzien aantrekken. De groei van de gezinsconsumptie kan aanhouden. De reële inkomensontwikkeling is gunstig, de vermogenseffecten zijn nog niet uitgewerkt en de rentes zijn gedaald. Zowel in 1999 als in 2000 zal ook de overheidsconsumptie een belangrijke bijdrage leveren aan de groei. De investeringen bij de dienstensector en de overheid kunnen verder aantrekken, gestimuleerd door de lage kapitaalkosten. De investeringen in de industrie daarentegen zullen ook komend jaar nog blijven teruglopen. De bijdrage van het verkeer met het buitenland wordt minder negatief. Door een en ander kan de BBP-groei oplopen van 1% in 1999 naar 2% in 2000.

II.2 Wereldhandel

Vooraf dankzij het herstel in Azië is in de eerste helft van dit jaar de wereldinvoer weer op gang gekomen, na een jaar van volledige stagnatie. West-Europa bleef nog hinder ondervinden van de naijlende crisis in Oost-Europa en Latijns-Amerika. Bij een zich verbredend herstel in de niet-industrielanden lijkt een verdere versnelling in de wereldvraag waarschijnlijk. De marktgroei voor Nederland kan dan vanaf de tweede helft van dit jaar 5½% op jaarbasis bedragen. De wereldmarktprijzen blijven waarschijnlijk vrij laag. De door productiebeperking afgedwongen olieprijsstijging zal naar verwachting niet geheel standhouden. Voor ons land blijven de prijsimpulsen vanuit het buitenland licht negatief, komend jaar mede door de geprojecteerde daling van de dollar.

II.2.1 Wereldhandelsvolume

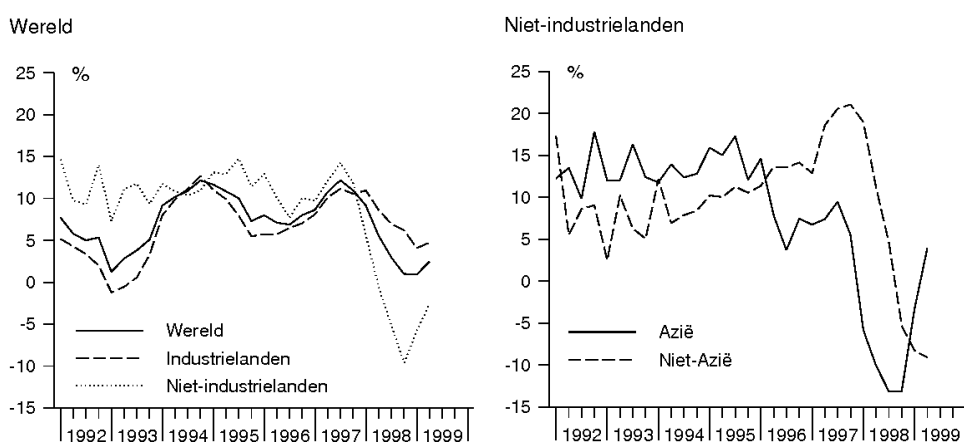
Gedurende het afgelopen jaar was de groei van het wereldhandelsvolume volledig weggevallen, maar dankzij het hoge niveau in de tweede helft van 1997 resulteerde voor 1998 toch nog een stijging met 4,3%. In het eerste kwartaal van dit jaar deed zich weer enige groei voor, die in het tweede kwartaal versnelde naar 6% op jaarbasis. Naar verwachting kan dit tempo tot eind volgend jaar worden gehandhaafd. Voor geheel 1999 blijft de handelsgroei gemiddeld dan nog beperkt tot 2¾%.

Grafiek II.2.1 Wereld invoervolume, 1996 = 100

De stagnatie van de wereldhandelsgroei sinds najaar 1997 was met name te wijten aan ongunstige ontwikkelingen in de niet-industrielanden en in Japan. Grafiek II.2.2 laat zien dat het invoervolume van de niet-industriële wereld in de periode 1992-1997 jaarlijks toenam met zo'n 11%, zonder grote conjuncturele schommelingen. In de tweede helft van 1997 begon deze invoervraag echter plotseling scherp te vertragen en ultimo 1998 was die invoer zelfs 10% lager dan 12 maanden eerder. Daarna trad een herstel in, maar medio 1999 lag het invoervolume nog altijd lager dan een jaar daarvoor. Zoals grafiek II.2.2 laat zien was tot begin 1996 de invoergroei van Azië duidelijk hoger dan in de overige niet-industrielanden, maar daarna werden de rollen omgedraaid. Toen halverwege 1997 de financiële crisis uitbrak kelderde de jaar-op-jaar groei van de Aziatische invoer van +10% naar -14% in september 1998. Sindsdien zit de invoer van de Aziatische landen weer duidelijk in de lift. De overige niet-industrielanden, inclusief de transitielanden, leken aanvankelijk weinig gevoelig voor de desastreuze Aziatische ontwikkelingen. Hun invoergroei bleef versnellen, tot 20% begin 1998. De uitvoergroei bleef daar ver bij achter, en de daardoor oplopende handelstekorten waren er mede voor verantwoordelijk dat de financiële crisis oversloeg naar Rusland en Latijns-Amerika. Scherp dalende grondstoffen- en energieprijzen maakten invoerbepijning des te noodzakelijker. Zo gaf de invoer van niet-Azië met een vertraging van een aantal

maanden een in omvang vergelijkbare duikeling te zien als de Aziatische invoer. Medio 1999 lag hun invoer 10% lager dan een jaar tevoren. Daarmee lijkt de bodem wel te zijn bereikt. Het recente forse herstel van de olieprijs en de verwachte opleving van de overige grondstoffennoteringen kunnen bijdragen aan het herstel van de invoervraag van deze landengroep.

Grafiek II.2.2 Groei^a invoervolume naar regio's

^a Mutaties t.o.v. 12 maanden eerder

De korte-termijnvooruitzichten voor de wereldhandel zijn niet ongunstig. Het in het tweede kwartaal van dit jaar bereikte groeitempo van 6% op jaarbasis kan in het vervolg van dit jaar waarschijnlijk volgehouden worden. Bij de opleving in Azië voegt zich een bescheiden herstel in overig rest wereld. Voor Europa mag worden gerekend op een voortgaande expansie met het in de tweede helft van dit jaar bereikte tempo. Daartegenover staat dat de invoergroei van de Verenigde Staten naar het zich laat aanzien fors zal vertragen, en dat niet op stimulansen uit Japan hoeft te worden gerekend. De invoergroei van Rest wereld zal zich naar verwachting stabiliseren op circa 8% na een contractie van 2½% in 1998 en een nulgroei over geheel 1999.

Aan de uitvoerzijde lijkt in de voorliggende periode de meeste winst te zijn weggelegd voor de niet-industrielanden, dankzij de aantrekkende vraag in die regio en de verbeterde concurrentiepositie van de meeste betrokken landen. Van de industrielanden hebben vooral de Japanse exporteurs het moeilijk door de fors gestegen yen, maar ook de Amerikaanse exporteurs ondervinden voornamelijk last van hun dure munt. De geprojecteerde dollardaling kan hen op termijn weer enige lucht geven, en ook niet-industrielanden

kunnen daarvan profiteren. De vooruitzichten voor de West-Europese uitvoer zijn relatief goed, mede gezien de conjunctuurgevoeligheid van deze uitvoer.

Tabel II.2.1 Kerngegevens wereldhandel, 1998-2000

	1998	1999	2000
mutaties per jaar in %			
Wereldhandelsvolume goederen	4,3	2¾	6
Wereldhandelsprijs totaal (dollars)	- 5,5	- 1¾	2¼
Industrieproducten	- 3,0	- 2	1½
Ruwe olie (fob)	- 32,9	24½	12½
Grondstoffen, excl. energie	- 13,8	- 8½	6¾
niveaus			
Ruwe-olieprij (Brent, \$ per vat)	12,9	16	18

II.2.2 Wereldhandelsprijzen en lopende rekeningen

Na het dieptepunt van december 1998 hebben de *olieprijzen* een fors herstel laten zien. In augustus noteerden zij bijna \$21 per vat, tegen nog geen \$10 in december. De oorzaak achter deze forse stijging is vooral gelegen bij de productiebeperking (de derde op rij) die de OPEC (exclusief Irak) en een drietal niet-OPEC landen eind maart jongstleden afspraken. Gedurende juni en juli werd meer dan 90% van de afgesproken beperking gerealiseerd. In de raming is verondersteld dat de OPEC-productie in de komende maanden weer zal toenemen als gevolg van een verslapping van de productiediscipline. Bovendien geldt de huidige productiebeperking slechts tot april 2000, en de herwonnen hogere olieprijsen maken nieuwe (stringente) afspraken minder noodzakelijk. Het aanbod van niet-OPEC vertoont dit jaar ondanks het snelle herstel van de olieprijs nog geen toename, maar dat wordt komend jaar wel verwacht. Trage productiegroei en een toenemende vraag naar olie leiden tot een afname van de olievoorraden die in de afgelopen paar jaar zijn opgebouwd. In dit beeld past een prijsraming voor Brent-olie van gemiddeld \$16 per vat in 1999 en \$18 in 2000.

Tabel II.2.2 Kerngegevens wereldenergiemarkt, 1997-2000

	1997	1998	1999	2000
mutaties per jaar in %				
BBP-volume wereld	4,0	2,3	2,3	3,0
Volume primair energieverbruik (wereld)	2,9	1,0	1,0	1,7
industrielanden	2,2	1,8	1,9	1,4
niet-industrielanden	3,6	0,0	- 0,1	2,0
mln vaten per dag				
Vraag naar olie	73,6	74,3	75,0	76,3
industrielanden	41,8	42,5	43,2	43,9
overige landen	31,8	31,8	31,8	32,4
Aanbod van olie incl. NGL	74,4	75,7	74,2	75,7
niet-OPEC	44,4	44,8	44,8	45,4
OPEC	30,0	30,9	29,4	30,3
Voorraadmutatie	0,8	1,4	- 0,8	- 0,6
Marktaandeel OPEC (%)	40,8	41,6	39,2	39,7
Ruwe-olieprijs (Brent, nominaal)	19,2	12,9	16	18

Ook exclusief energie zijn de *grondstoffennoteringen* (in dollars) in de loop van 1998 scherp gedaald. Deze daling kwam in de beginmaanden van 1999 tot staan, maar tot augustus bleven de noteringen gemiddeld op een zeer laag niveau. De prijzen van non-ferrometalen, die sinds het voorjaar van 1997 meer dan 30% waren gedaald, vertoonden in de zomermaanden een duidelijk herstel. De voornaamste oorzaken waren de licht herstellende vraag op de wereldmarkt, en mijnsluitingen en stakingen in diverse landen. Ook het sterke herstel van de olieprijs stuwde de metaalnoteringen op, gegeven de hoge energie-intensiteit van de winning en verwerking van metaalertsen. Wel zijn de wereldvoorraden van de belangrijkste metalen, waaronder koper en aluminium, momenteel zeer ruim, wat er waarschijnlijk op duidt dat ook speculatieve aankopen de spotprijzen voor non-ferrometalen hebben opgedreven. Een neerwaartse correctie van de metaalprijzen in de komende maanden lijkt daarom waarschijnlijk. De prijzen van ijzererts en schroot zijn in de zomermaanden nog niet merkbaar gestegen. Agrarische grondstoffen voor de industrie zijn vanaf de laatste top circa 20% in prijs gedaald, maar zitten vanaf het begin van dit jaar weer in de lift. De prijsdaling voor ruwe voedingsmid-

delen en dranken hield in de zomermaanden onverminderd aan: sinds de laatste top zijn deze prijzen gemiddeld met meer dan 40% gedaald als gevolg van de aanhoudend hoge productie bij de al enkele jaren tegenvallende wereldvraag.

De dollarnoteringen voor alle non-energetische grondstoffen tezamen dalen dit jaar gemiddeld met 8½%, maar voor volgend jaar wordt een prijsherstel met gemiddeld 7% voorzien, met slechts geringe verschillen tussen de diverse groepen (zie tabel II.2.3). Ook in reële termen, dat wil zeggen ten opzichte van de prijs van industrieproducten, is volgend jaar sprake van een prijsherstel, na dalingen van 11% en 7% in respectievelijk 1998 en 1999.

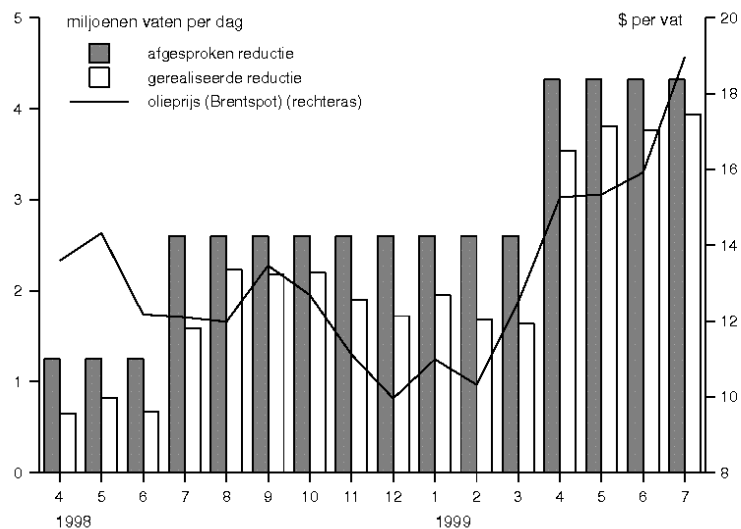
Tabel II.2.3 Grondstoffenprijzen excl. energie (HWWA-index, in dollars), 1998-2000

	1998	1999	2000
	mutaties per jaar in %		
Grondstoffen, excl. energie	– 13,7	– 8½	6¾
voedingsmiddelen	– 12,3	– 16	6
industriële agrarische grondstoffen	– 14,2	– 2	7½
metalen	– 14,4	– 8¼	7

De wereldmarktprijzen van *industrieproducten* vertonen reeds enige jaren een neerwaartse tendens gemeten in gewogen nationale valuta. De traditionele industrielanden, in het bijzonder de Verenigde Staten en Duitsland, treden op als prijsbepalers. De binnenlandse inflatie in de industriële wereld is teruggedrongen tot 1 à 1½% en omdat de productiviteitsstijging in de exporterende industrieën zo'n 2 à 2½% hoger ligt dan de gemiddelde macro-productiviteitsstijging is het resultaat een prijsdaling van industrieproducten, zeker in de internationale handel waar de concurrentie hevig is. In 1999 en 2000 dalen de prijzen gemiddeld met 1% per jaar gemeten in gewogen nationale valuta's. De prijsdalingen zijn overigens sterk geconcentreerd in de hoek van de elektronica. In dollars gemeten dalen de industrieproductenprijzen dit jaar met 2%, volgend op een daling van 3% in 1998. Volgend jaar zullen door de depreciatie van de dollar de industrieproductenprijzen in dollars gemeten weer wat kunnen aantrekken.

OPEC: productiebeperking en discipline

In november 1997 verhoogde de OPEC zijn productiequotum met 10% tot 27,5 mln vaten per dag. Als gevolg van een tegenvallende vraag, o.a. door de Azië-crisis en een relatief warme winter, zagen de OPEC-landen zich genoodzaakt om reeds kort daarna de eerste van een drietal vrijwillige productiebeperkingen door te voeren. De eerste twee beperkingen, met een totale omvang van 2,6 mln vaten per dag, bleken niet voldoende om de daling van de olieprijs tot staan te brengen. De stagnerende vraag naar olie, maar vooral ook het gebrek aan discipline speelde de OPEC-landen parten. Zowel bij de eerste als bij de tweede ronde van productiebeperking werd in de tweede maand na introductie de grootste beperking gerealiseerd, waarna de discipline geleidelijk minder werd. Ondanks de afspraken kon de prijs voor Brent-olie in december 1998 dalen tot minder dan 10 dollar per vat. De derde ronde van productiebeperking is wel effectief gebleken. Een beperking volgens afspraak met in totaal 4,3 mln vaten per dag, een niet eerder vertoonde productiediscipline van de OPEC-landen en een toenemende vraag naar olie hebben de prijs van Brent-olie fors doen stijgen tot circa \$ 20 per vat in augustus 1999.

De *lopende rekening* van de Aziatische landen vertoonde vorig jaar een aanzienlijk overschot als gevolg van de gematigde binnenlandse vraag en de verbeterde concurrentiepositie. De overige niet-industrielanden, waaronder de transitielanden, zagen hun externe positie nog verder verslechteren door aanhoudende prijsdalingen van grondstoffen en energie, en doordat hun invoervraag met vertraging reageerde op de verslechterde externe positie. Dit jaar zijn de rollen omgekeerd: de lopende rekening van Azië verslechtert alweer iets, terwijl de overige niet-industrielanden massaal orde op zaken stellen. Deze beweging zal komend jaar waarschijnlijk in afgezwakte vorm aanhouden. Een verdere vergroting van het lopende-rekeningtekort van de industrielanden vormt de tegenhanger van dit beeld. Binnen de industriële wereld blijft de situatie ook in de komende jaren onevenwichtig. De externe tekorten van de Verenigde Staten nemen fors toe, tot naar schatting ruim \$ 300 mld in het lopende jaar, en worden – ondanks de conjuncturele afkoeling – volgend jaar nog eens \$ 40 mld groter. Het Japanse overschot blijft door de zwakke binnenlandse vraag almaar toenemen; voor volgend jaar wordt een overschot van \$ 145 mld voorzien. Het lopende-rekeningoverschot van West-Europa daalt dit jaar naar zo'n \$ 60 mld, en zal volgend jaar niet veel veranderen.

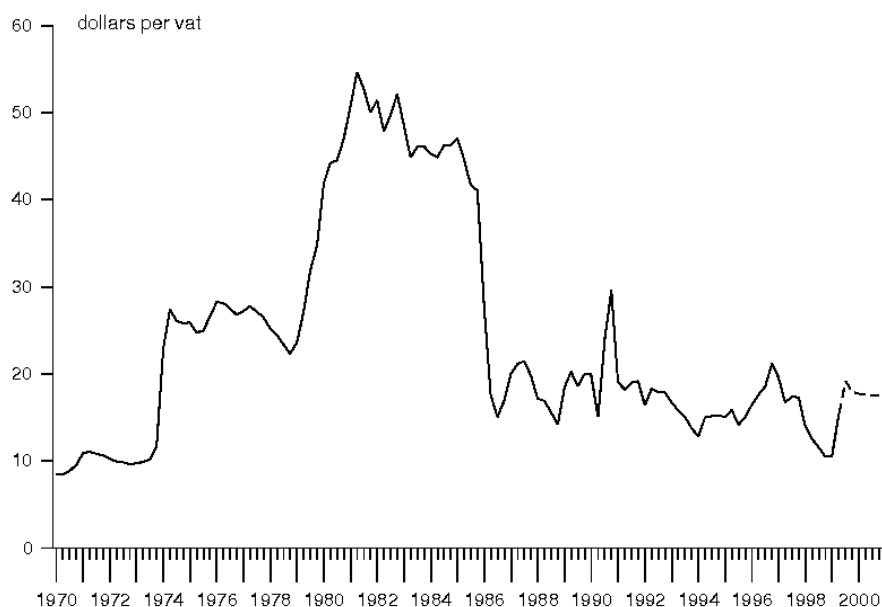
Het valt moeilijk te zeggen hoelang het buitenland bereid zal blijven om de Amerikaanse tekorten te financieren. Voor buitenlandse investeerders zijn de Verenigde Staten nog steeds zeer in trek. Maar de noodzaak van internationale risicospreiding in beleggingsportefeuilles kan grenzen gaan stellen aan de omvang van het Amerikaanse lopende-rekeningtekort, zeker bij een sterke dollar. Op termijn zou een forse dollardaling nodig kunnen zijn om een verder oplopen van het tekort tegen te gaan en tevens om de buitenlandse investeringen in de Verenigde Staten op peil te houden. Ook zou de aanhoudende onevenwichtigheid protectionistische maatregelen kunnen uitlokken en op termijn kunnen leiden tot een groter rente-ecart tussen de Verenigde Staten en Europa.

II.2.3 Externe data voor Nederland

Het volume van de relevante wereldhandel neemt in de huidige projectie dit jaar toe met 2%, na een stijging van 7,2% in 1998. Deze jaarcijfers maskeren het feitelijke tijdpad van de voor ons land relevante wereldvraag: een sterke afzwakking van de groei gedurende het afgelopen jaar uitmondend in absolute dalingen rond de jaarwisseling, en gevolgd door een stevig herstel vanaf het tweede kwartaal van dit jaar. De opgaande trend zal naar verwachting volgend jaar aanhouden en dan leiden tot een gemiddelde groei van de relevante wereldhandel met 5½%. De groeiramingen voor de relevante wereldhandel in 1998 en 1999 liggen circa ¾%-punt hoger dan in het Centraal Economisch Plan van april. De voor dit jaar voorziene mutatie is overigens nog steeds aanzienlijk lager dan de ramingen die de OESO en de Europese Commissie dit voorjaar afgaven (zie grafiek II.2.3).

De Nederlandse uitvoer is relatief weinig conjunctuurgevoelig, terwijl de uitvoer van de Unie juist sterker schommelt dan de marktgroei. De uitvoergroei van de Unie blijft in 1999 door de slechte prestatie in de eerste helft van dit jaar steken op slechts 1¼%, waar voor Nederland een uitvoergroei van 4% goed haalbaar lijkt. Alleen al door de sterkere uitvoergroei kan de productiegroei in Nederland dit jaar ¾%-punt hoger uitkomen dan in de rest van de Europese Unie.

Grafiek II.2.3 Ramingen volumegroei relevante wereldhandel 1999^a

Voorjaars- en najaarsramingen uit CPB Report 98/2 en 99/2, MEV 1999 en MEV 2000; eigen berekeningen op basis van OECD Economic Outlook 63 t/m 66 en EC Europese Economie.

De concurrentenprijs (in guldens) en de Nederlandse invoerprijs blijven in 1999 en 2000 licht dalen. Voor dit jaar zijn de dalingen overigens veel minder sterk dan werd geraamd in het CEP 1999. Dit heeft twee oorzaken. In de eerste plaats zijn de dollar en het Britse pond inmiddels fors in waarde gestegen, waardoor de toen geraamde effectieve appreciatie van de gulden met ruim 1% is veranderd in een depreciatie met krap 1½%. Daardoor daalt de concurrentenprijs en de invoerprijs exclusief energie dit jaar maar met circa 1% waar in het CEP nog prijsdalingen van circa 3½% werden geraamd. In de tweede plaats wordt nu voor de invoerprijs van energie dit jaar een stijging verwacht met 20%, waar in het CEP nog was uitgegaan van een daling met 15%. In totaal is de daling

van de invoerprijs dit jaar daarom bijna 4%-punten kleiner. De gevolgen voor de inflatie zijn voor Nederland groter dan voor de meeste landen van het eurogebied. Dat komt doordat wij een heel open economie hebben en relatief veel uit het dollargebied betrekken. De voor volgend jaar geraamde invoerprijsdaling is met $\frac{3}{4}\%$ iets groter dan eerder werd voorzien en hetzelfde geldt voor de daling van de concurrentenprijs (exclusief energie) met $1\frac{3}{4}\%$. Dat hangt mede samen met de sterkere effectieve appreciatie van de gulden. Deze is vooral het gevolg van de geprojecteerde dollardaling, naar gemiddeld f 1,95 per dollar in het jaar 2000.

Tabel II.2.4 Externe data voor Nederland, 1998-2000

	1998	1999	2000
mutaties per jaar in %			
Relevante wereldhandel ^a			
volume	7,2	2	5½
prijs, excl. energie (gld) ^b	- 1,5	- 1	- 1¾
Invoerprijs Nederland cif (gld)	- 2,1	- ¼	- ¾
totaal, excl. energie	0,3	- 1¼	- 1¼
energie	- 28,0	19¾	8½
Arbeidskosten pep industrie (gld)			
concurrenten	0	4	- 1½
Effectieve koers gulden industrieproducten t.o.v.			
concurrenten	1,2	- 1½	1½
leveranciers	0,8	- 1¼	1¼
Dollarkoers (gld, niveau)	1,98	2,05	1,95

^a Dubbel-herwogen wereldinvoer goederen.

^b Concurrentenprijs.

III De Nederlandse conjunctuur

Bestedingen en productie

III.1

De toename van het BBP vertraagt waarschijnlijk van 3,7% in 1998 tot 2¾% dit jaar. Zowel de uitvoer als de investeringen leveren een geringere bijdrage aan de economische groei. Voor 2000 wordt een stijging van het BBP met 2½% verwacht. De export neemt dan weliswaar sterker toe dan dit jaar, maar daar staat een vertraging van de groei van de consumptieve bestedingen tegenover. Deze vertraging hangt met name samen met een afnemende stimulans vanuit vermogenswinsten. De bedrijfsinvesteringen verliezen in 2000 verder aan dynamiek als gevolg van de vertraging van de economische groei en de verslechtering van de winstgevendheid. De investeringen in woningen groeien in 2000 waarschijnlijk wel wat harder dan dit jaar.

III.1.1 Particuliere consumptie

De groei van het volume van de particuliere consumptie bedraagt dit jaar 4¼%, ongeveer even hoog als in 1998. Dit betekent dat de consumptie zich evenals vorig jaar belangrijk sterker ontwikkelt dan op grond van de toename van het reëel beschikbaar gezinsinkomen verwacht zou mogen worden. Forse vermogenswinsten, als gevolg van gestegen huizenprijzen en aandelenkoersen, maken dit mogelijk. Vooral als gevolg hiervan daalt het aandeel van de individuele besparingen in het gezinsinkomen dit jaar met 1½%-punten naar 2¼%. Ook de afname van het uitgekeerde winstinkomen draagt aan de daling van de spaarquote bij. Omdat een relatief groot deel van dit inkomen wordt gespaard, resulteert een afname ervan in een lagere gemiddelde spaarquote.

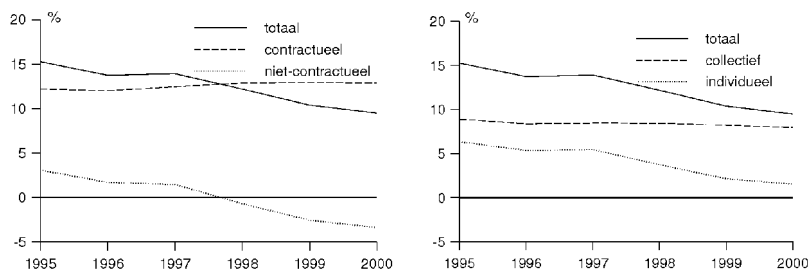
Opbouw gezinsbesparingen

Tot nu toe publiceerde het CBS geen cijfers voor de individuele of vrije gezinsbesparingen. Het CPB moest daarom bij de analyse van de consumptiegroei gebruik maken van een verwant begrip, namelijk de niet-contractuele gezinsbesparingen. Daarin ontbreken echter de individuele besparingen die in het kader van levensverzekeringscontracten plaatsvinden, want deze worden gerekend tot de contractuele besparingen. Omdat het CBS voortaan wel cijfers voor de individuele gezinsbesparingen publiceert, toont tabel III.1.1 de ontwikkeling van de individuele in plaats van de niet-contractuele gezinsbesparingen.

Het rechterdeel van de onderstaande grafiek laat zien dat het aandeel van de individuele gezinsbesparingen in het beschikbare gezinsinkomen over de periode 1995-2000 afneemt. Deze afname hangt samen met de vermogenseffecten op de consumptie. Aangezien de besparingen ten behoeve van collectieve pensioenregelingen over deze periode een vrijwel constant percentage van het beschikbare inkomen van gezinnen uitmaken, daalt ook het aandeel van de totale gezinsbesparingen in het beschikbare inkomen.

De niet-contractuele gezinsbesparingen nemen over de periode 1995-2000 nog sterker af dan de individuele besparingen en bereiken vanaf 1998 een negatief niveau. Deze daling hangt voor een deel samen met het feit dat gezinnen een groeiend deel van hun individuele besparingen gebruiken voor de aankoop van levensverzekeringen (waaronder koopsompolissen).

Totale gezinsbesparingen^a, 1995-2000

^a Niveaus, als percentage van het beschikbaar gezinsinkomen inclusief collectieve pensioenbesparingen.

Voor volgend jaar wordt een afzwakking van de groei van de consumptie voorzien tot 3¼% als gevolg van een afnemende stimulans vanuit vermogenswinsten. In de projectie ligt namelijk besloten dat de stijging van de huizenprijzen binnenkort afzwakt en dat de aandelenkoersen zich min of meer in lijn met de bedrijfswinsten gaan ontwikkelen. Met deze geraamde toename blijft de consumptie in 2000 toch nog ¾%-punt sterker groeien dan het beschikbare gezinsinkomen.

De individuele of vrije gezinsbesparingen zijn alle gezinsbesparingen behalve die uit hoofde van collectieve pensioenregelingen. Deze individuele besparingen zijn in de afgelopen jaren gedaald. Dit werd mogelijk gemaakt door de forse vermogenswinsten op huizen en aandelen. Door deze vermogenswinsten groeide de reële waarde van de gezinsvermogens namelijk sterk zonder dat daar vrije besparingen voor nodig waren. Het aandeel van de individuele gezinsbesparingen in het beschikbare gezinsinkomen komt in 2000 waarschijnlijk 4%-punten lager uit dan in 1997.

Tabel III.1.1 Aspecten van de particuliere consumptie, 1996-2000

	1998	1996	1997	1998	1999	2000
	waarde mld gld	mutaties per jaar in %				
Loon- en uitkeringsinkomen ^a	380,2	3,2	2,4	2,0	3¼	3
Uitgekeerd winstinkomen ^a	20,6	- 5,9	10,3	4,8	- 13½	- 3½
Totaal gezinsinkomen ^a	400,8	2,7	2,8	2,1	2¼	2½
Particuliere consumptie, volume	384,4	4,0	2,6	4,1	4¼	3¼
w.v. voedings- en genotmiddelen	58,3	1,7	2,0	0,2	½	½
duurzame consumptiegoederen	85,4	3,7	4,2	9,2	8	3½
vaste lasten ^b	82,3	7,4	- 1,1	0,8	1¾	3¼
overige goederen en diensten	158,3	3,3	4,2	4,8	4½	4½
Individuele besparingen ^c	16,4	5,4	5,5	3,7	2¼	1½

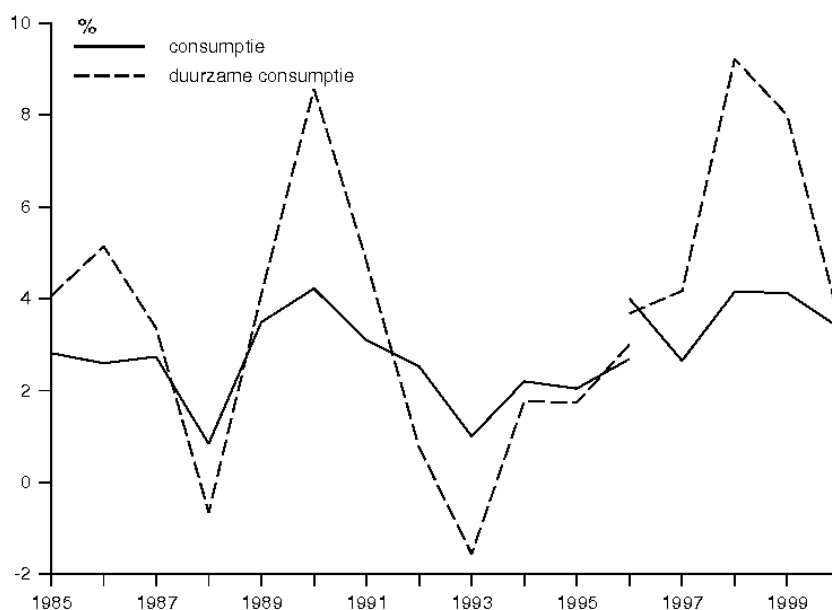
^a Reëel beschikbaar, gecorrigeerd voor statistische vertekeningen.

^b Aardgas, woningdiensten en zorg.

^c Niveau, als percentage van het beschikbaar gezinsinkomen inclusief collectieve pensioenbesparingen.

In de jaren 1998 en 1999 vertonen de bestedingen aan duurzame consumptiegoederen een bijzonder krachtige groei. De vorig jaar bereikte toename van deze bestedingen met 9,2% is de hoogste sinds 1970. Dat de duurzame consumptie relatief sterk stijgt is op zich gebruikelijk voor jaren waarin de consumptie sterk toeneemt (zie grafiek III.1.1). De invloed van de conjunctuur op de duurzame consumptie is namelijk veel groter dan op de overige onderdelen van de consumptieve bestedingen. Consumenten bezuinigen tijdens de neergaande fase van de conjunctuur vooral op de aankopen van duurzame consumptiegoederen. Gedurende de opgaande conjunctuurfase vinden de uitgestelde aankopen alsnog plaats. Dit geldt bijvoorbeeld voor de bestedingen aan auto's, huishoudelijke apparaten en voor woninginrichting. Met name voor deze bestedingen geldt dat wat sterk stijgt ook flink kan dalen, aangezien in het geval van een uitbundige groei na enige tijd verzadigingsverschijnselen optreden. Indien in een bepaalde periode bijzonder veel mensen bijvoorbeeld een nieuwe auto hebben gekocht, neemt het aantal potentiële kopers van een auto op korte termijn immers af.

Grafiek III.1.1 De conjunctuurbeweging van consumptie en de duurzame consumptie, 1985-2000^a

^a Mutaties per jaar (in %). De breuk in de reeksen in 1996 is het gevolg van de revisie van de Nationale Rekeningen. Er zijn nog geen gereviseerde cijfers voor de periode 1985-1995 beschikbaar.

Particuliere consumptie en werkelijke individuele consumptie van gezinnen

De revisie van de Nationale Rekeningen heeft geresulteerd in een andere definitie van de particuliere consumptie (zie ook paragraaf V1.1). Hiertoe worden voortaan alleen de consumptieve bestedingen gerekend die de gezinnen 'uit eigen zak' betalen. De consumptieve bestedingen die gefinancierd worden via uitkeringen in natura

(AWBZ, Ziekenfondswet, individuele huursubsidies en dergelijke) maken geen onderdeel meer uit van de particuliere consumptie, maar van de overheidsconsumptie.

De werkelijke individuele consumptie van gezinnen is evenwel belangrijk groter dan de particuliere consumptie. Het verschil wordt gevormd door de aan individuele gezinnen toe te rekenen overheidsconsumptie. Deze bestaat niet alleen uit de uitgaven waarvan de financiering plaatsvindt via uitkeringen in natura, maar tevens uit de overige individualiseerbare overheidsconsumptie (hoofdzakelijk onderwijsuitgaven).

Werkelijke individuele consumptie van gezinnen, 1998-2000

	1998	1999	2000
	waarde mld gld	volumemutaties per jaar in %	
Particuliere consumptie	384,4	4¼	3¼
Uitkeringen in natura	56,1	2½	1¾
Overige individualiseerbare overheidsconsumptie	<u>36,5</u>	1	3¾
Werkelijke individuele consumptie van gezinnen	477,0	3¾	3¾

De voor de tweede helft van dit jaar (zie tabel III.1.6 in paragraaf III.1.5) en het jaar 2000 geraamde afzwakking van de consumptiegroei valt ten dele uit dergelijke verzadigingsverschijnselen te verklaren.

Het feit dat de conjuncturele uitslagen in de duurzame consumptie relatief groot zijn betekent ook dat de spaarquote van gezinnen tijdens jaren met een uitbundige consumptieconjunctuur neerwaarts vertekend is. De bedoelde uitgaven worden namelijk

in het jaar waarin ze plaatsvinden voor het volledige bedrag als consumptie geboekt. Men zou ze evenwel ook kunnen beschouwen als investeringen die gedurende een reeks van jaren tot consumptie van de diensten van de aangeschafte goederen leiden.

Tot de relatief traag groeiende onderdelen van de consumptie behoren met name de uitgaven aan voedings- en genotmiddelen. In jaren met een hoge consumptiegroei blijft de toename van deze uitgaven meestal sterk achter bij die van de totale consumptieve bestedingen. Vorig jaar was de groei van de uitgaven aan voedings- en genotmiddelen echter verrassend laag. Hierbij speelt vermoedelijk de sterke toename van de uitgaven bij eetgelegenheden buitenshuis een rol. Ook in 1999 en 2000 is de groei van de bestedingen aan voedings- en genotmiddelen waarschijnlijk bescheiden.

III.1.2 Woningbouw

In 1999 nemen de investeringen in woningen in bescheiden mate toe. De nieuwbouwproductie staat onder druk blijkens de daling van het aantal bouwvergunningen in 1998. Hier staat tegenover, dat de woonconsument steeds hogere eisen aan de woonkwaliteit stelt, waardoor de kwaliteit van de gegunde woningen flink toeneemt. Dit draagt bij aan hogere investeringen. De stijgende kwaliteit wordt bereikt via een groter marktaandeel van koopwoningen en via een toename – vooral in de koopsector – van de kwaliteit per woningtype. Een tweede compenserende factor voor de dalende aantallen in de nieuwbouw wordt gevormd door toenemende herstel- en verbouwactiviteiten, die eveneens samenhangen met de aanpassing aan de hogere kwaliteitseisen van woonconsumenten.

Tabel III.1.2 Verleende bouwvergunningen, kwaliteitsstijging en investeringen in woningen, 1997-2000^a

	1997	1998	1999	2000
Niveaus in dzd				
Verleende vergunningen	102	88	90	87
w.v. huursector	22	20	19	19
koopsector	80	68	71	68
Mutaties per jaar in %				
Investerings in woningen	6,5	- 0,9	$\frac{1}{4}$	$1\frac{3}{4}$
bijdrage nieuwbouw	5,6	- 3,4	- $1\frac{3}{4}$	1
w.v. aantallen vergunningen	1,6	- 2,0	- $3\frac{1}{2}$	- $1\frac{1}{2}$
kwaliteit	1,2	1,0	$1\frac{3}{4}$	2
overige factoren (weer, marge architecten, etc.)	1,7	- 1,3	$\frac{1}{2}$	0
bijdrage herstel en verbouw	1,3	1,1	3	3
bijdrage overdrachtskosten	1,6	1,1	1	$\frac{1}{2}$
Niveaus in %				
Hypotheekrente	5,8	5,6	$5\frac{1}{4}$	$5\frac{3}{4}$

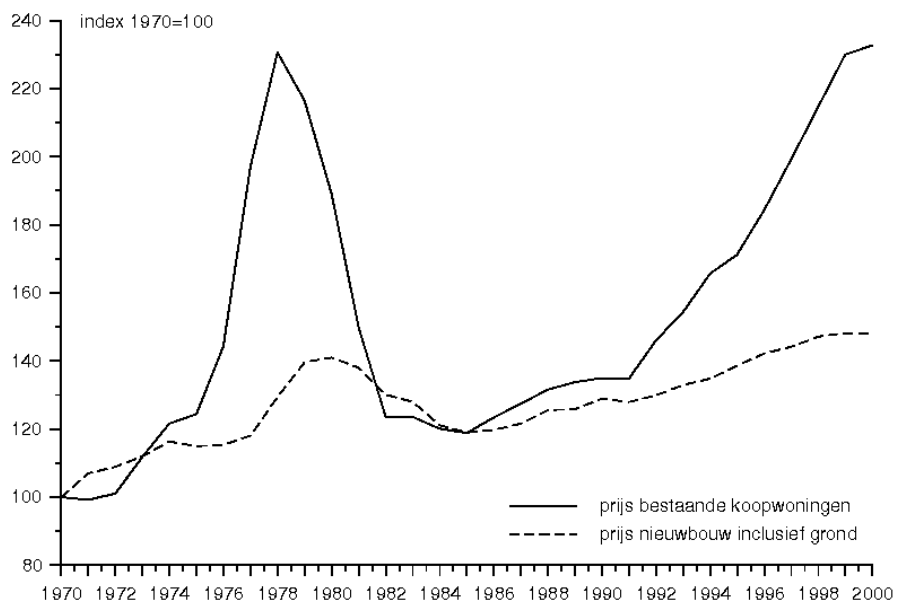
^a De in de tabel opgenomen investeringen zijn gebaseerd op de nieuwe definities van de Nationale Rekeningen en zijn niet meer vergelijkbaar met cijfers vóór de revisie. In de nieuwe opzet van de Nationale Rekeningen zijn de investeringen in woningen onder meer opgehoogd met de overdrachtskosten (makelaars, notariskosten, overdrachtsbelasting). Dit betekent dat de volumeontwikkeling van de investeringen in woningen mede wordt bepaald door de transacties op de kopersmarkt.

Omvang en samenstelling van de vergunningenafgifte zijn in belangrijke mate afhankelijk van de economische groei, de demografische ontwikkeling, de rente en de huurontwikkeling. De totale woningvraag wordt vooral demografisch bepaald, terwijl een stijgende welvaart en dalende relatieve kooplasten (dalende rente, stijgende huren) gunstig zijn voor de vraag naar koopwoningen.

De scherpe daling van het aantal vergunningen is een reactie op de versnelde vergunningverlening in de jaren 1996 en 1997. Deze versnelling was het gevolg van de gunstige omstandigheden (stijgende reële inkomens, sterk dalende rente, stijgende huren) voor de koopsector in die jaren. Het aantal vergunningen keert in 1999 terug naar een meer structureel niveau, waardoor een lichte stijging van het aantal gegunde woningen

wordt bereikt. In 2000 gaat het aantal vergunningen weer wat omlaag, vanwege de licht toenemende rente en de trendmatig dalende demografische ontwikkeling. Het marktaandeel van de koopsector in de nieuwbouw blijft hoog, gezien het tekort aan koopwoningen. De kwaliteit van de nieuw te bouwen woningen neemt verder toe. Door de daling van het aantal vergunningen stijgt de nieuwbouwproductie volgend jaar echter nauwelijks. De ontwikkeling in de herstel- en verbouw geeft de investeringen in woningen een extra impuls, waardoor deze toch nog met 1¼ % toenemen.¹

Grafiek III.1.2 Reële prijsontwikkeling^a bestaande koopwoningen^b en nieuwbouw^c inclusief grond, 1970-2000 (indices 1970 = 100)

^a Gedefleerd met de consumentenprijsindex.

^b Bron: Kadaster.

^c Bron: CBS.

¹ Hierbij is tevens aangenomen, dat bij normaal weer het aantal productieve uren wat hoger zal liggen dan in 1998, toen door de overvloedige neerslag de bouwproductie enigermate werd getemperd.

Reeds enige tijd is de woningmarkt weliswaar kwantitatief in evenwicht, maar er is een kwalitatieve 'mismatch' tussen vraag en aanbod. Er zijn teveel (meergezins)huurwoningen en te weinig (middeldure en dure) eengezinskoopwoningen. Deze 'mismatch' heeft vooral gevolgen voor de prijzen van koopwoningen in de bestaande voorraad. Op deze markt waren de prijsstijgingen de afgelopen zes jaar veel groter dan de prijsstijging van de nieuwbouw inclusief grond (zie Grafiek III.1.2)². Deze prijs wordt in belangrijke mate bepaald door gemeenten. Dit gebeurt aan de hand van een vergelijking met de prijzen voor nieuwbouw die eerder in de buurt zijn gerealiseerd en met de prijzen van nabijgelegen bestaande en soortgelijke woningen. In de praktijk was in het verleden de aldus vastgestelde prijs van de nieuwbouwwoning in verhouding tot de prijzen van overeenkomstige woningen in de bestaande bouw nogal laag. Daarom is in nieuwbouwprojecten vaak sprake van over-intekening, en moet een toewijzingssysteem de schaarse opvangen. De grondprijsbepaling vindt vaak plaats via de 'residuele' waardemethode. Het verschil van de (vrij op naam)prijs per woningtype en de bouwkosten voor dit type woning is in beginsel beschikbaar voor de grondopbrengst. Dit houdt in dat prijsstijging van de nieuwbouw vaak leidt tot hogere grondopbrengsten voor de gemeente³.

Ook in 1999 is nog sprake van aanzienlijke (reële) prijsstijging in de bestaande koopvoorraad. Als gevolg hiervan is de overwaarde (het verschil tussen de marktwaarde van het huis en de hypotheekschuld) van vele woningbezitters de laatste jaren toegenomen. Dit heeft de vraag naar meer kwaliteit in de koopsector versterkt, omdat doorstromers deze overwaarde kunnen gebruiken om kwalitatief betere woningen te kopen. Door de prijsstijgingen is een eengezinswoning uit de bestaande koopvoorraad voor starters en alleenverdieners moeilijker bereikbaar geworden. Op basis van het Woning Behoeftte Onderzoek (WBO) 1998 constateert het CBS dat een steeds grotere groep huishoudens een afwachtende houding aanneemt, omdat zij niet in de prijsstijging mee willen of kunnen gaan. Als deze trend zich voortzet zal de vraag naar koopwoningen en de prijsontwikkeling van verkochte woningen in 2000 temperen. Mede vanwege de hogere rente zal de spanning op de kopersmarkt volgend jaar dan ook niet verder oplopen. Op grond hiervan zwakt in de projectie de prijsstijging van bestaande koopwoningen af.

² De prijsontwikkeling van bestaande koopwoningen is niet gecorrigeerd voor kwaliteit en is derhalve niet geheel vergelijkbaar met die van de nieuwbouw.

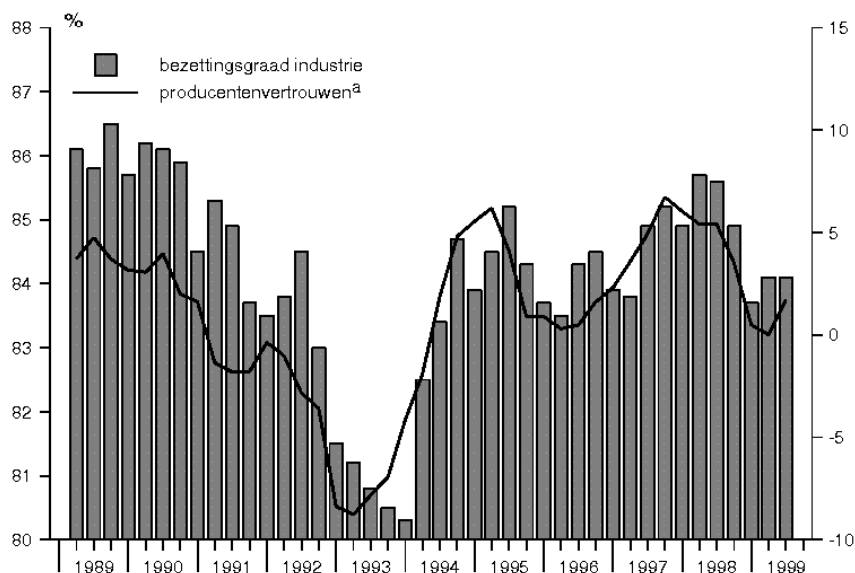
³ Zie CPB, 1999, De grondmarkt: een gebrekkige markt en een onvolmaakte overheid, Sdu Uitgevers, Den Haag.

III.1.3 Bedrijfsinvesteringen

De groei van de conjunctuurgevoelige investeringen is in 1999 zeer bescheiden in vergelijking met de investeringsdynamiek van de drie voorafgaande jaren. De belangrijkste verklarende factor daarvoor is de afzwakking van de volumeconjunctuur die in de loop van vorig jaar plaatsvond, en die met name de industrie raakte. De capaciteitsbezetting van de industrie is ongeveer anderhalve punt gedaald, van 85½% medio 1998 tot 84% halverwege dit jaar. Inmiddels geven producenten aan weer meer vertrouwen in de nabije toekomst te hebben (zie grafiek III.1.3). Dit zal hen op termijn aansporen tot het aanschaffen van nieuwe productiemiddelen.

Overigens worden door de revisie van de Nationale Rekeningen, die het CBS onlangs heeft doorgevoerd, de koop en ontwikkeling in eigen beheer van software en databanken voortaan tot de investeringen gerekend. Het gaat hier om forse bedragen (1998: circa f 8 mld) die bovendien in het recente verleden sterk zijn gegroeid. Ook dit jaar zullen deze investeringen waarschijnlijk sterk groeien, onder andere om problemen met software rond de millenniumwisseling te voorkomen.

Grafiek III.1.3 Bezettingsgraad industrie en producentenvertrouwen, 1989-1999

^a Rechteras. Saldo van positieve en negatieve antwoorden op beoordelingsvragen.

Hoewel de volumeconjunctuur in de industrie duidelijk aantrekt, worden de vooruitzichten voor de productie van de dienstverlening minder rooskleurig. Per saldo komt de productiegroei van de marktsector in 1999 en 2000 uit op achtereenvolgens 3% en 2¾%. De winstgevendheid van het bedrijfsleven verslechtert: dit jaar daalt de kapitaalinkomensquote van de marktsector 2 punten en volgend jaar nog eens driekwart punt. Deze factoren geven geen aanleiding hooggespannen verwachtingen te koesteren omtrent het verloop van de conjunctuurgevoelige investeringen in 2000.

Tabel III.1.3 Aspecten investeringen van bedrijven in vaste activa, 1996-2000

	1998	1996	1997	1998	1999	2000
	waarde mld gld					
Machines en computers	48,8	13,2	11,5	4,7	– ¼	4¾
Bedrijfsgebouwen	20,7	– 3,1	2,9	9,2	5	¼
Wegvervoermiddelen	12,1	11,2	5,2	21,9	10½	– 14
Overige vervoermiddelen	2,8	– 20,0	– 15,2	22,5	– 18	8¾
Totaal exclusief woningen	104,8	6,4	8,4	8,6	2	1
w.o. Conjunctuurgevoelig ^a	93,3	5,6	6,7	16,7	3¾	½
	1995	1996	1997	1998	1999	2000
	%					
Cash flow ^b	147	135	137	129	121	121
Investeringsquote ^c	17,0	17,6	18,2	19,0	18¾	18¾

^a Investerings van bedrijven ongerekend woningen, schepen, vliegtuigen, railvervoermiddelen en investeringen door de energiesector.

^b Afschrijvingen plus winst van productie in de Nederlandse marktsector als percentage van de bruto investeringen in vaste activa in Nederland.

^c Investerings in vaste activa (exclusief woningen) als percentage van de bruto toegevoegde waarde tegen factorkosten (exclusief verhuur van en handel in onroerend goed).

Al met al daalt de investeringsquote – de bruto investeringen geschaald op de toegevoegde waarde – maar in beperkte mate. Gedurende de periode 1995-2000 beweegt deze quote zich steeds tussen de 17% en 19% en neemt de productie van de marktsector met gemiddeld 3% toe zonder noemenswaardige spanningen in de fysieke capaciteitsbezetting. Het lijkt alsof een investeringsquote die zich in deze range bevindt, hoog genoeg is om op langere termijn op een groeipad van zo'n 3% te kunnen blijven.

De investeringen in wegvervoermiddelen zijn de afgelopen jaren met sprongen tot recordhoogten gestegen. Het wordt evenwel steeds onwaarschijnlijker dat het huidige hoge investeringsniveau vol te houden is. Inmiddels zijn de verkopen van vrachtwagens en bestelwagens al aan het inzakken. Voor volgend jaar wordt ook een daling van het aantal door bedrijven gekochte personenauto's verwacht. Voor de investeringen in wegvervoermiddelen impliceren deze realisaties en verwachtingen een stijging van circa 10% in 1999 en een forse krimp in 2000.

De investeringen door de energiesector verlopen vaak grillig en vertonen weinig verband met de conjunctuur. Dat is er door de revisie van de Nationale Rekeningen niet minder op geworden, nu de uitgaven voor exploratie van minerale reserves voortaan tot de investeringen worden gerekend. Het gaat in 1998 om een bedrag van f 1,2 mld dat voor het leeuwendeel wordt geteld bij de investeringen door de delfstoffenwinning. Naar verwachting wordt dit jaar aanmerkelijk minder gezocht naar aardolie- en aardgasvoorraden in de Nederlandse bodem en het continentaal plat, als reactie op de stevige daling van de olieprijs in de loop van 1998. Mede daardoor lopen de investeringen door de energiesector dit jaar terug, om volgend jaar weer op te lopen.

III.1.4 Buitenlandse handel

De Nederlandse uitvoer is iets eerder uit het dal geklommen dan waarop zes maanden geleden (CEP 1999) werd gerekend en bovendien is de conjuncturele neergang minder diep geweest dan eerder werd gevreesd. Daardoor is het waarschijnlijk dat de groei van de goederenuitvoer (exclusief energie) dit jaar op 4% uitkomt. Een jaar-op-jaar-groei cijfer van 4% oogt weliswaar niet spectaculair maar daarachter ligt toch wel een fors herstel in de loop van 1999 (zie tabel III.1.6 in de volgende paragraaf).

De Nederlandse uitvoer neemt daarmee sterker toe dan de relevante wereldhandel. Dit valt voor een deel te verklaren uit de pakketsamenstelling. Bij het bepalen (en het ramen) van de ontwikkeling van de relevante wereldhandel wordt maar in beperkte mate met de pakketsamenstelling rekening gehouden. Daarbij vindt namelijk slechts een herweging plaats met behulp van de aandelen in de Nederlandse uitvoer van enerzijds industrieproducten en anderzijds grondstoffen en landbouwproducten. Het herstel van de internationale handel is het sterkst bij de producten van de basischemie. Het relatief grote belang van deze industrie in Nederland verklaart dan ook deels de relatief sterke toename van de Nederlandse uitvoer. Dat de uitvoer sneller groeit dan de relevante wereldhandel is daarnaast te danken aan het feit dat de Nederlandse industrie dit jaar nog profiteert van de opgebouwde prijsconcurrentievoordelen uit het verleden: in zowel 1996 als 1997 verbeterde de concurrentiekracht buitengewoon sterk.

De groei van de uitvoer versnelt volgend jaar niet verder ten opzichte van de tweede helft van dit jaar. Het verwachte herstel van de wereldhandel in 2000 is namelijk niet erg krachtig en de prijsconcurrentiepositie verbetert niet langer. Integendeel: de concurrentenprijzen (uitgedrukt in guldens) dalen in de raming voor volgend jaar met 1¼% en Nederlandse exporteurs zullen deze internationale prijsontwikkeling bij lange na niet kunnen volgen. Waarschijnlijk dalen de exportprijzen wel, maar blijft de daling tot een half punt beperkt. De prijsconcurrentiepositie verslechtert als gevolg van de geprojecteerde waardeinstijging van de euro, en daarnaast is van belang dat de arbeidskosten per eenheid product in de Nederlandse industrie sterker stijgen dan in andere industrielanden. De ontwikkeling van de prijsconcurrentiepositie is enigszins vertekend doordat ook hier een pakketeffect een rol speelt. De exportprijzen van producten van de basischemie zullen naar verwachting volgend jaar meer oplopen dan de exportprijzen van andere producten. Betere marktomstandigheden in de chemie zullen een doorberekening van de zo sterk gestegen olieprijs – basisgrondstof voor de chemie – in de afzetprijzen mogelijk maken. Vanwege het energie-intensieve exportpakket van Nederland heeft dit een relatief groot opwaarts effect op de ontwikkeling van de Nederlandse uitvoerprijs, zonder dat dit een concurrentienadeel oplevert.

Tabel III.1.4 Uitvoer en concurrentiepositie (goederen exclusief energie), 1996-2000

	1996	1997	1998	1999	2000
Uitvoervolume	4,1	10,0	6,9	4	5¾
Relevant wereldhandelsvolume	3,9	9,4	7,2	2	5½
Marktprestatie	0,2	0,5	- 0,4	2	¼
Prijsconcurrentiepositie ^a	3,7	4,1	- 1,3	¼	- 1¼
Effectieve koers van de gulden t.o.v. concurrenten (industrieproducten)	- 1,8	- 5,3	1,3	- 1½	1½
Arbeidskosten per eenheid product verwerkende industrie (in guldens)					
Nederland	0,5	- 3,0	0,3	3	1
concurrenten	2,8	4,5	0,0	4	- 1½

^a Prijsstijging relevante wereldhandel minus prijsstijging uitvoer

Het verwachte verlies aan prijsconcurrentiekracht in 2000 heeft slechts een beperkte invloed op de marktprestatie in datzelfde jaar. In het verleden bleken veranderingen in de prijsconcurrentiepositie met een flinke vertraging door te werken in de ontwikkeling van het marktaandeel van de Nederlandse exportsector. Omdat volgend jaar de Nederlandse uitvoer nog enig voordeel ondervindt van het specialisatiepatroon – in een prille

opgaande uitvoerconjunctuur loopt de basischemie relatief hard en daarin is Nederland gespecialiseerd – zal de uitvoer volgend jaar met 5¾% toch nog iets sterker toenemen dan de relevante wereldhandel.

Dit jaar groeit de invoer wederom harder dan de uitvoer, vooral onder invloed van dynamische consumptieve bestedingen van gezinnen. De vraag naar ingevoerde, overwegend duurzame, consumptiegoederen groeit dit jaar met ruim 8%, ongeveer even hard als vorig jaar. Deze goederengroep is daarmee de enige die de dynamiek van vorig jaar kan handhaven. Zowel de industriële vraag naar ingevoerde grondstoffen en halffabrikaten als de invoer van investeringsgoederen verzwakt duidelijk, gezien van jaar-op-jaar. De industrie zag de groei reeds in de loop van het afgelopen jaar sterk terugvallen, en daarmee ook de behoefte aan grondstoffen en halffabrikaten voor verbruik in het productieproces. De invoergroei van investeringsgoederen valt terug omdat de investeringen aan dynamiek verliezen: de invoer van vrachtwagens en bestelwagens en van vliegtuigen daalt zelfs. De wederuitvoer naar het Europese achterland zal dit jaar waarschijnlijk eens niet met dubbele cijfers groeien, en dat is dan voor het eerst sinds 1996. Al met al halveert de invoergroei bijna: van 8% in 1998 naar 4¾% in 1999.

Volgend jaar zal de invoerontwikkeling naar verwachting nauwelijks versnellen, maar achter het groeicijfer van 5½% ligt toch een heel andere invoerdynamiek naar goederengroepen verborgen dan dit jaar. De invoergroei van consumptiegoederen zal terugzakken en die van investeringsgoederen zelfs stagneren: in het bijzonder de invoer van wegvervoermiddelen. Daar staat tegenover dat de hogere productiegroei van de industrie een aantrekkende invoervraag naar grondstoffen en halffabrikaten uitlokt.

III.1.5 Productie

Halverwege vorig jaar was sprake van een conjunctuuromslag. In grafiek III.1.3 blijkt dit uit het feit dat de 'realisatie' van de CPB-conjunctuurindicator sindsdien een dalend verloop kent. De indicator zelf wijst erop dat de conjunctuur de komende maanden aantrekt. Dit vooruitzicht is vooral gebaseerd op de kortetermijnindicatoren voor de export en de industriële productie. Onder meer de gunstige ontwikkeling van het aantal orders uit het buitenland en de recente stijging van de koers van de dollar kondigen een versnelling van de toename van de uitvoer en daarmee van de industriële productie aan. De groei van de consumptieve bestedingen ligt al sinds medio 1995 boven de trendmatige. De dynamiek van deze bestedingen beperkte het afgelopen jaar de conjuncturele neergang als gevolg van de scherpe groeivertraging van de uitvoer. De kortetermijnindicatoren voor de consumptie signaleren voor de nabije toekomst nog geen duidelijk afzwakking van de consumptiegroei. De koopbereidheid heeft zich na een daling in het

begin van dit jaar namelijk hersteld en het verstrekte consumptief krediet groeit nog steeds sterk.

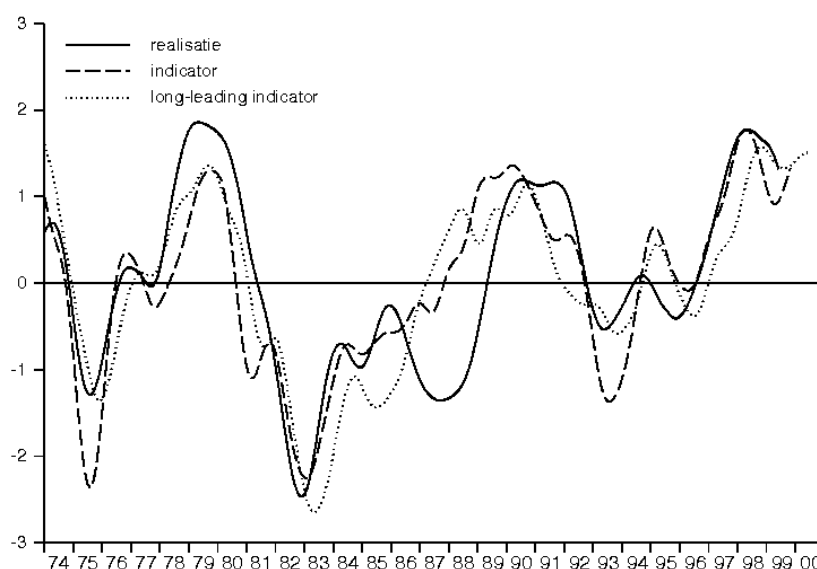
Tabel III.1.5 Bijdragen aan de BBP-groei, 1996-2000

	1996	1997	1998	1999	2000
Consumptie	1,3	1,4	1,8	1¾	1¼
Investerings in woningen	0,2	0,3	-0,1	0	0
Andere investeringen ^a	0,4	0,2	0,5	¼	¼
Uitvoer	1,2	2,0	1,4	¾	1¼
Totaal	3,0	3,8	3,7	2¾	2½

^a Bruto investeringen in vaste activa (exclusief woningen) en voorraadvorming.

Ook de *long-leading* indicator, die een wat verdere horizon (tot juni 2000) heeft, suggereert dat de economische groei aantrekt, en wel tot een min of meer trendmatig tempo. Vooral de sterke groei van de geldhoeveelheid is hiervoor verantwoordelijk. De *long-leading* indicator staat wat minder in de plus dan de *short-leading* indicator, met name als gevolg van de recente oploep van de lange rente.

Grafiek III.1.4 CPB-conjunctuurindicator

Het BBP groeide over de periode 1996-1998 met gemiddeld 3,5% per jaar. Deze krachtige economische groei kwam vooral op het conto van de binnenlandse bestedingen (zie tabel III.1.5). De bijdrage die de uitvoer aan de BBP-groei leverde bereikte in 1997 een piekwaarde. Vorig jaar leverde de buitenlandse afzet een geringere bijdrage aan de groei, als gevolg van de tik die deze afzet kreeg van de malaise op ver weg gelegen markten en de gevolgen daarvan voor de Europese handelspartners. Dat de toename van het BBP toch niet vertraagde ten opzichte van 1997, was te danken aan de uitbundige groei van de consumptie.

Dit jaar zwakt de economische groei af tot 2¾%, vooral als gevolg van de verdere groeivertraging (op jaarbasis) van de export. Over de eerste helft van 1999 bedroeg de toename van de uitvoer (ten opzichte van het voorgaande halfjaar en op jaarbasis gebracht) slechts 3¼% (zie tabel III.1.6). Hoewel de uitvoer in de loop van dit jaar duidelijk aantrekt komt de buitenlandse afzet gemiddeld over het hele jaar gerekend maar 4% uit boven het gemiddelde niveau van vorig jaar. Ook de investeringen van bedrijven verliezen het hoge groeitempo dat 1998 kenmerkte. In de tweede helft van dit jaar neemt de investeringsactiviteit zelfs af. De consumptie blijft in 1999 behoorlijk dynamisch, al zwakt de toename in de tweede jaarhelft naar verwachting wel af.

In de projectie voor het jaar 2000 levert de exportsector weer een grotere bijdrage aan de toename van het BBP. Toch vertraagt de economische groei dan verder tot 2½%, omdat de bijdrage van de consumptieve bestedingen aan deze groei afneemt. Hierbij spelen – naast een afnemende impuls op de consumptiestijging vanuit vermogenswinsten – verzadigingsverschijnselen met betrekking tot duurzame consumptiegoederen een rol.

De invloed van de revisie op de groei van het BBP

De revisie van de Nationale Rekeningen heeft geresulteerd in een opwaartse bijstelling van het niveau van het BBP (zie paragraaf V1.1). Deze bijstelling vloeit voort uit de wijzigingen in de methode waarmee het BBP wordt vastgesteld. De welvaart verandert als gevolg van deze wijzigingen niet. Ook de mutaties van het BBP kunnen door de revisie beïnvloed zijn, maar de omvang van deze invloed is vrij gering. Deze mutaties kunnen bijvoorbeeld gewijzigd zijn als gevolg van de uitbreiding van het investeringsbegrip met de uitgaven in verband met de aanschaf en het ontwikkelen van software en databanken. Deze uitbreiding beïnvloedt de mutatie van het BBP voor zover de toename van deze immateriële investeringen (na aftrek van de bijbehorende invoer) verschilt van de BBP-groei vóór de revisie.

Teneinde een indruk te geven van de mogelijke omvang van het effect van de revisie op de BBP-groei, is voor 1999 de toename van het BBP vóór de revisie geraamd. Deze technische exercitie levert een stijging van het BBP op die bijna 0,1%-punt lager is dan de geraamde economische groei na de revisie. Dit opwaartse effect van de revisie op de economische groei hangt vooral samen met de zojuist genoemde uitbreiding van het investeringsbegrip. Aangezien de stijging van de uitgaven in verband met software en databanken in 1999 relatief hoog is en het invoerlek relatief gering, resulteert deze uitbreiding in een hoger cijfer voor de economische groei.

De gereviseerde cijfers voor de BBP-groei die het CBS voor de jaren 1996-1998 heeft gepubliceerd wijken gemiddeld overigens niet af van de door het CBS vóór de revisie gepubliceerde cijfers voor de BBP-groei in deze jaren. Toch kenden ook in de afgelopen jaren de genoemde immateriële investeringen een grotere dynamiek dan het BBP. Er moet dus iets zijn dat het effect hiervan op de BBP-groei na de revisie compenseert. Dit blijkt de bijstelling van het verloop van de voorraadvorming door bedrijven te zijn: de gemiddelde bijdrage in de jaren 1996-1998 van deze voorraadvorming aan de toename van het BBP is door de revisie verminderd.

Tabel III.1.6 Enige kerncijfers op halfjaarbasis, 1998-2000

	1998	1999	2000	1998		1999		2000	
				I	II	I	II	I	II
	mutaties in % ^a								
Volume particuliere consumptie	4¼	4¼	3¼	5¼	3¾	5¼	2¼	3¾	3¾
Volume investeringen in woningen	- 1	¾	1¾	4¼	- 11¾	11¾	- 7½	4¾	5½
Volume overige bedrijfsinvesteringen	8½	2	1	13¾	6¾	2¾	- 3¾	2½	3
Volume uitvoer van goederen, exclusief energie	7	4	5¾	8¼	3½	3¼	6	5½	5½
Volume invoer van goederen	8	4¾	5½	11	2½	5½	5	5½	5½
Volume bruto binnenlands product	3¾	2¾	2½	4¼	2½	3¼	2¼	2½	2½
Werkgelegenheid ^b	2¾	2½	1½	2¾	2½	2½	2	1¼	1¼
Consumentenprijsindex	2	2	1¾	2	1¾	2¼	1¾	1½	1¾

^a Ten opzichte van de direct voorafgaande periode (op jaarbasis)

^b Personen met een baan van 12 uur of meer per week.

III.2 Prijzen en winsten

De stijging van de consumentenprijsindex komt dit jaar waarschijnlijk uit op 2%. Dat is belangrijk meer dan in het voorjaar werd verwacht, omdat de koers van de dollar hoger uitkomt dan toen werd geraamd en de olieprijs onverwacht sterk is gestegen. Voor volgend jaar wordt een toename van de consumentenprijsindex geprojecteerd van 1¾%, inclusief een neerwaarts effect van ½% door de afschaffing van de omroepbijdrage. De arbeidskosten stijgen zowel dit jaar als volgend jaar belangrijk meer dan de arbeidsproductiviteit. Aangezien met name de exporterende bedrijven de sterke stijging van de arbeidskosten per eenheid product niet volledig in de prijzen kunnen doorberekenen verslechtert de winstgevendheid. De arbeidsinkomensquote stijgt in 1999 waarschijnlijk met 2%-punt en voor volgend jaar wordt een verdere toename met driekwart punt geraamd.

III.2.1 Inflatie

De realisatiecijfers van de stijging van de consumentenprijsindex liggen in de eerste helft van dit jaar op hetzelfde niveau als vorig jaar, iets boven de 2%. De stijging van de consumptieprijs komt dit jaar vermoedelijk uit op 1¾%, hetgeen fors hoger is dan eerder werd verwacht. In het Centraal Economisch Plan van dit voorjaar was rekening gehouden met een sterke verzwakking van de dollar en werd de stijging van de olieprijs sterk onderschat. Van een vertraging in het inflatietempo is dan ook weinig terechtgekomen.

De arbeidskosten leveren de belangrijkste bijdrage aan de stijging van de consumptieprijs. De loonvoet stijgt met 3½%, terwijl de arbeidsproductiviteit slechts met ¾% toeneemt. De bijdrage van de invoer aan de inflatie is gering. Weliswaar dalen de prijzen van ingevoerde consumptiegoederen en grondstoffen, maar stijgende energieprijzen compenseren dit. Een belangrijke bijdrage aan de prijsstijging wordt telkenjare geleverd door factoren zoals indirecte belastingen, huren en prijsstijgingen van aardgas. De huren zorgen voor een vrij stabiele, licht dalende, bijdrage van ½%. De fluctuatie binnen deze groep wordt met name veroorzaakt door de gasprijs die afhankelijk is van de olieprijs en de sinds 1996 ingevoerde kleinverbruikersheffing. De verhoging van de kleinverbruikersheffing leidt op zich tot een hogere consumptieprijs voor energie. Maar dankzij de sterke daling van de olieprijs vorig jaar, die vertraagd in de gasprijs doorwerkt, kan de gasprijs voor kleinverbruikers dit jaar per saldo nog iets dalen.

Tabel III.2.1 Stijging consumptieprijs naar onderdelen, 1996-2000

	1996	1997	1998	1999	2000	
	aandelen	bijdragen in %				
Invoer	0,36	0,4	0,9	- 0,1	0	- ¼
Indirecte belastingen en niet-marktsector ^a	0,20	1,2	1,1	0,7	½	1
Arbeidskosten	0,44	0,8	0,2	0,5	1¼	1
Bruto margeverbetering ^b	<u>n.v.t.</u>	<u>- 0,5</u>	<u>- 0,1</u>	<u>0,6</u>	<u>0</u>	<u>- ¼</u>
Consumptieprijs (mutaties per jaar in %)	1,00	1,9	2,1	1,8	1¾	1¾
Consumentenprijsindex (mutaties per jaar in %)		2,0	2,2	2,0	2	1¾

^a Betreft de bijdrage van indirecte belastingen, aardgas, huur en zorg.

^b Inclusief afschrijvingen en rente.

Ook volgend jaar leveren de arbeidskosten waarschijnlijk een belangrijke bijdrage aan de inflatie. De loonvoet neemt naar verwachting nog iets sneller toe dan dit jaar, maar daar

staat tegenover dat ook de arbeidsproductiviteitsstijging aantrekt. De daling van de prijzen van de finale invoer zet vermoedelijk door, zodat tezamen met de in 2000

Inflatie Nederland versus eurogebied

In de periode 1997-2000 ligt de inflatie in Nederland nauwelijks lager dan in de jaren 1993-1996, terwijl de gemiddelde inflatie in het eurogebied met ruim 1,5% per jaar terugloopt. Als gevolg daarvan is de inflatie in Nederland momenteel hoger dan in het eurogebied, terwijl zij voorheen doorgaans lager was. In het bijzonder twee factoren zijn van belang voor deze relatieve omslag: de ontwikkeling van de invoerkosten en de arbeidskosten per eenheid product.

In de periode 1993-1996 apprecieerde de gulden ten opzichte van de andere eurovaluta met gemiddeld 2,0% per jaar. Daardoor lag onze invoerprijsstijging circa 2% lager dan die in het eurogebied (in gewogen nationale valuta). In 1997-1998 is de gulden effectief nog licht geapprecieerd ten opzichte van de andere eurovaluta, maar daarna zijn alle eurovaluta aan elkaar geklonken. Als gevolg daarvan wijkt de Nederlandse invoerprijsstijging in de periode 1997-2000 nauwelijks af van die in het eurogebied. De invoering van vaste wisselkoersen heeft de inflatie in de diverse EMU-landen dicht bij elkaar gebracht.

In de periode 1993-1996 bleef de Nederlandse arbeidskostenstijging per eenheid product gemiddeld 0,5% per jaar achter bij die in het eurogebied, maar in de daaropvolgende vierjaarsperiode stijgen de arbeidskosten in Nederland gemiddeld 1,7% per jaar sneller. Dat is te wijten aan een versnelling van de loonvoetstijging in Nederland (van 2,1% naar 2,7% per jaar) tegenover een vertraging in het totale eurogebied (van 3,9% naar 2,2% per jaar).

Consumptieprij, invoerprijs en arbeidskosten in Nederland en het eurogebied

	1993-1996			1997-2000		
	NL	euro	NL – euro	NL	euro	NL – euro
	mutaties in (gewogen) nationale valuta per jaar in %					
Consumptieprij	2,0	3,0	– 1,0	1,9	1,4	0,5
Invoerprijs goederen en diensten	– 0,2	1,9	– 2,1	0,2	0,3	– 0,1

stabiliserende olieprijs de invoerprijzen per saldo voor een drukkend effect op de consumptieprijs zorgen. De verdere verhoging van de kleinverbruikersheffing en de vertraagde doorwerking van de oplopende olieprijs dit jaar leiden er toe dat de gasprijs in het komende jaar fors stijgt.

De deflator van de koopkracht, de consumentenprijsindex (CPI), stijgt tot en met 1999 wat sneller dan de consumptieprijs. Dit hangt samen met een hogere huurquote in de CPI en met het feit dat de tariefsmutatie van consumptiegebonden belastingen, zoals rioolbelasting en onroerendzaakbelasting, wel in de CPI maar niet in de consumptieprijs tot uiting komt. Voor 2000 wordt een gelijke ontwikkeling van de CPI en de consumptieprijs voorzien. De omroepbijdrage, die wel een effect heeft op de CPI maar niet op de consumptieprijs, wordt dan afgeschaft. Het CBS boekt dit als een prijsdaling van 100%, met een effect van $- \frac{1}{2}\%$ op de CPI.

Door de revisie van de Nationale Rekeningen zijn de aandelen van de verschillende kostencomponenten van de consumptieprijs gewijzigd. Met name het deel van de consumptie van zorgdiensten dat collectief wordt gefinancierd is geen onderdeel meer van de particuliere consumptie, zodat dit aandeel daalt en het aandeel van de arbeidskosten en de invoer juist toeneemt.

De revisie van de Nationale Rekeningen heeft geen invloed op de CPI, aangezien de CPI niet is gebaseerd op de Nationale Rekeningen maar op een 'mandje' van goederen en diensten waarvan de prijzen maandelijks worden gemeten. De bijbehorende gewichten zijn afkomstig uit het Budgetonderzoek, een enquête van het CBS onder huishoudens. Door definitie-, populatie- en meetverschillen verschilt de CPI van de consumptieprijs uit de Nationale Rekeningen. Door de revisie van de Nationale Rekeningen komen beide begrippen inhoudelijk wel dicht bij elkaar te liggen, omdat de consumptie van zorgdiensten (vrijwel) niet in de CPI zit en het aandeel van deze categorie in de consumptieprijs nu is gedaald. De resterende verschillen kunnen overigens nog steeds tot een verschil tussen beide inflatiebegrippen leiden.

III.2.2 Uitvoerprijs en ruilvoet

De uitvoerprijzen van goederen (exclusief energie) dalen dit jaar met $1\frac{1}{4}\%$, iets harder dan de concurrentenprijzen. Deze jaar-op-jaar daling van de uitvoerprijzen maskeert de prijsbeweging binnen het jaar. Begin 1998 zijn de uitvoerprijzen gaan dalen en die daling heeft zich voortgezet tot en met het tweede kwartaal van 1999. Voor het derde en het vierde kwartaal van 1999 wordt gerekend op prijsherstel. Het zijn vooral de exportprijzen van producten van de basischemie die dan aantrekken. Dat komt doordat de prijzen van ruwe aardolie en olieproducten eerder dit jaar al fors zijn opgelopen (zie paragraaf

II.2.2). De basischemie is een belangrijke afnemer van olieproducten en de inmiddels verbeterde conjuncturele omstandigheden in deze branche maken het mogelijk de hogere kostprijs door te berekenen in de afzetprijs. Ook de exportprijzen van andere producten zullen naar verwachting licht opklimmen uit het dal dat medio 1999 is bereikt. Het prijsherstel laat onverlet dat 1999 niet zo'n best jaar wordt voor de winstgevendheid van het exporterende bedrijfsleven. De kosten per eenheid product stijgen namelijk enigszins terwijl de exportprijzen, zoals gezegd, van jaar-op-jaar flink dalen. Dit vertaalt zich in een stevig krimpende winstmarge op uitvoer (zie tabel III.2.2).

Tabel III.2.2 Prijzen buitenlandse handel (goederen exclusief energie), 1996-2000

	1996	1997	1998	1999	2000
	bijdragen in %				
<i>Bijdrage aan uitvoerprijsstijging</i>					
Invoer grondstoffen en halffabrikaten	-	1,4	0,0	- ¾	- ¾
Energiekosten ^a	-	0,3	- 0,6	¼	½
Arbeidskosten	-	- 0,5	0,1	¾	½
Bruto margeverbetering ^b	-	<u>0,9</u>	<u>0,3</u>	<u>- 1½</u>	<u>- ¾</u>
Uitvoerprijs (mutaties per jaar in %)	- 1,0	2,1	- 0,2	- 1¼	- ½
	mutaties per jaar in %				
Invoerprijs	- 0,5	2,3	0,2	- 1½	- 1¼
Ruilvoet	- 0,5	- 0,2	- 0,4	¼	¾

^a Voornamelijk olieproducten als basisgrondstof voor de chemische industrie.

^b Inclusief afschrijvingen en rente.

De internationale conjuncturele opleving is niet van dien aard dat Nederlandse exporteurs volgend jaar een betere marge op hun export kunnen behalen. Een herstel van de wereldhandelsontwikkeling naar pakweg 5% à 6% kan niet bepaald als krachtig worden gekwalificeerd. Een dergelijk groeicijfer komt ternauwernood uit boven het trendmatige groeitempo. De kostprijs per eenheid product van de Nederlandse industrie loopt volgend jaar een kwart punt op terwijl de concurrentenprijzen (uitgedrukt in guldens) met 1¾% dalen. De kostprijs stijgt vooral omdat het Nederlandse exportpakket zo energie-intensief is door de relatief omvangrijke basisindustrie. Ook de bijdrage van de arbeidskosten per eenheid product in 2000 is hoger dan die gemiddeld was over de tweede helft van de jaren negentig, vooral omdat de productiviteitsgroei in de industrie maar bescheiden is. Al met al zullen de Nederlandse uitvoerprijzen naar verwachting licht dalen. Het gevolg

is zowel een verdere erosie van de winstmarge als een verslechtering van de prijsconcurrentiepositie.

De keerzijde van het verlies aan concurrentiekracht in 2000 is de verbetering van de ruilvoet. Ongerekend energieproducten dalen de prijzen van ingevoerde goederen met 1¼% en dat is bijna een punt meer daling dan de uitvoerprijzen laten zien. Deze ruilvoetverbetering is veruit de belangrijkste determinant van de hernieuwde oploop van het saldo lopende transacties met het buitenland naar f 47,5 mld (5½% BBP). Toch blijft het externe overschot nog ver onder het record dat twee jaar geleden werd gevestigd (met 7% BBP, toen f 51,5 mld). In de tussenliggende jaren 1998 en 1999 is de invoer veel sterker toegenomen dan de uitvoer, voor een belangrijk deel door de dynamische binnenlandse bestedingen. Vorig jaar leverden ook lagere netto kapitaalopbrengsten uit het buitenland een bijdrage aan de terugloop van het externe overschot en dit jaar is het ruilvoetverlies in het energieverkeer een extra factor.

III.2.3 Winstgevendheid

De winsten van bedrijven in de marktsector staan in 1999 onder druk. De kapitaalinkomensquote daalt met 2 punten, naar 17%. Dat komt doordat de conjunctuur afzwakt – de productiegroei van de marktsector vertraagt van 3¾% in 1998 tot 3% dit jaar – en de prijsconcurrentie heviger wordt. Deze verschijnselen spelen vooral in de industrie, die zich hoofdzakelijk op buitenlandse afnemers richt. Deze sector ziet de groei van de productie sterker afzakken en de marges meer krimpen dan de andere branches binnen de marktsector. Dit neemt niet weg dat ook de meer binnenlands georiënteerde producenten invloed ondervinden van dezelfde verschijnselen. Hoewel de bestedingen van gezinnen krachtig blijven groeien, verbeteren de marges op consumptie in 1999 waarschijnlijk niet verder, zoals tabel III.2.1 laat zien.

Een afname van de kapitaalinkomensquote is gebruikelijk in jaren waarin de conjunctuur afzwakt. De voor 1999 verwachte daling met 2 punten, gevolgd door een verdere daling met driekwart punt in 2000 is groter dan die ten tijde van de groeivertraging van 1995. Een kapitaalinkomensquote van 17% voor de marktsector correspondeert grosso modo met een rentabiliteit op het eigen vermogen van rond de 9% en dat is 4 à 5 punten boven de lange rente. De hefboom van de vermogensstructuur werkt dus nog steeds gunstig, zij het aanmerkelijk minder dan vorig jaar, en dat draagt er zeker toe bij dat bedrijven nog steeds een groot beroep doen op vreemd vermogen. Toch zal de groei van de kredietverlening van banken aan bedrijven de 15% van vorig jaar waarschijnlijk niet evenaren. Het zijn niet alleen het lagere winstniveau en de minder gunstig werkende hefboom die daartoe leiden, maar ook de minder grote investeringsgeneigdheid. Terwijl vorig jaar de conjunctuurgevoelige investeringen die bedrijven in vaste activa binnen onze

landsgrenzen doen, nog toenamen met bijna 17%, wordt voor dit jaar slechts een toename met 4% voorzien.

Tabel III.2.3 Aspecten winstgevendheid en vermogensverhoudingen marktsector^a, 1996-2000

	1996	1997	1998	1999	2000
	%				
Kapitaalinkomensquote marktsector ^b	17,2	18,5	19,0	17	16¼
Netto rentelastenquote	3,6	3,7	3,9	4	4¼
Belastingquote	5,8	6,1	6,3	6	6
Winstquote (van productie in Nederland)	10,4	11,2	11,7	9¾	9
Rentabiliteit eigen vermogen	9,2	10,4	10,8	9¼	9
Solvabiliteit	45,2	46,3	45,7	46	45¾
Lange rente	6,2	5,6	4,6	4½	5
Korte rente	3,0	3,3	3,5	2¾	3

^a De marktsector bestaat hier uit bedrijven exclusief banken, verzekeringswezen, delfstoffenwinning, verhuur van en handel in onroerend goed en zorg.

^b Inclusief banken en verzekeringswezen. Dit begrip is het complement van de arbeidsinkomensquote.

Deze overwegingen gelden niet alleen voor 1999 maar bij de huidige ramingen ook voor 2000. Weliswaar wint de productie van de industrie dan aan dynamiek, maar daar staat een afzwakking van de groei van de productie van andere branches tegenover, zodat per saldo de productiegroei van de marktsector nog wat verder vertraagt naar 2¾%. Het productieherstel van de industrie gaat, voor zover het de buitenlandse afzet betreft, niet gepaard met ruimere marges. Op verbetering van de winstgevendheid hoeft onder deze omstandigheden dan ook niet gerekend te worden. Het kapitaalinkomen van de marktsector (= bruto resultaat van productie in Nederland, vóór aftrek van netto rentelasten en VpB) daalt dan, zoals hiervoor al is aangegeven, een driekwart punt verder, naar 16¼% van de netto toegevoegde waarde.

IV Arbeid en inkomen

Arbeidsmarkt

IV.1

De loonvoetstijging versnelt in de raming licht van 3½% dit jaar naar 3¾% volgend jaar. De versnelling wordt voornamelijk veroorzaakt door een hogere contractloonstijging op jaarbasis. Deze is deels het gevolg van de vertraagde doorwerking van cao's die dit jaar zijn afgesloten. De groei van de werkgelegenheid vertoont in 1999 en vooral in 2000 enige afzwakking. Toch zal naar verwachting de werkloosheid in 1999 en in mindere mate in 2000 verder dalen. Dit betekent dat de spanning op de arbeidsmarkt nog niet afneemt en op deelmarkten sprake blijft van knelpunten in de personeelsvoorziening.

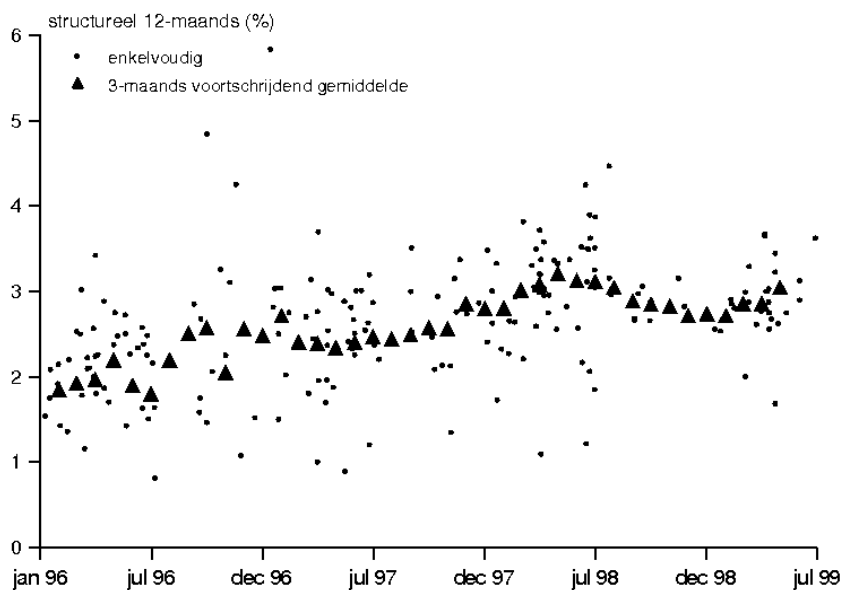
IV.1.1 Loonvoet

De stijging van de contractlonen komt dit jaar uit op 2½%, een ½% boven de stijging van de consumentenprijzen. In vergelijking met vorig jaar is sprake van een daling in de reële contractloonontwikkeling. In veel cao's zijn de ingangsdata van loonsverhogingen relatief laat in het jaar gelegd, zodat de contractloonstijging op jaarbasis in 1999 relatief beperkt blijft. Voor de contractloonstijging in 2000 betekent dit echter een relatief grote overloop van loonstijgingen uit 1999. Dit is de reden waarom volgend jaar weer een wat grotere toename op jaarbasis wordt verwacht. De contractloonstijging voor 2000 wordt geraamd op 3%, ruim 1¼% boven de inflatie. Dit jaar blijft de stijging van de producentenprijzen nog fors achter bij die van de consumentenprijzen, wat een matigend effect op de loonstijging heeft. Volgend jaar is het verschil tussen beide naar verwachting veel geringer en trekt bovendien de arbeidsproductiviteitsstijging aan.

Voor iets minder dan 80% van de werknemers in de marktsector is voor heel 1999 een contract afgesloten. De gemiddelde mutatie bedraagt 2½% in 1999. Voor de overige werknemers wordt, rekening houdend met overloop, eenzelfde stijging verwacht in 1999.

De contracten die in de tweede helft van 1998 zijn afgesloten bevatten een geringere loonstijging dan die uit de eerste helft. Begin 1999 is juist weer een stijging van de structurele contractloonmutatie op 12-maandsbasis waar te nemen, zie grafiek IV.1.1. Gemiddeld worden contracten afgesloten voor een periode van 1½ tot 2 jaar, waardoor de oplopende loonontwikkeling zoals weergegeven in de figuur zich vooral vertaalt in een hogere contractloonontwikkeling in 2000 (zie ook kader). Voor volgend jaar ligt voor ruim een kwart van de werknemers de loonstijging voor het gehele jaar al vast, met een gemiddelde loonstijging van 3%, tegenover 2½% dit jaar. Daarnaast ligt voor veel werknemers (60%) al een loonstijging vast uit contracten die voor een gedeelte van het jaar zijn afgesloten of uit overloop uit 1999.

Grafiek IV.1.1 Effectieve jaarlijkse contractloonmutatie per cao naar afsluitdatum, marktsector

De incidentele loonstijging wordt voor dit jaar en volgend jaar geraamd op ½%. Zowel wijzigingen in de samenstelling van de werkende bevolking, het structuureffect, als de loondrift dragen bij aan de incidentele loonstijging. De werkloosheid bevindt zich in beide jaren op een laag niveau, waardoor zeker op deelmarkten sprake is van spanning op de arbeidsmarkt. Dit leidt ertoe dat sommige groepen werknemers buiten de cao om extra loonsverhogingen krijgen, bijvoorbeeld in de vorm van winstgerelateerde beloningen.

Vertraagde doorwerking cao-afspraken

Contracten tussen cao-partijen worden over het algemeen overeen-gekomen voor een periode van 1½ tot 2 jaar. Op de ingangsdatum van een nieuwe cao wordt niet automatisch met een loonstijging gegeven. De meeste cao's worden in het begin van het jaar gesloten (met name maart is een topmaand), waarna het gemiddeld drie tot vier maanden duurt voordat de eerste loonstijging ingaat. Dit leidt ertoe dat loonstijgingen afgesproken in een bepaald jaar, met een vertraging van een half jaar of meer in de cijfers op jaarbasis terugkomen.

Daarnaast wordt de loonstijging in cao's vaak uitgesmeerd over meerdere tijdstippen. Voor het uiteindelijke niveau maakt dit geen verschil; de totale loonstijging verandert hierdoor niet. Wel zijn de kosten voor werkgevers en dus ook de opbrengst voor de werk-nemers, binnen de contractperiode lager wanneer loonstijgingen naar het einde van het contract zijn geschoven. In 1994 kende een cao gemiddeld ongeveer anderhalf keer een loonstijging tijdens de looptijd. In 1998 was dit gestegen tot bijna drie loonstijgingen, zonder dat de looptijd van de cao langer was.

Voor de contractloonmutatie op jaarbasis leidt deze ontwikkeling tot een grotere vertraging in de doorwerking van loonstijgingen in het jaargemiddelde. Voor contracten die in 1998 werden afgesloten was bijvoorbeeld de structurele loonstijging tijdens de looptijd van de cao op niveaubasis 5% (exclusief eenmalige loonstijgingen en prijscompensatie). Op jaarbasis bedroeg het effect in 1998 slechts 3%. Voor de in 1999 afgesloten contracten is de contractloonmutatie op niveaubasis nauwelijks lager, maar is de mutatie op jaarbasis slechts 2½%. Doordat juist in deze twee jaren steeds vaker meerdere loonstijgingen zijn overeengekomen, komt het effect van deze afspraken voor een belangrijk deel in 2000 terecht.

De stijging van deze beloningselementen ligt de laatste paar jaar ruim boven de gemiddelde contractloonstijging. Niettemin is, gezien het geringe aandeel van deze extra beloningselementen in de loonsom, het effect hiervan op de stijging van het gemiddeld loon vooralsnog gering¹.

Dit jaar is, na enkele jaren van daling, weer sprake van een stijging van de sociale lasten voor werkgevers. Deze draagt een ½%-punt bij aan de stijging van de loonvoet. Met name de premies voor ziektekosten en de overhevelingstoeslag zijn hoger. Volgend jaar blijven de sociale lasten voor werkgevers per saldo nagenoeg gelijk. Al met al versnelt de loonvoetstijging van 2¼% vorig jaar naar 3½% dit jaar en naar verwachting 3¾% in 2000. Door de geringe stijging van de producentenprijzen en de eveneens matige ontwikkeling van de arbeidsproductiviteit loopt de arbeidsinkomensquote dit jaar met 2%-punt sterk op en zal deze ook volgend jaar nog een stijging laten zien.

Tabel IV.1.1 Opbouw loonvoetmutatie marktsector, 1992-2000

	1992- 1995	1996	1997	1998	1999	2000
mutaties per jaar in %						
Contractloon (incl. overloop)	2,7	1,7	2,2	3,0	2½	3
Incidenteel	<u>-0,2</u>	<u>1,0</u>	<u>0,6</u>	<u>-0,3</u>	<u>½</u>	<u>½</u>
Brutoloon	2,4	2,7	2,8	2,7	3	3½
Sociale lasten werkgevers	<u>0,3</u>	<u>-1,2</u>	<u>-0,3</u>	<u>-0,4</u>	<u>½</u>	<u>0</u>
Loonvoet marktsector	2,7	1,4	2,5	2,3	3½	3¾

IV.1.2 Werkgelegenheid

De arbeidsmarkt kenmerkt zich al een aantal jaren door een sterke groei van de werkgelegenheid. Zal hier op korte termijn verandering in komen? Voor een antwoord op deze vraag bieden, om te beginnen, de verschillende arbeidsmarktindicatoren een aanknopingspunt (zie tabel IV.1.2). Het aantal vacatures vertoont nog steeds een stijgende lijn. De aantallen ontslagaanvragen en faillissementen lopen verder terug. Daarentegen is de groei van het uitzendwerk eind 1998 vrijwel tot staan gekomen. Dit is echter na een aantal jaren van meer dan gemiddelde werkgelegenheidsgroei niet ongewoon, omdat bedrijven dan doorgaans meer personeel zelf in dienst nemen. De

¹ Zie ook Centraal Economisch Plan 1999, blz. 75-81.

krappere arbeidsmarkt kan dit proces bovendien versterken. Samengevat is het beeld dat de arbeidsmarktindicatoren te zien geven niet ongunstig. Op grond van de voorziene afzwakking van de economische groei en reële loonstijgingen die hoger zijn dan in de afgelopen jaren, moet later dit jaar en in 2000 toch gerekend worden met een vertraging in de werkgelegenheidsgroei.

De geraamde toename van het arbeidsvolume in 1999 bedraagt 2¼% en in 2000 1¼%. Het arbeidsvolume van loontrekkers van bedrijven groeit sterker dan het gemiddelde, terwijl de ontwikkeling van de werkgelegenheid bij de overheid en van zelfstandigen daar duidelijk bij achterblijft (zie tabel IV.1.3). In de raming is gerekend met een trendmatige verdere groei van deeltijdwerk: de werkgelegenheid in personen groeit sneller dan het arbeidsvolume. Het aantal werkzame personen met een baan van minstens 12 uur per week neemt in 1999 toe met 165 000 (2½%) en in 2000 met 100 000 (1½%).

Tabel IV.1.2 Arbeidsmarktindicatoren per kwartaal

	1997				1998				1999	
	I	II	III	IV	I	II	III	IV	I	II
	niveaus mutaties t.o.v. het overeenkomstige kwartaal in het voorafgaande jaar dzd									
Banen ^a	5924	167	175	175	188	180	185	192	194	.
Vacatures ^b	80,1	19	21	35	42	49	35	19	23	.
Uitzenduren ^c	73,3	11,3	12,2	12,6	11,5	5,9	3,9	0,4	.	.
Ontslagaanvragen	13,6	- 2,3	- 1,9	- 5,1	- 2,9	- 3,9	- 2,3	- 1,0	.	.
Faillissementen ^d	682	14	- 9	8	- 39	- 54	- 17	- 102	- 42	- 5

^a Volgens de kwartaalstatistiek werkzame personen (CBS)

^b Exclusief vacatures bij Overheid en Onderwijs, ultimo cijfers

^c In mln. Door de invoering van de wet 'flexibiliteit en zekerheid' zijn de uren vanaf 1999 niet vergelijkbaar met opgaven uit eerdere perioden. Daarom is het cijfer voor 1999-I niet opgenomen.

^d In eenheden, exclusief faillissementen bij eenmansbedrijven.

Anders dan in de achter ons liggende jaren is in 1999 en 2000 niet of nauwelijks sprake van arbeidsduurverkorting. Uitzondering is de collectieve sector waar, uit hoofde van eerder gemaakte cao-afspraken, de arbeidsduur in 1999 nog met 0,8% is verkort.

Tabel IV.1.3 Werkgelegenheid naar sectoren in arbeidsjaren, 1996-2000

	1996	1997	1998	1999	2000
	niveaus dzt	mutaties per jaar %			
Loontrekkers bedrijven	4630	2,9	3,2	3,5	2¾
w.v. marktsector	3988	2,9	3,1	3,3	2¾
zorg	589	2,6	3,8	4,7	2
Zelfstandigen	791	3,7	2,5	- 0,1	¼
Overheid	707	- 0,9	0,7	0,5	¾
Totaal	6127	2,5	2,8	2,7	2¼

Tabel IV.1.4 Vraag en aanbod op de arbeidsmarkt, 1993-2000

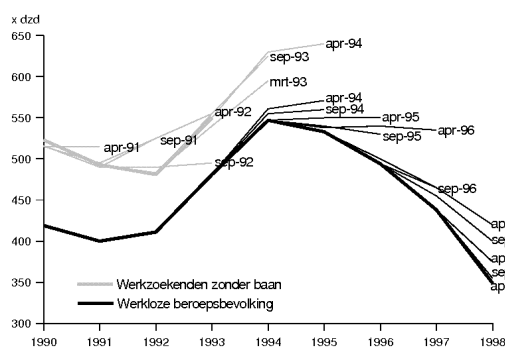
	1996	1997	1998	1999	2000
	niveaus dzt	mutaties per jaar %			
Werkgelegenheid					
- arbeidsjaren	6127	2,5	2,8	2,7	2¼
- personen	7752	2,8	3,0	2,9	2¼
- personen vanaf 12 uur	6858	2,8	3,1	2,9	2½
Beroepsbevolking	7206	2,1	2,1	1,4	1½
		niveaus dzt			
Werkloze beroepsbevolking	494	438	348	290	280
Werkloosheidsuitkeringen	765	701	604	550	540
		niveaus percentage van de beroepsbevolking			
Werkloze beroepsbevolking	7,1	6,2	4,8	4	3¾
Werkloosheidsuitkeringen	11,0	9,9	8,4	7½	7¼

Trefzekerheid werkloosheidsramingen

De ramingsfouten in de werkloosheid vertonen een sterke samenhang met de fouten in de werkgelegenheidsraming, die zijn besproken in het CEP 1999. Uit de grafiek blijkt dat, zowel bij stijgende als bij dalende werkloosheid, de geraamde mutaties kleiner zijn dan de gerealiseerde. De werkloze beroepsbevolking wordt sinds april 1994 geraamd. Daarvoor werd gerekend met het begrip 'werkzoekenden zonder baan', waarvan het niveau ongeveer 100 duizend hoger lag.

Werkzoekenden zonder baan en werkloze beroepsbevolking
De tabel geeft een aantal kengetallen voor de werkloosheid vanaf april 1994 en de werkloosheidsuitkeringen (wkluutk) vanaf september 1990. De gemiddelde absolute voorspelfout is voor de werkloosheid meestal iets lager dan die voor de werkloosheidsuitkeringen. De ongelijkheidscoëfficiënt is berekend als het quotiënt van de voorspelfout van de raming en die van een naïeve raming, waarbij de groei van het laatst bekende jaar wordt overgenomen. De voorspelling blijkt beduidend beter dan de naïeve extrapolatie.

Voorspelkwaliteit werkloosheid (1994-1998) en werkloosheidsuitkeringen (1990-1998)

		gem. abs. voorspelfout		ongelijkheidscoëfficiënt	
		werkloosheid	wkluutk.	werkloosheid	wkluutk.
CEP	komend jaar	66	63	0,6	0,5
MEV	komend jaar	35	4	0,4	0,4
CEP	lopend jaar	26	3	0,6	0,6
MEV	lopend jaar	9	1	0,2	0,4

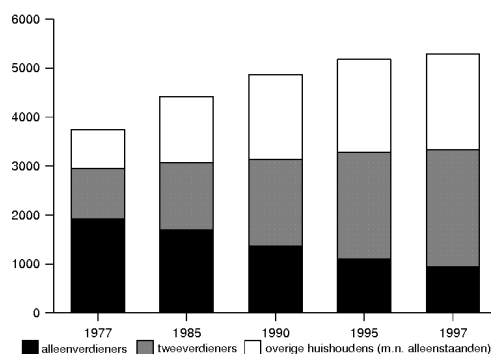
Evenwichtswerkloosheid

De collectieve lastendruk (de wig), de replacement rate (de verhouding tussen een netto uitkering en netto loon uit arbeid) en de reële rente bepalen volgens recent onderzoek¹⁾ het niveau van de structurele of evenwichtswerkloosheid. Dat is het werkloosheidsniveau dat resulteert na correctie voor incidentele en conjuncturele factoren. Het is tevens het niveau van werkloosheid waar de aanpassingsprocessen in de economie naar toe bewegen.

Het blijkt dat de feitelijke werkloosheid in de jaren zestig onder de evenwichtswerkloosheid lag. De onvermijdelijke opwaartse aanpassing van de werkloosheid daarna werd versterkt door de toename van de replacement rate en belastingdruk, waardoor de evenwichtswerkloosheid steeg tot 8% in 1984. Nadien daalden wig en replacement rate maar het positief effect hiervan werd tenietgedaan door een stijgende reële rente. In 1995 waren feitelijke en evenwichtswerkloosheid ongeveer gelijk, namelijk iets onder de 8%. Sindsdien daalden beide gestaag, vooral door een na 1995 afnemende reële rente.

Door de hoogconjunctuur van de afgelopen jaren ligt de feitelijke werkloosheid momenteel iets onder de (geschatte) evenwichtswerkloosheid. Dit suggereert dat er vanuit de huidige economische situatie geen tendens tot verdere daling van de werkloosheid is te verwachten. Daarvoor is een verdere impuls vanuit het beleid (verdere verlaging lastendruk of replacement rate) nodig of een nog verdere daling van de reële rente.

Werkloosheid en geschatte evenwichtswerkloosheid (in %)

Dit jaar is de wet 'Flexibiliteit en zekerheid' van kracht geworden. Deze wet stelt grenzen aan het aantal malen dat iemand opeenvolgend tijdelijk tewerkgesteld mag worden. Na het overschrijden daarvan is krachtens deze wet sprake van een vast dienstverband. Overigens kan in cao's van deze grenzen worden afgeweken. De invoering van de wet leidde – mede omdat nog in weinig cao's rekening hiermee was gehouden – tot overgangsproblemen. Dit geldt vooral voor een beperkt aantal sectoren die veel gebruik maken van oproepkrachten zoals de zorgsector, de handel en de horeca. In deze sectoren heeft de wet ertoe geleid dat enkele duizenden personen niet langer werden opgeroepen of door werkgevers zijn doorverwezen naar een uitzendbureau. Als werkgevers er niet in slagen in een cao tot ruimere grenzen te komen dan de wettelijke, zullen zij moeten terugvallen op duurdere oplossingen zoals uitzendwerk. Dit zou dan een negatief effect hebben op de arbeidsvraag.

IV.1.3 Arbeidsaanbod, werkloosheid, vacatures

Het arbeidsaanbod groeit naar verwachting in 1999 met 1½% en in 2000 met 1¼%, wat overeenkomt met 105 000, respectievelijk 90 000 personen. In beide jaren is de demografische component (omvang en leeftijdsopbouw van de bevolking) goed voor een groei met 10 000 personen. De trendmatige ontwikkeling van de arbeidsdeelname levert per saldo een bijdrage van 35 000 personen per jaar. Beleidsmaatregelen dragen met 35 à 40 000 personen bij aan de geraamde groei. Het grootste deel hiervan komt op rekening van maatregelen die tot doel hebben het aantal arbeidsongeschikten terug te dringen. Ook andere beleidswijzigingen dragen bij aan vergroting van het arbeidsaanbod. Dit geldt met name voor de nieuwe Bijstandswet, in het kader waarvan vrouwen met kinderen van 5 tot 12 jaar en partners van bijstandontvangers zich op de arbeidsmarkt moeten aanbieden. Tenslotte wordt, naast de genoemde factoren (demografie, trend en beleidseffecten), nog gerekend met een positief conjunctureel effect op het arbeidsaanbod.

De geschetste ontwikkelingen van de arbeidsvraag en het arbeidsaanbod leiden in 1999 tot een verdere daling van de werkloosheid. In 2000 wordt weliswaar ook gerekend met een daling, maar door de teruglopende werkgelegenheidsgroei is deze van bescheiden omvang. Dit betekent dat de gestage daling van de werkloosheid die sinds 1995 heeft plaatsgevonden zal afzwakken. Evenals bij andere economische grootheden moet bij deze ramingen rekening worden gehouden met onzekerheden. De trefzekerheid van de werkloosheidsramingen in het verleden is onderwerp van het gelijknamige kader.

De werkloosheid ligt in 2000 met 3¼% op het laagste niveau sinds het begin van de jaren tachtig. Hoe groot is het risico dat hierdoor de inflatie wordt aangewakkerd? Anders gezegd: hoe verhoudt de huidige werkloosheid zich tot de evenwichtswerkloos-

heid? In bijgaand kader wordt hierop nader ingegaan. De conclusie is dat de werkloosheid inderdaad onder het evenwichtsniveau lijkt te komen, hetgeen tot opwaartse druk op de lonen leidt. De OESO kwam onlangs in een soortgelijke studie tot dezelfde conclusie.² De daling van de werkloosheid tot onder het evenwichtsniveau is veroorzaakt door de periode van hoogconjunctuur van de afgelopen jaren. Met name de groei van de consumptie heeft daaraan bijgedragen. In het algemeen leidt een groei van de bestedingen wel tot een toename van de werkgelegenheid, maar niet tot een daling van de evenwichtswerkloosheid. Een bestedingsimpuls leidt op termijn tot inflatie, waardoor de positieve effecten op de werkgelegenheid weer teniet worden gedaan.

De onzekerheidsmarges in deze analyse zijn groot. Daarnaast is de analyse op macro-niveau uitgevoerd. Eventuele discrepanties tussen vraag en aanbod op deelmarkten komen bijvoorbeeld niet in beeld. Bovendien is in het werkloosheidscijfer niet de verborgen werkloosheid begrepen. Hierbij valt te denken aan deeltijdwerkers die per week langer zouden willen werken, personen die betaald werk willen maar die niet actief zoeken, werklozen van 57½ jaar en ouder, die geen werk meer hoeven te zoeken om voor een werkloosheidsuitkering in aanmerking te komen en een deel van de mensen met een arbeidsongeschiktheidsuitkering³. Flexibilisering van de arbeidsmarkt en participatiebevorderende maatregelen kunnen ervoor zorgen dat deze mensen langer gaan werken dan wel zich actiever op de arbeidsmarkt opstellen, waardoor minder snel knelpunten op de arbeidsmarkt hoeven op te treden.

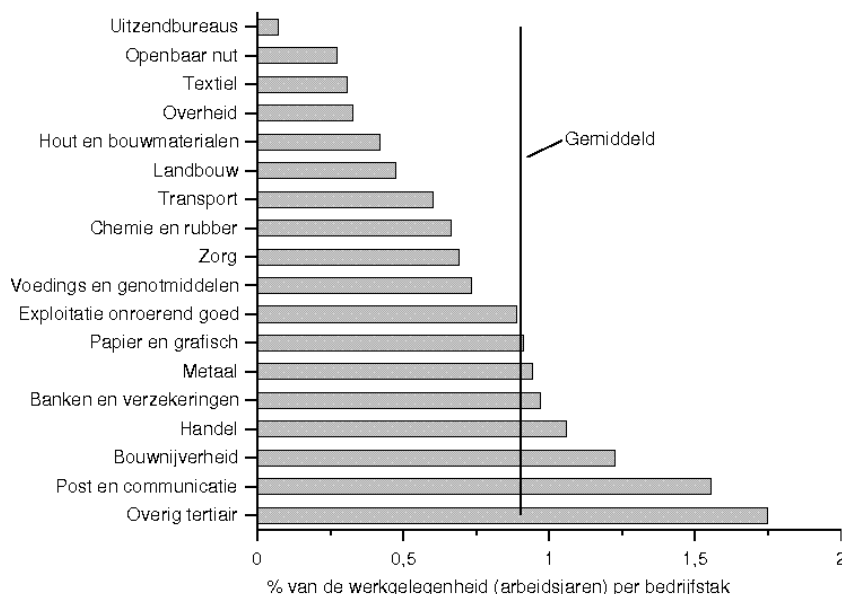
De afgelopen jaren groeide de arbeidsvraag sterker dan het arbeidsaanbod. Dit vond niet alleen zijn weerslag in een teruglopende werkloosheid, maar ook in een toenemend aantal openstaande vacatures. In het eerste kwartaal van dit jaar waren dat er 146 duizend. Dit is meer dan in enig ander kwartaal sinds het begin van de jaren zeventig. Bezien in verhouding tot de werkgelegenheid is dit cijfer wat minder spectaculair, al wordt de top uit het eerste kwartaal van 1990 dicht benaderd (zie grafiek IV.1.2). Het toenemende aantal vacatures is in de vorige Macro-Economische Verkenning aanleiding geweest om na te gaan voor welke opleidingstypen en in welke bedrijfstakken sprake is van relatief veel *moeilijk vervulbare* vacatures om zo indicaties te verkrijgen over mogelijke knelpunten in de personeelsvoorziening. De verdere toename van het aantal vacatures in het recente verleden, ook van het moeilijk vervulbare deel ervan, is aanleiding om het beeld te actualiseren.

² OESO, Economic Outlook 62, Parijs, 1997.

³ Zie bijvoorbeeld W.H.J. Hassink, J.C. van Ours en G. Ridder, 'Dismissal through disability', *The Economist*, jrg. 145, 1997, pp. 29-46.

Het aantal *moelijk vervulbare* vacatures als percentage van de werkgelegenheid is in 1998 ten opzichte van 1997 bijna verdubbeld en kwam daarmee op ongeveer hetzelfde niveau als in 1990 (zie grafiek IV.1.3). De grootste groei vond plaats bij de lagere en middelbare opleidingsniveaus (mavo, vbo, havo/vwo en mbo). Verder vertoont hbo-technisch een opvallend grote stijging. Aan de onder- en bovenkant van de opleidingsverdeling verandert weinig. Het percentage moeilijk vervulbare vacatures op zowel het niveau van basisonderwijs als op het niveau van wetenschappelijk onderwijs in de verschillende richtingen blijft ongeveer gelijk. De opleiding vbo-verzorgend, die in 1997 nog ver onder het gemiddelde scoorde, komt daar in 1998 bovenuit. Bedrijfstakken met relatief veel moeilijk vervulbare vacatures zijn 'Overig tertiair' (met name zakelijke dienstverlening), 'Bouwnijverheid' en 'Post en communicatie' (zie figuur IV.1.4). De eerste twee waren ook in 1997 grote uitschieters. Het percentage moeilijk vervulbare vacatures bij 'Post en Communicatie' was daarentegen in 1997 nog zeer

Grafiek IV.1.4 Moeilijk vervulbare vacatures naar bedrijfstak 1998

gering. De snelle stijging komt met name op rekening van de recente opkomst van internetdiensten en 'breedband'-activiteiten via het kabelnet, waarvoor schaarse specialisten nodig zijn.

De gepresenteerde cijfers over moeilijk vervulbare vacatures zijn nationale gemiddelden. Hierachter gaan flinke regionale verschillen schuil (zie grafiek IV.1.5). Terwijl de drie Noordelijke provincies en Overijssel hooguit tot de helft van het nationale gemiddelde komen, is het cijfer in de grote steden Amsterdam en Utrecht ongeveer twee maal zo hoog als dat gemiddelde. In deze steden is de commerciële dienstverlening sterk vertegenwoordigd en juist in die sector zijn relatief veel moeilijk vervulbare vacatures. Uit enquêtes is bekend dat met name dienstverlenende bedrijven bij de keuze van een vestigingsplaats ook de beschikbaarheid van geschikt personeel laten meewegen. Een voortdurende situatie met veel moeilijk vervulbare vacatures zou daarom tot wijzigingen in de vestigingsplaatskeuze kunnen leiden. Daar staat tegenover dat met name onder hoger opgeleiden de geografische mobiliteit groot is. De arbeidsmarkt voor deze categorie is daardoor niet zo scherp regionaal afgebakend en tekorten zullen ook in andere regio's merkbaar zijn.

De geschetste ontwikkelingen op de arbeidsmarkt laten zien dat, ondanks conjuncturele *ups* en *downs*, de werkloosheid nog steeds terugloopt en knelpunten in de personeelsvoorziening in belang toenemen. De gunstige ontwikkeling van de werkloosheid neemt niet weg dat nog steeds grote aantallen personen een uitkering ontvangen, zonder dat zij actief zijn op de arbeidsmarkt. De recente stijging van het aantal arbeidsongeschikten onderstreept de actualiteit van dit punt. Activering van betrokkenen, althans voor zover zij in staat zijn tot het verrichten van arbeid, en vermindering van de instroom blijven hoog op de beleidsagenda staan.

IV.2 Inkomensverdeling

Dit jaar blijft de koopkracht voor de meeste huishoudens gelijk. Voor volgend jaar wordt over de hele linie een koopkrachtverbetering verwacht van ongeveer 1%. In 1999 ligt de contractloonstijging ½% boven de inflatie, in 2000 loopt dit verschil waarschijnlijk op tot 1¼%. Door verhoging van het arbeidskostenforfait is de koopkrachtontwikkeling voor werknemers met lage inkomens relatief iets gunstiger. Mede dankzij de groei van de werkgelegenheid ontvangen de gezinnen zowel dit jaar als volgend jaar ruim 2%-punt van de toename van het netto nationaal inkomen

IV.2.1 Koopkracht

In tegenstelling tot de eerdere verwachting neemt de koopkracht dit jaar voor de meeste huishoudens niet toe. De inflatie blijft stabiel op 2% in plaats van te dalen en de nominale contractloonstijging komt op 2½% uit. Daardoor blijft de reële contractloonstijging

beperkt tot een ½%. Door hogere sociale premies en de sterke toename van de ziektekostenpremies resulteert met name voor modale en hogere inkomens een licht koopkrachtverlies. Werknemers op het minimumniveau en minimumuitkeringsgerechtigden zien hun koopkracht wel licht toenemen. Deels wordt dit veroorzaakt door de techniek van de koppeling, waardoor het bruto wettelijk minimumloon vertraagd wordt aangepast aan de gewogen contractloonstijging bij bedrijven en overheid. Doordat de contractloonstijging in vergelijking met 1998 vertraagt, resulteert een relatief iets hogere stijging van het bruto minimumloon. Dit leidt voor deze groepen tot een bruto inkomensvoordeel van ¼% in vergelijking met bovenminimale inkomens. Daarnaast leidt de dit jaar geïntroduceerde knip in de eerste schijf voor lagere inkomens tot een iets grotere koopkrachtwinst dan voor hogere inkomens.

Voor volgend jaar wordt over de gehele linie wel een koopkrachtverbetering verwacht. De contractlonen stijgen met 3%, ruim 1¼% boven de inflatie, en daarnaast daalt de (micro-) druk van de collectieve lasten voor gezinnen. Tegenover hogere premies voor ziektekosten en een stijging van de AWF-premie staat een toename van het arbeidskostenforfait met f 390. Deze vergroot het netto inkomensverschil tussen uitkeringsgerechtigden en vooral werknemers met een laag loon. Dit heeft een positief effect op het arbeidsaanbod en een matigende invloed op de loonontwikkeling.

Door de ingebouwde vertraging in het koppelingsmechanisme stijgen het minimumloon en de daaraan gekoppelde uitkeringen volgend jaar iets minder dan de contractlonen. Daar staat tegenover dat het vergroten van het effect van de knip in de eerste schijf (verschil in de tariefhoogte van schijf 1a en 1b) voor lage inkomens relatief gunstig is. Huishoudens met kinderen worden volgend jaar extra ondersteund door de verhoging van het basisbedrag van de kinderbijslag met f 60 per jaar. Voor de laagste inkomensgroepen levert dit een positief koopkrachteffect op van ½%, voor hogere inkomens is het relatieve effect minder groot.

Bij de koopkrachtberekeningen is rekening gehouden met het feit dat het afschaffen van de omroepbijdrage voor elk huishouden een nominaal voordeel van f 200 oplevert. De compenserende belastingverhoging in schijf 1a bedraagt voor vrijwel alle belastingplichtigen nominaal f 160. Het verschil (f 40) betekent voor alleenverdieners en alleenstaanden met lagere inkomens relatief een groter inkomensvoordeel dan voor hogere inkomensgroepen.

In Tabel IV.2.1 staat de statische koopkrachtontwikkeling van enkele standaard huishoudens. Voor het eerst zijn in deze tabel tweeverdieners opgenomen. Dat is gedaan om het effect van beleidsmaatregelen op deze in belang sterk toegenomen groep huishoudens scherper in beeld te krijgen (zie kader). Een voorbeeld van een maatregel die voor tweeverdieners anders uitpakt dan voor huishoudens met één inkomen, is de

hiervoor vermelde fiscalisering van de omroepbijdrage. Tweeverdieners betalen weliswaar net als andere huishoudens geen omroepbijdrage meer, wat een voordeel van f 200 oplevert. Daar staat tegenover dat ze tweemaal de verhoging van het eerste deel van het tarief eerste schijf betalen. Per saldo resulteert een inkomensnadeel van maximaal f 120. Voor het standaardhuishouden in de tabel betekent dit een koopkrachtverlies van ¼%.

Tabel IV.2.1 Koopkrachtontwikkeling (exclusief incidenteel) 1992-2000

	1992- 1995	1996	1997	1998	1999	2000
mutaties per jaar in %						
Modaal	0,4	0,6	- 0,2	1,5	- ¼	1
Modaal, alleenstaand	0,2	0	- 0,2	0,7	- ¼	1
Tweeverdieners, 1½ modaal	0,4	- 0,3	0,1	1,1	0	1
Minimum plus	0,6	0,4	0,1	2,6	- ¼	1¾
Minimumuitkeringsgerechtigde met kinderen ^a	- 0,6	- 0,2	0,4	1,9	¼	1
Minimumuitkeringsgerechtigde zonder kinderen ^a	- 0,7	- 0,2	0,5	1,9	¼	1

^a Exclusief koopkrachtondersteuning voor kwetsbare groepen.

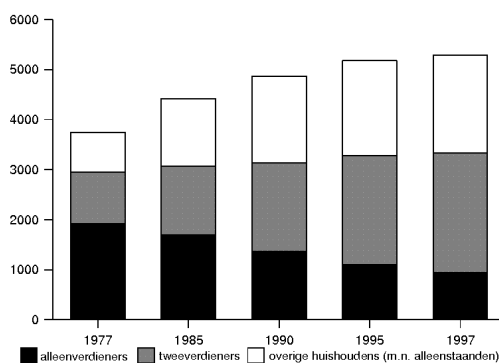
Ondanks de toevoeging van een nieuwe categorie kan de standaard-tabel IV.2.1 geen recht doen aan de grote diversiteit in huishoudenssamenstelling en inkomenssituatie die de Nederlandse samenleving kenmerkt. In tabel IV.2.2 staat de mediane statische koopkrachtontwikkeling voor een grote steekproef van werkelijk bestaande huishoudens weergegeven. Belangrijk verschil met tabel IV.2.1 is dat in tabel IV.2.2 rekening wordt gehouden met de woonsituatie van het huishouden. Individuele huursubsidie en de effecten van eigen woningbezit, waaronder de aftrek van hypotheekrente, worden expliciet meegenomen. In deze tabel, die in 1998 is geïntroduceerd, waren al wel tweeverdieners opgenomen. Deze groep tweeverdieners bevat echter vele combinaties van inkomenshoogte van beide partners, waardoor specifieke beleidseffecten minder zichtbaar zijn dan in tabel IV.2.1.

De mediane koopkrachtstijging is, met name voor hogere inkomens, in deze tabel iets positiever dan die van vergelijkbare standaardhuishoudens in tabel IV.2.1. Dit wordt voornamelijk veroorzaakt doordat bezitters van een eigen huis voordeel genieten van de daling van de hypotheekrente op nieuwe (en vernieuwde) hypothecaire leningen in de afgelopen jaren. Vanwege lange rentevaste perioden werkt de recente renteverhoging vertraagd door in de gemiddelde hypotheekrente.

De standaard tweeverdiener

In 1969 werd door het CPB het koopkrachtplaatje voor de modale werknemer geïntroduceerd, gebaseerd op een kostwinner van een gezin met twee kinderen, een niet-werkende partner en een inkomen in de marktsector net onder de ziekenfondsgrens. Zulke huishoudens zijn inmiddels al lang niet meer representatief. Vooral tweeverdieners en alleenstaanden hebben het modale gezin verdrongen (zie grafiek).

Aantal huishoudens met meestverdienende jonger dan 65 jaar (x1000)

In de loop van de tijd werden de overzichten uitgebreid met andere standaardhuishoudens, zoals alleenstaanden en minimumuitkeringsgerechtigden. Tot op heden ontbrak een tweeverdiener.

In tabel IV.2.1 is nu een 'standaard' tweeverdienershuishouden toegevoegd. Het bruto looninkomen van de hoofdverdiener is vast-gesteld op modaal en dat van de partner op de helft hiervan. Evenals bij de modale alleenverdiener komt dit overeen met een besteedbaar huishoudinkomen dat ongeveer f 10 000 onder het gemiddelde huishoudinkomen van de groep tweeverdieners ligt. Verder is verondersteld dat het gezin twee kinderen heeft. Net als in de andere standaardkoopkrachtplaatjes woont dit huishouden in een huurhuis zonder huursubsidie.

Met dit extra huishouden kan beter inzichtelijk worden gemaakt wat het effect van beleidsmaatregelen is op de koopkracht van tweeverdieners. Belasting- en premieveranderingen werken nagenoeg hetzelfde door als bij alleenstaanden. De effecten van veranderingen in ziektekosten en kinderbijslag lijken daarentegen meer op die van alleenverdieners.

65-plussers, zowel met als zonder aanvullend pensioen, gaan er in het cijferbeeld voor volgend jaar in koopkracht op vooruit. Ouderen met een inkomen tot de grens van de eerste schijf krijgen extra koopkrachtondersteuning door een verhoging van de ouderenaftrek met f 380. AOW-ers met een aanvullend pensioen die onder het ziekenfonds vallen gaan er, omdat zij zowel het werkgevers- als het werknemersdeel van de gestegen ZFW-premie betalen iets minder in koopkracht op vooruit.

Tabel IV.2.2 Koopkracht (exclusief incidenteel) naar huishoudtype, inkomensbron hoofdverdiener en huishoudinkomen, 1999-2000

	Alleenverdiener		Tweeverdiener		Alleenstaand ^b	
	1999	2000	1999	2000	1999	2000
mediaan koopkrachtmutatie in %						
Bruto huishoudensinkomen ^a						
Hoofdverdiener werknemer						
≤ 150% WML	0	1¼	} ¼	} 1¼	0	1½
150-250% WML	0	1¼			¼	1¼
> 250% WML	¼	1¾	¾	1¾	½	1
Hoofdverdiener uitkeringsgerechtigd						
≤ 120% WML	¼	1	} ½	} ¾	½	1¼
> 120% WML	¼	¾			¼	¾
65-plussers						
≤ 120% AOW	} 0	} 1	½	1 ¼	¾	1¼
> 120% AOW			¼	¾	0	1

^a Bruto inkomen uit arbeid of uitkering; WML = bruto minimumloon, AOW = bruto 100% AOW-uitkering.

^b Inclusief alleenstaande ouders.

IV.2.2 Verdeling groei nationaal inkomen

Het reële netto nationale inkomen (NNI) groeit dit jaar met 2½%, dat is even sterk als het BBP. Vooral vanwege een geprojecteerde ruilvoetverbetering ligt de toename van het NNI volgend jaar ¾% boven die van het BBP, en komt daarmee uit op 3¼%. Opgemerkt zij dat de definitie van het NNI in het kader van de revisie van de Nationale Rekeningen is veranderd. Na de revisie worden de totale netto winsten op de directe buitenlandse investeringen als onderdeel van het nationale inkomen beschouwd en niet langer alleen de netto uitgekeerde winsten op deze investeringen (zie ook paragraaf VI.1).

De gezinnen realiseren dit jaar niet of nauwelijks een koopkrachtwinst. Toch neemt het beschikbare loon- en uitkeringsinkomen met 3¼% toe (zie tabel III.1.1), dankzij een krachtige toename van de werkgelegenheid. In de ramingen ontwikkelt de koopkracht zich volgend jaar gunstiger, maar zwakt de groei van de werkgelegenheid af. Het beschikbare loon- en uitkeringsinkomen stijgt dan bijna even sterk als dit jaar. Met de toename van hun beschikbare inkomen inclusief de individualiseerbare overheidsconsumptie ontvangen de gezinnen in zowel 1999 als 2000 ruim 2%-punt van de groei van het NNI. Vóór de revisie van de Nationale Rekeningen werd alleen de toename van de uitkeringen in natura (met name de consumptie van zorgdiensten) tot het aandeel van de gezinnen in de inkomensgroei gerekend. Na de revisie wordt ook de stijging van de overige individualiseerbare overheidsconsumptie (hoofdzakelijk onderwijsuitgaven) tot dit aandeel gerekend (zie paragraaf VI.1).

De bedrijven profiteren in 1999 niet van de inkomensgroei, maar zien hun aandeel in het nationale inkomen afnemen. De winstgevendheid verslechtert dit jaar immers, getuige de stijging van de arbeidsinkomensquote met 2%-punt. De netto winsten nemen nog meer af dan de stijging van dit kengetal indiceert, aangezien de lagere winsten pas met een vertraging tot geringere VpB-afdrachten leiden. De bedrijven profiteren volgend jaar weer van de economische groei, hoewel de arbeidsinkomensquote verder stijgt. Dit valt voor een deel te verklaren uit het feit dat de VpB-afdrachten dan wel lager uitkomen. Van belang is tevens dat de bedrijven delen in de hogere gasbaten, die bij de bepaling van de arbeidsinkomensquote buiten beschouwing blijven. Het laatste geldt ook voor de netto winsten op de directe buitenlandse investeringen. Deze netto winsten, die volgend jaar naar verwachting stijgen, worden in het kader van deze analyse van de verdeling van de inkomensgroei aan de bedrijven toegerekend.

Tabel IV.2.3 Aandelen in de volumegroei van het nationaal inkomen^a, 1996-2000

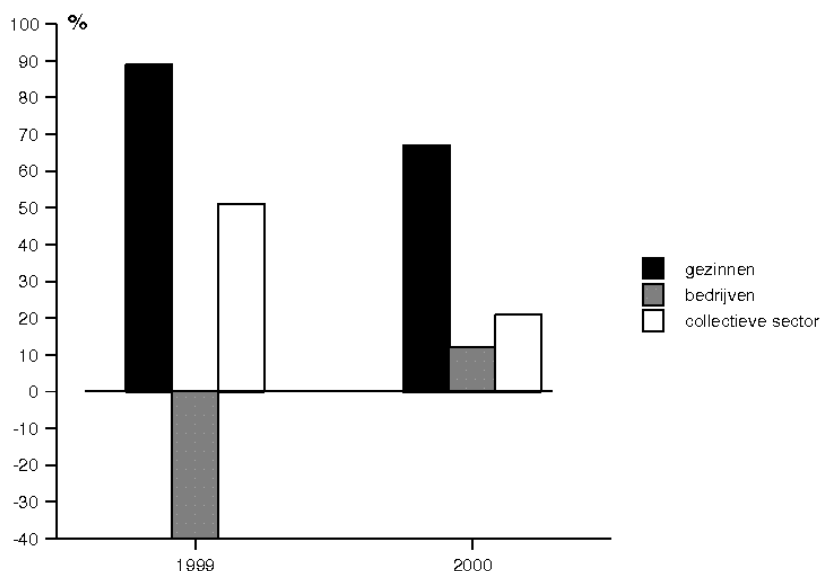
	1998	1998	1996	1997	1998	1999	2000
	waarde mld gld	%	%punt				
Gezinnen ^b	508	76	1,1	2,2	1,6	2¼	2
Bedrijven	72	11	- 1,2	1,9	- 0,1	- 1	¼
Collectieve sector	90	13	2,1	1,3	1,7	1¼	¾
Nationaal inkomen	670	100	1,9	5,5	3,2	2½	3¼

^a Exclusief netto inkomensoverdrachten uit het buitenland.

^b Inclusief collectieve pensioenbesparingen en individualiseerbare overheidsconsumptie (zie ook het kader in paragraaf III.1.1 dat ingaat op het begrip werkelijke individuele consumptie van gezinnen).

De collectieve sector legt dit jaar beslag op 1¼%-punt van de toename van het NNI. De overheid financiert uit haar aandeel in de inkomensgroei een stijging van de materiële overheidsbestedingen (waaronder de infrastructurele investeringen) en een vermindering van het vorderingentekort. In het cijferbeeld voor volgend jaar claimt de overheid ¾%-punt van de inkomensgroei. Haar aandeel in de inkomensgroei wordt ook dan aangewend voor een groei van de materiële overheidsbestedingen en tekortreductie.

Grafiek IV.2.1 Aandelen in de volumegroei van het nationaal inkomen (in %), 1999-2000

V De collectieve sector

Het beeld op hoofdlijnen

V.1

Zowel de uitgaven als de inkomsten van de collectieve sector komen gunstig uit ten opzichte van de budgettaire kaders. Meevallers bij rente-uitgaven en werkloosheidsuitkeringen overtreffen tegenvallers bij asielzoekers en Europese uitgaven. Bij de inkomsten nemen vooral de belastingen op (duurzame) consumptiegoederen sneller toe. Door deze ontwikkelingen ontstaat ruimte voor een lastenverlichtingspakket van f 1 mld en een verkleining van het EMU-relevante tekort tot ¼ % BBP in 2000.

De collectieve uitgaven nemen in de eerste twee jaren van de nieuwe kabinetsperiode aanzienlijk sneller toe dan in de voorgaande vier jaar. De gecumuleerde reële groei van de netto collectieve uitgaven met bijna f 20 mld in twee jaar overtreft ruimschoots de groei in de hele vorige kabinetsperiode. Bepalend zijn de f 6 mld intensiveringen die zijn afgesproken bij het regeerakkoord voor de eerste twee jaar van deze kabinetsperiode. De extra groei is gelokaliseerd in de zorg (f 1,1 mld), het onderwijs (f 0,6 mld), infrastructuur en milieu in ruime zin (f 1,6 mld), politie en justitie (f 0,4 mld) en werkgelegenheidsprogramma's (f 0,4 mld). Aan ombuigingen is ruim f 3 mld ingezet. Bij de invulling daarvan zijn echter vertragingen aan te wijzen, die worden opgevuld met meevallers bij de uitvoering van de begroting en de inzet van de eindejaarsmarge. Per saldo blijven de rijksuitgaven in 2000 binnen het gestelde kader. De flink hogere uitgaven van asielzoekers kunnen worden opgevangen door meevallers bij de uitvoering van de begroting, maar vooral door lagere rente-uitgaven.

De belastingopbrengst ontwikkelt zich in de periode 1998-2000 opvallend positief onder invloed van de dynamiek in de consumptie van met name duurzame goederen en de uitbundige activiteit op de woningmarkt. De belastingopbrengst overschrijdt de ijklat in 1999 naar raming met ruim f 1 mld, in 2000 met f 1½ mld. Hierbij blijft dan nog de doorwerking van de meevaller 1998 ad f 1½ mld buiten beschouwing. Voor de gasbaten wordt een overschrijding van de ijklat met f ½ mld voorzien, terwijl de premies juist een

onderschrijding van $f \frac{1}{2}$ mld vertonen. In lijn met de afspraak uit het regeerakkoord worden de inkomstenmeevallers na 1998 voor een deel ingezet voor lastenverlichting. Dit mondt uit in een daling van de microlastendruk in 2000 van $f 1$ mld, die volledig ten gunste van gezinnen komt. Binnen het belastingplan wordt de druk op energie en milieu-onvriendelijke productie verhoogd met $f 1\frac{3}{4}$ mld. Dit schept ruimte voor verlichting van de lasten op arbeid en winstinkomen.

De financiën van de sociale zekerheid blijven zich nog gunstig ontwikkelen, met name in 1999. De verhouding inactieven/actieven daalt van 70,4% in 1998 naar 68,7% in 1999 en verder naar 68,2% in 2000. Deze daling met ruim 2%-punt in twee jaar tijd steekt gunstig af bij de daling van $2\frac{1}{2}$ %-punt voor de vier-jaarsperiode 1998-2002 zoals destijds geraamd voor het behoedzame scenario bij het regeerakkoord. Dit hangt deels samen met de omstandigheid dat in de huidige raming het BBP in 1999 en 2000 al groeit met $5\frac{1}{4}$ %. Dat is meer dan de helft van de 9% voor de gehele vier-jaars periode uit het behoedzame scenario van het regeerakkoord.

Anderzijds liep de i/a-ratio in de twee jaren van 1996 tot 1998 nog terug met ruim 5%-punt. In die jaren nam het aantal uitkeringen dan ook af met 50 000 per jaar. Nu daalt het aantal uitkeringen nauwelijks meer. De i/a-ratio daalt nu vooral dankzij het noemereffect, de sterk aantrekkende werkgelegenheid. De samenstelling van het aantal uitkeringen is wel aan het veranderen. Het aantal uitkeringen vanwege werkloosheid blijft opmerkelijk sterk afnemen, het aantal dat samenhangt met ziekte en arbeidsongeschiktheid is al weer enige tijd aan het stijgen. Dat de ontwikkeling per saldo niet ongunstig is, blijkt uit de toetsing aan de budgettaire kaders van dit kabinet: bij de geraamde uitgaven voor sociale zekerheid en arbeidsmarkt in het jaar 2000 valt een reële meevaller van ruim $f 1$ mld te noteren.

In het najaar van 1998 zijn de premies voor de centrale fondsen zo vastgesteld dat de vermogens ultimo 2000 op orde zouden zijn. Om de daarvoor benodigde vermogensinhaal te realiseren werden de meeste premies tijdelijk boven lastendekkend niveau vastgesteld. Maar de, bescheiden, meevallers bij de sociale fondsen in zowel 1998 als 1999 zorgen ervoor dat de vermogens voor de meeste fondsen ultimo 1999 al aan de norm zullen voldoen. De meeste premies zullen in het jaar 2000 al kunnen dalen naar lastendekkend niveau. Een uitzondering vormt de centrale kas voor de ziekenfondsen. Het vermogen van deze kas zal ultimo 1999 een groter tekort laten zien dan destijds geraamd. Om dit tekort in 2000 weg te werken moeten de ZFW-premies juist nog stijgen. Een tweede uitzondering vormen de premies voor het Algemeen Werkloosheidsfonds (AWF). Besloten is, als onderdeel van het totale lastenpakket voor 2000, deze premie 1,3%-punt ($f 3,0$ mld) hoger vast te stellen dan nodig is om het vermogen op orde te krijgen. Per saldo verandert de (micro-) druk van de sociale premies in 2000 niet.

Tabel V.1.1 *Kerngegevens collectieve sector 1997-2000^a*

	1997	1998	1999	2000
<i>I Collectieve uitgaven</i>	% BBP			
Directe bestedingen	26,5	26,5	27,1	26,9
w.v. loonsom	10,0	10,0	10,1	10,1
mat. consumptie	6,3	6,3	6,4	6,2
investerings	3,0	3,0	3,3	3,3
uitkeringen in natura	7,2	7,2	7,4	7,4
Inkomensoverdrachten	15,5	14,4	14,3	14,1
w.v. binnenland	13,4	12,2	12,1	11,8
buitenland	2,2	2,2	2,2	2,3
Kostprijsverlagende subsidies	1,5	1,5	1,5	1,4
Rente	5,1	4,8	4,6	4,2
Kapitaaloverdrachten ^b	<u>0,9</u>	<u>1,0</u>	<u>1,3</u>	<u>1,2</u>
Collectieve uitgaven bruto	49,7	48,2	48,8	47,9
Nbm overig excl. gasbaten binnenland ^c	7,2	7,5	6,4	5,9
Statistische verschillen	<u>-0,1</u>	<u>0,2</u>	<u>0,0</u>	<u>-0,2</u>
Collectieve uitgaven netto	42,6	40,5	42,4	42,1
<i>II Collectieve lasten en gasbaten binnenland</i>				
Belastingen	25,1	24,9	25,4	25,0
Premies	<u>15,9</u>	<u>15,6</u>	<u>16,1</u>	<u>16,1</u>
Collectieve lasten	41,0	40,5	41,5	41,1
Gasbaten binnenland	0,6	0,4	0,3	0,3
<i>III Financieringstekort</i>				
Rijk ^{b,c}	1,5	0,3	1,6	1,8
Overig Centrale Overheid	0,0	-0,1	0,0	0,0
Lagere overheid	-0,5	-0,6	-0,4	-0,3
Sociale fondsen	<u>0,0</u>	<u>-0,1</u>	<u>-0,7</u>	<u>-0,8</u>
Collectieve sector	1,0	-0,5	0,6	0,7
<i>IV Overige kerngegevens</i>				
Vorderingentekort collectieve sector	1,2	0,8	0,6	0,3
Bruto schuld collectieve sector (ultimo)	69,9	66,6	64,0	62,2
Bruto staatsschuld (ultimo)	55,9	54,1	52,4	51,4
Reële groei netto collectieve uitgaven ^d (mld gld)	8½	6	15½	4
Idem, conform afbakening uitgavenkader (mld gld)	4	1	10½	4
Verhouding inactieven-actieven (%)	72,9	70,4	68,7	68,2
Gewogen contractloonsijging bedrijven en overheid (in %)	1,9	2,8	2,7	2,9
BBP-deflator voor ijklijnen en ijklaten	-	1	1,016	1,040
Prijs-mutatie netto materiële overheidsconsumptie	1,2	3,2	1,8	1,9

^a Gecorrigeerd voor statistische vertekeningen.^b Inclusief kredietverlening, debudgettering en studieleningen.^c Exclusief balansverkorting volkshuisvesting.

Het vorderingentekort van de collectieve sector (het EMU-tekort) ligt in alle jaren 1998-2000 beneden de 1% BBP en zit daarbinnen op een dalende lijn. De bruto schuldquote kan dalen door de historisch lage geconsolideerde tekorten van de collectieve sector, versterkt door incidentele baten zoals verkoop staatsdeelnemingen en Common Area-baten. De referentiewaarde van 60% uit het verdrag van Maastricht komt in zicht.

V.2 De collectieve uitgaven

Overeenkomstig het regeerakkoord ligt het zwaartepunt bij de uitgavenintensivering in 1999 en 2000. In 2000 overtreffen de intensiveringen evenals in 1999 de ombuigingen. Bij de voorziene macro-economische en overige uitgavenontwikkelingen, zal de bruto collectieve-uitgavenquote in 2000 toch kunnen dalen. Dit wordt nagenoeg geheel veroorzaakt doordat de volumegroei van de uitgaven onder die van het BBP blijft, want de ruilvoet verandert nauwelijks meer. Uitschieters naar boven zijn de uitgaven voor infrastructuur en de overdrachten aan het buitenland; en uitschieters naar beneden de subsidies en rentelasten. De daling van de i/a-ratio zet zich nog voort in 2000, maar begint wel af te vlakken. In de ramingen neemt het aantal uitkeringen in 2000 weer toe, terwijl de stijging van het aantal actieven minder uitbundig wordt.

V.2.1 Beleidsuitgangspunten

De beleidsuitgangspunten voor 1999 zijn sinds het CEP 1999 nog op enkele punten veranderd. Deze aanpassingen houden vooral verband met de oplossing van de reële problematiek die in het voorjaar werd gesignaleerd uit hoofde van overschrijdingen bij asielzoekers, wateroverlast en besparingsverliezen in de zorgsector. Daarnaast zijn de bedragen, gemoeid met eerder voor dit jaar genomen maatregelen, gedeeltelijk anders uitgevallen. De totale uitgaven aan de wateroverlast bedragen nu ongeveer f 0,5 mld in plaats van de eerder geraamde f 0,9 mld. De Nederlandse bijdrage aan de EU-uitgaven valt f 0,1 mld mee ten opzichte van eerdere ramingen. Buiten het uitgavenkader valt de verkoop van staatsbezit. Die heeft dit jaar zeker al f 0,5 mld meer opgeleverd dan de taakstelling van f 2 mld uit het regeerakkoord voor dit jaar. Daarnaast komt dit jaar aan Common Area baten f 1 mld binnen.

Voor de beleidsuitgangspunten 2000 is aangesloten bij de Miljoenennota, waarin de tweede tranche van de maatregelen uit het regeerakkoord is verwerkt. Het bedrag aan ombuigingen bedraagt hierin f 1,5 mld. Met intensiveringen is een bedrag van bijna f 3 mld gemoeid, iets minder dan de tranche 1999. Daarbovenop komt f 0,1 mld aan intensiveringen voor sociale cohesie en maatschappelijke infrastructuur. Daarnaast

hebben zich met name bij de ombuigingen nieuwe ontwikkelingen voorgedaan. De ombuigingen 1999 op het terrein van defensie en ontwikkelingssamenwerking waren voor het grootste deel ingevuld met de onderuitputting in 1998. Voor defensie wordt nu voor 2000 uitgegaan van de beoogde ombuiging van *f* 375 mln, ingevuld door fasering van de materiële aankopen. De vorig jaar al ingezette ombuiging op ontwikkelingssamenwerking van *f* 125 mln wordt enerzijds nog versterkt door een extra toerekening ad *f* 120 mln van de uitgaven voor asielzoekers. Anderzijds heeft het kabinet besloten om *f* 300 mln extra uit te trekken nu het BNP hoger uitkomt vanwege de revisie van de Nationale Rekeningen. In 1999 wordt deze meevaller voor een deel gebruikt om de extra uitgaven voor Kosovo te financieren.

De besparing op de Nederlandse EU-contributie ad *f* 425 mln wordt in 2000 niet gerealiseerd. Op de top van Berlijn is voor volgende jaren afgesproken dat Nederland 25% in plaats van 10% mag houden van de in ons land geïnde invoerrechten en landbouwheffingen. Bovendien is voor de totale EU-uitgaven een gematigder stijging vastgelegd dan in eerdere ontwerpen.

De taakstelling voor de niet-belastingmiddelen wordt gehaald uit meer verkopen van agrarische gronden en uit boetes via een intensiever verkeerstoezicht. Bij de arbeidsvoorwaarden collectieve sector is een eerste substantieel effect ingeboekt van versoering van ziektekostenregelingen en sectorspecifieke vervroegde uittredingsregelingen. De arbeidsproductiviteitskortingen plus andere doelmatigheidskortingen en taakstellingen zijn verdeeld over de departementale begrotingen.

Aan ombuigingen in de sociale zekerheid wordt voor *f* 0,25 mld bijgedragen door decentralisatie van de ABW. Voor driekwart is dit een besparing op het volume en voor een kwart is sprake van lagere gemiddelde uitkeringen. De taakstelling met betrekking tot de uitvoeringskosten van SVB en Lisv leidt in 2000 naar verwachting tot een besparing van *f* 0,2 mld. Voor de maatregelen uit het regeerakkoord die het volume van WW en WAO moeten beperken is voor volgend jaar een oploep van *f* 0,1 mld verwerkt. De WW-maatregelen zijn gericht op verbetering van de arbeidsdeelname en beperking van vermijdbare instroom van ouderen in de WW. Voor de WAO is begin dit jaar het plan van aanpak ingediend: voor 1999 is gerekend met een bruto besparing van 2000 uitkeringsjaren, oplopend naar 4000 volgend jaar.

Het ziekenfonds wordt opengesteld voor zelfstandigen met lage inkomens (lager dan *f* 41 200). Daardoor neemt het aantal ziekenfondsverzekerden in 2000 met 200 000 toe. Door tijdelijk de verzekeringsloongrens ZFW niet de loonindex te laten volgen maar de prijsindex, wordt bereikt dat er ter compensatie evenveel personen uit de ZFW stromen. In het jaar 2000 betreft dat reeds 160 000 verzekerden.

De intensiveringstranche 2000 op het terrein van het onderwijs gaat vooral naar een

verdere klassenverkleining in het basisonderwijs per 1 augustus 2000. Het extra uitgetrokken geld voor een meer prestatiegerelateerde beloning in het onderwijs is deels ingezet voor een hogere contractloonstijging. Politie en justitie zetten het extra geld in voor meer personeel en verbeterde uitrusting.

Ultimo 2000 moet het aantal instroom- en doorstroombanen voor langdurig werklozen met 5000 zijn opgelopen tot 10 000. Deze banen komen naar verwachting – op grond van de ervaring met de 40 000 Melkert-banen uit de vorige kabinetsperiode – vooral tot stand bij de lagere overheden. Deze zullen ook de gelden besteden die in de zorg zijn overgebleven. Op het terrein van werkgelegenheidsbeleid is voorts geld beschikbaar voor de zogeheten sluitende aanpak. Hierbij krijgen alle langdurig werklozen een gericht pakket scholing en bemiddeling aangeboden, zoals in Europees verband is besloten. Andere intensiveringen betreffen meer gesubsidieerde kinderopvang, sport en cultuur, studiebeurzen en tegemoetkomingen studiekosten.

V.2.2 De ontwikkeling van de collectieve uitgaven

De bruto collectieve uitgavenquote zal volgend jaar op basis van de uitgangspunten uit de vorige paragraaf en de eerder geschetste macro-economische ontwikkeling een daling laten zien naar 47,9%, waarmee het niveau van 1998 weer licht wordt onderschreden. Dat de collectieve uitgaven volgend jaar aanzienlijk minder stijgen dan het BBP, wordt vooral veroorzaakt door een achterblijvende volume-ontwikkeling. Van een verandering in de ruilvoet van de collectieve sector is nauwelijks sprake. Zoals uit tabel V.2.1 blijkt stijgen de uitgaven over een breed terrein zeer gematigd, met als uitschieters de subsidies en de rentelasten waar scherpe volume-dalingen plaatsvinden.

De werkgelegenheid bij defensie neemt ook na het afschaffen van de dienstplicht nog gestaag af. Naar verwachting ligt de werkgelegenheid bij defensie in 2000 bijna 5000 arbeidsjaren lager dan in 1997, een daling van meer dan 6% in drie jaar. Samen met een beperking van de investeringen en overige materiële uitgaven van defensie gaat het in het jaar 2000 om een bezuiniging van f 0,35 mld, wat de volumedaling in dat jaar verklaart. Dit jaar is nog sprake van een forse stijging van het volume van de defensie-uitgaven, doordat de onderuitputting op de begroting van defensie in 1998 en de eindejaarsmarge 1999 zijn ingezet om de uit het regeerakkoord voortvloeiende ombuiging op te vangen.

Tabel V.2.1 Bruto Collectieve uitgaven naar clusters, 1997-2000

	1997	1998	1999	2000	1998	1999	2000
	% BBP	volumemutaties			prijsmutaties		
Defensie	1,6	- 5,7	3¼	- 2	3,5	3	2½
Onderwijs	4,4	1,6	3	2	2,9	3¾	3
Openbaar bestuur/openbare orde	12,0	3,2	3½	¼	2,9	2¾	2½
Infrastructuur	1,4	6,7	12¼	5¾	1,5	7¼	4½
Zorg	6,7	2,1	4	2¾	3,8	3¼	3
Sociale zekerheid	13,2	- 2,2	¼	¼	0,7	2¼	2½
Subsidies	2,2	6,3	12¾	- 4½	2,5	1¾	2
Overdrachten buitenland	2,3	1,7	3	6¾	1,9	1½	2½
Rentelasten	5,1	- 4,1	- ½	- 6¼	1,9	1½	2½
Kredietverlening	0,5	- 0,3	- 1	2	1,9	1½	2½
Bruto collectieve uitgaven	49,7	0,6	3	¼	2,3	2¾	2½
BBP		3,7	2¾	2½	1,9	1½	2½

Het cluster onderwijs krijgt zowel in 1999 als in 2000 een impuls. Het hoger onderwijs wordt dan wel gekort, in het lager en middelbaar onderwijs wordt meer geïnvesteerd in onderwijsvernieuwing en klassenverkleining. Bovendien komt in zowel 1999 als in 2000 rond f 100 mln extra beschikbaar ten behoeve van de arbeidsvoorwaarden in het onderwijs. De geringere volumestijging in 2000 ten opzichte van 1999 reflecteert onder meer het degressieve verloop van de intensiveringen uit het regeerakkoord op dit terrein.

Ondanks het feit dat de ministeries efficiënter moeten werken, neemt de werkgelegenheid in het cluster openbaar bestuur toe. Dit komt door intensiveringen bij de rechterlijke macht, de personeelsuitbreiding bij de politie en extra uitgaven aan fraudebestrijding. Bovendien ondervindt dit cluster een impuls door de creatie van instroom- en doorstroombanen. Zo moeten er ultimo 1999 5000 arbeidsplaatsen zijn gecreëerd in het kader van de extra werkgelegenheid voor langdurig werklozen (EWLW), oplopend tot 20 000 arbeidsplaatsen in 2002. De millennium-problematiek zorgt in 1999 voor een extra impuls in de volume-ontwikkeling van de uitgaven in het cluster openbaar bestuur, met een tegengesteld effect in het jaar 2000.

De uitgaven aan infrastructuur nemen, vooral in 1999, sterk toe. De groei in dit jaar komt door de omvangrijke impuls uit het regeerakkoord en de scherpe oploep in de geplande uitgaven aan de Betuwelijn. Volgend jaar valt de groei in de uitgaven voor dat project weg en zorgen de investeringen ten behoeve van de HSL-zuid en het rekeningrijden voor de minder spectaculaire volumestijging. Beide projecten liggen overigens achter op het vorig jaar gebudgetteerde investeringsschema.

Het volume van het cluster zorguitgaven stijgt zowel in 1999 als in 2000 aanzienlijk sneller dan het gemiddelde van de collectieve uitgaven. Dit is voor een deel een uitvloeisel van afspraken uit het regeerakkoord, maar resulteert ook als saldo van mee-en tegenvallers in de zorguitgaven. Bij de tegenvallers springen vooral de genees- en hulpmiddelen in het oog die in beide jaren circa f 0,4 mld bedragen. Bij de meevallers gaat het met name om de uitgaven in de bouw die in 1999 f 0,4 mld en in 2000 f 0,25 mld lager uitvallen dan voorzien. Een belangrijke factor voor de stijging van het volume in dit cluster wordt voorts gevormd door de uitgaven voor de opvang van asielzoekers. Deze uitgaven belasten niet de ijklijn van de zorgsector, maar de ijklijn voor de rijksbegroting. Zowel in 1999 als in 2000 vormt het verloop van de uitgaven aan sociale zekerheid nog steeds een belangrijke determinant van de daling van de collectieve uitgavenquote. In beide jaren is sprake van volledige koppeling van de uitkeringen. De daling weerspiegelt dus met name de ontwikkeling van het uitkeringsvolume, waarin overigens volgend jaar een doorbreking van de trendmatige ontwikkeling sinds 1995 lijkt plaats te vinden. Hierop gaat paragraaf V.2.3 nader in.

In 1999 kan een forse oploep van de uitgaven aan subsidies worden geconstateerd. Deze hebben deels een incidenteel karakter, zoals de vergoedingen voor geleden waterschade en het afdekken van verliezen bij Nedcar. Daarnaast lopen de afdrachtkortingen, die in tabel V.2.1 conform de systematiek van het CBS als loonsubsidies worden geboekt, in 1999 nog op. Een en ander komt volgend jaar tot uitdrukking in een forse daling van het volume van de subsidies.

De overdrachten aan het buitenland nemen toe. De uitgaven aan ontwikkelingshulp stijgen sterk van 1998 op 1999 vanwege het eerder genoemde effect van de revisie van de Nationale Rekeningen. De uitgaven tot en met 1998 kunnen daarvoor niet meer worden aangepast. De BNP-afdracht aan de EU (het zogenaamde vierde eigen middel) neemt eveneens toe, hoewel de effecten van de revisie daarin voorlopig nog niet doorwerken. De stijging heeft te maken met het feit dat de BTW-afdracht gemaximeerd is op 1% van de grondslag, zodat de EU-begroting steeds afhankelijker wordt van de BNP-afdrachten van de lidstaten. De afdrachten aan Europa nemen in 2000 veel sterker toe. Dit is een consequentie van de relatief hoge economische groei van Nederland in 1999 vergeleken met de rest van de Europese Unie. In 2000 betaalt Nederland contributie op basis van het relatief grotere aandeel in de EU-draagkracht en bovendien krijgt Nederland een naheffing voor de hogere groei in 1999. De beoogde bezuiniging op de EU-afdrachten wordt pas na 2000 effectief.

De rente-uitgaven dalen volgend jaar fors, ook in absolute zin. De lange rentevoet is in 1999 gemiddeld 4,5%. Voor volgend jaar is gerekend met 5%. Deze lage rente is niet alleen gunstig voor de financiering van nieuwe tekorten, maar ook voor de herfinanciering van aflossingen door het rijk en de lagere overheden. De lange rente lag tien jaar geleden, in 1990, 4%-punt hoger. Herfinanciering van de f 35 mld nog uitstaande

staatsleningen uit dat jaar leidt tot bijna f 1½ mld lagere rente-uitgaven in de komende jaren. Het financieringsoverschot van de lagere overheden zorgt voor een afname van de bruto schuld en drukt daarmee ook de rente-uitgaven. De vermogens die de sociale fondsen bij het rijk aanhouden zorgen eveneens voor lagere (geconsolideerde) rente-uitgaven.

De niet-belastingmiddelen hebben in beide ramingsjaren een dalend verloop ten opzichte van 1998. In dat jaar was het niveau incidenteel hoog door een eenmalige vermogensafdracht van DNB van f 5 mld aan het Rijk. Bovendien veilde het Rijk toen voor f 1,8 mld aan etherfrequenties. In 1999 staat daar slechts een ontvangst van f 2½ mld aan verkoop staatsbezit en f 0,3 mld aan Common Area baten tegenover. De gasbaten dalen in 1999 op kasbasis met bijna 25% ten opzichte van 1998, in 2000 wordt deze daling naar verwachting slechts gedeeltelijk gecompenseerd.

V.2.3 Uitkeringsvolume en i/a-ratio

Tussen 1995 en 1998 is het totaal aantal uitkeringen gedaald met 100 000 uitkeringsjaren. Naar verwachting daalt het totale aantal in 1999 nog licht, om in 2000 aan te trekken met 17 000. Het aantal actieven stijgt in 1999 met 125 000 arbeidsjaren, ongeveer evenveel als het jaar ervoor. Volgend jaar is de verwachte toename circa 70 000 arbeidsjaren, nog genoeg om te zorgen dat de i/a-ratio, die de verhouding weergeeft tussen het aantal inactieven en actieven, ook dat jaar iets kan dalen. Door de revisie van de Nationale Rekeningen is de i/a-ratio overigens 4,3%-punt verlaagd; het aantal uitkeringen is niet beïnvloed, maar de noemer is groter geworden (zie paragraaf VI.1).

De volume-ontwikkeling bij demografische regelingen zoals de AOW is in het algemeen trendmatig.

Van 1997 op 1998 is het ziekteverzuim gestegen met ½%-punt. Deze oploep verklaart voor een groot deel de volumestijging van de ZW-uitkeringen. Bovendien speelt de stijging van het aantal werkenden een rol. Het lagere ziekteverzuim van 1996 en 1997, in het verlengde van de privatisering van de ZW, heeft zich derhalve niet gecontinueerd. Voor 1999 en 2000 wordt eenzelfde verzuimpercentage geraamd als in 1998.

Tabel V.2.2 *Uitkeringsvolume en i/a-ratio*

	1994	1995	1995	1996	1997	1998	1999	2000
		voor	na revisie					
Uitkeringsvolumina ^a								
AOW	2056	2079	2079	2106	2129	2152	2176	2201
ANW	189	188	188	187	180	147	143	138
ZW/WULBZ	291	306	306	288	301	334	340	344
AAW/WAO	789	752	752	737	743	762	779	789
WW/RWW e.a.	683	694	694	685	627	543	494	487
ABW overig	166	164	164	164	154	145	138	128
Totaal	4173	4184	4184	4167	4133	4082	4071	4088
Actieven ^b	5014	5074	5358	5517	5666	5794	5920	5989
i/a-ratio	83,2	82,4	78,1	75,5	72,9	70,4	68,7	68,2

^a In uitkeringsjaren met uitzondering van de ABW (inclusief de voormalige RWW), de IOAW en de IOAZ (in personen).

^b Het arbeidsvolume exclusief ziekteverzuim, in arbeidsjaren.

Het WAO-volume is in 1998 opgelopen met 20 000 herleide uitkeringsjaren. Een kwart hiervan heeft een zuiver statistische achtergrond: de omzetting van ABP-invaliditeitspensioenen naar WAO-uitkeringen bij de overheid. Met betrekking tot de effecten van premiedifferentiatie en marktwerking in de arbeidsongeschiktheid (de zogenaamde PEMBA-maatregelen) is ermee gerekend dat hierdoor in de jaren 1998, 1999 en 2000 het volume neerwaarts wordt beïnvloed met 9000 uitkeringsjaren per jaar. Voor 1999 en 2000 is in de raming voorts rekening gehouden met een licht neerwaarts effect op het volume in verband met het Plan van aanpak WAO en REA.

Als de PEMBA-maatregelen in 1998 partieel inderdaad het geraamde neerwaartse effect hebben gesorteerd, moet worden geconstateerd dat de arbeidsongeschiktheid endogeen vrij sterk is gestegen in 1998. Informatie over de eerste drie maanden

Discrepantie werkloosheid-werkloosheidsuitkeringen

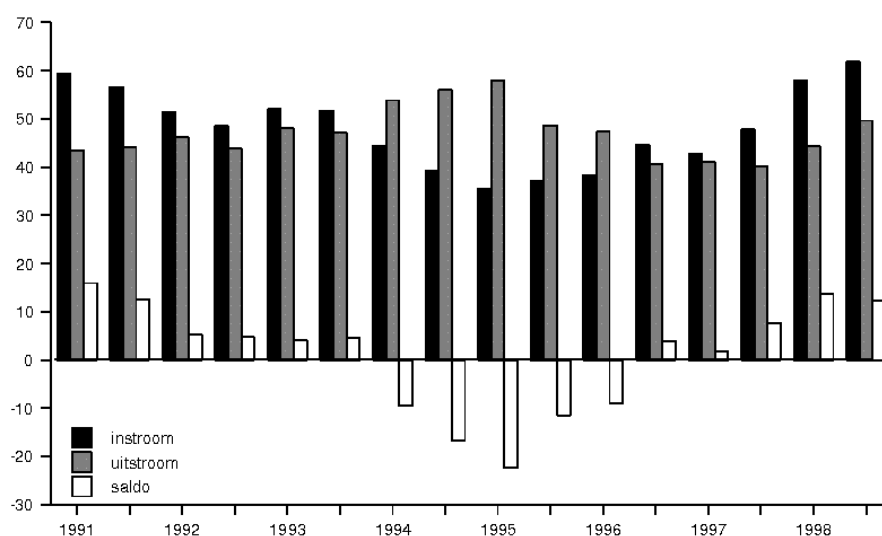
In de jaren 1991-1995 nam de werkloze beroepsbevolking toe met circa 100 000 personen. Het aantal personen met een werkloosheidsuitkering steeg in deze periode met ongeveer 200 000. Al begin jaren tachtig, eveneens een periode met een sterke oploep in de werkloosheid ontstond een grote discrepantie tussen het niveau van de werkloosheidsuitkeringen en dat van de werkloosheid. In 1997 en 1998 is echter sprake geweest van een afnemende discrepantie: het verschil tussen het aantal uitkeringen en werklozen werd kleiner, zij het heel voorzichtig.

Wat kan de oorzaak zijn van deze verandering? De achterliggende oorzaken van het verloop begin jaren negentig blijven moeilijk vast te stellen. Die werden wel gezocht in de samenstelling van de instroom in de werkloosheidsregelingen, en in de samenstelling van de instroom op de arbeidsmarkt. Als de instroom in de werkloosheidsregelingen in toenemende mate bestaat uit personen die niet actief op zoek zijn naar werk, bijvoorbeeld ouderen bij wie de WW als uittreedroute wordt gebruikt of WAO-ers die na een herkeuring geheel of gedeeltelijk in de WW terecht komen, dan neemt het aantal uitkeringen toe, zonder dat deze personen behoren tot de werkloze beroepsbevolking. Voorts neemt de werkloosheid af zonder dat het aantal uitkeringen daalt wanneer het gaat om instroom van werkzoekenden die niet uit een uitkeringssituatie afkomstig zijn, zoals herintreedsters en schoolverlaters.

De ontwikkeling die nu optreedt naar een licht krimpende discrepantie zou enerzijds te maken kunnen hebben met structurele veranderingen die ten doel hadden het sociale zekerheidstelsel meer activerend te maken. Anderzijds valt te denken aan conjuncturele factoren. Denkbaar is dat in een periode van sterk dalende werkloosheid de krapte op de arbeidsmarkt er voor zorgt dat in versterkte mate wordt geput uit het arbeidsaanbod van uitkeringsgerechtigden. Ook in een eerdere periode van dalende werkloosheid, in de tweede helft van de jaren tachtig, nam de discrepantie af. Maar bij de ontwikkeling van het WW-volume is instroomdaling nog altijd belangrijker dan toename van de uitstroomkansen. In de raming wordt ervan uitgegaan dat de conjuncturele verklaring het belangrijkste is geweest. Daarom wordt voor 2000, waarin de werkloosheid nauwelijks afneemt, weer gerekend met een lichte toename in de

van 1999 toont dat deze stijging in 1998 niet incidenteel is geweest, want vooralsnog zet de toename van het aantal uitkeringen zich voort.

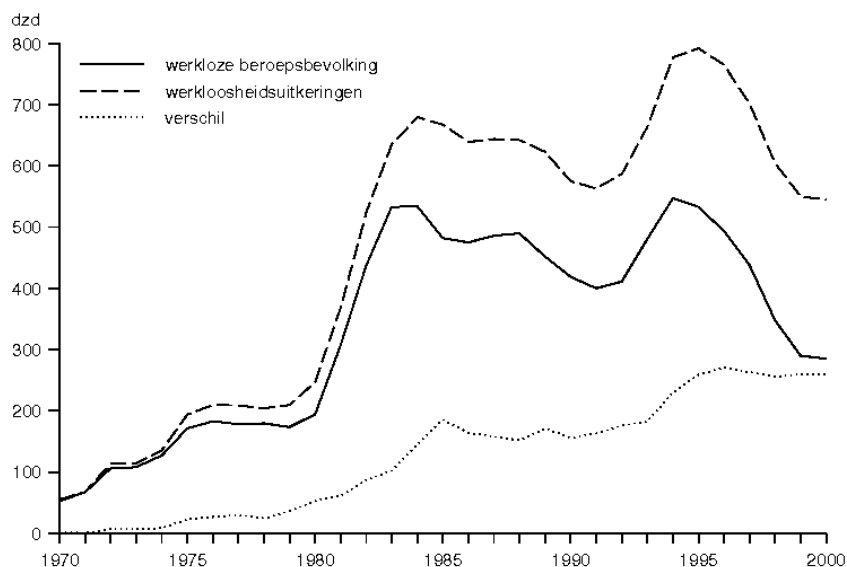
Grafiek V.2.1 In- en uitstroom AAW/WAO per half jaar (in dzd personen)

Grafiek V.2.1 presenteert halfjaarcijfers over de in- en uitstroom in de WAO. De instroom vertoont al enige jaren een stijgend verloop. Bij de uitstroom lijkt de daling nu voorzichtig om te slaan in een toename, waardoor het saldo van in- en uitstroom zich stabiliseert. Voor de rest van 1999 en voor 2000 wordt een beperkt positief saldo van in- en uitstroom van 1000 uitkeringen per maand geraamd. De bijbehorende jaarraming voor 1999 bedraagt 779 000 uitkeringsjaren, om in 2000 op te lopen naar 789 000 uitkeringsjaren.

Voor de raming van het verloop van het aantal werkloosheidsuitkeringen is, gegeven de werkloosheidsraming, inzicht nodig in de discrepantie tussen het aantal werkloosheidsuitkeringen enerzijds en de werkloosheid anderzijds. In de afgelopen periode tekende zich een opvallend verloop af bij deze discrepantie, zie grafiek V.2.2 en het kader voor een toelichting.

Grafiek V.2.2 Werkloze beroepsbevolking en werkloosheidsuitkeringen, 1970-2000

V.3 De collectieve lasten

Na een lastenstijging van f 2 mld in 1999 staat voor 2000 een lastenverlichtingspakket van f 1 mld op stapel, waarvan de verhoging van het arbeidskostenforfait met f 390 het meest substantiële element is. Daarnaast vinden nog twee lastenverschuivingen plaats. De tweede tranche van het vergroeningspakket uit het regeerakkoord en de afschaffing van de omroepbijdragen worden teruggesluisd via een verhoging van het onderste tarief van de eerste schijf. Afgezien van het effect van tariefsmutaties stijgen de belasting- en premie-opbrengsten in 1999 opvallend sterk als gevolg van de dynamiek in de particuliere consumptie en de oploep van de arbeidsinkomensquote van 81 naar 83%.

V.3.1 Beleidsuitgangspunten

In het belastingplan 2000 wordt de vergroening van het belastingstelsel voortgezet, hetgeen gepaard gaat met f 1¼ mld verhoging van heffingen, die volledig wordt teruggesluisd. De actuele stand van het vergroeningspakket behelst allereerst een nieuwe verhoging van de kleinverbruikersheffing met een opbrengst (inclusief BTW) van f 1,4 mld. Nieuw, ook ten opzichte van het regeerakkoord, zijn een verhoging van het tarief van de heffing op het storten van brandbaar afval en een hogere belasting voor personenauto's die op diesel rijden. De voorgenomen introductie van heffingen op oppervlaktedelfstoffen, bestrijdingsmiddelen en vaartuigen wordt uitgesteld. Tenslotte wordt de dit jaar ingevoerde hogere BTW op drinkwater vervangen door een nieuwe waterbelasting.

De terugsluis van het vergroeningspakket vindt plaats via een breed scala van algemene en specifieke maatregelen. Voor gezinnen is de verlaging van het tarief van schijf 1A het belangrijkste. Bedrijven krijgen een lager VpB-tarief over de eerste f 50 000 winst en een hogere zelfstandigen- en investeringsaftrek. Daarnaast komt er een reeks nader uit te werken gerichte fiscale stimulansen voor energiebesparende en/of milieusparende maatregelen, zoals intensivering van de Milieu-investeringsaftrek (MIA).

Tabel V.3.1 Onderbouwing tarief eerste schijf

	Belastingen		Volksverzekeringen	Totaal
	tarief 1a	tarief 1b		tarief 1b
in %				
Niveau 1999	6,20	7,50	29,55	37,05
Mutaties				
Vervallen nabetalen	- 0,55	- 0,55	0,50	- 0,05
Te verwerken nabetalen	0,20	0,20	- 0,25	- 0,05
Verbetering exploitatiesaldo fondsen	-	-	- 0,65	- 0,65
Mutatie lastendekkend premieniveau	-	-	0,25	0,25
Terugsluis REH	- 0,90	-	-	-
Fiscalisering omroepbijdrage	1,10	-	-	-
Compensatie verhoging ouderenaftrek	0,05	0,05	-	0,05
Lastenverlichtingspakket	- 0,20	0,45	-	0,45
Niveau 2000	5,90	7,65	29,40	37,05

Tabel V.3.2 Sociale lasten bedrijven, 1998-2000

		Werknemers			Werkgevers		
		1998	1999	2000	1998	1999	2000
<i>Tarief eerste schijf:</i>		in %					
AOW		18,25	17,90	17,90			
AWW		1,40	1,40	1,25			
AWBZ		<u>9,60</u>	<u>10,25</u>	<u>10,25</u>			
Volksverzekeringen		29,25	29,55	29,40			
Belasting schijf 1A			6,20	5,90			
Belasting schijf 1B		<u>7,10</u>	<u>7,50</u>	<u>7,65</u>			
Totaal eerste schijf 1A			35,75	35,30			
Totaal eerste schijf 1B		36,35	37,05	37,05			
Idem 65+ schijf 1A			17,85	17,40			
Idem 65+ schijf 1B		18,10	19,15	19,15			
<i>Werknemersverzekeringen:</i>							
WAO ^b					7,85	7,75	7,60
WW-wachtgeldverzekering ^a					1,00	0,95	1,05
WW-werkloosheidsverzekering ^a		2,95	2,80	3,00	1,90	1,85	1,85
ZFW		1,20	1,55	1,75	5,60	5,85	6,35
Sociale lasten bedrijven in % van het brutoloon							
Sociale verzekeringspremies totaal ^c		20,00	20,10	20,20	14,00	14,45	14,50
Pensioenpremies		1,55	1,60	1,70	6,90	7,00	7,15
Rechtstreeks betaalde sociale lasten					3,95	3,95	3,95
Totaal		21,55	21,70	21,90	24,85	25,40	25,60
Collectieve lasten					12,00	12,65	12,70
Franchise werknemersverzekeringen	gld p.d.	104	108	111	104	108	111
Marginaal WGF premiepercentage					2,15		
Marginaal AWF premiepercentage		6,45	6,10	6,50	4,15	4,00	4,00
Maximum premie-inkomensgrens OT	gld				80600	83200	85550
OT-percentage		- 1,70	- 2,20	- 2,15	1,70	2,20	2,15
Lengte belastingschijf 1A	gld		15000	15255			
Lengte belastingschijf 1B	gld	47184	33175	33739			
Overdraagbare heffingsvrije voet	gld	8207	8380	8523			
Niet overdraagbare heffingsvrije voet	gld	410	419	426			
Maximum arbeidskostenforfait	gld	3108	3174	3618			
Aftrek niet-actieven	gld	1033	1055	1073			
Max. premie-inkomensgrens WNVZ	gld p.d.	301	310	319	301	310	319
Max. premie-inkomensgrens ZFW	gld p.d.	204	210	216	204	210	216
Verzekeringsloongrens ZFW	gld	62200	64300	64600			
Nominale premie ZFW ^d	gld	215	396	410			

^a Gemiddeld voor bedrijven.^b Waarvan in 1998 0,30% gedifferentieerde premie, in 1999 0,80%, in 2000 1,40%.^c Inclusief nominale ZFW-premie.^d Per volwassene.

Onderdeel van het belastingplan is het bij wijze van experiment overbrengen van een aantal arbeidsintensieve diensten (schoenmakers, fietsenmakers e.d.) naar het lage BTW tarief per 1-1-2000. De kosten daarvan bedragen f 250 mln. De omroepbijdrage ter financiering van de landelijke en regionale publieke zenders wordt per 1 januari 2000 afgeschaft en vervangen door een rijksbijdrage plus een verhoging van de bijdrage aan het provinciefonds. De financiering vindt plaats door een verhoging van het tarief van schijf 1A. Als saldo van de tweede tranche vergroening en het vervallen van de omroepbijdrage wordt het belastingtarief 1A met 0,20%-punt verhoogd.

De ouderenaftrek (geldend voor ouderen in de eerste schijf) gaat met f 380 omhoog. De kosten (f 0,1 mld) worden gedekt door verhoging van belastingtarief 1A en 1B met 0,05%-punt. Voorts wordt als onderdeel van het totale lastenpakket belastingtarief 1A verlaagd met 0,20%-punt, terwijl belastingtarief 1B wordt verhoogd met 0,45%-punt. Tegenover deze lastenstijging staat een lastenverlichting in de vorm van een verhoging van het arbeidskostenforfait. Ook het basisbedrag van de kinderbijslag wordt hoger, f 60 per kind per jaar, met budgettaire kosten van f 0,1 mld.

Diverse sociale premies kunnen volgend jaar dalen omdat de vermogenstekorten reeds eind 1999 zullen zijn weggewerkt. De premie ZFW is zodanig berekend dat de centrale kas ultimo 2000 geen vermogenstekort meer heeft. Dit vereist ondanks een verschuiving van een rijksbijdrage van f ½ mld van de AWBZ naar de ZFW toch nog een stijging van de premie. Als laatste onderdeel van het totale lastenpakket, dat uiteindelijk een lastenverlichting van f 1 mld oplevert, worden de AWF-premies 1,3%-punt hoger vastgesteld dan nodig zou zijn om het vermogen van dat fonds op orde te brengen. Zonder deze maatregel zou de marginale AWF-premie zijn gedaald. Door deze maatregel blijft het werkgeversdeel van de premie ongewijzigd, terwijl het werknemersdeel stijgt met 0,4%-punt.

V.3.2 De ontwikkeling van de collectieve lasten

Zoals blijkt uit tabel V.3.3 groeit de belastingopbrengst dit jaar sneller dan het BBP. Dit is in belangrijke mate beleidsmatig bepaald zoals bij de bespreking van de microbelastingdruk (paragraaf V.3.3) nog ter sprake komt. Daarnaast is beleidsmatig een opbrengst ingeboekt van fraudebestrijding. In lijn met de gunstige economische ontwikkeling neemt in 1999 de belasting ook endogeen toe. In 2000 kan de endogene ontwikkeling van de belastingopbrengst geen gelijke tred houden met het BBP, hetgeen met name voor rekening van de VPB-opbrengsten komt.

De BTW-opbrengst blijft snel groeien onder invloed van de dynamiek in de particuliere consumptie, met daarbinnen een accent op de relatief zwaardere belaste duurzame consumptiegoederen. In de raming voor 2000 spelen hierbij ook anticipatie-

effecten op het belastingplan 2001 een rol. Deze anticipatie geldt de tariefstijging BTW van 17½% naar 19% en het afschaffen van de aftrekbaarheid van de rente op consumptief krediet. De belasting op nieuwe personenauto's en de overdrachtsbelasting bij verkoop van bestaande woningen neemt dit jaar met 10% of meer toe door de omvangrijke autoverkoop en de hoge huizenprijzen. Opvallend sterk stijgen dit jaar ook de opbrengsten van belastingen op dividend en vermogen.

Tabel V.3.3 Belasting- en premieontvangsten, 1998-2000

	1998	1999	2000	1999 beleid	2000	1999 endogeen	2000
	niveau in % BBP			mutaties in % BBP per jaar			
Omzetbelasting	6,9	7,2	7,2	0,2	0,0	0,1	0,0
Loon- en inkomstenbelasting	5,6	5,5	5,7	- 0,1	- 0,1	0,1	0,3
Vennootschapsbelasting (exclusief gas)	4,0	3,9	3,6	0,0	0,0	- 0,1	- 0,3
Overige belastingen	8,4	8,8	8,8	0,2	0,1	0,2	- 0,1
Totaal belastingen (kasbasis)	24,9	25,4	25,3	0,3	0,0	0,2	- 0,1
idem, transactiebasis	25,1	25,2	25,1	0,3	- 0,1	- 0,2	0,0
Premies (transactiebasis)	15,6	16,1	16,1	0,2	0,0	0,2	0,0
w.v. volksverzekeringen	8,7	8,7	8,6	0,0	- 0,1	0,0	0,0
werknemersverzekeringen	7,0	7,3	7,5	0,2	0,1	0,2	0,0

De oplopende arbeidsinkomensquote en de progressiewerking betekenen een impuls voor de loonbelasting, in 2000 nog versterkt door de relatief achterblijvende tabelcorrectiefactor. De opbrengst van de inkomstenbelasting blijft onder de neerwaartse invloed staan van het benutten van aftrekposten en het ontwijken van de belastingdruk op beleggingsinkomsten. De belangrijkste aftrekpost, de rente op woninghypotheken, ondervindt een opwaarts effect van de sterk oplopende hypothecaire schuld. Die groeit sinds 1995 voortdurend met 15% per jaar. Dit stijgingstempo bleef in de eerste helft van dit jaar ongewijzigd. De schuld loopt allereerst op door de hogere prijs waarvoor bestaande woningen verkocht worden, het overheersend aandeel van koopwoningen in de nieuwbouw en het gestegen aantal omzettingen van huur in koopwoningen. Een rol speelt ook dat om vooral fiscale redenen de eigenaar schuldfinanciering tot een hoger percentage van de waarde en voor een lange periode wenst en de financier dit ook accepteert. De lagere gemiddelde rentevoet voorkomt niet dat de fiscus met een expansieve aftrekpost blijft geconfronteerd. Bij de opbrengstraming voor de inkomstenbelasting is niet gerekend met een anticipatie-effect in 2000 van de voorgenomen belastingherziening 2001. Daarbij zullen onder andere de behandeling van inkomsten uit

vermogen, van belangrijke aftrekposten en ook de tarieven van de inkomstenbelasting ingrijpend wijzigen. De exacte vormgeving van overgangsregelingen zal bepalen in hoeverre anticipatie-effecten de belastingopbrengst in 2000 kunnen beïnvloeden.

De oplopende arbeidsinkomensquote komt met de gebruikelijke vertraging van een jaar tot uiting in de kasopbrengst van de vennootschapsbelasting. Bij de vennootschapsbelasting is dan ook de endogene daling van de belastingquote in 2000 gelokaliseerd.

Voor de premieontvangsten is van belang dat de stijging van de grondslagen in 1999 sterker is dan die van het BBP (zie tabel V.3.3). Hierbij speelt de hogere arbeidsinkomensquote een rol. Beleidsmatig vindt in 1999 vooral bij de AWBZ en de ZFW een verhoging van de premie-ontvangsten plaats. In 2000 ontwikkelen de premielasten zich nagenoeg in lijn met de groei van het BBP.

V.3.3 De ontwikkeling van de microlasten

In de ramingen voor volgend jaar is gerekend met een lastenverlichting van f 1 mld die volledig neerslaat bij gezinnen (zie tabel V.3.4). Dit is het resultaat van een samenstel van lastenverlichtende en lastenverzwarende maatregelen. Enerzijds is sprake van een endogene daling van de microlasten vanwege de gunstige economische ontwikkeling. Het uitgangspunt dat de vermogens van de sociale fondsen per ultimo 2000 gelijk moeten zijn aan de normvermogens leidt op zich voor 2000 tot lagere premies dan voor 1999. Zonder autonome aanpassingen zou dan ook voor de sz-fondsen een aanzienlijke premiedaling resulteren van f 2½ mld. Anderzijds is de AWF-premie autonoom verhoogd, teneinde een lastenverlichting van f 1 mld te realiseren.

De gunstige ontwikkeling van de financiën van het Awf-fonds is opvallend. De premie voor 1999 was eind 1998 zodanig vastgesteld dat het vermogen ultimo 2000 op orde zou zijn. Volgens de laatste Lisv-rapportage is het exploitatiesaldo over 1998 echter f 2,3 mld, bijna f 1 mld gunstiger dan destijds werd geraamd. Nagenoeg alle bepalende factoren vallen iets mee: er waren minder uitkeringen, de gemiddelde uitkering was iets lager en de premie-inkomsten waren iets hoger. Deze meevaller moet als structureel worden aangemerkt, zodat het vermogen van het Awf-fonds ultimo 1999 al nagenoeg op orde is. De premie 2000 had daarom kunnen dalen tot het niveau dat de verwachte lasten dekt. Maar als onderdeel van het totale lastenpakket is besloten de premie 1,3%-punt hoger vast te stellen. Per saldo stijgen de WW-premies met f ½ mld.

Volgend jaar muteert de microbelastingdruk niet. De stijging bij de indirecte belastingen houdt verband met het vergroeningspakket, maar wordt enigszins beperkt door de verlaging van de BTW op arbeidsintensieve diensten. Bij de directe belastingen is het saldo van de belastingverhoging van f 1,4 mld ter vervanging van de omroepbijdrage en

de terugsluis van de vergroening vrijwel nul. Aan de daling van de directe belastingen dragen de verlaging van het tarief in het eerste deel van de eerste schijf, de verhoging van het arbeidskostenforfait en het grondslageffect van de verhoging van de AWF-premie in nagenoeg gelijke mate bij.

Tabel V.3.4 Mutatie microlastendruk, 1996-2000

	1996	1997	1998	1999	2000
in mld gld					
Indirecte belastingen	1½	½	½	1	1½
Directe belastingen	<u>- 4</u>	<u>- 5</u>	<u>- 3</u>	<u>- 1</u>	<u>- 1½</u>
Totaal rijksbelastingen	- 2½	- 4	- 2½	0	0
OPL-belastingen	<u>0</u>	<u>0</u>	<u>- 1</u>	<u>½</u>	<u>0</u>
Totaal belastingen	- 2½	- 4	- 3½	½	0
Sociale premies	- 1½	1½	- 1	1½	0
Heffingen ^a	0	0	0	0	- 1½
Totaal microlastendruk ^b	- 3½	- 3	- 4½	2	- 1
w.v. bedrijven	- 4	- 2½	- 2	½	0
gezinnen	1	- ½	- 3	1½	- 1
overheid	- ½	0	½	0	0

^a De fiscalisering van de omroepbijdragen is als een financieringsverschuiving geboekt. Conform het zevende rapport van de Studiegroep Begrotingsruimte (1983) werden de omroepbijdragen echter niet tot de collectieve lasten gerekend, zodat in die visie sprake is van een lastenverzwaring. In de Miljoenennota 1999 heeft het kabinet de omroepbijdragen wel tot de collectieve lasten gerekend, onder verwijzing naar de veranderingen in de wereld van de media. De Studiegroep beschouwde de omroepbijdrage in 1983 al als een grensgeval. Om onnodige verwarring te voorkomen volgt het CPB hier materieel de zienswijze van het kabinet.

^b De autonome verhoging van de AWF-premie met 1,4%-punt is een majeure herschikking van tarieven. Daarom wordt het zogeheten grondslageffect op de belastingen en op de premies volksverzekeringen meegenomen in de berekening van de microlasten in 2000.

V.4 Tekort en schuld

Het vorderingentekort van de collectieve sector, het EMU-tekort, daalt gestaag naar ¼%-punt BBP in 2000. Dit is het resultaat van de meevallende inkomsten, waaronder ook weer stijgende gasbaten, en de gematigde volumegroei van de uitgaven. Bij het huidige niveau van het tekort en de geraamde nominale BBP-groei daalt de bruto schuld van de collectieve sector, de EMU-schuld, met 2¼%-punt BBP per jaar. De vermogens van de meeste sociale fondsen zijn ultimo 1999 reeds op orde. De premiestelling is zodanig gekozen dat de fondsen ultimo 2000 een vermogensoverschot van ruim f 6 mld zullen hebben.

Het vorderingentekort van de collectieve sector (EMU-tekort) wordt voor 1998 door het CBS voorlopig ingeschat op 0,8% van het BBP. Dit is het laagste cijfer van de afgelopen vijftientig jaar. In 1999 laat het EMU-tekort vermoedelijk een lichte verdere daling zien tot 0,6% van het BBP. Het vorderingentekort van het rijk neemt toe doordat het accent bij de intensiveringen uit het regeerakkoord in de eerste jaren ligt en door het wegzakken van de aardgasbaten. Het vorderingenoverschot van de fondsen ontwikkelt zich in 1999 echter gunstig met een geraamde stijging van krap f 5 mld. Eenderde deel daarvan is het resultaat van gestegen premiepercentages, tweederde deel is het resultaat van een gunstige endogene ontwikkeling. Dit is terug te voeren op sterk stijgende premiegrondslagen als gevolg van een robuuste werkgelegenheidsgroei aan de ene kant en een dalend aantal WW-uitkeringen aan de andere kant. Ook de lagere overheden houden een overschot van naar verwachting 0,3% BBP. De lagere overheden profiteren van de lage rente door uitstaande leningen te herfinancieren en zo de rente-uitgaven te drukken. Bovendien vertonen ook de belastingopbrengsten van de lagere overheden een stijgend verloop. De per saldo intensiveringen uit het regeerakkoord monden uit in een hogere algemene uitkering aan gemeenten en provincies. Deze uitkering is immers beleidsmatig gekoppeld aan de groei van de relevante rijksuitgaven.

In de projectie voor het jaar 2000 daalt het vorderingentekort van de collectieve sector tot 0,3% van het BBP, zodat begrotingsevenwicht in zicht komt. Daarbij zij wel bedacht dat voor 2001 een ingrijpende belastingherziening staat gepland, die het budgettaire beeld in dat jaar met minstens f 5 mld zal belasten. Het tekort van het rijk daalt volgend jaar naar raming met 0,2% van het BBP ten opzichte van dit jaar. Dit komt vooral door meevallende belastingopbrengsten. Voorts worden de gasbaten op transactiebasis f 1,4 mld hoger ingeschat. Het vorderingenoverschot van de sociale fondsen loopt licht op met 0,1% van het BBP.

Tabel V.4.1 Vermogenspositie van de centrale sociale fondsen (mld)^a

	1998	1999	2000
AOW	$\frac{3}{4}$	$1\frac{3}{4}$	3
Anw	0	0	0
AAW/WAZ/WAO	0	0	0
AWf	$-2\frac{1}{2}$	$-\frac{1}{4}$	$3\frac{3}{4}$
AWBZ	$-1\frac{1}{2}$	$-\frac{1}{4}$	0
ZFW	<u>$-3\frac{1}{2}$</u>	<u>$-2\frac{1}{4}$</u>	<u>0</u>
Totaal	$-6\frac{3}{4}$	- 1	$6\frac{1}{4}$

^a De vermogenspositie meet het verschil tussen het vermogen en de norm.

De premiepercentages voor de sociale zekerheid zijn in principe zo vastgesteld dat de vermogensposities van de centrale fondsen ultimo 2000 op orde zijn. Hierop zijn twee uitzonderingen. Ten eerste is bij het AOW-fonds het premiepercentage met ingang van 1999, behoudens het effect van nabetalingen, f 1,7 mld boven lastendekkend niveau vastgesteld (het belastingtarief eerste schijf is voor dit bedrag verlaagd). Dit geldt eveneens voor het jaar 2000. Ten tweede wordt in 2000 de AWF-premie voor werkgevers en werknemers autonoom met 1,3%-punt verhoogd, hetgeen de vermogenspositie met f 3 mld verbetert. Deze premiestelling is onderdeel van het gehele lastenpakket voor 2000, dat per saldo een lastenverlichting van f 1 mld betekent. Als gevolg hebben alle centrale fondsen samen ultimo 2000 een overschot van ruim f 6 mld.

De bruto schuldquote van de collectieve sector blijft in de ramingen gestaag dalen. Eind 2000 komt de referentiewaarde van 60% BBP uit het verdrag van Maastricht in zicht. De noemer van de schuldquote, het BBP, steeg in de afgelopen jaren en ook in de ramingsperiode in waarde met een percentage in de buurt van 5%. Bij een vorderingen-tekort van 3% BBP zou de schuldquote langzaam dalen. Bij de actuele genoemde tekortniveaus tussen 0 en 1% zet de schuldquotedaling stevig door. Bovendien wordt de daling van de schuldquote in alle beschouwde jaren versterkt door verkoop van minstens f 2 mld staatsbezit en in 1999 en 2000 door het effect van f 5 mld vermogensoverdracht door de Nederlandsche Bank. De overschotten van de sociale fondsen leiden tot een lagere geconsolideerde overheidsschuld omdat deze overschotten bij het rijk moeten worden aangehouden. Een beperkt opwaarts effect (f 1 mld) ontstaat in 1999 door de omwisseling van staatsleningen met een hogere rente in een hoger bedrag aan lager rentende leningen.

Tabel V.4.2 Aansluiting financieringstekort en EMU-tekort, 1997-2000

	1997	1998	1999	2000
% BBP				
Financieringssaldo rijk	- 1,5	- 0,4	- 1,8	- 1,9
Verkoop staatsbezit	- 0,2	- 0,7	- 0,3	- 0,2
Kredietverlening e.d. ^a	<u>- 0,4</u>	<u>- 0,2</u>	<u>0,5</u>	<u>0,7</u>
Vorderingensaldo rijk	- 2,1	- 1,3	- 1,6	- 1,4
Overige centrale overheid	0,0	0,1	0,0	0,0
OPL	0,8	0,3	0,3	0,3
Sociale Fondsen	<u>0,0</u>	<u>0,2</u>	<u>0,8</u>	<u>0,9</u>
EMU-saldo	- 1,2	- 0,8	- 0,6	- 0,3
EMU-schuld	69,9	66,6	64,0	62,2

^a Kredietverlening, deelneming in kapitaal internationale banken, agio en disagio, kas-transactieverschillen. Minteken impliceert netto-inkomsten voor het rijk.

V.5 IJklijnen en ijklaten

De uitgaven liggen in 2000 f 1½ mld onder de ijklijnen van de Miljoenennota 1999. Per saldo heeft alleen de sector sociale zekerheid en arbeidsmarktbeleid (SZA) een meevaller, en wel uit hoofde van het lagere aantal werklozen. De inkomsten liggen in 2000 bijna f 3 mld boven de ijklat van de Miljoenennota 1999. Ruim f 1 mld daarvan heeft betrekking op 1998 en wordt daarom, conform de afspraken in het regeerakkoord, geheel gebruikt voor tekortverkleining. Het resterende deel van ruim f 1½ mld ontstaat nadien.

IJklijnen

De collectieve uitgaven blijven in 1999 f 1½ mld onder het budgettaire kader uit de Miljoenennota 1999. Volgend jaar zal zich naar huidig inzicht dezelfde onderschrijding voordoen.

De toetsing van de uitgaven op de rijksbegroting laat zien dat de uitgaven in de raming voor 1999 op de ijklijn liggen. De uitgaven voor asielzoekers liggen duidelijk hoger dan vorig jaar in de Miljoenennota 1999 geraamd. Sinds het voorjaar tekent zich wel een meevallende instroom af. De beleidsinzet is bovendien een versobering van de opvang en een versnelling van de procedures. Een tegenvaller in 1999 komt voort uit de uitkeringen voor de waterschade 1998 ad f 0,5 mld, al is de tegenvaller veel minder groot dan begin dit jaar werd verwacht. De loon- en prijsontwikkeling op de rijksbegroting wijkt niet substantieel af van de ramingen van een jaar geleden. De uitvoering van de rijksbegroting 1999 toont enkele meevallers, zoals het aanhoudend positieve saldo bij de

exportkredietverzekering, de EU-afdrachten en de hogere verkopen van domein-gronden. Voorts vallen de rente-uitgaven sterk mee. Lagere tekorten en vooral de lage rentevoet zijn hiervan de oorzaak. Deze meevallers worden door het kabinet voor een bedrag van f 0,7 mld ingezet als invulling van de taakstellende onderuitputting in verband met de eindejaarsmarge op de begroting van 1999. Voor volgende jaren wordt de eindejaarsmarge onveranderd ingezet volgens de regel dat de inkomende en uitgaande marge op het totaal van de rijksbegroting aan elkaar gelijk zijn.

In 2000 liggen de uitgaven eveneens op de ijklijn. Ook in dat jaar zijn de uitgaven voor asielzoekers hoger dan eerder geraamd. Dit geldt ook voor de EU-afdrachten, waar de beoogde besparing pas later wordt gerealiseerd. Daartegenover staan sterk meevallende rente-uitgaven.

De overschrijding van de ijklijnen is in 1999 het grootst bij de budgetdiscipline-sector sociale zekerheid en arbeidsmarkt. De helft van de overschrijding SZA komt voor rekening van de bijstandsuitgaven, als gevolg van een lager aantal uitkeringen dan waarmee werd gerekend ten tijde van het opstellen van het uitgavenkader. Ook blijven de werkloosheids- en de AOW-uitgaven onder het kader. Daar staat tegenover dat de arbeidsongeschiktheidsuitgaven partieel een lichte overschrijding veroorzaken. De bijstelling van de lonen en van het minimumloon ten opzichte van die in de ijklijn is in 1999 ongeveer even groot als de bijstelling van de BBP-prijsmutatie. Dat betekent dat de bijdrage vanuit het ruilvertoefteffect nagenoeg nihil is. De overschrijding is derhalve het gevolg van volume-effecten. Voor het jaar 2000 wordt een overschrijding voorzien van f 1 mld. In dat jaar zorgt het ruilvertoefteffect partieel voor een lichte overschrijding: de contractloon-bijstelling bij de te toetsen uitgaven is iets sterker dan de aanpassing van het kader aan de hogere BBP-prijs. Tegenover dit ruilvertoefteffect staat een overschrijding vanuit volume-effecten, geconcentreerd bij, net als in 1999, de bijstand en de werkloosheidsuitkeringen. De arbeidsongeschiktheidsuitgaven zorgen ook in 2000 partieel voor een lichte overschrijding.

Tabel V.5.1 Overschrijdingen uitgavenkaders rijk, sociale zekerheid en zorg, 1998-2000^a

	1998	1999	2000
	mld gld		
Rijksbegroting	0	0	0
Sociale zekerheid en arbeidsmarkt	- 1½	- 1½	- 1
Zorg ^b	2½	0	0
Uitgavenreserve	nvt	- ¼	- ½
Totale overschrijding	½	- 1½	- 1½

^aMet een trendbreuk in 1999 vanwege de introductie van nieuwe ijklijnen

^bBudgettair Kader Zorg

In de zorg worden thans geen noemenswaardige overschrijdingen van het kader voorzien. Dit geldt zowel voor 1999 als voor 2000. Op deeltherreinen zijn weliswaar tegenvallers zichtbaar - zo stijgen bijvoorbeeld de uitgaven aan genees- en hulpmiddelen harder dan verwacht - maar deze worden gecompenseerd door meevallers elders en door additioneel beleid. Meevallers zijn met name zichtbaar bij de bouw: de ruimte die was gereserveerd voor investeringen lijkt niet geheel benut te gaan worden. Additioneel beleid vindt met name plaats in de sfeer van de geneesmiddelenvoorziening. Met name de aanpassing van vergoedingslimieten, de afoming van bonussen en kortingen bij apothekers, de korting op de receptregel-vergoeding voor apothekers en het niet meer vergoeden van zelfzorggeneesmiddelen moeten voor besparingen zorgen. Het grootste deel van de met deze beleidsmaatregelen beoogde besparingen moet in 2000 neerslaan. Of alle besparingen inderdaad zullen worden gerealiseerd, hangt er onder meer van af of de maatregelen op de geplande datum zullen worden ingevoerd.

IJklatten

Beleidsmatig worden de belasting- en premieontvangsten en een deel van de gasbaten ten opzichte van het jaar 1998 vergeleken met de ontwikkeling uit het behoedzame scenario van het regeerakkoord. Dit is de zogeheten toetsing aan de ijklat. De opbrengsten worden daarbij gecorrigeerd voor het effect van maatregelen die qua omvang en timing afwijken van deze stand.

De geraamde belastingopbrengst voor 1999 en 2000 wordt voorafgaand aan de toetsing verlaagd met f 1½ mld. Dit is het structurele deel van de belastingmeevaller 1998 ten opzichte van de raming in de Miljoenennota 1999. Voor 1999 ligt de belastingraming na deze correcties ruim f 1 mld boven de ijklat, ook al blijft de volumegroei van het BBP in

1999 iets achter ($2\frac{3}{4}$ versus 3 %) bij de groei uit de MEV 1999. Een globale vergelijking per belastingsoort tussen deze MEV en de MEV van een jaar geleden wijst uit dat de meevaller zit bij de belasting op nieuwe auto's, de overdrachtsbelasting bij de verkoop van bestaande woningen en de BTW. Dit is in lijn met de uitbundiger groei van de particuliere consumptie (vooral de duurzame consumptie) en houdt ook verband met de grote activiteit en de prijsstijgingen op de woningmarkt. Ook de dividendbelasting valt mee. Een tegenvaller zit bij de vennootschapsbelasting en in mindere mate bij de opbrengst van de energiebelasting. Bij deze laatste belasting speelt het effect van de zachte winter mee. Voor 2000 wordt de belastingijklat naar verwachting met ruim f 1½ mld overschreden, iets minder dan 1% van de belastingopbrengst.

Tabel V.5.2 Ontwikkeling van belastingen, premies en gasbaten, 1998-2000

	1998	1999	2000
mld gld			
<i>verschil met raming in Miljoenennota 1999</i>			
Belastingen c.s.	1½	2½	3
Premies	– ½	0	– ½
Gasbaten ^a	<u>0</u>	<u>½</u>	<u>½</u>
Totaal	1	3	3
<i>overschrijding ijklaten^b</i>			
Belastingen c.s.		1	1½
Premies		0	– ½
Gasbaten ^a		<u>½</u>	<u>½</u>
Totaal		1½	1½

^a Niet-belastingdeel, en exclusief aandeel FES van 41,5%.

^b De ijklaten voor 1999 en 2000 zijn aangepast voor de belastingmeevaller 1998 (van f 1,4 mld) en de premietegenvaller over hetzelfde jaar van f 0,2 mld.

De geraamde premies voor 1999 en 2000 worden voorafgaand aan de toetsing verhoogd met f ¼ mld. Dit is de structurele tegenvaller van de premies 1998 ten opzichte van de raming in de Miljoenennota 1999. Het betreft een structurele tegenvaller bij de premies volksverzekeringen van f ½ mld, waar een structurele meevaller bij de WAO-premies van f ¼ mld tegenover staat. In 1999 liggen de inkomsten uit premies in lijn met de raming in de Miljoenennota 1999. De cijfers voor 2000 laten een kleine onderschrijding zien.

De relatief kleine ijklat voor de gasbaten fluctueert vrij sterk. Deze ijklat wordt in beide jaren naar raming met $f \frac{1}{2}$ mld overschreden. Dit impliceert dat ondanks de fors lagere absolute opbrengsten dan in 1998, de daling toch minder is dan vorig jaar geraamd.

VI Speciale Onderwerpen

De revisie van de Nationale Rekeningen

VI.1

Naar aanleiding van het nieuwe Europees systeem van Rekeningen heeft het CBS dit jaar een ingrijpende revisie van de Nationale Rekeningen doorgevoerd. De economische werkelijkheid is niet veranderd, wel komen de economische grootheden beter omschreven en beter gemeten in beeld. Zo komt het BBP in het revisiejaar 1995 na de revisie 4,1% hoger uit dan ervóór. De helft van deze toename doet zich voor bij de overheid, onder andere door de introductie van afschrijvingen op de infrastructuur. De toegevoegde waarde van bedrijven stijgt met name doordat de uitgaven voor software voortaan als investeringen worden geboekt. Het EMU-tekort komt hoger uit doordat de VUT-fondsen uit de collectieve sector verdwijnen. De EMU-schuld neemt af als gevolg van het noemereffect van het hogere BBP.

VI.1.1 Inleiding

Het CBS publiceert jaarlijks in de Nationale Rekeningen belangrijke macro-economische grootheden. Gemiddeld ongeveer eens in de tien jaar wordt een revisie doorgevoerd. Dan stapt men over op andere definities of indelingen en vindt verwerking van informatie van nieuwe of verbeterde statistieken plaats. Vorige revisies vonden plaats over de verslagjaren 1977 en 1986.

De directe aanleiding voor de revisie die het CBS dit jaar heeft doorgevoerd is het nieuwe Europese Systeem van Rekeningen (ESR).¹ Dit resulteert in een aanpassing van de Nationale Rekeningen aan recente economische inzichten. Zo wordt het kopen en zelf ontwikkelen van software en databanken voortaan als een investering beschouwd in

¹ Een beschrijving van de resultaten en achtergronden van de revisie treft men aan in: CBS, 1999, Revisie Nationale Rekeningen, Voorburg.

plaats van als lopende kosten, teneinde recht te doen aan het kapitaalskarakter van automatisering. Omdat het ESR als wettelijke richtlijn voor het samenstellen van nationale rekeningen binnen de EU is ingevoerd, wordt de onderlinge vergelijkbaarheid van macro-economische gegevens tussen de EU-landen vergroot.

Het CBS heeft de revisie, zoals gebruikelijk, aangegrepen om een aantal nieuwe statistische inzichten en waarnemingen in de Nederlandse Nationale Rekeningen te verwerken. Op een aantal plaatsen zijn nieuwe gegevensbronnen gebruikt of andere berekeningsmethoden gehanteerd. Tevens is een aansluiting tot stand gebracht tussen de arbeidsgegevens uit de Nationale Rekeningen en de Arbeidsrekeningen.

De revisie resulteert in een bijstelling van het niveau van diverse macro-economische kerncijfers. Zo is voor het revisiejaar 1995 het BBP met f 26,4 mld naar boven bijgesteld, een verhoging van 4,1%. Ook de relatieve mutaties van volumina en prijzen zijn door de revisie veranderd, maar hier zijn de effecten vrij beperkt. Het CBS werkt overigens aan betere methoden om de volume- en prijsontwikkeling te ramen. Vooral voor de diensten bestaat daaraan behoefte. De huidige methoden resulteren waarschijnlijk in een onderschatting van de volumegroei en een overschatting van de prijsstijging. Op dit moment zijn voor een beperkt aantal bedrijfsgroepen (bankwezen, goederenwegvervoer) nieuwe methoden om een waardeverandering te splitsen in een volume- en een prijscomponent toegepast. De komende tijd zal het CBS ook voor andere bedrijfsgroepen nieuwe methoden ontwikkelen (bijvoorbeeld voor de gezondheidszorg en het verzekeringswezen), en invoeren.

VI.1.2 Macro-variabelen

Als gevolg van de revisie veranderen de niveaus van bijna alle macro-variabelen. Tabel VI.1.1 geeft een overzicht van de niveaubijstellingen voor het revisiejaar 1995.

Consumptie

De particuliere consumptie komt na de revisie f 55,5 mld lager uit dan ervóór. De consumptieve bestedingen die tot stand komen als 'uitkeringen in natura' maken niet langer onderdeel uit van de particuliere consumptie, maar van de overheidsconsumptie. Het gaat hierbij met name om de consumptie van zorgdiensten, die gefinancierd wordt via de AWBZ en de Ziekenfondswet. Daarnaast worden onder andere ook bijdragen aan bejaardenoordelen, individuele huursubsidies en OV-jaarkaarten voor studenten als uitkeringen in natura beschouwd. Deze verschuivingsoperatie heeft een neerwaarts effect op de particuliere consumptie. Hiertegenover staat een opwaartse invloed als gevolg van de introductie van loon in natura. Dit bestaat uit inkomensbestanddelen in de vorm van bijvoorbeeld een auto van de zaak, kortingen op kinderopvang via de werkgever, rentevoordelen voor werknemers van financiële instellingen en kortingen op

reizen voor werknemers van vervoersbedrijven. De verwerking van loon in natura leidt tot een toename van zowel de loonsom van werknemers als de particuliere consumptie.

Tabel VI.1.1 Enkele macro-variabelen, vóór en na revisie, 1995

	vóór revisie	na revisie	verschil
	mld gld		
Particuliere consumptie	382,2	326,7	– 55,5
Overheidsconsumptie	91,8	160,0	68,2
Investerings in vaste activa (inclusief woningen en overheid)	121,9	135,2	13,2
Voorraadvorming bedrijven	1,0	4,6	3,6
Nationale bestedingen	596,9	626,5	29,6
Uitvoer goederen en diensten	339,6	383,2	43,6
Invoer goederen en diensten	296,8	343,6	46,8
Bruto binnenlands product	639,7	666,0	26,4
Saldo primaire inkomens	0,9	8,0	7,1
Afschrijvingen	73,6	100,7	27,1
Netto nationaal inkomen	567,0	573,4	6,4
Werkgelegenheid (x 1000 arbeidsjaren)	5380	5663	277
Arbeidsinkomensquote marktsector (in%)	82,1	81,8	– 0,3

De overheidsconsumptie stijgt als gevolg van de revisie met *f* 68,2 mld. Deze stijging hangt vooral samen met de zojuist genoemde verschuiving van uitkeringen in natura. Tevens is van belang dat het inkomen van medewerkers van sociale werkplaatsen niet langer als sociale uitkering wordt opgevat maar als loon. De loonsom van deze medewerkers maakt na de revisie onderdeel uit van de overheidsconsumptie. Een opwaartse bijstelling van circa *f* 11 mld hangt samen met de introductie van afschrijvingen op militaire investeringen en op infrastructuur (dijken, wegen, bruggen en dergelijke). Vóór de revisie werd infrastructuur gezien als iets met een onbeperkte levensduur waarop niet hoeft te worden afgeschreven.

Het CBS verdeelt de overheidsconsumptie na de revisie in een aan individuele huishoudens toe te rekenen deel en een collectief deel. Het eerste deel bestaat uit de uitkeringen in natura en de overige individualiseerbare overheidsconsumptie (hoofdzakelijk onderwijsuitgaven). De collectieve overheidsconsumptie heeft betrekking op uitgaven aan bijvoorbeeld defensie en openbaar bestuur.

Investerings

De investeringen in vaste activa komen na de revisie *f* 13,2 mld hoger uit. Diverse uitgaven die voorheen als lopende kosten werden geboekt worden namelijk voortaan als investeringen opgevat. Het gaat hierbij om te beginnen om de uitgaven in verband met de aanschaf en het ontwikkelen in eigen beheer van software en databanken. Ook de uitgaven voor de exploratie van minerale reserves (olie, gas en dergelijke) worden voortaan als investeringen geboekt. Hetzelfde gebeurt met de aankopen door defensie van duurzame militaire goederen die ook voor civiele doeleinden kunnen worden gebruikt. Hierbij valt bijvoorbeeld te denken aan auto's die ook buiten het leger bruikbaar zijn. Het CBS blijft aankopen van wapens, tanks, gevechtsvliegtuigen en dergelijke als lopende uitgaven boeken. De investeringen komen na de revisie tevens hoger uit omdat het maken of ontwikkelen van immateriële activa, zoals originelen van films, muziek en boeken, voortaan als een productieve activiteit wordt gezien.

Buitenlandse handel

Zowel de uitvoer als de invoer van goederen en diensten is door de revisie meer dan *f* 40 mld opwaarts aangepast. Er zijn namelijk handelsstromen aan de uitvoer en de invoer toegevoegd die voorheen aan de doorvoer werden toegerekend en daarmee buiten het kader van de Nederlandse Nationale Rekeningen vielen. Door het wegvallen van de EU-binnengrenzen, per 1 januari 1993, is het CBS op een andere waarnemingsmethode overgegaan, waardoor een nieuw inzicht in deze handelsstromen is ontstaan. Bij de revisie zijn de cijfers van de Nationale Rekeningen hieraan aangepast. De bijstelling van de uitvoer en de invoer hangt daarnaast samen met een gewijzigde registratie van het veredelingsverkeer met het buitenland. Het gaat hierbij om goederen die door binnenlandse producenten voor een deelbewerking naar het buitenland worden gestuurd of omgekeerd door buitenlandse producenten naar een binnenlands veredelingsbedrijf worden gezonden. Tot nu toe werden de aan buitenlandse veredelingsbedrijven betaalde en de door hun binnenlandse collega's ontvangen vergoedingen geboekt als invoer respectievelijk uitvoer van diensten. De goederenstromen zelf bleven bij het bepalen van de uitvoer en de invoer buiten beschouwing. Na de revisie worden deze stromen wel geregistreerd en wel voor de waarde die de desbetreffende goederen bij het passeren van de landsgrens hebben. Deze gewijzigde manier van registreren verhoogt zowel de uitvoer als de invoer met circa *f* 6 mld.

Productie en inkomen

De revisie resulteert in een toename van het BBP met *f* 26,4 mld (4,1%). Deze bijstelling valt grotendeels toe te schrijven aan de invoering van het nieuwe ESR. De aanpassingen op basis van nieuwe statistische inzichten en waarnemingen hebben per saldo een kleine verlagende invloed op de hoogte van het BBP.

Het saldo van de primaire inkomens neemt door de revisie met f 7,1 mld toe. Deze bijstelling gaat gepaard met een dienovereenkomstige toename van zowel het bruto als het netto nationaal product. Vóór de revisie werden uitsluitend de uitgekeerde winsten van in het buitenland gevestigde dochters van Nederlandse bedrijven op de primaire inkomensbalans geboekt. Voortaan worden ook de ingehouden winsten van deze dochterondernemingen bij de bepaling van het saldo van de primaire inkomens meegenomen. Deze ingehouden winsten worden na de revisie dus als inkomen van Nederlandse bedrijven beschouwd. De besteding van dit inkomen verhoogt de directe investeringen in het buitenland met hetzelfde bedrag. Omgekeerd worden de ingehouden winsten van hier gevestigde dochters van buitenlandse bedrijven als inkomen van buitenlandse ondernemingen geboekt. Gegeven de relatief grote directe buitenlandse investeringen van Nederlandse ondernemingen neemt het saldo van de primaire inkomens sterk toe.

De afschrijvingen komen na de revisie f 27,1 mld hoger uit. Een deel van deze bijstelling hangt samen met de uitbreiding van het investeringsbegrip. Daarnaast speelt de introductie van afschrijvingen op infrastructuur een rol. Aangezien de EU-lidstaten verschillende afschrijvingsduren voor onderdelen van de infrastructuur hanteren, zijn de afschrijvingen op infrastructuur niet goed onderling vergelijkbaar. Op dit punt is verdere harmonisatie wenselijk. De twee genoemde factoren verklaren het grootste deel (f 17,1 mld) van de toename van de afschrijvingen. De rest van de bijstelling is het gevolg van nieuwe ramingen voor de gemiddelde levensduren van kapitaalgoederen.

Het netto nationaal inkomen (NNI) neemt door de revisie toe met f 6,4 mld (ofwel 1,1%). Deze toename is belangrijk minder dan die van het BBP, omdat de door de revisie sterk stijgende afschrijvingen geen onderdeel van het NNI uitmaken. Voor het saldo van de primaire inkomens geldt overigens het omgekeerde: dit maakt wel onderdeel uit van het NNI, maar niet van het BBP.

Waar bleef de groei van het nationale inkomen in 1996?

De groei van het reële nationale inkomen (NNI) vertoont na de revisie grotere schommelingen dan ervóór, omdat het saldo primaire inkomens sterker fluctueert. Dit komt omdat de netto ingehouden winsten op directe buitenlandse investeringen relatief grote fluctuaties kennen. De toename van het reële NNI in 1996 (het eerste jaar waarvoor gereviseerde groeivoeten beschikbaar zijn) bedraagt na de revisie 1,9%, tegen 3,8% ervóór. Deze forse neerwaartse bijstelling valt te verklaren uit het feit dat de netto ingehouden winsten op directe buitenlandse investeringen in 1996 incidenteel laag waren.

De verdeling van de inkomensgroei over de gezinnen, de bedrijven en de collectieve sector pakt na de revisie om uiteenlopende redenen anders uit dan ervóór. Het aandeel van de bedrijven verandert onder meer omdat mutaties in de netto ingehouden winsten op directe buitenlandse investeringen voortaan de claim van de bedrijven op de inkomensgroei beïnvloeden. Dit verklaart waarom de bedrijven in 1996 na de revisie hun aandeel in het nationale inkomen zagen dalen, terwijl zij vóór de revisie nog beslag legden op een deel van de inkomensgroei. Het aandeel van de gezinnen in de inkomensgroei verandert onder andere omdat na de revisie niet alleen de toename van de uitkeringen in natura tot het beslag van de gezinnen op de NNI-groei wordt gerekend, maar ook de toename van de overige individualiseerbare overheidsconsumptie.

Beslag op de volumegroei van het NNI^a, vóór en na revisie, 1996

	vóór revisie	na revisie
	%punten	
Gezinnen	1,3	1,1
Bedrijven	0,9	– 1,2
Collectieve sector	1,6	2,1
	%	
NNI-groei	3,8	1,9

^a Exclusief netto inkomensoverdrachten uit het buitenland.

Arbeidsmarkt en arbeidsinkomensquote

De werkgelegenheid in arbeidsjaren komt na de revisie ruim een kwart miljoen hoger uit. De hogere werkgelegenheid vloeit voor bijna een derde voort uit de gewijzigde registratie van medewerkers van sociale werkplaatsen (WSW-ers). Zij worden niet langer tot de uitkeringsgerechtigden gerekend, maar tot de werkgelegenheid. Daarnaast speelt een rol dat het CBS de revisie heeft aangegrepen om een volledige aansluiting van de werkgelegenheidscijfers van de Nationale Rekeningen aan die van de Arbeidsrekeningen tot stand te brengen.

De revisie wijzigt zowel de teller als de noemer van de arbeidsinkomensquote. Zo leiden de verhoging van de werkgelegenheid van de marktsector en de introductie van loon in natura tot een hoger arbeidsinkomen van de marktsector, en resulteert de uitbreiding van het investeringsbegrip in een hogere netto toegevoegde waarde van deze sector. De arbeidsinkomensquote komt na de revisie per saldo 0,3%-punt lager uit dan ervóór.

De verhouding van het aantal inactieven en actieven daalt in het revisiejaar 1995 met 4,3%-punt door het noemereffect van de hogere werkgelegenheid (zie tabel VI.1.2). Hierbij zij opgemerkt dat de WSW-ers tot nu toe buiten zowel de teller als de noemer van dit verhoudingsgetal bleven.

Tabel VI.1.2 I/A-ratio, vóór en na revisie, 1995-2000

	1995	1996	1997	1998	1999	2000
	%					
I/A-ratio vóór revisie	82,4	80,2	77,6	74,7		
Effect revisie	- 4,3	- 4,7	- 4,7	- 4,3		
I/A-ratio na revisie	78,1	75,5	72,9	70,4	68,7	68,2

Confrontatie en groeicijfers

De revisie leidt tot een kleine verandering van de confrontatie van middelen en bestedingen die het CPB in zijn publicaties presenteert (zie de bijlagen A1 en A2). Tot nu toe werd de overheidsconsumptie in deze confrontatie onderverdeeld in een post 'netto materiële consumptie' en een post 'lonen en salarissen'. Deze twee posten worden in de nieuwe confrontatie samengevoegd tot de post 'andere overheidsconsumptie'. Daarnaast wordt nu een post 'uitkeringen in natura' onderscheiden. Hieronder valt met name de door de overheid gefinancierde consumptie van zorgdiensten. Dit nieuwe onderdeel van de overheidsconsumptie maakte vóór de revisie onderdeel uit van de particuliere consumptie. Als gevolg van de samenvoeging van de netto materiële overheidsconsumptie en de loonsom van de overheid tot één confrontatiepost is de prijsmutatie van de netto materiële overheidsconsumptie, die veel gebruikt wordt voor

indexatiedoeleinden door overheden, niet langer af te leiden uit de confrontatie. Deze prijsmutatie staat voortaan op de slotregel van bijlage A8.

De besproken definitieveranderingen hebben uiteraard ook gevolgen voor de relatieve mutaties van de economische variabelen. Dat geldt niet alleen voor de volume-, maar ook voor de prijsmutaties. Zo wordt door de verwijdering van de uitkeringen in natura uit de particuliere consumptie de prijsstijging van deze consumptie beïnvloed. Aangezien de goederen en diensten die uit de particuliere consumptie zijn verdwenen geen onderdeel uitmaken van het ‘mandje’ goederen en diensten dat aan de consumenten-prijsindex ten grondslag ligt, neemt door de revisie het inhoudelijke verschil tussen de prijsindex van de particuliere consumptie en de consumentenprijsindex af. Voor de laatstgenoemde index heeft de revisie overigens geen gevolgen.

VI.1.3 Bedrijfstakkenbeeld

Tabel VI.1.3 toont de consequenties van de revisie voor het bedrijfstakkenbeeld. Deze tabel laat zien hoe de bijstelling van het BBP in 1995 is verdeeld over bedrijfstakken. De helft van de toename van de bruto toegevoegde waarde doet zich voor bij de overheid, met name door de introductie van afschrijvingen op infrastructuur (*f* 9,2 mld). Bij bedrijven zorgt de uitbreiding van het investeringsbegrip met immateriële investeringen over de gehele linie voor een hogere toegevoegde waarde (totaal *f* 5,3 mld). Bezien naar takken zijn hier de meest opvallende wijzigingen:

- De toegevoegde waarde van de overige industrie is met *f* 3,6 mld verhoogd vanwege de gewijzigde boekingswijze van betalingen aan medewerkers van sociale werkplaatsen.
- De toegevoegde waarde van verhuur van en handel in onroerend goed (OG) is verlaagd met *f* 8,4 mld, in verband met een herziening van de berekening van de productiewaarde van eigen woningen en recreatiewoningen. Deze wordt berekend aan de hand van de huur van vergelijkbare huurwoningen. Bij de revisie is overgestapt op een door Eurostat aangereikte methode, waarbij een relatie wordt gelegd tussen de huur en de kenmerken van een woning. Deze methode werd overigens reeds gebruikt bij de berekening van het zogenaamde geharmoniseerde BBP. Daarnaast wordt de exploitatie van onroerend goed door financiële instellingen niet langer geregistreerd als onderdeel van de bedrijfstak OG, maar als expliciete nevenactiviteit van de financiële instellingen zelf.

Tabel VI.1.3 Bruto toegevoegde waarde in marktprijzen naar bedrijfstakken, vóór en na revisie, 1995

	Toegevoegde waarde vóór revisie	Aanpassingen ^a			Toegevoegde waarde na revisie
		toegevoegde waarde	waarvan i.v.m.		
			productie	verbruik	
mld gld					
Landbouw en visserij	19,8	1,4	2,6	1,3	21,1
Voedings- en genot- middelenindustrie	20,5	1,8	1,8	0,0	22,3
Overige industrie	24,5	5,3	7,0	1,7	29,8
Chemische industrie	20,9	0,8	5,4	4,7	21,7
Metaalindustrie	35,5	0,8	13,1	12,3	36,3
Aardolie-industrie	11,6	– 1,9	– 2,0	– 0,1	9,7
Delfstoffenwinning	16,1	0,9	– 0,7	– 1,5	17,0
Openbare nutsbedrijven	10,9	1,5	7,5	6,0	12,3
Bouwnijverheid	31,8	1,6	2,4	0,8	33,4
Verhuur van en handel in onroerend goed	64,0	– 16,7	– 11,8	5,0	47,3
Handel en reparatie	88,0	4,0	5,9	1,9	92,1
Vervoer en communicatie	42,4	0,0	5,6	5,6	42,4
Bank- en verzekeringswezen	33,0	3,8	4,2	0,4	36,8
Uitzendwezen	10,1	2,4	2,7	0,3	12,5
Rest tertiaire diensten	83,5	– 0,1	24,5	24,5	83,4
Zorg	43,1	2,1	3,1	1,1	45,1
Omzetbelasting	45,4	0,8	0,8	0,0	46,2
Rentemarge en overig	<u>– 24,4</u>	<u>4,9</u>	<u>0,4</u>	<u>– 4,5</u>	<u>– 19,5</u>
Bedrijven	576,7	13,2	72,6	59,3	590,0
Overheid	<u>62,9</u>	<u>13,1</u>	<u>11,4</u>	<u>– 1,7</u>	<u>76,1</u>
Bruto binnenlands product	639,7	26,4	84,0	57,6	666,0

^a De verandering in de toegevoegde waarde is gelijk aan de mutatie in de (bruto) productie minus de mutatie in het verbruik.

– Bij het bank- en verzekeringswezen is sprake van diverse aanpassingen. Naast de hiervoor genoemde toerekening van de exploitatie van onroerend goed, is de berekening van de productie van verzekeringsdiensten in verschillende opzichten herzien (+ f 2,4 mld). Bovendien worden bij de banken de opbrengsten van het eigen vermogen niet meer beschouwd als productie. Dit resulteert in een verlaging van de rentemarge met f 4,9 mld.

- Verschillende takken, zoals handel en reparatiebedrijven en het uitzendwezen, hebben na revisie een aanzienlijk hogere bruto toegevoegde waarde door het gebruik van nieuwe gegevensbronnen.

Bij veel bedrijfstakken is de aanpassing van de toegevoegde waarde overigens bescheiden in vergelijking met de veranderingen in de opbrengsten van de productie en de kosten van het verbruik. Dit heeft verschillende achtergronden. In de eerste plaats speelt de hiervoor al genoemde gewijzigde registratiewijze van het veredelingsverkeer een rol. Dit uitbesteden van deelbewerkingen aan het buitenland speelt vooral een belangrijke rol in de metaalindustrie (elektrotechnische industrie) en de overige industrie (textielindustrie). Ten tweede leidt de splitsing van een aantal geprivatiseerde overheidsbedrijven (bijvoorbeeld energiebedrijven en post- en telecommunicatiebedrijven) ertoe dat de onderlinge leveringen zichtbaar worden. Voorts worden de R&D-activiteiten binnen een bedrijf voortaan als productie en verbruik geboekt. Dit speelt onder andere in de metaal- en in de chemische industrie. Tenslotte is de overige tertiaire dienstverlening (bijvoorbeeld de juridische en economische dienstverlening en de milieudienstverlening) beter in beeld gebracht dan vóór revisie door het hanteren van nieuwe gegevensbronnen. Daardoor is niet alleen de productie, maar ook het verbruik toegenomen.

VI.1.4 Budgettaire kengetallen

De revisie beïnvloedt ook budgettaire kengetallen, zoals het EMU-tekort en de EMU-schuld. Het effect op het tekort hangt onder meer samen met een andere afbakening van de collectieve sector. Na de revisie worden sociale regelingen die via cao-afspraken worden geregeld niet meer tot de sociale verzekeringen gerekend, maar tot de particuliere verzekeringen. Voorbeelden hiervan zijn de VUT-fondsen, de ziektekostenregelingen voor ambtenaren (IZA) en de risicofondsen van de bouw. De verwijdering van deze fondsen uit de sector overheid heeft een licht opwaarts effect op het EMU-tekort, vooral omdat het vorderingensaldo van de VUT-fondsen momenteel positief is.

Een onregelmatig effect op het tekort komt voort uit het gewijzigde transactiebegrip van de EMU-relevante belasting- en premie-opbrengst. Voor het vorderingensaldo zijn de inkomsten voortaan gelijk aan de met één maand verschoven kasopbrengst. Dit houdt in dat de kasopbrengst in januari nog aan het voorgaande jaar wordt toegerekend. Uitzonderingen zijn de vennootschapsbelasting, de inkomstenbelasting en de belastingen van de lagere overheden. Daarvoor is de kasopbrengst in het jaar zelf maatstaf voor de inkomsten. De loon- en inkomstenbelasting en de premies volksverzekeringen worden na de revisie op dezelfde manier verwerkt. Kasbetalingen tussen de fiscus en de volksverzekeringsfondsen komen dus in hetzelfde jaar in de boeken, waardoor nabetalingen geen invloed meer hebben op de hoogte van het EMU-tekort. In de oude

systematiek leidde de asymmetrische behandeling van de nabetalingen tot soms substantiële effecten op het EMU-tekort (zie CEP 1998, blz. 104-105). De nieuwe systematiek geeft een beter beeld van de feitelijke situatie.

Het hogere BBP zorgt voor een bescheiden noemereffect op het EMU-tekort. Per saldo heeft de revisie in 1995, en in de meeste volgende jaren, een licht opwaarts effect op dit tekort (zie tabel VI.1.4).

De EMU-schuld gaat met ruim f10 mld omhoog vanwege nieuw aan de overheid toegevoegde eenheden, met als zwaarst wegende de opgenomen leningen van de Nederlandse Investeringsbank voor Ontwikkelingslanden (NIO), het meetellen van de schuldverplichtingen uit leasetransacties, plus een bijschatting van de schuld van onderwijsinstellingen. Daartegenover staat een noemereffect van het hogere BBP. Per saldo daalt de EMU-schuldquote door de revisie in zowel het revisiejaar 1995 als in volgende jaren met ruim 1%-punt.

Een aantal private instellingen en ondernemingen die door de overheid worden gefinancierd en gecontroleerd zijn aan de overheid toegevoegd. Eén daarvan is NS-railinfrabeheer. Het overbrengen van dit bedrijf naar de overheid betekent dat in de macro-confrontatie de investeringen in spoorweginfrastructuur, zoals die voor de Betuwelijn en de HSL-Zuid, overgaan naar de investeringen van de overheid. De snelle groei van de investeringen in de spoorwegen zorgt voor veel hogere positieve mutaties van de overheidsinvesteringen in 1999 en 2000 na revisie.

Tabel VI.1.4 EMU-tekort en EMU-schuld, vóór en na revisie, 1995-2000

	1995	1996	1997	1998	1999	2000
	% BBP					
<i>Tekort</i>						
EMU-tekort vóór revisie	4,0	2,1	0,9	0,7	0,5	0,1
Eliminatie bovenwettelijke fondsen	0,3	0,1	0,1	0,2	0,2	0,2
Gewijzigde registratie belastingen en premies	0,1	- 0,3	0,2	- 0,1	- 0,1	0,0
Noemereffect bijstelling BBP	- 0,2	- 0,1	0,0	0,0	0,0	0,0
EMU-tekort na revisie	4,2	1,8	1,2	0,8	0,6	0,3
<i>Schuld</i>						
EMU-schuld vóór revisie	78,6	76,8	71,3	68,0	65,3	63,5
Verhoging schuld	1,8	1,6	1,5	1,4	1,3	1,2
Noemereffect bijstelling BBP	- 3,2	- 3,1	- 2,9	- 2,7	- 2,6	- 2,6
EMU-schuld na revisie	77,2	75,3	69,9	66,6	64,0	62,2

Gewijzigd is de behandeling van agio en disagio bij het opnemen (en vervroegd aflossen) van staatsleningen. Voorheen bleven deze inkomsten en uitgaven buiten het vorderingenstekort. Ze zaten uiteraard wel in het financieringstekort. Na revisie worden agio en disagio toegerekend aan en verdeeld over de rente-uitgaven voor de gehele (resterende) looptijd. Voor het verre verleden en het revisiejaar 1995 heeft deze gewijzigde behandeling geen grote kwantitatieve betekenis. In de afgelopen jaren 1997 en 1998 heeft het rijk een groot bedrag aan leningen uitgegeven met een couponrente hoger dan de marktrente. Dit leidde tot netto circa f 1 mld agio per jaar die vanaf nu in mindering worden gebracht op toekomstige rente-uitgaven. Dit jaar echter zijn grote bedragen opgenomen tegen een couponrente van 3 respectievelijk 3¾%, terwijl de marktrente hoger ligt. Dit disagio wordt aan de rente-uitgaven voor de komende 10 jaar toegevoegd.

De bijstelling van de Nationale Rekeningen heeft ook gevolgen voor een tweetal daaraan gekoppelde uitgaven. Het Bruto Nationaal Product is bepalend voor de betaling van de contributie aan Europa. In alle landen van de Europese Unie is er een revisie. Voor zover de opwaartse bijstelling in Nederland afwijkt van het revisie-effect in andere landen zou de Nederlandse bijdrage aan Europa muteren, bij gegeven Europese begroting. Afgesproken is dat pas in 2002 de effecten van de in het kader van de revisie gewijzigde definities meetellen bij de berekening van de contributie aan Europa.

De uitgaven voor internationale samenwerking zijn ook aan het BNP gekoppeld. Het echte deel ontwikkelingssamenwerking (ODA) op 0,8% BNP, inclusief het non-ODA deel 1,1%. De verwerking van de revisie leidt tot ruim f 0,3 mld hogere uitgaven. Met ingang van 1999 neemt het kabinet dit hogere niveau over. Wel is vrijwel gelijktijdig de toerekening van de uitgaven voor asielzoekers verhoogd.

Budgettaire kengetallen die gebaseerd zijn op kascijfers uit de rijksbegroting ondergaan uiteraard geen wijziging. Dit geldt voor het financieringstekort rijk, de ijklaten belastingen en gasbaten en het rijksbegrotingsdeel van de uitgaven onder de uitgavenkaders. Dit laatste met uitzondering van de rente-uitgaven die in het uitgaven-kader op de vernieuwde transactiebasis worden meegenomen.

Tabel VI.1.5 geeft het effect van de revisie op de gebruikelijke tabel met kerngegevens collectieve sector (bijlage A8) weer. Zichtbaar worden de gevolgen van een aantal eerder besproken mutaties. De grootste mutatie zit bij de inkomensoverdrachten binnenland. Van daaruit zijn met name de zorguitgaven, de individuele huursubsidie en de OV-jaarkaart overgeheveld naar de uitkeringen in natura. De WSW-ers zitten nu in de loonsom, tezamen met de werkgelegenheid van gesubsidieerde instellingen die vroeger tot de bedrijvensector werden gerekend. De investeringen zijn verhoogd met de vroegere kapitaaloverdrachten aan de spoorwegen en de militaire investeringen. Van de subsidies zijn de bijdragen aan academische ziekenhuizen overgegaan naar de uitkeringen in natura. De rente is verhoogd met de uitgaven aan heffings- en invorderingsrente van de belastingen.

De belastingen zijn krapp(er) gedefinieerd. Een aantal heffingen waartegenover een dienstverlening staat is overgeheveld naar de niet-belastingmiddelen zoals reinigingsrechten, bouw- en paspoortleges, kadastrale rechten en kentekenbewijzen. Ook de ontvangsten aan heffings- en invorderingsrente zijn aldus overgeboekt. De premies zijn lager omdat eigen bijdragen nu afgeboekt worden op het collectieve deel van de uitgaven.

Tabel VI.1.5 Kerngegevens collectieve sector, vóór en na revisie, 1995

	Vóór revisie	Na revisie	Vershil
		mld gld	
Loonsom	61,7	70,6	9,0
Materiële consumptie	37,0	42,9	5,9
Investerings	17,4	20,3	2,9
Uitkeringen in natura	–	49,8	49,8
Inkomensoverdrachten binnenland	160,3	93,0	– 67,3
Idem buitenland	14,0	14,0	0,0
Subsidies	8,4	7,2	– 1,2
Rente	37,5	39,1	1,6
Kapitaaloverdrachten ^a	<u>20,0</u>	<u>18,1</u>	<u>– 1,9</u>
Collectieve uitgaven bruto	356,2	355,0	– 1,2
Niet belastingmiddelen	55,0	62,2	7,2
Belastingen	163,8	162,9	– 0,8
Premies	114,2	106,8	– 7,4
Gasbaten binnenland	3,2	3,2	0,0
Financieringsstekort Rijk	14,6	14,6	0,0
Idem Sociale Fondsen	6,4	5,6	– 0,8
Vorderingentekort collectieve sector	25,4	27,7	2,3

^a Inclusief kredieten.

VI.2 Arbeidsparticipatie in Nederland

In vergelijking met andere Europese landen loopt Nederland achter in de arbeidsdeelname van vrouwen en oudere mannen. Indien deze groepen een inhaalslag naar een hogere arbeidsdeelname maken kan dit de effecten van vergrijzing op het arbeidsaanbod tegengaan. Aangrijpingspunt voor beleid vormt een aantal instituties die een optimale benutting van het arbeidspotentieel in de weg zou kunnen staan, zoals het sociale zekerheidsstelsel, kinderopvang- en verloffaciliteiten en het belastingsysteem. Onderzoek suggereert echter dat de effecten van beleid op deze terreinen in macro-perspectief van relatief beperkte omvang zijn. De ontwikkeling van het arbeidsaanbod, vooral van vrouwen, heeft grotendeels een exogeen, sociaal-cultureel bepaald, karakter. Bij oudere mannen kan beleid meer bijdragen aan een hogere participatie.

VI.2.1 Inleiding

De komende decennia zal de Nederlandse bevolking verder verouderen. Het aandeel van 65-plussers neemt toe, maar ook de bevolking in de beroepsgeschikte leeftijden wordt gemiddeld ouder. Deze groep neemt nog wel in omvang toe, maar de arbeidsdeelname neemt af met de leeftijd. Dit laatste effect overheerst, zodat de beroepsbevolking, als de participatie per leeftijdsgroep niet verandert, zou gaan teruglopen. Een forse stijging van de participatie is dus nodig om het arbeidsaanbod verder te laten toenemen, zodat er voldoende draagvlak blijft bestaan voor het toekomstige stelsel van collectieve regelingen.² Lange-termijnsce­nario's voor de Nederlandse economie³ laten zien dat een forse groei van de participatie van vrouwen en een vermindering van het gebruik van uit­treedroutes als de WAO en de VUT door oudere werknemers, het arbeidsaanbod kunnen opleveren dat hiervoor nodig is. Welke rol spelen sociaal-culturele trends als emancipatie en individualisering hierbij? Welke bijdrage leveren de hogere lonen die in een krappere wordende arbeidsmarkt betaald worden, aan de groei van de arbeidsdeelname? In hoeverre kan de overheid door gericht beleid het onbenutte arbeidspotentieel activeren? Te denken valt aan aanpassingen van de sociale zekerheid en het belastingstelsel en bijvoorbeeld aan uitbreiding van de faciliteiten voor kinderopvang.

Vergeleken met andere EU landen is de arbeidsdeelname van 55-plussers en vrouwen ouder dan 35 jaar laag (paragraaf VI.2.2). Het is de vraag of de participatieachterstand van deze groepen het gevolg is van sociaal-culturele factoren, of dat er

² CPB, 1997, *Centraal Economisch Plan 1997*, Sdu uitgevers, Den Haag.

³ CPB/CBS, 1997, *Bevolking en arbeidsaanbod: drie scenario's tot 2020*, Sdu uitgevers, Den Haag.

sprake is van institutionele belemmeringen. Bij oudere werknemers zouden in het laatste geval oplossingen te vinden zijn in versoeringen en strengere criteria ten aanzien van regelingen die voor uittreding gebruikt worden, zoals de WW en WAO en VUT.⁴ Bij vrouwen richt de discussie zich vooral op uitbreiding van kinderopvang en zorgverlof enerzijds, en belastinghervormingen anderzijds. De mogelijke effecten van deze beleidsveranderingen voor de beide doelgroepen komen aan de orde in paragraaf VI.2.3 en VI.2.4. Daarbij zal niet alleen een indruk worden gegeven van verschillende onderzoeksresultaten, maar zullen ook Nederlandse instituties worden vergeleken met die in andere landen. Paragraaf VI.2.5 besluit met een overzicht waarin de beleidseffecten voor de doelgroepen vertaald worden naar effecten op de totale participatie van de bevolking in de beroepsgeschikte leeftijden.

VI.2.2 Internationale vergelijking participatie

Een vluchtige blik op internationale participatiecijfers leert dat, gerekend in personen, de Nederlandse arbeidsparticipatie in 1997 iets boven het EU-gemiddelde lag (74% in Nederland, tegenover 72% in de EU⁵). Het lijkt er dus op dat Nederland niet slecht scoort. Toch valt hier het nodige op af te dingen. Zo zou de vergelijking in voltijd-equivalenten beduidend minder goed uitpakken, gezien het relatief grote aandeel van deeltijdwerkers, vooral onder vrouwen, maar in toenemende mate ook onder mannen. Ook beschikt Nederland, vergeleken met de meeste andere EU-landen, nog over een relatief jonge bevolking. Dit heeft momenteel een positief effect op de participatiegraad. Om tot een betere 'prestatievergelijking' te komen zou men de participatiecijfers van verschillende leeftijdsgroepen van landen moeten wegen met dezelfde demografische opbouw, bijvoorbeeld van de EU als geheel. In dat geval valt de Nederlandse participatie in 1997 terug tot een niveau dat gelijk is aan het EU-gemiddelde.⁶ Correctie voor de deeltijdfactor is niet goed mogelijk, maar zou het Nederlandse cijfer zeker onder het EU-gemiddelde brengen.

⁴ Opgemerkt dient te worden, dat een groot deel van de WAO-problematiek tevens geldt voor beneden 55-jarigen. De WAO-instroom van deze groep bepaalt grotendeels de omvang van de oudere groep WAO-ers. Binnen het bestek van deze paragraaf blijft deze groep echter buiten beschouwing.

⁵ Eurostat, 1998, Labour Force Survey- Results 1997, Luxembourg.

⁶ Bovendien zal, als de participatie van leeftijdsgroepen niet verandert, door veroudering van de beroepsbevolking een daling in de participatiegraad optreden van 3 à 4 %punt tot 2010.

Tabel VI.2.1 Verschillen in participatie tussen Nederland en de EU, Duitsland en Zweden, opgedeeld naar leeftijd en geslacht (1997)^a

	EU			Duitsland			Zweden		
	man	vrouw	totaal	man	vrouw	totaal	man	vrouw	totaal
20-35 jaar	0,7	1,4	2,1	0,5	0,9	1,5	1,3	0,4	1,7
35-55 jaar	0,1	- 0,7	- 0,7	- 0,3	- 2,2	- 2,5	0,3	- 5,2	- 4,9
55-65 jaar	- 0,7	- 0,8	- 1,5	- 0,8	- 1,2	- 2,0	- 2,5	- 4,1	- 6,6
Totaal	0,1	- 0,1	0	- 0,6	- 2,4	- 3,1	- 0,9	- 9,0	- 9,9

Bron: Eurostat

^a De effecten van verschillen in bevolkingsopbouw worden uitgeschakeld door bij alle landen te wegen met dezelfde bevolkingsopbouw, namelijk die van de EU als geheel. De participatiecijfers zijn uitgedrukt in procenten van de bevolking van 20 tot 65 jaar (mannen + vrouwen).

Tabel VI.2.1 vergelijkt de arbeidsdeelname in Nederland per leeftijdsgroep en geslacht met die in de EU, Duitsland en Zweden. Nogmaals dient benadrukt te worden dat het hier gaat om een vergelijking in personen, zodat met name de participatie-achterstand ten opzichte van Duitsland en Zweden zal worden onderschat. Allereerst valt op dat de arbeidsparticipatie van Nederlandse mannen jonger dan 55 weinig afwijkt van die van deze landen. Voor oudere mannen ligt de participatie echter lager. Ook bij vrouwen is het beeld minder gunstig; hier ligt de participatie beduidend lager dan in Duitsland en Zweden, ondanks relatief hoge cijfers voor 20 tot 35 jarigen. Bij deze groep speelt deeltijdwerk ook een rol, maar aanzienlijk minder dan bij oudere vrouwen.

VI.2.3 Participatie van ouderen

De bovenstaande vergelijking laat zien dat de arbeidsparticipatie van 55-plussers in Nederland relatief laag is. In een betrekkelijk korte periode van zo'n 20 jaar is deze bij mannen gedaald van driekwart tot minder dan de helft. De verklaring hiervoor is gelegen in het sterk toegenomen gebruik van verschillende uittredingsregelingen⁷. Dit geldt niet alleen voor de VUT, maar ook voor de WW en WAO. Net als de VUT worden deze regelingen nogal eens gebruikt als voorportaal van de AOW; de uitstroom van ouderen uit deze regelingen naar werk is te verwaarlozen. Aanpassingen van de verschillende regelingen, onder andere door het inbouwen van financiële prikkels kunnen helpen om het gebruik van deze regelingen terug te dringen. De overheid heeft al de nodige beleidsmaatregelen in deze richting genomen. Een andere mogelijkheid is het toekennen

⁷ Ook werkgevers kunnen een prikkel hebben om ouderen te laten uittreden als zij de productiviteit van betrokkenen lager inschatten dan overeenkomt met het loon dat zij verdienen.

van loonkostensubsidies voor het in dienst hebben van oudere werknemers⁸. Ook andere ontwikkelingen, zoals de toenemende aandacht voor leeftijdsbewust personeelsbeleid, kunnen bijdragen aan een verminderde uitstroom van ouderen. In het licht van de krapper wordende arbeidsmarkt en de vergrijzing van het arbeidsaanbod krijgen werkgevers er steeds meer belang bij hun ervaren, oudere werknemers langer in dienst te houden.

VUT

In de jaren '80 heeft het gebruik van VUT-regelingen in Nederland een hoge vlucht genomen. Gezien de destijds snel oplopende werkloosheid probeerde men op deze wijze tot een herverdeling van arbeid van oudere naar jongere werknemers te komen. De hoge kosten van de regelingen kwamen tot uiting in een grotere wig op arbeid. Bovendien komt de uitgelokte beperking van het arbeidsaanbod minder gelegen bij de huidige verkrapping van de arbeidsmarkt.

In 1998 was zo'n 70% van de werknemers in Nederland werkzaam in een bedrijf met een VUT-regeling.⁹ Circa 80% van de betrokken werknemers stopt direct met werken als de mogelijkheid hiertoe zich aandient.¹⁰ De gemiddelde duur die verstrijkt voordat de overige 20% alsnog met de VUT gaat is circa 1,3 jaar. Gemiddeld bedraagt een VUT-uitkering zo'n 80% van het bruto laatstverdiende loon (netto ligt dit percentage iets hoger) en meestal gaat vervroegde uittreding via de VUT niet ten koste van de pensioenopbouw tot 65-jarige leeftijd. Dit maakt de VUT tot een genereuze regeling die een flinke premie zet op stoppen met werken.

Mogelijkheden tot vervroegde uittreding variëren sterk tussen landen. Het is niet eenvoudig tot een zuivere vergelijking te komen van de verschillende regelingen.¹¹ Zo kunnen werkloosheidsregelingen een verkaptte mogelijkheid bieden tot vervroegde uittreding. Dit is in veel landen het geval wanneer werklozen boven een bepaalde leeftijd worden vrijgesteld van verdere baanzoekactiviteiten. In Nederland ligt deze grens op 57,5 jaar, tegenover 58 jaar in Duitsland, 56 jaar in Frankrijk en 55 jaar in België. Daarnaast bestaan er regelingen waarvan de rechten gebaseerd zijn op het aantal dienst- of pensioenjaren. Zo kennen Duitsland, Denemarken en Finland het fenomeen 'werkloosheids-

⁸ Zie: CPB, 1998, 'Keuzes in kaart, Economische effecten van vijf verkiezingsprogramma's', Sdu, Den Haag, blz. 45

⁹ Arbeidsinspectie, 1999, *Voorjaarsrapportage CAO-afspraken 1999*, Ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid.

¹⁰ M. Lindeboom, 1996, Vervroegde uittreding uit de arbeidsmarkt: een empirische analyse naar de determinanten van het stoppen met werken, *Tijdschrift voor Politieke Economie*, 19(1), pp.67-86.

¹¹ Voor enkele internationale statistieken over uittreding, zie European Commission, 1998, *European Economy - Income benefits for early exit from the labour market in eight European Countries*, Luxembourg.

pensioenen': oudere werknemers hebben na een zekere periode van werkloosheid de mogelijkheid tot vervroegde pensionering. Zij ontvangen dan een uitkering waarvan de hoogte afhankelijk is van het aantal dienstjaren.¹² Bij speciale uittredingsregelingen echter, zoals de VUT in Nederland, is de uitkeringshoogte niet direct gerelateerd aan het aantal dienstjaren (wel is er vaak een verplichte minimum diensttijd). Meestal betreft het hier, vergeleken met die voor werkloosheid en arbeidsongeschiktheid, relatief genereuze uitkeringen; de OESO¹³ stelt dan ook dat deze een sterk ontmoedigend effect hebben op het aanbod van arbeid. Eind jaren tachtig zijn in het Verenigd Koninkrijk en Duitsland speciale regelingen versoberd of zelfs geheel van het toneel verdwenen.

Met de ombouw naar een flexibel pensioneringssysteem zullen VUT-regelingen in de toekomst ook in Nederland verdwijnen. Werknemers zullen veel sterker worden geconfronteerd met de kosten van de individuele uittredingsbeslissing en het vervroegd uittreden zal worden teruggedrongen. Inmiddels valt circa 70% van de werknemers onder een CAO waarin, veelal in combinatie met een VUT-regeling, afspraken over flexibele pensionering zijn opgenomen.¹⁴ Deze afspraken zijn in veel gevallen echter niet concreet uitgewerkt en bevinden zich nog in een verkennend stadium. Daarnaast bestaan afspraken over flexibele pensionering vaak alleen nog uit overgangsregelingen, waarbij in eerste instantie de VUT-gerechtigde leeftijd geleidelijk wordt opgeschroefd. Al met al kan de volledige overgang naar een flexibel systeem dus nog veel tijd kosten. Uit onderzoek voor Nederland¹⁵ blijkt dat niet al te drastische verlagingen in de VUT-uitkeringshoogte het gebruik nauwelijks doen verminderen. Meer effectief is het verhogen van de VUT-gerechtigde leeftijd (bijvoorbeeld om de overgang naar een flexibel pensioneringssysteem mogelijk te maken¹⁶). Wanneer deze twee jaar wordt opgeschoven kan dit resulteren in een participatieverhogend effect van 6%punt voor

¹² De voorwaarden voor het ontvangen van een werkloosheidspensioen in Duitsland bestaan eruit, dat men 60 jaar of ouder is, in de laatste anderhalf jaar een jaar werkloos is geweest, en minstens 15 jaar premie moet hebben afgedragen.

¹³ OESO, 1998, *The Retirement Decision in OECD Countries*, Paris.

¹⁴ Arbeidsinspectie, 1999, *Voorjaarsrapportage CAO-afspraken 1999*, Ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid.

¹⁵ M. Lindeboom, 1998, *Microeconomic Analysis of the Retirement Decision: The Netherlands, Ageing Working Paper No 1.9*, OECD, Paris. De gepresenteerde berekeningen zijn gebaseerd op de schattingsresultaten van dit onderzoek.

¹⁶ Met een verschuiving van de (gemiddelde) VUT-gerechtigde leeftijd van 60 naar 62 jaar wordt ongeveer dezelfde uittredingsleeftijd bereikt als die waarop werknemers bij flexibele pensionering uittreden (zie Sociale Nota 1999, Ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid).

mannen van 55 jaar en ouder.¹⁷ Het percentage VUT-ers onder mannen van 55 tot 65 jaar daalt dan met 8%punt (van circa 20% naar 12%), maar een 0,5%punt respectievelijk 1,5%punt 'lekken weg' naar de WAO en de WW. Ook in een oriënterend onderzoek van het CPB worden relatief grote effecten gevonden van versoering van de VUT, respectievelijk van omzetting in flexibele pensionering.¹⁸ Zo leidt omschakeling naar een flexibel pensioneringssysteem, waarbij een later ingaande uitkering op actuariële basis hoger wordt vastgesteld, tot ongeveer een halvering in het gebruik.

WAO

Bovenstaande resultaten geven aan dat maatregelen ten aanzien van de VUT veel effect kunnen sorteren. Toch herbergt de VUT niet de grootste groep oudere inactieven. Deze bestaat uit WAO-ers. In 1997 ontving circa 32% van de mannen tussen 55 en 65 jaar een WAO-uitkering.¹⁹ Nederland is samen met Zweden²⁰ koploper als het gaat om arbeidsongeschiktheid onder oudere werknemers. In sommige landen wordt echter meer gebruik gemaakt van werkloosheidsregelingen als uittreedroute ('werkloosheidspensioenen'). Regelingen voor arbeids-ongeschiktheid zijn voor mannelijke werknemers tussen de 55 en 65 jaar in bijna alle OESO-landen de belangrijkste uittreedingsroute.²¹ Verschillende indicatoren geven aan dat de gezondheid van oudere werknemers in OESO-landen geleidelijk aan is verbeterd en niet sterk varieert tussen landen. Toch is het gebruik van arbeidsongeschiktheidsregelingen in de meeste landen toegenomen en bestaan er grote internationale verschillen in het percentage arbeidsongeschikten. Dit suggereert dat de toelatingseisen voor arbeidsongeschiktheidsregelingen in de loop der tijd zijn versoepeld.

Er zijn verschillende oorzaken voor het relatief hoge aantal arbeidsongeschikten in Nederland. Allereerst kent Nederland als één van de weinige landen een regeling waarbij het risico van het verlies van inkomen door arbeidsongeschiktheid ook wordt gedekt wanneer de oorzaak niet gerelateerd is aan het werk dat men verricht. Daarnaast bestaat er, in tegenstelling tot in de meeste andere OESO-landen, geen criterium ten aanzien van het aantal jaren dat men premies heeft afgedragen en komen gedeeltelijk arbeidsong-

¹⁷ Zie Lindeboom, 1998, op. cit.

¹⁸ T. Manders, 1997, Early Retirement in MIMIC, CPB, interne notitie.

¹⁹ LISV, 1997, Kroniek van de sociale verzekeringen 1998, Pallas Offset, Den Haag

²⁰ Merk op dat - meer dan in Zweden - het overgrote deel van de (oudere) WAO-ers in Nederland bestaat uit mannen. Als de arbeidsdeelname van vrouwen gelijk zou zijn aan die in Zweden zou het aantal arbeidsongeschikten in Nederland hoger liggen.

²¹ OESO, 1998, *The Retirement Decision in OECD countries*, Paris

eschikten relatief snel in aanmerking voor een uitkering. Ook scoort Nederland qua uitkeringshoogte hoog. In de praktijk ontvangt de meerderheid van de WAO-ers een uitkering van 70% van het laatstverdiende inkomen. Dit percentage is alleen hoger (maximaal 80%) voor Duitse werknemers met een voldoende lang arbeidsverleden. Een vierde oorzaak voor het hoge aantal arbeidsongeschikten in Nederland is gelegen in het systeem van premie-heffing zoals dat in het verleden is gehanteerd. Zo waren de WAO-premies van een werkgever volledig onafhankelijk van het aantal werknemers in het bedrijf dat arbeidsongeschikt werd. Sinds 1 januari 1998 heeft de werkgever echter een financiële prikkel om arbeidsongeschiktheid van werknemers te voorkomen. De premie die hij betaalt is namelijk hoger naarmate meer werknemers in het bedrijf arbeidsongeschikt worden. Die prikkel is nog sterker als de werkgever er voor kiest om gedurende de eerste vijf jaar zelf de kosten van arbeidsongeschiktheid te dragen. Deze wettelijke regeling staat bekend als PEMBA. Tot slot kan gesteld worden dat WAO-keuringen in Nederland in het verleden relatief soepel zijn geweest. Bovendien was er nauwelijks sprake van reïntegratie.²² Om hierin verandering te brengen heeft de overheid nieuw beleid geïnitieerd. Sinds 1 juli 1998 is een aantal bestaande en nieuwe instrumenten gebundeld die tot doel hebben de reïntegratie van arbeidsgehandicapten te bevorderen. De kern van deze instrumenten is doorgaans een of andere vorm van financiële tegemoetkoming aan werkgevers die een arbeidsgehandicapte in dienst nemen (wet REA). Verder staat nieuw beleid op stapel, bekend als het 'Plan Hoogervorst'. Dit behelst onder andere een verbetering van de medische en arbeidskundige keuringen.

²² Voor een internationale verkenning van reïntegratiebeleid, zie: R. Prins en E.M.C. Meijerink, 1997, *Reïntegratie-instrumenten in het buitenland*, Ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid, VUGA, Den Haag.

Arbeidsongeschiktheid en arbeidsaanbod

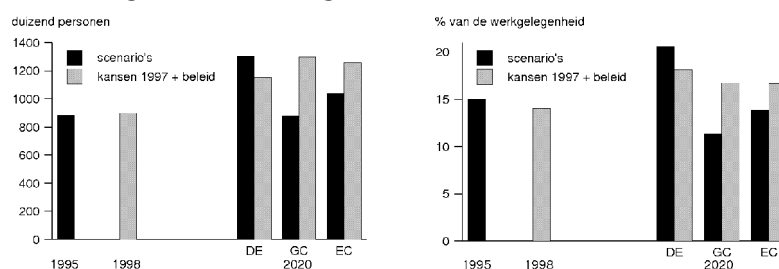
De laatste jaren is een aantal beleidswijzigingen inzake de arbeidsongeschiktheid doorgevoerd dan wel in gang gezet. Wat betekent dit voor het arbeidsaanbod op lange termijn?

Op basis van de in- en uitstroomkansen in 1997 is berekend hoe hoog het aantal arbeidsongeschikten in 2020 zou uitkomen bij de werkgelegenheid volgens de drie recente lange-termijnsce-
nario's¹. Daarbij is rekening gehouden met effecten van bekend beleid (PEMBA, REA en Plan Hoogervorst), die naar verwach-
ting leiden tot zo'n 150 duizend minder arbeidsongeschikten in 2020.

Op basis van de genoemde uitgangspunten zou het aantal arbeidsongeschikten in 2020 hoger uitkomen dan volgens de scenario's waarin is uitgegaan van een aanzienlijke terugdring-
ing van de arbeidsongeschiktheid: 400 duizend hoger dan in 'Global Competition'(GC) en 200 duizend hoger dan in 'European Coordination'(EC). Ten opzichte van 'Divided Europe'(DE), het scenario zonder terugdringing van arbeidsongeschiktheid, komt de berekening 150 duizend personen lager uit. De bijbeho-
rende aantallen arbeidsongeschikten, uitgedrukt in procenten van de werkgelegenheid staan ook in de grafiek.

Hoe meer arbeidsongeschikten, des te minder arbeidsaanbod. Dit betekent dat zonder aanvullend beleid de destijds voorziene groei van het arbeidsaanbod in EC en GC niet zal worden ge-
haald.

Arbeidsongeschiktheid vergeleken

¹ CBS/CPB, 1996, *Bevolking en arbeidsaanbod: drie scenario's tot 2020*, Sdu

Uit onderzoek²³ blijkt dat een combinatie van striktere, vereenvoudigde toetredingsvoorwaarden en striktere voorwaarden voor continuering van WAO-uitkeringen kan leiden tot een 40% lager WAO-volume in 2020 (ten opzichte van het basispad). Als het WAO-volume van mannen tussen de 55 en 65 jaar door zulke maatregelen evenredig omlaag gaat, zal op lange termijn de participatiegraad van mannen tussen 55 en 65 jaar met circa 13%punt toenemen. Ook in de lange termijn-scenario's van het CPB wordt ervan uitgegaan dat een strikter keurings- en een actiever reïntegratiebeleid bij kunnen dragen aan een sterke afname in het aantal WAO-ers. Om de daarin geschetste WAO-cijfers te halen zou naast de eerder genoemde maatregelen – PEMBA, REA en Plan Hoogervorst – op termijn aanvullend beleid nodig zijn (zie bijgaand kader). Overigens hebben de in het kader gepresenteerde cijfers betrekking op de gehele WAO-populatie, en niet alleen die van mannen tussen 55 en 65 jaar.

WW

Behalve de VUT en de WAO is ook de WW door oudere werknemers als uittreedroute gebruikt. Van belang hierbij was dat men vanaf de leeftijd van 57½ jaar niet meer verplicht was te solliciteren. In het regeerakkoord is overeenstemming bereikt over de gefaseerde invoering van de sollicitatieplicht voor deze groep, naar de mate waarin het leeftijdsbewust personeelsbeleid meer succesvol is en oudere werknemers een reële kans maken op de arbeidsmarkt. Het kabinet heeft als eerste stap in deze richting een *acceptatieplicht* ingevoerd: betrokkenen zijn nog niet verplicht actief naar werk te zoeken, maar dienen wel een aangeboden baan te accepteren. Ook andere beleidswijzigingen zouden het gebruik van de WW als uittreedroute kunnen indammen. Te denken valt aan premiedifferentiatie met betrekking tot oudere werknemers²⁴. Werkgevers worden hierdoor in grotere mate geconfronteerd met de kosten van werkloosheid van betrokkenen en zullen minder snel tot ontslag overgaan. De keerzijde is dat minder vacatures voor werkzoekenden beschikbaar komen. Een en ander versterkt de positie van *insiders* ten koste van *outsiders*. Een andere mogelijkheid is het tegengaan van bovenwettelijke uitkeringen (vaak aanvulling van de WW tot 100% door de werkgever). Door anti-cumulatie-bepalingen zou dit kunnen worden teruggedrongen.

²³ L.J.M. Aarts en P.R. de Jong, 1992, *Economic Aspects of Disability Behavior*, Elsevier Publishers, North-Holland, Amsterdam

²⁴ Zie: Centraal Economisch Plan 1997, Sdu, Den Haag, blz. 164

VI.2.4 Participatie van vrouwen

De arbeidsdeelname van vrouwen in Nederland behoort reeds vele decennia tot de laagste van Europa. Van 1850 tot 1970 was de participatiegraad van vrouwen opmerkelijk stabiel en schommelde zij rond de 20%. Momenteel bedraagt deze zo'n 63%, tegenover 79% in Zweden (beide gemeten in personen). De verschillen in de participatie van vrouwen tussen landen zijn groter geweest in het verleden dan verschillen per land over de tijd. Pas sinds de jaren '70 is de participatie van vrouwen in vrijwel alle Westerse landen duidelijk toegenomen. In Nederland is deze ontwikkeling sterker geweest dan in de ons omringende landen, zij het dat het in vergelijking met andere landen relatief vaak om deeltijdbanen gaat.

Veel economen, sociologen en historici hebben zich gebogen over de vraag waaraan de lage participatie van vrouwen in Nederland valt toe te schrijven.²⁵ Mogelijke verklaringen zijn er genoeg, maar een allesomvattend antwoord lijkt niet voor handen. Economen leggen meestal de nadruk op de vormgeving van het belastingstelsel, het stelsel van sociale voorzieningen, een relatief laag opleidingsniveau en relatief weinig kinderopvangvoorzieningen. Sociologen en historici hechten meer belang aan de gevolgen van industrialisatie, de verzuiling of het lang uitblijven van emancipatie. Zo heeft er relatief laat in Nederland een ommekeer in 'het beeld van de werkende vrouw' plaatsgehad. Het blijft echter moeilijk te verklaren waarom Nederland zo lang een uitzonderingspositie heeft ingenomen. Soms wordt gewezen op het feit dat Nederland gedurende lange tijd over de economische mogelijkheden heeft beschikt om tot een 'twee-sferen-ideologie' te komen, waarbij de man buiten en de vrouw binnen het huis werkt. Hoewel verklaringen op dit terrein veelal een enigszins speculatief karakter hebben, leeft het besef dat het belang van sociaal-culturele factoren groot is.

In alle lange termijn-scenario's van het CPB wordt uitgegaan van een flinke toename in de participatie van vrouwen. Gerekend in het aantal werkenden met een baan van meer dan 12 uur per week varieert deze toename van 14%punt in *Divided Europe* tot 24%punt in *Global Competition*. Veranderingen in het sociale stelsel (zoals de nieuwe Bijstandswet en de Algemene Nabestaandenwet) dragen daaraan bij, evenals wijzigingen in het belastingstelsel en voorzieningen voor de combinatie van arbeid en zorg. Daarnaast spelen sociaal-culturele trends (emancipatie, individualisering) een belangrijke rol. Verwacht mag worden dat een forse participatietoename plaats zal vinden bij vrouwen ouder dan 35 jaar. Dit zijn vrouwen die momenteel jonger zijn dan 35 jaar en nu al veel

²⁵ Voor overzichtsstudies op dit terrein, zie: H. Pott-Buter, 1993, *Facts and fairy tales about female labor, family and fertility: A seven country comparison - 1850-1890*, Amsterdam University Press, Amsterdam; J. Plantenga, 1993, *Een afwijkend patroon - Honderd jaar vrouwenarbeid in Nederland en (West-)Duitsland*, Sua, Amsterdam.

meer participeren dan de oudere vrouwen toen zij jonger dan 35 jaar waren. Ter illustratie: in 1998 participeerde 70% van de vrouwen van 25 tot 35 jaar; in 1987 was dat slechts 52%. Naar verwachting zal het verschil in de toekomst blijven bestaan. Zoals uit het hierna volgende zal blijken kunnen belastinghervormingen en uitbreiding van kinderopvang- en verloffaciliteiten in geringere mate bijdragen aan een hogere arbeidsdeelname van vrouwen.

Het Nederlandse belastingstelsel

Tot 1973 heeft in Nederland het huishouden gefungeerd als eenheid van belastingheffing. Hierbij werden de inkomens van man en vrouw samengevoegd, door twee gedeeld, en afzonderlijk belast (het zogenaamde 'splittingsysteem'²⁶). Mannen hadden in het algemeen een hoger inkomen dan vrouwen en het belastingstelsel was sterk progressief. Hierdoor werd het inkomen dat gehuwde vrouwen inbrachten belast tegen hoge marginale tarieven, en de prikkel voor vrouwen om betaalde arbeid te verrichten was derhalve gering. In 1973 werd overgestapt op een systeem waarbij het individu eenheid van belastingheffing is. Dit betekent echter niet dat het huidige belastingsysteem volledig is geïndividualiseerd. Zo kunnen partners hun heffingsvrije voet overhevelen naar de kostwinner, zolang hun inkomen lager is dan diezelfde heffingsvrije voet. Als gevolg hiervan neemt het gezamenlijk beschikbare inkomen van kostwinner en partner toe met de heffingsvrije voet, vermenigvuldigd met het marginale tarief van de kostwinner. De overdraagbaarheid ontmoedigt het arbeidsaanbod van partners op twee manieren. Allereerst leidt het tot een kleiner inkomensverschil tussen alleenverdieners en tweeverdieners waardoor alleenverdieners minder worden geprikkeld hun huidige status te verruilen voor die van tweeverdiener. Daarnaast kan het recht op voetoverheveling partners ontmoedigen meer te verdienen dan de heffingsvrije voet. Immers, omdat het recht op overheveling vervalt zodra het inkomen van de partner dit bedrag overstijgt, kan een negatief inkomenseffect optreden dat gelijk is aan de heffingsvrije voet, vermenigvuldigd met het verschil tussen de marginale tarieven van de kostwinner en partner. Voor partners met een kostwinner in de tweede of derde schijf kan dit een remmend effect hebben op het arbeidsaanbod.

In een internationale vergelijking heeft de OESO enkele jaren geleden onderzocht, in hoeverre het te betalen bedrag aan belastingen varieert al naargelang de huishoudelijke situatie.²⁷ Het blijkt dat in het algemeen bij individuele belastingstelsels een lichte fiscale prikkel bestaat voor partners om gezamenlijk een zeker inkomen te vergaren. In landen

²⁶ Tot 1941 was er in Nederland het samenvoegingsstelsel. Hierbij diende het gehele (ongedeelde) inkomen van een huishouden als belastinggrondslag.

²⁷ OESO, 1995, *The OECD Jobs Study: Taxation, Employment and Unemployment*, Paris.

waarin het huishouden als heffingseenheid fungeert, zoals Frankrijk en Duitsland, is er daarentegen eerder enig nadeel verbonden aan een gezamenlijke inkomensinbreng. Nederland vormt als enig land een uitzondering op deze regel: ondanks een individueel systeem is een licht nadeel verbonden aan een gezamenlijke inkomensinbreng van partners. De verklaring hiervoor ligt in de mogelijkheden die geboden worden tot overheveling van de heffingsvrije voet, aftrekposten en toelagen.

Het is dus niet verwonderlijk dat afschaffing van de fiscale overdraagbaarheid in Nederland een belangrijk onderwerp van discussie is. In verschillende studies is onderzocht in hoeverre deze bij zou kunnen dragen aan de arbeidsdeelname van vrouwen. Zo vindt Grift²⁸ dat afschaffing van de overdraagbaarheid kan leiden tot een aanzienlijke toename van het arbeidsvolume van gehuwde vrouwen, met circa 15% in voltijdequivalenten. Gelauff en Graafland²⁹ komen op basis van berekeningen met MIMIC tot andere resultaten³⁰. Zij stellen dat afschaffing van de mogelijkheid tot voetoverheveling resulteert in een toename in het totale arbeidsaanbod van 1,1% (in voltijdequivalenten).³¹ Het arbeidsaanbod in personen neemt daarbij veel sterker toe, met 7%. Dit is niet verwonderlijk, omdat afschaffing van de overheveling vooral leidt tot een toename van het aantal kleinere baantjes van partners.

Afschaffing van de overheveling heeft als belangrijk nevengevolg dat voormalige overhevelaars er in hun inkomen flink op achteruit kunnen gaan. Om dit te voorkomen zou men de mogelijkheid tot overheveling ongemoeid kunnen laten en - zoals het kabinet heeft voorgesteld in het kader van het belastingplan voor de 21ste eeuw - een heffingskorting in kunnen stellen ter vervanging van de heffingsvrije voet. Het te betalen belastingbedrag wordt dan verminderd met een vast (inkomensonafhankelijk) bedrag, waarvan de hoogte gelijk gesteld wordt aan de heffingsvrije voet, vermenigvuldigd met het tarief van de eerste schijf. Hierdoor vervalt het negatieve inkomenseffect dat ontstaat wanneer de partner meer gaat verdienen dan de heffingsvrije voet.

²⁸ Y.K. Grift, 1998, *Female labor supply - The influence of taxes and social premiums*, Ridderprint.

²⁹ G.M.M. Gelauff en J.J. Graafland, 1994, *Modelling Welfare State Reform*, Elseviers Science Publishers, North-Holland, Amsterdam. De arbeidsaanbodeffecten die Gelauff en Graafland vinden wijken overigens nauwelijks af van de effecten volgens het huidige MIMIC.

³⁰ Grift baseert zich op eigen empirische schattingen voor arbeidsaanbodelasticiteiten. Deze liggen in vergelijking met wat uit de literatuur bekend is nogal hoog. Gelauff en Graafland daarentegen sluiten aan bij elasticiteiten uit de literatuur.

³¹ Bij de berekening is het sociaal minimum constant gehouden. Dit is formeel gekoppeld aan het netto inkomen van huishoudens waarbij de partner geen inkomen verdient. Afschaffing van de overheveling zou bij handhaving van de koppeling leiden tot een daling van dit sociaal minimum, en daardoor tot een extra toename in het arbeidsaanbod. Hierdoor zou het effect oplopen tot circa 2%.

Tien dagen zorgverlof

Het kabinet heeft voorgesteld een recht op tien dagen zorgverlof in te voeren, bestemd voor werknemers met zieke kinderen of andere naasten.

Wat zijn de economische gevolgen? Deze zullen vooral afhangen van de effecten op het arbeidsaanbod. Enerzijds zullen werknemers die van het zorgverlof gebruik gaan maken minder dagen werken. Anderzijds zullen een grotere keuzevrijheid in het opnemen van vrije dagen en – bij betaald verlof – een hoger loon per gewerkt uur, met name vrouwen met kinderen kunnen aansporen meer te gaan werken.

De mate waarin de laatste effecten optreden is onzeker. Werknemers hebben een aanzienlijk aantal vrije dagen en kunnen ook in deeltijd werken waardoor de gevolgen van meer keuzevrijheid beperkt zouden kunnen zijn. Verder is onduidelijk in hoeverre werknemers betaald zorgverlof ervaren als een reguliere uurloonstijging. Ook de financieringswijze is van belang. Als de betaling per bedrijf geschiedt, zullen werkgevers mogelijk terughoudend zijn om vrouwen met kinderen aan te nemen. Collectieve financiering kan dit ondervangen, maar vergroot de kans op overmatig gebruik van de regeling.

Berekend is wat de werkgelegenheidseffecten zouden zijn los van een mogelijk positief effect van extra arbeidsaanbod. Aangenomen is dat alleen werknemers met kinderen onder de 13 of met langdurig zieke naasten recht krijgen op zorgverlof. Meerdere varianten worden beschouwd. De lage gebruiksvariant bij volledige doorbetaling is in lijn met ervaringen in Duitsland en de hoge gebruiks-variant met volledige doorbetaling met ervaringen in Zweden.

De werkgelegenheid in personen neemt toe, doordat bedrijven verlofgangers gaan vervangen. Door enige loonstijging vanwege een lagere werkloosheid en de eventuele kosten van loondoorbetaling, gebeurt dit niet volledig, zodat de werkgelegenheid in arbeidsjaren afneemt. Een positief effect van extra arbeidsaanbod zou dit echter kunnen compenseren.

Gebruik zorgverlof en effect op werkgelegenheid in vier varianten

Gebruik:	0% doorbetaling		100% doorbetaling	
	laag	hoog	laag	hoog
Gebruik (% werknemers)	2¾	4¼	7½	24½
Duur (dagen per jaar)	2	2½	3	5

De invoering van een vaste heffingskorting leidt in MIMIC³² tot vrij bescheiden effecten; het arbeidsaanbod van partners in voltijdequivalenten (meestal gehuwde vrouwen) stijgt met 0,9%, en dat van kostwinners blijft min of meer gelijk. In totaal stijgt het arbeidsaanbod in voltijdequivalenten met slechts 0,2%. Hoewel het effect op het totale arbeidsaanbod gering is kan een dergelijke belastingmaatregel ook uit andere overwegingen – bijvoorbeeld een meer gelijke verdeling van betaalde arbeid en zorgtaken tussen mannen en vrouwen – wenselijk worden geacht.

Kinderopvang- en verloffaciliteiten

De arbeidsdeelname van vrouwen wordt voor een groot deel bepaald door het al dan niet hebben van kinderen. Toch verschilt de mate waarin dit het geval is per land. Gezien de relatief hoge participatie van vrouwen in combinatie met uitgebreide kinderopvang in landen als Zweden en Denemarken wordt wel gesuggereerd dat stimulering van het aantal kinderopvangplaatsen kan bijdragen aan een aanzienlijke verhoging van de participatie van vrouwen.

Alhoewel het moeilijk is een goede vergelijking te maken tussen verschillende landen, kan gesteld worden dat het aantal kinderopvangplaatsen in Nederland de laatste jaren weliswaar snel is toegenomen, maar nog steeds relatief laag is.³³ Toch doet Nederland niet onder voor bijvoorbeeld het voormalige West-Duitsland en het Verenigd Koninkrijk, waar de arbeidsdeelname van vrouwen toch hoger ligt dan in Nederland.

In verschillende micro-econometrische studies is voor Nederland onderzocht in hoeverre kinderopvang een participatieverhogend effect sorteert. Er is consensus over het bestaan van deze effecten. Met MIMIC³⁴ zijn de arbeidsaanbodeffecten berekend van extra besteding van f 250 mln aan kinderopvang (gecombineerd met een reductie van f 250 mln in de overheidsconsumptie). Een verlaging van de maximale ouderbijdrage aan kinderopvang blijkt een relatief effectieve bestedingswijze van dit bedrag; dit leidt tot een extra arbeidsaanbod van 13 duizend arbeidsjaren, waarvan 11 duizend van niet-kostwinners. Op macro-niveau zijn deze resultaten dus beperkt (circa 0,2% van het

³² R.A. de Mooij *et. al.*, 1998, Belastingen en arbeidsmarkt in de 21ste eeuw, *Openbare Uitgaven*, nr.2, pp.90-101

³³ European Commission Network on Childcare, 1996, *A Review of Services For Young Children in the European Union 1990-1995*, Suas, Londen

³⁴ J.J. Graafland, 1999, Analyzing the macro-economic impact of child care subsidies - AGE approach, *CPB Onderzoeksmemorandum*, No.147, Den Haag. In dit memorandum wordt tevens een overzicht gegeven van de bevindingen van andere kinderopvangstudies. De door Graafland gevonden effecten zijn in de orde van grootte van de resultaten van andere studies.

arbeidsaanbod in voltijdequivalenten). Dit neemt niet weg dat kinderopvang in vergelijking met andere participatiebevorderende maatregelen een effectief middel is.

De arbeidsdeelname van vrouwen kan mogelijk ook worden bevorderd door een uitbreiding van verlofregelingen. In de nota 'Op weg naar een nieuw evenwicht tussen arbeid en zorg' stelt het kabinet voor om een aantal nieuwe wettelijke verlofregelingen (tien dagen zorgverlof, mantelzorgverlof, adoptieverlof) in te voeren en een aantal bestaande regelingen (ouderschapsverlof, calamiteitenverlof, zwangerschaps- en bevallingsverlof) te verbeteren. Deze zouden, tezamen met andere bestaande regelingen, gebundeld moeten worden in een nieuwe wet. Bijgaand kader schetst de te verwachten effecten van een van deze regelingen (tien dagen zorgverlof). De arbeidsaanbodeffecten van verlofregelingen zijn in het algemeen tweeledig. Het gebruik van deze regelingen leidt tot een vermindering van het arbeidsaanbod gemeten in uren. Daar staat tegenover dat de mogelijkheid om verlof op te nemen nieuw arbeidsaanbod over de streep kan trekken. Omdat beide tegen elkaar inwerken is op voorhand meestal niet duidelijk wat het uiteindelijke effect op het arbeidsaanbod zal zijn.

VI.2.5 Slot

In het voorgaande is besproken in hoeverre wijzigingen in instituties de arbeidsdeelname van ouderen en vrouwen kunnen verhogen. Tabel VI.2.2 vat de belangrijkste resultaten samen en brengt ze onder dezelfde noemer. Dit houdt in dat de participatie-effecten, gemeten als stijging van de participatie in *procentpunten*³⁵, niet alleen zijn weergegeven voor de doelgroepen, maar ook voor de totale macro-participatiegraad. Dit effect is, daar waar noodzakelijk, berekend door het partiële effect te vermenigvuldigen met het aandeel van de doelgroep in de totale bevolking van 20 t/m 64 jaar in 1997.

Zoals al eerder is aangegeven geven verschillende studies aan dat versoberend beleid ten aanzien van de VUT en de WAO tot een aanzienlijke vermindering in het gebruik en daarmee tot een toename in de arbeidsparticipatie van 55-plussers kan leiden. De effecten op de macro-participatie zijn geringer, daar de potentiële beroepsbevolking van mannen ouder dan 55 jaar een beperkt deel uitmaakt van de totale potentiële beroepsbevolking tussen 20 en 64 jaar. Er zijn verschillende redenen om aan te nemen dat de effecten wellicht hoger uitvallen in de tabel is weergegeven. Verwacht mag worden dat door vergrijzing het aandeel van 55-plussers en daarmee de getalsmatige effecten van beleid toe zullen nemen. Daarnaast werken de genoemde beleidsopties voor ouderen als

³⁵ Door de effecten om te rekenen in procentpunt wijken de in tabel VI.2.2 gepresenteerde cijfers veelal af van eerder genoemde effecten die werden uitgedrukt als de procentuele stijging van het arbeidsaanbod.

‘tweesnijdend zwaard’: naast draagvlakverbreding dragen ze bij aan een reductie in uitkeringsuitgaven. De verlagingen van de collectieve lastendruk die hiervan het gevolg is kan weer leiden tot extra arbeidsaanbod.

Vervolgens zijn afschaffing van de fiscale overheveling en uitbreiding van kinderopvang en zorgverlof aan de orde gekomen. Deze beleidsopties grijpen specifiek aan op het arbeidsaanbod van vrouwen. De macro-arbeidsaanbodeffecten van deze opties zijn te klein om bijvoorbeeld tot een forse reductie te komen van de participatie-achterstand ten opzichte van Zweden.³⁶ Het kan zijn dat beleidsmaatregelen met een algemeen karakter juist relatief veel effect sorteren op de arbeidsdeelname van vrouwen. Te denken valt aan de nieuwe Bijstandswet, waardoor vooral bijstandgerechtigde moeders worden aangezet tot het zoeken van werk. Niettemin lijkt voor beleid slechts een beperkte rol weggelegd bij de verdere groei van de participatie van vrouwen. Sociaal-culturele trends zullen een belangrijke bijdrage blijven leveren. Waar het sociaal-culturele klimaat mede wordt beïnvloed door de beleidskeuzes voor emancipatie en economische zelfstandigheid, zijn de indirecte effecten van dit beleid wellicht groter dan de directe effecten van de concrete maatregelen. Tenslotte zij ook gewezen op de bijdrage vanuit de werking van de arbeidsmarkt. Verwacht mag worden, dat door toekomstige verkrapping op de arbeidsmarkt de reële lonen zullen gaan stijgen. Dit heeft weer tot gevolg dat meer vrouwen zich aan zullen bieden op de arbeidsmarkt.

³⁶ De participatie-achterstand ten opzichte van Zweden bedroeg 9,9%punt in 1997 (zie tabel VI.2.1). Hiervan is 9,0%-punt toe te schrijven aan de lagere arbeidsdeelname van vrouwen.

Tabel VI.2.2 *Beleidsopties voor meer arbeidsparticipatie*

Doelgroep	Beleidsinstrumenten	Toename participatiegraad	
		Doelgroep	Macro
		% punt	
Mannen van 55 tot 65 jaar	Verschuiving van gemiddelde VUT-leeftijd met twee jaar (Lindeboom, 1998)	6	0,5
	Ombouw VUT naar Prepensioen (Manders, 1997)	ca. 10	ca. 0,8
	Versooring WAO (Aarts en de Jong, 1992)	ca. 13	ca. 1,0 ^a
Vrouwen ^b	Afschaffen overdraagbaarheid heffingsvrije voet (Gelauff en Graafland, 1994)	1,4	0,7
	Heffingsvrije voet vervangen door heffingskorting (de Mooij <i>et al.</i> , 1998)	0,2	0,1
	Uitbreiden kinderopvangvergoeding met f 250 mln. (Graafland, 1999)	0,2	0,1

^a Merk op dat dit effect alleen betrekking heeft op de participatie van mannen van 55 tot 65 jaar. Als de maatregelen een evenredig effect hebben op de resterende groep WAO-ers levert dit ongeveer een verdrievoudiging op van het effect.

^b Bij de berekening van de participatie-effecten voor vrouwen bestaat de doelgroep eigenlijk uit 'partners'. In de praktijk gaat het hier echter meestal om (gehuwde) vrouwen.

Bijlagen

Dit jaar heeft het CBS een revisie van de Nationale Rekeningen doorgevoerd. De cijfers in de bijlage A voor de jaren vanaf 1995 sluiten aan bij de Nationale Rekeningen 1998, die op de nieuwe definities zijn gebaseerd. De gevolgen van de revisie voor eerdere jaren zijn nog niet bekend. In 1995 treedt dientengevolge een reeksbreuk op. Voor het jaar 1995 zijn daarom – indien mogelijk – twee cijfers opgenomen, te weten van vóór en na revisie.

De cijfers voor Nederland in de B-bijlagen kunnen door definitieverschillen afwijken van die elders in deze publicatie. De cijfers voor Duitsland hebben voor de gehele periode betrekking op de Bondsrepubliek in de huidige samenstelling. De gegevens vóór 1991 zijn CPB-schattingen. In bijlage B2 zijn de Nationale Rekeningendata van de Europese landen volgens de nieuwe ESA-definitie.

Als industrielanden worden aangeduid West-Europa, Canada, de Verenigde Staten, Japan, Australië en Nieuw-Zeeland.

De in de bijlagen opgenomen gegevens zijn op diskette (kosten f 50,-) verkrijgbaar. Deze diskette bevat voor zover mogelijk gegevens vanaf 1969 en kan schriftelijk worden besteld bij de bibliotheek van het Centraal Planbureau, Postbus 80510, 2508 GM, 's-Gravenhage.

Deze gegevens zijn kort na het verschijnen van deze publicatie ook beschikbaar op de website van het Centraal Planbureau, te bereiken via <http://www.cpb.nl>.

Bijlage A1.1 Middelen en bestedingen 1999 (mld gld, mutaties per jaar in %)

	1998 in prijzen 1998	Volume- mutatie	1999 in prijzen 1998	Prijs- mutatie	1999 in prijzen 1999
Binnenlands product, factorkosten afkomstig van:					
bedrijven					
looninkomen	327,97	2¾	336,85	3¾	349,40
overig inkomen	185,05				181,90
overheid	<u>64,83</u>	¾	65,30	5	<u>68,50</u>
Binnenlands product, factorkosten	577,86				599,80
Kostprijsverhogende belastingen minus subsidies	<u>83,68</u>				<u>91,45</u>
Netto binnenlands product, marktprijzen	661,53	2¾	679,15	1¾	691,25
Afschrijvingen:					
a. bedrijven	97,15	3¾	100,70	½	101,10
b. overheid	<u>17,48</u>	1½	<u>17,75</u>	1½	<u>18,00</u>
Totaal afschrijvingen	114,63	3¾	118,45	½	119,10
Bruto binnenlands product, marktprijzen	776,16	2¾	797,60	1½	810,35
Invoer:					
a. goederen c.i.f.	364,27	4¾	381,30	- ¼	380,55
b. diensten	<u>65,90</u>	4¾	<u>69,05</u>	1¼	<u>69,95</u>
Totaal invoer	430,17	4¾	450,35	0	450,50
Totaal	1206,33	3½	1247,95	1	1260,85
Betaalde primaire inkomens	78,18				81,50
Betaalde inkomensoverdrachten	13,67				14,90
Saldo betalingsbalans (lopende rekening)	<u>46,49</u>				<u>42,50</u>
Totaal	138,35				138,90

	1998 in prijzen 1998	Volume- mutatie	1999 in prijzen 1998	Prijs- mutatie	1999 in prijzen 1999
Particuliere consumptie	384,43	4¼	400,30	1¾	407,20
Overheidsconsumptie					
a. uitkeringen in natura	56,14	2½	57,55	4	59,75
b. andere overheidsconsumptie	<u>122,10</u>	2¾	<u>125,45</u>	3	<u>129,25</u>
Totaal overheidsconsumptie	178,24	2¾	183,00	3¼	189,00
Totaal consumptie	<u>562,67</u>	3¼	<u>583,30</u>	2¼	<u>596,20</u>
Bruto investeringen door bedrijven in:					
a. woningen	44,91	¾	45,20	2½	46,35
b. overige vaste activa	104,85	2	106,90	¼	107,30
c. voorraden	1,42		0,40		0,40
Bruto investeringen door de overheid	<u>18,83</u>	10¼	<u>20,75</u>	3½	<u>21,50</u>
Totaal bruto investeringen	170,00	2	173,25	1¼	175,55
Totaal nationale bestedingen	<u>732,67</u>	3¼	<u>756,55</u>	2	<u>771,75</u>
Uitvoer:					
a. goederen f.o.b.	391,31	4	406,50	– ¾	403,25
b. diensten	<u>82,35</u>	3	<u>84,90</u>	1	<u>85,85</u>
Totaal uitvoer	473,66	3¼	491,40	– ½	489,10
Totaal	1206,33	3½	1247,95	1	1260,85
Uitvoersaldo	43,49				38,60
Ontvangen primaire inkomens	86,80				92,00
Ontvangen inkomensoverdrachten	<u>8,06</u>				<u>8,30</u>
Totaal	138,35				138,90

Bijlage A1.2 Middelen en bestedingen 2000 (mld gld, mutaties per jaar in %)

	1999 in prijzen 1999	Volume- mutatie	2000 in prijzen 1999	Prijs- mutatie	2000 in prijzen 2000
Binnenlands product, factorkosten afkomstig van:					
bedrijven					
looninkomen	349,40	1¼	354,35	3¼	367,50
overig inkomen	181,90				189,90
overheid	<u>68,50</u>	½	<u>68,90</u>	4	<u>71,55</u>
Binnenlands product, factorkosten	599,80				628,95
Kostprijsverhogende belastingen minus subsidies	<u>91,45</u>				<u>97,80</u>
Netto binnenlands product, marktprijzen	691,25	2½	708,05	2¾	726,75
Afschrijvingen:					
a. bedrijven	101,10	3½	104,70	1	105,70
b. overheid	<u>18,00</u>	– ½	<u>17,90</u>	1¾	<u>18,20</u>
Totaal afschrijvingen	119,10	3	122,60	1	123,90
Bruto binnenlands product, marktprijzen	810,35	2½	830,65	2½	850,65
Invoer:					
a. goederen c.i.f.	380,55	5½	401,50	– ¾	398,75
b. diensten	<u>69,95</u>	4¼	<u>73,00</u>	1½	<u>74,10</u>
Totaal invoer	450,85	5¼	474,50	– ¼	472,85
Totaal	1260,85	3½	1305,15	1½	1323,50
Betaalde primaire inkomens	81,50				87,00
Betaalde inkomensoverdrachten	14,90				16,70
Saldo betalingsbalans (lopende rekening)	<u>42,50</u>				<u>47,50</u>
Totaal	138,90				151,20

	1999 in prijzen 1999	Volume- mutatie	2000 in prijzen 1999	Prijs- mutatie	2000 in prijzen 2000
Particuliere consumptie	407,20	3¼	420,90	1¼	428,35
Overheidsconsumptie					
a. uitkeringen in natura	59,75	1¼	60,80	3¼	62,75
b. andere overheidsconsumptie	<u>129,25</u>	¾	<u>130,30</u>	2½	<u>133,75</u>
Totaal overheidsconsumptie	189,00	1	191,10	2¾	196,50
Totaal consumptie	<u>596,20</u>	2¾	<u>612,00</u>	2	<u>624,85</u>
Bruto investeringen door bedrijven in:					
a. woningen	46,35	1¼	47,15	2¾	48,45
b. overige vaste activa	107,30	1	108,45	¾	109,20
c. voorraden	0,40		0,50		0,50
Bruto investeringen door de overheid	<u>21,50</u>	3¾	<u>22,30</u>	3	<u>22,95</u>
Totaal bruto investeringen	<u>175,55</u>	1½	<u>178,40</u>	1½	<u>181,10</u>
Totaal nationale bestedingen	<u>771,75</u>	2½	<u>790,40</u>	2	<u>805,95</u>
Uitvoer:					
a. goederen f.o.b.	403,25	5½	425,50	¼	426,55
b. diensten	<u>85,85</u>	4	<u>89,25</u>	2	<u>91,00</u>
Totaal uitvoer	<u>489,10</u>	5¼	<u>514,75</u>	½	<u>517,55</u>
Totaal	<u>1260,85</u>	3½	<u>1305,15</u>	1½	<u>1323,50</u>
Uitvoersaldo	38,60				44,70
Ontvangen primaire inkomens	92,00				98,00
Ontvangen inkomensoverdrachten	<u>8,30</u>				<u>8,50</u>
Totaal	<u>138,90</u>				<u>151,20</u>

Bijlage A2 Middelen en bestedingen, 1986-1998

	1986	1987	1988	1989	1990
	mld gld in lopende prijzen				
Binnenlands product, factorkosten:					
<i>bedrijven</i>					
looninkomen	186,5	193,2	199,9	206,7	219,9
overig inkomen	117,1	111,0	116,7	131,6	141,1
<i>overheid</i>	45,2	46,2	45,9	46,1	47,8
Binnenlands product, factorkosten	348,8	350,3	362,4	384,4	408,8
<i>Kostprijsverhogende belastingen minus subsidies</i>	39,4	39,4	41,7	43,6	48,0
Binnenlands product, marktprijzen	388,2	389,8	404,1	428,0	456,8
Afschrijvingen:					
<i>bedrijven</i>	46,4	47,8	50,1	53,3	56,0
<i>overheid</i>	3,2	3,3	3,4	3,6	3,8
Bruto binnenlands product, marktprijzen	437,9	440,8	457,7	485,0	516,5
Invoer:					
<i>goederen (cif)</i>	175,3	177,8	190,8	214,5	220,7
<i>diensten</i>	30,1	29,7	31,6	34,3	35,1
Totaal invoer	205,4	207,6	222,4	248,8	255,8
Totaal middelen	643,3	648,4	680,1	733,7	772,4
Particuliere consumptie	260,2	267,9	271,6	284,5	303,1
Overheidsconsumptie:					
<i>uitkeringen in natura</i>	.	.	.	.	.
<i>andere overheidsconsumptie</i>	67,9	70,0	70,5	72,1	75,1
Bruto investeringen:					
<i>woningen</i>	22,3	23,2	26,5	27,0	27,0
<i>overige vaste activa</i>	56,4	57,5	59,3	65,0	67,6
<i>voorraden</i>	3,8	- 0,4	0,3	5,4	6,5
<i>overheid</i>	10,7	10,9	11,6	12,1	13,3
Totaal nationale bestedingen	421,4	429,1	439,8	466,0	492,6
Uitvoer:					
<i>goederen (fob)</i>	185,1	182,4	200,0	223,5	232,3
<i>diensten</i>	36,8	36,9	40,3	44,2	47,5
Totaal uitvoer	221,9	219,3	240,3	267,7	279,7
Totaal bestedingen	643,3	648,4	680,1	733,7	772,4
Uitvoersaldo	16,5	11,7	17,9	18,9	23,9
Saldo primaire inkomens	- 0,7	- 1,2	- 3,5	- 0,2	- 0,9
Saldo secundaire inkomensoverdrachten	- 4,7	- 2,1	- 0,4	2,5	- 6,3
Saldo lopende rekening betalingsbalans	11,2	8,5	14,0	21,2	16,7

1991	1992	1993	1994	1995	1995	1996	1997	1998
				vóór revisie	na revisie			
234,2	247,3	253,9	258,9	267,5	281,7	294,3	310,0	328,0
146,2	146,0	146,5	165,7	170,9	156,4	162,1	177,0	185,1
49,7	53,0	54,9	55,9	57,8	59,3	60,0	61,9	64,8
430,1	446,2	455,3	480,5	496,2	497,5	516,3	548,9	577,9
49,7	54,0	57,6	62,8	69,8	67,8	73,1	76,6	83,7
479,7	500,2	512,9	543,3	566,0	565,4	589,4	625,4	661,5
58,9	61,8	64,3	66,6	69,0	84,4	88,1	92,3	97,2
4,0	4,1	4,3	4,4	4,6	16,2	16,7	17,1	17,5
542,6	566,1	581,5	614,3	639,7	666,0	694,3	734,9	776,2
229,3	228,1	215,5	232,4	251,0	290,7	306,9	344,4	364,3
38,0	41,1	42,0	42,8	45,8	52,9	55,9	61,1	65,9
267,4	269,2	257,5	275,2	296,8	343,6	362,8	405,5	430,2
810,0	835,3	839,0	889,4	936,5	1009,7	1057,1	1140,3	1206,3
322,5	340,9	351,7	369,5	382,2	326,7	346,1	362,8	384,4
.	.	.	.	.	49,9	48,8	52,8	56,1
78,6	83,0	86,2	88,0	91,8	110,1	111,7	115,8	122,1
26,2	28,8	29,2	31,5	32,8	37,2	40,2	43,9	44,9
71,1	70,6	68,2	68,7	73,6	81,0	87,0	95,5	104,8
5,4	3,1	- 3,8	2,3	1,0	4,6	1,5	1,0	1,4
13,1	13,9	14,2	15,0	15,6	17,0	19,1	18,1	18,8
516,9	540,4	545,8	575,0	596,9	626,5	654,4	689,9	732,7
241,9	241,3	237,1	255,6	278,1	318,9	333,8	373,7	391,3
51,2	53,6	56,1	58,9	61,4	64,2	68,8	76,7	82,4
293,1	294,9	293,2	314,4	339,6	383,2	402,7	450,4	473,7
810,0	835,3	839,0	889,4	936,5	1009,7	1057,1	1140,3	1206,3
25,7	25,7	35,7	39,3	42,7	39,6	39,9	44,9	43,5
- 0,9	- 2,3	- 0,6	1,7	0,9	8,0	3,5	13,1	8,6
- 10,3	- 10,4	- 9,8	- 8,5	- 5,6	- 4,9	- 5,5	- 6,5	- 5,6
14,4	13,0	25,3	32,5	38,1	42,6	37,8	51,5	46,5

Bijlage A3 Middelen en bestedingen, 1986-1998

	1986	1987	1988	1989	1990
	volume-mutaties per jaar in %				
Binnenlands product, factorkosten					
<i>bedrijven</i>					
looninkomen	2,7	2,0	2,3	2,6	3,1
<i>overheid</i>	0,4	0,8	- 0,8	- 0,4	- 0,4
Binnenlands product, marktprijzen	2,7	1,2	2,5	4,9	4,2
Afschrijvingen:					
<i>bedrijven</i>	3,2	3,4	3,3	3,2	3,3
<i>overheid</i>	2,3	2,4	2,1	2,2	2,6
Bruto binnenlands product, marktprijzen	2,8	1,4	2,6	4,7	4,1
Invoer:					
<i>goederen (cif)</i>	3,6	4,6	8,0	6,9	4,7
<i>diensten</i>	2,9	1,5	5,4	5,9	1,0
Totaal invoer	3,5	4,2	7,6	6,7	4,2
Totaal middelen	3,0	2,3	4,2	5,3	4,1
Particuliere consumptie	2,6	2,7	0,8	3,5	4,2
Overheidsconsumptie:					
<i>uitkeringen in natura</i>	.	.	.	.	.
<i>andere overheidsconsumptie</i>	3,6	2,6	1,4	1,5	1,6
Bruto investeringen:					
<i>woningen</i>	4,3	1,6	11,3	0,7	- 2,5
<i>overige vaste activa</i>	10,7	0,4	1,6	7,4	2,2
<i>mutatie voorraadvorming (mld gld)</i>	0,7	- 3,9	0,2	5,1	1,2
<i>overheid</i>	- 5,3	1,7	5,7	1,7	7,2
Totaal nationale bestedingen	3,8	1,4	1,8	4,6	3,4
Uitvoer:					
<i>goederen (fob)</i>	2,1	4,5	9,2	6,3	5,2
<i>diensten</i>	0,2	1,8	7,9	8,3	6,3
Totaal uitvoer	1,8	4,0	9,0	6,6	5,3
Totaal bestedingen	3,0	2,3	4,2	5,3	4,1

1991	1992	1993	1994	1995	1995	1996	1997	1998
vóór revisie				na revisie				
2,0	1,4	– 0,5	– 0,7	2,0	.	2,9	3,2	3,5
– 1,1	– 0,9	– 0,4	– 1,2	– 1,7	.	– 0,9	0,7	0,5
2,1	1,9	0,5	3,3	2,2	.	3,2	3,9	3,8
3,4	3,3	3,1	2,7	2,8	.	2,0	3,6	3,6
3,3	2,8	3,8	2,2	0,7	.	1,3	1,5	0,3
2,3	2,0	0,8	3,2	2,3	.	3,0	3,8	3,7
4,3	1,4	– 2,7	8,1	7,9	.	4,5	9,3	8,0
3,3	6,2	1,5	– 0,1	5,5	.	3,4	7,0	6,1
4,1	2,1	– 2,1	6,7	7,5	.	4,4	9,0	7,7
2,9	2,0	– 0,1	4,3	3,9	.	3,5	5,6	5,1
3,1	2,5	1,0	2,2	2,0	.	4,0	2,6	4,1
.	.	.	.	.	.	– 2,5	5,0	3,0
1,5	1,7	1,5	0,6	0,8	.	0,6	2,6	3,5
– 5,4	6,4	– 0,3	6,2	1,2	.	4,1	6,5	– 0,9
3,1	– 2,2	– 4,4	0,0	7,0	.	6,4	8,4	8,6
– 1,6	– 2,1	– 7,3	5,8	– 0,3	.	– 3,2	– 0,5	0,4
– 3,5	4,2	0,7	4,4	2,3	.	10,8	– 6,6	2,4
1,8	1,6	– 1,1	3,0	2,4	.	2,8	3,5	4,2
4,8	2,6	1,0	7,3	7,2	.	4,3	9,1	6,5
4,2	4,0	3,8	3,9	4,2	.	6,1	8,7	6,1
4,7	2,9	1,5	6,7	6,7	.	4,6	9,0	6,4
2,9	2,0	– 0,1	4,3	3,9	.	3,5	5,6	5,1

Bijlage A4 Kerngegevens, 1986-2000

	1986	1987	1988	1989	1990
mutaties per jaar in %					
<i>Internationaal</i>					
Relevante wereldhandel	4,7	7,2	7,0	7,8	4,0
Prijspeil goederenimport	- 18,0	- 3,1	- 0,6	5,2	- 1,7
Relevante wereldhandelsprijs	- 11,4	- 6,2	5,4	6,2	- 4,6
Olieprijs (Brent, niveau, dollars per vat)	14,4	18,4	15,0	18,3	23,7
Arbeidskosten per eenheid product verwerkende industrie in concurrerende landen (in guldens)	- 3,2	- 1,3	1,0	3,5	0,5
<i>Lonen en prijzen</i>					
Contractloon marktsector	1,2	0,8	0,8	1,4	2,9
Loonsom per werknemer marktsector	2,9	1,6	1,1	0,8	3,0
Arbeidskosten per eenheid product, verwerkende industrie (excl. olie-industrie)	3,2	2,5	- 2,3	- 2,8	1,5
Prijspeil goederenimport (excl. energie)	- 9,3	- 1,6	2,0	4,0	- 2,6
Consumentenprijsindex	0,0	- 1,0	0,5	1,1	2,5
<i>Volume bestedingen en productie</i>					
Particuliere consumptie	2,6	2,7	0,8	3,5	4,2
Bruto investeringen bedrijven (excl. woningen)	10,7	0,4	1,6	7,4	2,2
Investeringen in woningen	4,3	1,6	11,3	0,7	- 2,5
Goederenimport (excl. energie)	2,9	5,1	11,0	6,5	5,9
Goederenimport	3,6	4,6	8,0	6,9	4,7
Productie bedrijven	2,3	2,0	2,7	5,0	4,4
Bruto binnenlands product	2,8	1,4	2,6	4,7	4,1
Reëel nationaal inkomen	3,3	- 0,2	2,5	5,5	4,4
<i>Arbeidsmarkt</i>					
Werkgelegenheid in arbeidsjaren	2,1	1,7	1,6	1,9	2,3
Werkgelegenheid in personen (> 12 uur/week)	2,0	1,7	1,5	2,0	2,4
Arbeidsaanbod in personen	1,7	1,8	1,4	1,2	1,6
<i>Collectieve sector</i>					
Financieringstekort rijk (% BBP)	5,6	6,8	5,7	5,1	4,6
Vorderingentekort collectieve sector (% BBP)	5,1	5,9	4,6	4,8	4,7
Bruto schuld collectieve sector (ultimo jaar, % BBP)	73,5	76,1	79,4	79,4	79,2
Collectieve lastendruk (% BBP)	46,1	48,5	48,7	45,6	45,7
<i>Diversen</i>					
Koopkracht modale werknemer (excl. incidenteel)	2,4	1,5	1,1	2,1	2,4
Nominaal beschikbaar gezinsinkomen	6,0	2,8	2,5	5,9	8,0
Arbeidsproductiviteit marktsector (excl. delfstoffenwinning, factorkosten)	1,3	- 0,2	1,9	2,8	2,0
Prijs toegevoegde waarde marktsector (idem)	3,3	0,8	1,8	1,6	1,1
Reële arbeidskosten (idem)	- 0,7	0,7	- 0,7	- 0,9	1,8
Arbeidsinkomensquote (idem, niveau, %)	86,3	87,0	84,6	81,5	81,2
Besparingen van gezinnen (% BBP)	8,5	8,3	9,1	9,5	10,3
bedrijven (% BBP)	15,9	14,9	15,9	17,6	16,9
overheid (% BBP)	- 0,6	- 0,6	- 0,5	- 0,1	- 1,8
Lange rente (%)	6,4	6,4	6,4	7,2	8,9
Korte rente (%)	5,6	5,3	4,8	7,3	8,7

1991	1992	1993	1994	1995	1995	1996	1997	1998	1999	2000
vóór revisie					na revisie					
3,2	4,0	- 0,1	8,9	9,1	.	3,9	9,4	7,2	2	5½
- 0,3	- 1,9	- 2,8	- 0,2	0,2	.	1,0	2,6	- 2,0	- ¼	- ¾
0,9	- 3,2	- 2,4	1,8	- 1,9	.	2,7	6,4	- 1,5	- 1	- 1¾
20,0	19,4	17,1	15,8	17,1	.	20,7	19,2	12,9	16	18
7,3	0,5	0,4	- 2,7	- 5,1	.	2,8	4,4	0,0	4	- 1½
3,5	4,3	3,1	1,8	1,4	.	1,7	2,2	3,0	2½	3
4,4	4,1	2,9	2,4	1,3	.	1,4	2,5	2,3	3½	3¾
3,7	4,7	1,7	- 6,7	- 2,5	.	0,5	- 3,0	0,3	3	1
- 0,6	- 1,6	- 2,6	0,8	1,7	.	- 1,0	2,1	- 0,2	- 1¼	- ½
3,1	3,2	2,6	2,7	2,0	.	2,0	2,2	2,0	2	1¾
3,1	2,5	1,0	2,2	2,0	.	4,0	2,6	4,1	4¼	3¾
3,1	- 2,2	- 4,4	0,0	7,0	.	6,4	8,4	8,6	2	1
- 5,4	6,4	- 0,3	6,2	1,2	.	4,1	6,5	- 0,9	¾	1¾
4,9	2,8	1,2	8,0	7,6	.	4,1	10,0	6,9	4	5¾
4,3	1,4	- 2,7	8,1	7,9	.	4,5	9,3	8,0	4¾	5½
2,8	1,8	0,4	3,5	2,7	.	3,0	3,3	3,1	2¾	2¾
2,3	2,0	0,8	3,2	2,3	.	3,0	3,8	3,7	2¾	2½
1,9	1,0	0,9	4,0	2,6	.	1,9	5,5	3,2	2½	3¾
1,3	1,0	- 0,1	- 0,3	1,4	.	2,5	2,8	2,7	2¼	1¼
1,8	1,2	- 0,2	0,1	2,3	.	2,8	3,1	2,9	2½	1½
1,4	1,4	1,0	1,1	1,9	.	2,1	2,1	1,4	1½	1¼
3,7	3,8	3,2	1,9	2,3	2,2	1,4	1,5	0,3	1,6	1,8
2,9	3,9	3,2	4,2	4,0	4,2	1,8	1,2	0,8	0,6	0,3
79,0	80,0	81,2	77,9	79,2	75,5	75,3	69,9	66,6	64,0	62,2
47,5	46,5	46,8	44,7	43,5	40,5	41,4	41,0	40,5	41,5	41,1
0,2	0,5	0,6	- 0,4	0,8	.	0,6	- 0,2	1,5	- ¼	1
3,0	5,3	3,6	4,7	3,0	.	4,7	4,9	3,9	4	4½
0,8	0,4	- 0,1	4,4	1,1	.	- 0,3	1,0	0,9	¾	1½
1,4	1,7	1,7	2,0	0,8	.	0,6	2,6	2,1	¾	1¼
2,7	2,5	1,5	0,6	0,4	.	0,8	- 0,2	0,2	3	2¼
82,9	84,8	86,4	82,7	82,1	81,8	82,8	81,5	81,0	82,9	83,7
9,0	8,5	8,9	8,2	8,3	8,8	7,9	8,0	6,9	5¾	5¼
16,3	15,8	15,7	17,8	18,3	20,0	18,6	19,8	19,2	18¾	18¾
- 1,3	- 1,4	- 1,7	- 1,6	- 1,3	- 1,5	0,1	0,8	1,8	2½	2¾
8,7	8,1	6,4	6,9	6,9	6,9	6,2	5,6	4,6	4½	5
9,3	9,4	6,9	5,2	4,4	4,4	3,0	3,3	3,5	2¾	3

Bijlage A5 *Volume consumptie, investeringen en invoer; winstindicatoren, 1986-2000*

	1986	1987	1988	1989	1990
	mutaties per jaar in %				
<i>Consumptie</i>					
Voedings- en genotmiddelen	1,5	1,0	1,0	3,1	2,3
Duurzame consumptiegoederen	5,1	3,4	-0,7	4,1	8,6
Vaste lasten	0,9	2,5	0,9	2,1	3,8
Overige goederen en diensten	3,1	3,4	1,7	4,5	2,8
Uitgaven voor toerisme in het buitenland	3,2	7,2	1,7	3,9	-5,6
Totaal	2,6	2,7	0,8	3,5	4,2
Idem, excl. vaste lasten	3,3	2,8	0,8	4,1	4,4
<i>Investerings</i>					
Machines en computers	8,2	2,2	0,2	3,0	4,7
Bedrijfsgebouwen	13,3	10,5	8,7	7,4	2,0
Wegvervoermiddelen	23,8	4,0	-17,8	5,9	7,0
Overige vervoermiddelen	-9,1	-42,9	4,6	115,0	-21,0
Totaal bedrijven (excl. woningen)	10,7	0,4	1,6	7,4	2,2
Idem, excl. overige vervoermiddelen					
en energiesector	13,1	4,0	1,8	8,0	4,4
Woningen	4,3	1,6	11,3	0,7	-2,5
Overheid	-5,3	1,7	5,7	1,7	7,2
<i>Invoer goederen</i>					
Consumptiegoederen	-0,3	6,2	2,3	4,4	9,1
Investeringsgoederen	10,0	2,2	2,5	13,6	4,6
Energie	1,2	7,2	4,6	0,4	-1,6
Overige grondstoffen en halffabrikaten	4,6	4,1	11,3	7,3	4,7
Totaal	3,6	4,6	8,0	6,9	4,7
<i>Winstgevendheid en vermogensverhoudingen marktsector</i>	niveaus, in %				
Kapitaalinkomensquote	13,7	13,0	15,4	18,5	18,8
Winstquote (van productie in Nederland) ^a	8,2	7,0	9,8	11,7	12,0
Rentabiliteit eigen vermogen ^a	9,2	8,3	9,5	10,9	9,7
Solvabiliteit ^a	42,7	43,5	43,4	43,6	43,6

^a Ongerekend banken en verzekeringswezen.

1991	1992	1993	1994	1995	1995	1996	1997	1998	1999	2000
vóór revisie					na revisie					
0,6	2,7	-0,3	1,7	1,8	.	1,7	2,0	0,2	$\frac{1}{2}$	$\frac{1}{2}$
4,8	0,8	-1,6	1,8	1,7	.	3,7	4,2	9,2	8	$3\frac{1}{2}$
3,7	2,1	2,6	1,5	2,4	.	3,1	0,5	1,7	$1\frac{3}{4}$	$3\frac{1}{4}$
2,6	3,9	1,7	3,3	2,0	.	6,7	4,4	5,4	$4\frac{1}{2}$	$4\frac{1}{2}$
9,4	4,6	-2,8	-0,9	6,3	.	-0,1	5,3	8,0	$8\frac{1}{4}$	7
3,1	2,5	1,0	2,2	2,0	.	4,0	2,6	4,1	$4\frac{1}{4}$	$3\frac{1}{4}$
2,8	2,7	0,3	2,5	1,9	.	4,5	3,7	5,4	$4\frac{3}{4}$	$3\frac{1}{2}$
-2,2	-0,6	0,9	-1,6	7,8	.	13,2	11,5	4,7	$-\frac{1}{4}$	$4\frac{3}{4}$
8,4	-8,9	-12,8	-4,4	-5,1	.	-3,1	2,9	9,2	5	$\frac{1}{4}$
6,8	1,3	-27,2	-10,3	35,9	.	11,2	5,2	21,9	$10\frac{1}{2}$	-14
24,6	-23,7	13,6	41,9	-0,1	.	-20,0	-15,2	22,5	-18	$8\frac{1}{4}$
3,1	-2,2	-4,4	0,0	7,0	.	6,4	8,4	8,6	2	1
1,8	-1,6	-10,5	-1,2	11,2	.	5,6	6,7	16,7	$3\frac{3}{4}$	$\frac{1}{2}$
-5,4	6,4	-0,3	6,2	1,2	.	4,1	6,5	-0,9	$\frac{3}{4}$	$1\frac{3}{4}$
-3,5	4,2	0,7	4,4	2,3	.	10,8	-6,6	2,4	$10\frac{1}{4}$	$3\frac{3}{4}$
7,5	1,5	-3,2	3,5	0,9	.	8,8	4,2	8,7	$8\frac{1}{4}$	$5\frac{1}{2}$
1,5	-1,9	-5,1	2,0	11,3	.	9,0	12,0	13,0	$3\frac{3}{4}$	0
-1,2	2,2	1,0	4,4	3,8	.	3,7	4,9	4,5	$2\frac{1}{2}$	3
4,9	1,8	-2,7	10,9	9,5	.	3,4	10,4	7,7	$4\frac{1}{4}$	$6\frac{1}{2}$
4,3	1,4	-2,7	8,1	7,9	.	4,5	9,3	8,0	$4\frac{3}{4}$	$5\frac{1}{2}$
17,1	15,2	13,6	17,3	17,9	18,2	17,2	18,5	19,0	17	$16\frac{1}{4}$
10,2	7,7	5,7	9,1	10,1	11,3	10,4	11,2	11,7	$9\frac{3}{4}$	9
9,1	6,9	5,3	8,9	9,9	10,0	9,2	10,4	10,8	$9\frac{1}{4}$	9
42,9	44,0	45,4	45,0	45,7	45,6	45,2	46,3	45,7	46	$45\frac{3}{4}$

Bijlage A6 *Inkomens en prijzen, 1986-2000*

	1986	1987	1988	1989	1990
mutaties t.o.v. voorgaand jaar in %					
<i>Loonvoet bedrijven</i>					
Contractloon (incl. overloop)	1,2	0,8	0,8	1,4	2,9
Incidenteel	<u>1,8</u>	<u>1,3</u>	<u>0,5</u>	<u>0,8</u>	<u>0,0</u>
Bruto loon	3,0	2,1	1,3	2,2	2,9
Sociale lasten werkgevers	<u>-0,1</u>	<u>-0,5</u>	<u>-0,2</u>	<u>-1,4</u>	<u>0,1</u>
Loonvoet marktsector	2,9	1,6	1,1	0,8	3,0
Loonvoet bedrijven	2,5	1,5	1,1	0,8	3,2
<i>Opbouw consumptieprijzen</i>					
Finale invoer	-0,1	-0,2	-0,2	0,6	-0,0
Invoer grondstoffen en diensten	-1,2	-0,4	0,2	0,4	-0,3
Invoer energie	-1,4	-0,1	-0,3	0,5	0,2
Indirecte Belastingen	0,2	0,6	0,0	-0,5	0,2
Huur	0,4	0,3	0,4	0,3	0,4
Aardgas	-0,3	-1,3	-0,2	0,0	0,3
Kwartaire Diensten	0,0	-0,1	0,1	0,2	0,5
Arbeidskosten	0,2	0,2	-0,3	-1,0	0,1
Bruto margeverbetering (inclusief afschrijvingen en rente)	<u>2,5</u>	<u>1,1</u>	<u>0,8</u>	<u>0,8</u>	<u>1,0</u>
Consumptieprijs	0,3	0,2	0,5	1,2	2,2
<i>Overige prijsindices</i>					
Consumentenprijsindex	0,0	-1,0	0,5	1,1	2,5
Afgeleide index, laag	0,0	-1,6	0,6	2,1	2,4
<i>Koopkracht modaal (excl.incidenteel)</i>					
Brutoloon	1,2	0,8	0,8	1,4	2,9
effect sociale lasten	1,8	0,0	-0,1	1,7	
effect loonheffing/overheveling	-0,5	0,0	0,5	-0,4	2,1 ^a
effect kinderbijslag	<u>-0,1</u>	<u>-0,3</u>	<u>0,5</u>	<u>0,5</u>	
Nominaal vrij beschikbaar inkomen	2,4	0,5	1,6	3,2	5,0
Reëel vrij beschikbaar inkomen	2,4	1,5	1,1	2,1	2,4
<i>Koopkracht andere categorieën</i>					
Minimum plus	2,2	1,3	1,1	1,1	0,7
Minimumuitkeringsgerechtigde	1,3	0,9	0,5	0,2	1,5
Idem, zonder kinderen	1,5	1,2	-0,2	0,2	1,4
<i>Gemiddelde wig (bedrijven)^b</i>					
	niveaus, in %				
Minimum plus	31	31	31	30	29
Modaal	45	45	44	42	41
2x modaal	55	55	54	54	52
<i>Netto Replacement Rate</i>					
Minimum uitkering/minimumloon	98,6	98,6	98,7	99,2	99,5
Minimum uitkering/0,8 x gemiddeld loon	81,2	81,2	80,5	78,6	78,0

^a Totaal effect van belasting- en premieheffing niet nader uitgesplitst in verband met de herziening van het belastingstelsel (Oort).^b Kinderbijslag gebaseerd op kinderen tussen 6 en 11 jaar. Vanaf 1995 zijn de bedragen gewijzigd door de invoering van nieuw systeem.

1991	1992	1993	1994	1995	1995	1996	1997	1998	1999	2000
vóór revisie					na revisie					
3,5	4,3	3,1	1,8	1,4	.	1,7	2,2	3,0	2½	3
<u>0,0</u>	<u>-0,7</u>	<u>-0,4</u>	<u>0,5</u>	<u>-0,3</u>	.	<u>1,0</u>	<u>0,6</u>	<u>-0,3</u>	<u>½</u>	<u>½</u>
3,5	3,6	2,7	2,3	1,1	.	2,7	2,8	2,7	3	3½
<u>0,9</u>	<u>0,5</u>	<u>0,2</u>	<u>0,1</u>	<u>0,2</u>	.	<u>-1,2</u>	<u>-0,3</u>	<u>-0,4</u>	<u>½</u>	<u>0</u>
4,4	4,1	2,9	2,4	1,3	.	1,4	2,5	2,3	3½	3¾
4,4	4,1	3,2	2,7	1,3	.	1,5	2,1	2,2	3¾	3¾
0,3	0,3	0,0	-0,1	-0,2	.	0,2	0,5	0,0	-¼	-¼
0,2	-0,1	-0,3	0,1	0,1	.	-0,1	0,4	0,3	0	0
0,0	-0,2	-0,2	-0,1	-0,0	.	0,3	0,1	-0,3	¼	0
0,3	0,3	0,1	0,2	0,1	.	0,5	0,2	0,2	¼	¼
0,6	0,8	0,8	0,8	0,7	.	0,6	0,5	0,4	½	½
0,2	-0,1	-0,2	0,1	0,0	.	0,0	0,3	-0,0	-¼	¼
0,7	0,4	0,4	0,3	0,2	.	0,1	0,1	0,1	0	0
1,0	1,1	1,1	-0,7	-0,2	.	0,8	0,2	0,5	1¼	1
<u>-0,1</u>	<u>0,7</u>	<u>0,4</u>	<u>2,3</u>	<u>0,5</u>	.	<u>-0,5</u>	<u>-0,1</u>	<u>0,6</u>	<u>0</u>	<u>-¼</u>
3,2	3,1	2,1	2,8	1,4	.	1,9	2,1	1,8	1¾	1¾
3,1	3,2	2,6	2,7	2,0	.	2,0	2,2	2,0	2	1¾
2,6	2,4	2,2	2,3	1,6	.	1,2	1,9	1,7	1½	1¼
3,5	4,3	3,1	1,8	1,4	.	1,7	2,2	3,0	2½	3
0,2	0,6	-1,1	-0,5	1,3	.	0,7	-0,5	4,9	-¾	-½
-0,5	-1,3	1,3	1,1	0,6	.	0,1	0,3	-4,7	0	0
<u>0,1</u>	<u>0,1</u>	<u>-0,2</u>	<u>-0,2</u>	<u>-0,5</u>	.	<u>0,1</u>	<u>0,0</u>	<u>0,1</u>	<u>0</u>	<u>¼</u>
3,3	3,7	3,2	2,3	2,8	.	2,6	2,0	3,3	1¾	2¾
0,2	0,5	0,6	-0,4	0,8	.	0,6	-0,2	1,5	-¼	1
0,0	1,4	0,8	-0,6	0,7	.	0,4	0,1	2,6	-¼	1¾
-0,2	0,1	-0,4	-2,1	-0,1	.	-0,2	0,4	1,9	¼	1
-0,4	0,0	-0,4	-2,0	-0,4	.	-0,2	0,5	1,9	¼	1
29	29	28	27	27	27	23	21	16	17	17
42	42	42	42	42	43	42	41	41	42	42
52	54	54	54	54	54	53	53	53	54	54
99,5	98,9	99,1	98,5	98,6	98,6	98,1	98,7	98,2	98,3	97,9
77,7	77,5	76,6	75,8	75,3	73,9	72,9	73,1	73,2	73,4	72,9

Bijlage A7 Kerngegevens arbeidsmarkt^{a,b,c}, 1986-2000

	1986	1987	1988	1989	1990
Bevolking (dzd personen)	14572	14665	14760	14849	14952
w.v. 15-64 jaar ^d	10019	10111	10187	10245	10305
w.v. in volledig dagonderwijs	1224	1223	1179	1160	1144
werkend (12 uur of meer per week)	5149	5237	5318	5425	5553
werkloosheids- of bijstandsuitkering	839	854	856	841	794
uitkering wegens arbeidsongeschiktheid	808	817	835	857	891
uitkering wegens ziekte	327	338	348	374	409
VUT- of ANW-uitkering	249	258	268	289	311
Participatiegraad 20-64 jaar (%)	61	61	61	62	62
w.v. mannen	80	80	80	79	79
vrouwen	41	42	43	44	45
Beroepsbevolking (dzd personen) ^e	5667	5767	5848	5916	6013
Arbeidsvolume (dzd arbeidsjaren)	4828	4911	4989	5084	5203
w.v. overheid	708	714	708	705	702
bedrijven	4120	4197	4281	4379	4501
w.v. loontrekkers	3513	3585	3668	3765	3883
zelfstandigen	607	612	613	614	618
Verhouding personen/arbeidsjaren werkgelegenheid (%)	118	119	119	120	120
Werkgelegenheid (dzd personen)	5720	5834	5951	6090	6257
Idem, 12 uur of meer per week (dzd personen)	5192	5281	5358	5464	5594
Werkloze beroepsbevolking (dzd personen)	475	486	490	452	419
Idem, in % van de beroepsbevolking	8,4	8,4	8,4	7,6	7,0
Personen met een werkloosheidsuitkering (dzd personen)	639	644	642	623	575
Vacatures (dzd) ^f	75	76	76	90	115

^a Cijfers voor werkgelegenheid in personen na revisie zijn voorlopig. Dit heeft ook gevolgen voor de beroepsbevolking, verhouding personen/arbeidsjaren en participatiegraden.

^b Cijfers voor werkgelegenheid en beroepsbevolking zijn gebaseerd op de Arbeidsrekeningen, de Enquête Beroepsbevolking en de Nationale Rekeningen.

^c Inclusief personen ouder dan 65 jaar, tenzij anders vermeld.

^d De onderscheiden categorieën sluiten elkaar niet altijd uit. Dit geldt met name voor werkenden en uitkeringsontvangers.

^e De beroepsbevolking is gelijk aan de som van het aantal werkzame personen met een baan van 12 uur of meer per week en de werkloze beroepsbevolking.

^f Exclusief het aantal vacatures bij overheid en onderwijs. Vóór 1994 ook exclusief het aantal vacatures bij sociale werkplaatsen, uitzendbureaus en uitleenbedrijven.

1991	1992	1993	1994	1995	1995	1996	1997	1998	1999	2000
				vóór revisie	na revisie					
15070	15184	15290	15383	15459	15459	15530	15611	15703	15800	15896
10372	10434	10490	10535	10569	10569	10604	10642	10684	10730	10780
1141	1135	1142	1147	1145	1145	1134	1119			
5661	5734	5725	5732	5870	6256	6433	6634	6821	6985	7086
783	811	887	1001	1007	1007	983	909	804	744	725
907	921	930	921	886	886	869	877	899	919	932
405	396	394	336	352	352	334	347	380	386	391
322	326	328	330	324	324	320	313	279	278	276
62	63	63	64	65	69	69	71	71	72	72
79	78	78	78	79	84	84	85	85	85	85
46	47	48	48	50	53	54	56	57	58	59
6096	6179	6241	6312	6432	6820	6959	7105	7206	7311	7403
5273	5328	5323	5305	5380	5663	5805	5968	6127	6260	6333
694	688	685	677	666	705	698	703	707	712	716
4579	4640	4638	4628	4714	4958	5107	5265	5421	5548	5617
3960	4015	3995	3966	4044	4214	4335	4473	4630	4755	4822
619	625	643	662	670	744	772	791	791	793	795
121	121	121	123	123	126	126	126	127	127	127
6383	6460	6464	6511	6610	7113	7314	7535	7752	7936	8050
5696	5768	5760	5765	5899	6287	6465	6667	6858	7021	7123
400	411	481	547	533	533	494	438	348	290	280
6,6	6,7	7,7	8,7	8,3	7,8	7,1	6,2	4,8	4	3¼
563	587	664	777	792	792	765	701	604	550	540
98	71	41	41	55	55	68	85	123		

Bijlage A8 Kerngegevens collectieve sector, 1986-2000

	1986	1987	1988	1989	1990
	% BBP				
<i>I Collectieve uitgaven</i>					
Directe bestedingen	19,4	19,7	19,3	18,7	18,4
w.v. loonsom	10,8	11,0	10,5	10,0	9,7
materiële consumptie	5,9	6,0	6,0	6,0	5,9
investerings	2,6	2,7	2,8	2,7	2,8
uitkeringen in natura	.	.	.	.	.
Inkomensoverdrachten	29,8	30,2	30,0	29,0	28,2
w.v. binnenland	27,8	28,2	28,0	27,0	26,2
buitenland	2,0	2,0	2,0	2,1	2,0
Kostprijsverlagende subsidies	2,3	2,4	2,3	2,3	2,2
Rente	6,3	6,5	6,3	5,9	5,8
Vermogensoverdrachten	2,9	3,1	2,4	1,9	1,7
Collectieve uitgaven bruto (excl. kredieten)	60,7	61,9	60,3	57,8	56,2
Kredietverlening	3,1	2,9	2,5	1,6	1,3
Collectieve uitgaven bruto (incl. kredieten)	63,7	64,7	62,8	59,4	57,5
Niet-belastingmiddelen overig	9,3	7,7	7,6	8,4	7,6
Statistische verschillen	- 1,2	- 0,4	- 0,3	0,0	0,0
Collectieve uitgaven netto	55,6	57,5	55,5	51,1	49,9
<i>II Collectieve lasten en gasbaten binnenland</i>					
Collectieve lasten	46,1	48,5	48,7	45,6	45,7
Gasbaten binnenland	2,2	1,2	0,8	0,6	0,0
Totaal	48,3	49,8	49,5	46,2	46,4
<i>III Financieringstekort</i>					
Rijk	5,6	6,8	5,7	5,1	4,6
Overige Centrale Overheid	.	.	.	.	.
Lagere overheid	1,6	1,2	0,8	0,0	0,0
Sociale fondsen	0,1	- 0,3	- 0,5	- 0,3	- 0,8
Collectieve sector	7,3	7,7	5,9	4,9	3,8
<i>IV Overige kerngegevens</i>					
Vorderingentekort collectieve sector ^a	5,1	5,9	4,6	4,8	4,7
Bruto schuld collectieve sector (EMU; ultimo) ^{a,b}	73,5	76,1	79,4	79,4	79,2
Bruto staatsschuld (ultimo) ^a	54,3	56,9	60,1	61,2	62,0
Verhouding inactieven/actieven (%)	82,8	82,6	82,1	82,5	82,1
BBP-deflator	.	.	.	.	.
Prijsmutatie netto materiële overheidsconsumptie	- 5,1	- 0,1	0,7	3,1	2,1

^a Tussen 1988 en 1995 (voor revisie) in % geharmoniseerd BBP.

^b Bij internationale vergelijking is relevant dat Nederland, anders dan in de andere landen van de EU, een vermogen van ruim 30% BBP (1997) heeft afgezonderd in het ABP ter dekking van de ambtenarenpensioenen.

1991	1992	1993	1994	1995	1995	1996	1997	1998	1999	2000
				vóór revisie	na revisie					
18,3	18,6	18,8	18,4	18,2	27,6	27,0	26,5	26,5	27,1	26,9
9,6	9,8	10,0	9,6	9,6	10,6	10,2	10,0	10,0	10,1	10,1
5,9	6,0	6,0	6,0	5,8	6,4	6,5	6,3	6,3	6,4	6,2
2,8	2,8	2,8	2,8	2,7	3,0	3,2	3,0	3,0	3,3	3,3
.	.	.	.	.	7,5	7,0	7,2	7,2	7,4	7,4
28,6	29,3	29,3	28,2	27,2	16,1	16,5	15,5	14,4	14,2	14,1
26,3	27,1	27,0	26,0	25,1	14,0	14,3	13,4	12,2	12,1	11,8
2,3	2,2	2,3	2,2	2,2	2,1	2,1	2,2	2,2	2,2	2,3
2,3	2,3	2,1	2,0	1,3	1,1	1,2	1,5	1,5	1,5	1,4
6,0	6,0	6,2	5,9	5,6	5,9	5,5	5,1	4,8	4,6	4,2
<u>1,3</u>	<u>1,2</u>	<u>1,2</u>	<u>1,1</u>	<u>1,6</u>	<u>0,9</u>	<u>0,6</u>	<u>0,4</u>	<u>0,6</u>	<u>0,8</u>	<u>0,7</u>
56,6	57,5	57,5	55,6	53,9	51,6	50,7	49,2	47,7	48,4	47,4
<u>1,0</u>	<u>0,9</u>	<u>0,8</u>	<u>0,8</u>	<u>1,8</u>	<u>1,8</u>	<u>0,5</u>	<u>0,5</u>	<u>0,5</u>	<u>0,5</u>	<u>0,5</u>
57,6	58,4	58,3	56,4	55,7	53,3	51,2	49,7	48,2	48,8	47,9
7,2	7,4	7,7	8,0	8,6	9,3	7,7	7,2	7,5	6,5	5,9
<u>0,2</u>	<u>-0,1</u>	<u>0,0</u>	<u>0,2</u>	<u>-0,2</u>	<u>-0,1</u>	<u>0,0</u>	<u>-0,1</u>	<u>0,2</u>	<u>0,0</u>	<u>-0,2</u>
50,2	51,1	50,6	48,2	47,2	44,0	43,5	42,6	40,5	42,4	42,1
47,5	46,5	46,8	44,7	43,5	40,5	41,4	41,0	40,5	41,5	41,1
<u>0,8</u>	<u>0,8</u>	<u>0,7</u>	<u>0,6</u>	<u>0,5</u>	<u>0,5</u>	<u>0,5</u>	<u>0,6</u>	<u>0,4</u>	<u>0,3</u>	<u>0,3</u>
48,3	47,2	47,5	45,3	44,0	41,0	41,9	41,6	40,9	41,8	41,4
3,7	3,8	3,2	1,9	2,3	2,2	1,4	1,5	0,3	1,6	1,8
.	.	.	.	.	0,0	0,0	0,0	-0,1	0,0	0,0
-0,1	0,1	0,0	0,0	0,0	0,0	-0,3	-0,5	-0,6	-0,4	-0,3
<u>-1,4</u>	<u>0,0</u>	<u>-0,1</u>	<u>1,1</u>	<u>1,0</u>	<u>0,8</u>	<u>0,6</u>	<u>0,0</u>	<u>-0,1</u>	<u>-0,7</u>	<u>-0,8</u>
2,2	3,9	3,1	2,9	3,3	3,0	1,6	1,0	-0,5	0,6	0,7
2,9	3,9	3,2	4,2	4,0	4,2	1,8	1,2	0,8	0,6	0,3
79,0	80,0	81,2	77,9	79,2	77,2	75,3	69,9	66,6	64,0	62,2
62,8	63,9	64,2	60,9	62,6	60,0	58,9	55,9	54,1	52,4	51,4
81,6	81,3	83,2	83,2	82,4	78,1	75,5	72,9	70,4	68,7	68,2
.	.	.	.	.	.	.	.	100,0	101,6	104,0
2,2	1,4	1,2	2,3	2,1	2,1	1,8	1,2	3,2	1,8	1,9

Bijlage A9 Collectieve uitgaven naar beleidsmatige clusters, 1986-2000

	1986	1987	1988	1989	1990
volume-mutaties					
Defensie	7,0	- 4,2	2,3	- 2,7	- 0,4
Onderwijs	3,8	1,7	- 0,9	- 0,4	1,9
Openbaar bestuur/openbare orde	1,6	4,2	4,2	4,4	2,4
Infrastructuur en milieu	- 5,4	- 1,8	3,0	- 4,9	9,8
Zorg	5,7	3,4	1,1	0,0	4,9
Sociale zekerheid	1,1	0,8	1,5	0,9	1,6
Subsidies	- 5,2	3,3	5,2	5,7	- 2,7
Overdrachten buitenland	11,6	0,6	6,1	6,4	- 2,1
Rentelasten	7,4	4,3	- 0,7	- 2,2	2,2
Collectieve uitgaven (excl. kredietverlening)	2,7	2,0	1,9	1,1	2,0
Kredietverlening ^a	23,0	3,7	- 25,0	- 38,5	- 19,4
Collectieve uitgaven (incl. kredietverlening)	4,0	2,1	- 0,1	- 1,2	1,3
Bruto binnenlands product	2,8	1,4	2,6	4,7	4,1
prijs-mutaties					
Defensie	- 3,0	0,2	0,4	2,1	2,6
Onderwijs	- 1,7	0,4	- 0,9	0,4	3,0
Openbaar bestuur/openbare orde	- 2,3	0,4	- 0,7	1,0	2,2
Infrastructuur en milieu	- 0,3	0,3	1,1	2,2	2,4
Zorg	1,2	2,1	2,0	3,7	2,8
Sociale zekerheid	0,2	- 0,3	1,2	0,4	3,1
Subsidies	- 0,3	0,0	0,8	1,3	2,4
Overdrachten buitenland	0,1	- 0,7	1,2	1,2	2,3
Rentelasten	0,1	- 0,7	1,2	1,2	2,3
Collectieve uitgaven (excl. kredietverlening)	- 0,5	0,2	0,7	1,3	2,7
Kredietverlening ^a	0,1	- 0,7	1,2	1,2	2,3
Collectieve uitgaven (incl. kredietverlening)	- 0,5	0,2	0,8	1,3	2,7
Bruto binnenlands product	0,1	- 0,7	1,2	1,2	2,3

^a Inclusief WIR, KST en debudgetteringen.

1991	1992	1993	1994	1995	1995	1996	1997	1998	1999	2000
vóór revisie					na revisie					
- 2,2	- 0,9	- 5,5	- 3,5	- 5,4	.	- 0,2	- 3,9	- 5,7	3¼	- 2
- 0,6	1,7	0,1	0,7	1,8	.	4,8	2,9	1,6	3	2
4,1	2,3	4,1	3,3	1,4	.	1,4	2,5	3,2	3	¼
- 1,2	5,5	3,5	4,9	- 3,1	..	13,8	- 8,2	6,7	12¼	5¾
4,4	4,2	0,6	2,0	3,6	.	3,9	2,9	2,1	4	2¾
0,2	0,6	0,6	0,9	- 0,4	.	- 0,2	- 1,2	- 2,2	¼	¼
1,3	2,3	- 8,9	- 1,8	- 10,2	.	- 10,1	16,1	6,3	12¾	- 4½
20,0	- 3,3	2,1	0,4	0,8	.	5,2	5,4	1,7	3	6¾
6,6	2,3	3,1	- 1,3	- 3,3	.	- 3,4	- 2,8	- 4,1	-½	- 6¼
2,7	1,7	0,7	0,9	- 0,4	.	1,0	1,1	0,6	3	¼
- 33,9	- 12,4	- 7,7	- 3,7	- 24,4	.	5,0	- 0,6	- 0,3	- 1	2
1,7	1,4	0,6	0,8	- 0,7	.	1,0	1,1	0,6	3	¼
2,3	2,0	0,8	3,2	2,3	.	3,0	3,8	3,7	2¾	2½
.										
2,8	5,3	0,7	- 1,3	1,8	.	2,7	2,4	3,5	3	2½
3,2	4,5	2,0	2,6	3,1	.	- 1,4	- 0,4	2,9	3¾	3
3,0	3,6	2,3	2,0	2,5	.	0,6	1,9	2,9	2¾	2½
2,5	1,9	1,5	1,2	1,3	.	1,7	1,5	1,5	7¼	4½
5,0	3,4	4,0	1,2	2,1	.	- 1,4	2,4	3,8	3¾	3
3,5	4,7	0,8	- 0,3	- 1,5	.	0,2	0,6	0,7	2¼	2½
3,1	2,9	2,2	2,4	2,0	.	1,7	2,9	2,5	1¾	2
2,7	2,3	1,9	2,3	1,8	.	1,2	2,0	1,9	1½	2½
2,7	2,3	1,9	2,3	1,8	.	1,2	2,0	1,9	1½	2½
3,4	3,8	1,9	1,3	1,2	.	0,3	1,5	2,3	2¾	2½
2,7	2,3	1,9	2,3	1,8	.	1,2	2,0	1,9	1½	2½
3,4	3,7	1,9	1,3	1,2	.	0,3	1,5	2,3	2¾	2½
2,7	2,3	1,9	2,3	1,8	.	1,2	2,0	1,9	1½	2½

Bijlage A10 Sociale zekerheid, 1986-2000

	1986	1987	1988	1989	1990
	mld gld				
<i>I Exploitatierkening sociale verzekeringen</i>					
Uitkeringen	84,6	87,0	89,7	88,6	101,3
Werkgeverspremies over SV-uitkeringen	5,5	6,4	6,5	6,3	3,6
Kapitaaloverdrachten gezinnen	0,1	0,1	0,1	0,1	0,4
Administratiekosten	3,2	3,3	3,5	3,5	3,9
Exploitatiesaldo	- 0,1	1,7	4,1	2,3	- 0,5
Premies werkgevers bedrijven en overheid	35,3	36,2	36,8	35,8	18,7
Premies gezinnen	50,5	54,1	57,1	55,6	69,2
Werkgeverspremies over SV-uitkeringen	5,5	6,4	6,5	6,3	3,6
Per saldo ontvangen inkomensoverdrachten overheid	1,1	0,9	2,5	1,9	15,6
Per saldo ontvangen inkomensoverdrachten bedrijven	- 0,0	- 0,0	- 0,0	- 0,0	- 0,0
Kapitaaloverdrachten overheid	0,2	0,2	0,2	0,3	0,2
Ontvangen rente	0,7	0,7	0,8	1,1	1,3
<i>II Inactieven/actieven</i>					
inactieven (dzd uitkeringsjaren)	3780	3828	3862	3933	3991
arbeidsvolume (dzd mensjaren, excl. Ziektewet)	4566	4635	4702	4769	4858
i/a- ratio (%)	82,8	82,6	82,1	82,5	82,1
i/a- deelratio's (%):					
AOW	39,9	40,0	40,3	40,4	40,3
AWW / ANW	3,6	3,6	3,5	3,6	3,8
ZW / AAW / WAO	21,5	21,6	21,8	22,5	23,4
WW / Vorstverlet / RWW / IOAW / IOAZ	13,9	13,5	12,8	12,2	11,1
overig bijstand	3,9	3,9	3,8	3,7	3,6
<i>III De koppeling</i>					
	mutaties per jaar in %				
contractloon ^a	1,2	0,8	0,8	1,4	2,9
bruto minimum loon	0,0	0,0	0,5	0,0	1,8
netto minimum uitkering	1,5	0,0	0,5	3,0	3,9

^a Tot en met 1991: contractloon bedrijven; daarna gewogen contractloon bedrijven en overheid volgens WKA.

1991	1992	1993	1994	1995	1995	1996	1997	1998	1999	2000
		vóór revisie		na revisie						
108,4	116,2	121,8	121,2	123,7	111,7	111,3	117,6	117,8	124,0	129,6
4,1	4,4	4,4	3,3	2,8	2,7	2,3	2,0	3,7	4,1	4,4
0,2	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
4,2	4,7	5,1	5,2	5,3	4,9	4,9	4,7	4,5	4,9	4,6
2,4	1,4	- 2,1	- 4,5	- 2,8	-5,5	- 3,9	- 0,1	1,6	6,3	7,7
19,9	21,0	21,2	19,6	22,3	13,1	13,5	13,1	34,5	37,0	39,1
77,5	83,8	86,4	96,9	98,7	93,7	93,9	100,6	84,0	92,6	96,8
4,1	4,4	4,4	3,3	2,8	2,7	2,3	2,0	3,7	4,1	4,4
16,2	15,7	15,8	4,2	4,2	4,2	5,0	9,0	5,9	5,9	6,1
- 0,0	- 0,0	- 0,0	- 0,0	0,0	- 0,2	- 0,3	- 0,5	- 0,4	- 0,4	- 0,4
0,2	0,2	0,2	0,2	0,2	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
1,3	1,6	1,3	1,0	0,7	0,4	0,2	- 0,1	- 0,1	- 0,0	0,2
4021	4056	4142	4173	4183	4184	4167	4133	4082	4071	4088
4928	4988	4980	5014	5074	5358	5517	5666	5794	5920	5989
81,6	81,3	83,2	83,2	82,4	78,1	75,5	72,9	70,4	68,7	68,2
40,2	40,2	40,8	41,0	41,0	38,8	38,2	37,6	37,1	36,8	36,8
3,8	3,8	3,8	3,8	3,7	3,5	3,4	3,2	2,5	2,4	2,3
23,3	23,0	23,0	21,5	20,9	19,7	18,6	18,4	18,8	18,8	18,8
10,7	10,8	12,1	13,6	13,7	13,0	12,4	11,1	9,4	8,3	8,1
3,6	3,5	3,4	3,3	3,2	3,1	3,0	2,7	2,5	2,3	2,1
3,5	4,2	3,1	1,5	1,2	.	1,6	1,9	2,8	2¾	3
3,1	3,1	0,7	0,0	0,0	.	1,4	1,7	2,7	3	2¾
3,1	4,2	2,1	0,8	1,7	.	2,2	2,3	3,3	3	2¾

Bijlage A11 Zorg, 1986-2000

	1986	1987	1988	1989	1990
<i>Uitgaven</i>					
	mutaties per jaar in %				
Gehandicapten en geestelijke gezondheidszorg	3,8	2,6	3,3	2,7	6,9
Verzorgings- en verpleeghuizen, gezinsverzorging	3,1	1,4	1,6	2,6	5,6
Ziekenhuiszorg en specialistische hulp	2,0	0,5	1,5	3,4	7,0
Huisartsen, tandheelkunde en paramedici	4,2	5,6	3,4	3,8	6,8
Genees- en hulpmiddelen	9,6	12,1	3,9	6,8	12,3
Preventie, beheer en diversen	5,4	0,6	3,5	8,4	5,6
Totaal	3,6	2,6	2,4	3,8	7,0
Idem in mld gld	41,9	43,0	44,0	45,6	48,8
Idem in % BBP	9,6	9,7	9,6	9,4	9,5
<i>Financiering mld gld</i>					
AWBZ ¹	9,7	10,4	10,5	14,0	15,0
ZFW	14,9	15,3	15,6	14,8	15,7
Particulier	.	7,2	7,3	7,2	7,7
Overheid	6,2	6,1	6,1	4,8	5,0
Eigen betalingen/overig ²	.	4,5	4,8	4,7	4,4
Financieringsachterstand (enkelvoudig)	0,3	-0,5	-0,2	0,3	1,0
<i>Aantal verzekerden tweede compartiment</i>					
	dzd personen				
Ziekenfondswet	9083	8973	9022	9145	9188
Particulier	5489	5550	5604	5518	5557
<i>Volume-indicatoren</i>					
	mutaties per jaar in %				
Bezette bedden inst. vers. gehandicapten	0,4	0,4	0,9	1,7	1,1
Bezette bedden psychiatrische ziekenhuizen	0,1	0,9	0,7	-1,6	0,7
Bewoners verzorgingshuizen	-0,8	-1,2	-1,3	-1,4	-0,8
Bezette bedden verpleeghuizen	1,0	0,7	1,1	1,0	0,4
Bezette bedden ziekenhuizen	-3,0	-3,7	-2,0	-1,3	-3,2
Contacten met de huisarts ³	-2,3	6,3	-1,2	-1,2	4,3
Contacten met de tandarts ³	0,5	0,6	0,7	0,7	-9,0
Contacten met de fysiotherapeut ³	16,4	5,2	6,4	6,4	9,0
Consumptie geneesmiddelen en farmaceutische producten	2,2	6,6	8,7	8,0	10,9
<i>Prijsindicatoren</i>					
Verpleging in ziekenhuizen e.d.	1,8	0,1	0,5	1,2	4,5
Diensten van artsen en verpleegkundigen	-0,4	-0,8	1,8	1,2	2,8
Geneesmiddelen en farmaceutische producten	1,9	2,5	-4,0	-2,9	-1,2
Medische verzorging totaal	1,3	0,2	0,3	0,6	3,1
<i>Werkgelegenheid in arbeidsjaren</i>					
Instellingen voor verst. gehandicapten	2,9	2,5	2,3	2,5	2,8
Psychiatrische ziekenhuizen	2,4	13,0	1,9	0,4	3,1
Verzorgingshuizen	0,7	0,6	-0,1	0,3	0,8
Verpleeghuizen ⁴	2,2	4,3	1,1	1,5	1,2
Ziekenhuizen	2,1	0,9	0,0	0,6	1,0

¹ Inclusief eigen betalingen.² Exclusief eigen betalingen AWBZ.³ 1988 en 1989 (contacten met de huisarts ook 1995 en 1996) geconstrueerd uit tweejaarscijfers.⁴ Vanaf 1985 inclusief verzorgingshuizen met een bijzondere functie (waaronder kloosterbejaardenoorden).

1991	1992	1993	1994	1995	1995	1996	1997	1998	1999	2000
					vóór revisie	na revisie				
6,5	6,5	6,1	5,7	3,4	.	4,3	6,1	5,8	5¼	6
4,8	4,4	4,7	3,0	0,6	.	3,4	4,3	4	5½	5¾
9,3	6,5	1,7	2,9	3,2	.	3,2	3,9	3,8	4½	4¾
8,1	4,7	2,6	2,4	1,8	.	1,6	3,4	3,0	5	5½
8,8	8,5	8,7	0,9	7,8	.	3,3	5,0	6,0	6¼	6½
6,1	6,2	4,0	- 0,4	9,9	.	9,2	7,0	4,0	1¼	1¼
7,4	6,0	4,0	2,9	3,3	.	3,6	4,6	4,2	4¾	5
52,4	55,6	57,8	59,4	61,4	.	63,7	66,6	69,5	72¾	76½
9,7	9,8	10,0	9,7	9,6	.	9,5	9,4	9,2	9,0	9,0
16,4	22,9	24,5	25,2	26,6	.	20,3	26,7	27¾	29¼	31¼
17,3	15,1	15,8	16,5	16,3	.	21,8	23,1	23¾	25¼	26¼
8,7	7,8	8,1	8,0	7,1	.	9,5	9,2	10	10½	11¼
5,4	5,5	5,7	5,6	6,0	.	6,0	2,8	3¼	3¼	2¾
4,5	4,8	4,3	4,3	3,5	.	3,6	2,5	2½	2½	1½
0,1	- 0,4	- 0,8	- 0,4	0,2	.	0,2	- 0,2	- 0,2	.	.
9235	9328	9423	9574	9694	.	9776	9906	9930	9970	10010
5619	5650	5673	5660	5544	.	5566	.	.	.	.
1,3	1,6	1,8	2,3	1,4	.	0,8	.	.	.	.
0,6	- 0,5	0,4	- 0,4	- 2,0	.	- 0,3	.	.	.	.
- 1,2	- 1,2	- 2,2	- 2,4	- 3,0	.	- 3,8	.	.	.	.
0,9	1,6	1,9	1,5	1,9	.	1,8	.	.	.	.
- 1,8	- 2,1	- 1,4	- 1,7	- 2,1	.	- 1,1	.	.	.	.
3,5	6,1	- 1,8	- 1,6	- 1,0	.	- 2,2	.	.	.	.
6,1	0,8	- 4,3	22,2	- 8,2	.	- 4,3	.	.	.	.
0,8	4,4	- 9,7	0,9	- 3,4	.	- 7,6	.	.	.	.
6,4	8,9	7,0	4,9	4,6	.	5,0	.	.	.	.
5,6	3,5	3,7	2,6	2,5	.	1,4	4,4	.	.	.
3,7	1,9	- 1,3	0,4	1,2	.	1,5	- 2,0	.	.	.
0,1	1,8	- 1,1	- 0,3	- 0,4	.	- 6,1	- 2,4	.	.	.
4,2	2,8	1,6	1,6	1,7	.	0,2	1,7	.	.	.
2,2	3,4	1,9	1,9	3,2	.	.	.	.	.	.
2,0	1,9	1,0	0,5	0,7	.	.	.	.	.	.
0,2	1,9	- 1,2	- 2,0	- 0,3	.	.	.	.	.	.
1,8	2,2	1,5	0,8	2,4	.	.	.	.	.	.
0,6	1,9	0,0	- 1,7	0,1	.	.	.	.	.	.

Bijlage B1

Externe data voor Nederland, 1985-2000

	1985	1986	1987	1988	1989
	mutaties per jaar in %				
<i>Wereldhandelsvolume</i>					
Goederen en diensten	2,5	2,5	5,8	7,7	8,0
Goederen	2,5	3,9	6,2	8,1	7,5
Industrieproducten	4,7	2,8	6,9	10,0	8,5
Energie	-4,7	11,3	3,2	6,0	3,9
Overige grondstoffen	2,5	0,4	5,3	0,5	4,9
Diensten	2,5	-3,3	4,3	6,0	10,2
<i>Wereldhandelsprijs (dollars)</i>					
Goederen en diensten	-1,5	7,5	11,4	5,8	0,5
Goederen	-1,8	5,2	11,0	5,7	0,9
Industrieproducten	-0,4	16,5	11,8	6,7	-0,4
Energie	-2,5	-37,1	8,0	-13,2	12,9
Overige grondstoffen	-6,3	8,9	9,0	14,4	0,8
Diensten	-0,6	18,3	13,1	6,3	-0,9
Grondstoffen excl. energie (HWWA)	-10,6	6,2	5,1	22,6	-2,4
Ruwe olie fob	-5,2	-47,0	21,7	-18,2	18,8
<i>Dubbelherwogen wereldinvoervolume</i>					
Goederen, excl. energie	4,5	4,7	7,2	7,0	7,8
Industrieproducten	4,8	4,4	7,7	10,4	9,7
Grondstoffen	3,9	5,3	6,0	-0,9	3,3
<i>Dubbelherwogen wereldinvoerprijs (gld)</i>					
Goederen, excl. energie	1,9	-11,4	-6,2	5,4	6,2
Industrieproducten	3,9	-8,6	-5,1	3,5	5,6
Grondstoffen	-2,3	-17,5	-8,8	10,2	7,8
<i>Invoerprijs Nederland cif (gld)</i>					
Goederen	0,6	-18,0	-3,1	-0,6	5,2
Consumptiegoederen	2,1	-0,4	-1,4	-1,8	1,8
Investeringsgoederen	1,6	-2,6	1,4	1,4	2,9
Energie	3,9	-55,2	-9,4	-15,8	24,9
Overige grondstoffen en halffabrikaten	-1,3	-9,7	-3,0	2,1	3,6
<i>Diversen</i>					
Effectieve koers gulden t.o.v. concurrenten	-0,3	12,6	7,6	0,0	-1,7
Effectieve koers gulden t.o.v. leveranciers	-0,3	9,2	5,5	0,0	-1,3
Arbeidskosten pep industrie concurrenten (gld)	3,6	-3,2	-1,3	1,0	3,5
Arbeidskosten pep industrie leveranciers (gld)	3,8	-2,3	0,4	0,7	3,2
	niveaus				
Dollarkoers (gld)	3,32	2,45	2,03	1,98	2,12
Lange rente Verenigde Staten	10,6	7,7	8,4	8,8	8,5
Lange rente Duitsland	7,0	6,2	6,2	6,5	6,9
Investeringsquote bedrijven concurrenten	12,5	12,6	12,7	13,2	13,7

1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000
4,5	2,9	4,9	4,6	8,9	9,7	7,1	.	.	.	.
3,9	2,9	4,7	4,5	9,8	10,5	6,1	10,6	4,3	2¾	6
4,4	3,2	5,4	4,2	10,8	11,5	6,6	.	.	.	.
2,6	0,6	1,2	7,4	5,3	4,9	6,4	.	.	.	.
2,3	2,8	3,5	4,1	7,2	7,4	3,1	.	.	.	.
7,2	3,3	5,6	5,3	5,1	6,9	11,0	.	.	.	.
9,1	- 0,8	2,2	- 5,0	2,4	7,6	- 1,8	.	.	.	.
8,9	- 1,2	1,8	- 5,0	2,4	7,6	- 1,3	- 6,4	- 5,5	- 1¾	2¼
8,3	0,0	2,7	- 4,2	2,4	7,2	- 2,6	- 7,1	- 3,0	- 2	1½
24,0	- 7,2	- 4,9	- 9,3	- 3,6	6,2	11,8	.	.	.	.
2,6	- 3,4	1,3	- 7,0	6,1	10,9	- 0,4	.	.	.	.
10,0	0,7	3,4	- 4,9	2,4	7,3	- 4,0	.	.	.	.
- 2,1	- 10,8	- 1,5	- 5,6	20,6	12,1	- 9,6	0,8	- 13,7	- 8½	6¾
28,5	- 13,5	- 4,4	- 11,9	- 5,0	10,7	21,0	- 7,3	- 33,0	24½	12½
4,0	3,2	4,0	- 0,1	8,9	9,1	3,9	9,4	7,2	2	5½
4,3	2,5	3,9	- 0,1	9,3	10,2	4,8	.	.	.	.
3,4	4,8	4,2	0,0	8,0	6,3	1,3	.	.	.	.
- 4,6	0,9	- 3,2	- 2,4	1,8	- 1,9	2,7	6,4	- 1,5	- 1	- 1¾
- 3,0	2,2	- 2,8	- 1,2	1,0	- 2,6	2,7	.	.	.	.
- 8,8	- 2,2	- 4,3	- 5,2	3,8	- 0,1	2,7	.	.	.	.
- 1,7	- 0,3	- 1,9	- 2,8	- 0,2	0,2	1,0	2,6	- 2,0	- ¼	- ¾
- 0,8	0,9	0,7	- 0,8	- 1,3	- 1,4	0,1	2,3	0,0	- 1	- 1¼
- 0,7	1,1	- 0,4	- 1,0	- 0,2	- 2,0	- 0,4	- 0,4	- 0,3	- 1	- 1¼
5,5	- 6,4	- 11,8	- 8,7	- 6,3	- 1,3	20,6	6,6	- 28,0	19¾	8½
- 3,3	0,1	- 1,3	- 2,8	0,8	1,0	- 0,6	2,7	0,5	- 1½	- 1¼
6,9	- 1,0	3,6	1,4	1,3	6,6	- 1,8	- 5,4	1,2	- 1½	1½
5,0	- 0,8	2,8	2,1	1,2	5,6	- 1,3	- 5,4	0,8	- 1¼	1¼
0,5	7,3	0,5	0,4	- 2,7	- 5,1	2,8	4,4	0,0	4	- 1½
2,2	7,4	1,1	- 0,1	- 2,7	- 4,2	2,5	4,9	0,5	3¾	- 1½
1,82	1,87	1,76	1,86	1,82	1,61	1,69	1,95	1,98	2,05	1,95
8,6	7,9	7,0	5,9	7,1	6,6	6,4	6,4	5,3	5½	5¾
8,7	8,4	7,8	6,4	6,8	6,8	6,2	5,6	4,5	4½	5
13,9	13,5	12,7	11,7	11,6	11,8	11,9	12,3	12,7	12¾	12¾

Bijlage B2 Bestedingscomponenten voor een aantal industrielanden, 1985-2000

Verenigde Staten						
	1995	1985	1986	1987	1988	1989
	mld \$	volume-mutaties per jaar in %				
Particuliere consumptie	4954	4,5	3,7	3,0	3,9	2,4
Bruto investeringen	1231	5,3	1,4	- 0,7	2,1	1,6
Uitvoer goederen en diensten	820	1,3	6,7	9,8	15,8	11,3
Invoer goederen en diensten	903	6,9	6,6	5,2	3,5	3,1
Bruto binnenlands product	7270	3,3	2,9	2,7	3,8	3,3
Japan						
	1995	1985	1986	1987	1988	1989
	mld \$	volume-mutaties per jaar in %				
Particuliere consumptie	3090	3,3	3,5	4,2	5,3	4,8
Bruto investeringen	1464	5,0	4,8	9,1	11,5	8,2
Uitvoer goederen en diensten	483	5,4	- 5,7	- 0,5	5,9	9,1
Invoer goederen en diensten	407	- 1,4	1,9	9,5	20,9	18,6
Bruto binnenlands product	5140	4,4	2,9	4,2	6,2	4,8
Duitsland						
	1995	1985	1986	1987	1988	1989
	mld \$	volume-mutaties per jaar in %				
Particuliere consumptie	1395	1,7	3,5	3,4	2,7	2,8
Bruto investeringen	552	- 0,7	3,3	1,8	4,3	6,2
Uitvoer goederen en diensten	602	7,6	- 0,6	0,4	5,5	10,2
Invoer goederen en diensten	585	4,5	2,7	4,2	5,1	8,3
Bruto binnenlands product	2459	2,0	2,4	1,5	3,7	3,6
Frankrijk						
	1995	1985	1986	1987	1988	1989
	mld \$	volume-mutaties per jaar in %				
Particuliere consumptie	862	2,4	3,9	2,9	3,3	3,1
Bruto investeringen	292	3,2	4,5	4,8	9,6	7,9
Uitvoer goederen en diensten	350	1,9	- 1,4	3,1	8,1	10,2
Invoer goederen en diensten	328	4,5	7,1	7,7	8,6	8,1
Bruto binnenlands product	1553	1,9	2,5	2,3	4,5	4,3

1990		1992	1993	1994	1995		1997	1998	1999	2000
1,6	- 0,7	2,9	3,1	3,5	2,8	3,2	3,4	4,9	4¾	2¾
- 1,7	- 7,0	5,7	6,3	7,6	6,2	7,8	7,1	9,6	7¾	2½
7,8	6,0	6,5	3,2	8,9	13,8	8,5	12,8	1,5	1½	4½
3,1	- 1,3	7,2	9,0	12,6	10,5	9,3	13,9	10,6	9	5
1,2	- 1,0	2,8	2,4	3,7	2,6	3,4	3,9	3,9	3¾	2¼

1990		1992	1993	1994	1995		1997	1998	1999	2000
4,4	2,5	2,1	1,2	1,9	2,1	2,9	1,0	- 1,1	0	¼
8,5	3,3	- 1,5	- 2,0	- 0,8	1,8	11,1	- 1,9	- 8,8	2½	- 2
6,9	5,2	4,9	1,3	4,6	5,4	6,3	11,6	- 2,3	0	4
7,9	- 3,1	- 0,7	- 0,3	8,9	14,2	11,9	0,5	- 7,5	2½	1½
5,1	3,8	1,0	0,3	0,6	1,5	5,1	1,4	- 2,8	½	0

1990		1992	1993	1994	1995		1997	1998	1999	2000
5,1	5,4	2,8	0,1	1,2	1,8	0,9	0,7	1,8	2¼	2¼
9,1	9,8	3,5	- 5,6	3,5	0,0	- 1,0	0,7	1,8	2½	3
0,4	- 2,5	- 0,3	- 5,0	7,9	6,6	5,3	10,9	6,5	1¾	5½
5,5	9,3	2,0	- 5,9	7,7	7,3	3,4	8,2	8,0	2¼	5
3,2	2,4	2,2	- 1,2	2,7	1,2	0,8	1,8	2,3	1¼	2¼

1990		1992	1993	1994	1995		1997	1998	1999	2000
2,7	1,4	1,3	0,2	1,4	1,7	1,3	0,2	3,5	2½	2½
2,8	0,0	- 2,8	- 6,7	1,3	2,5	0,0	0,5	5,3	4½	4¾
5,4	4,1	4,9	- 0,4	6,0	6,3	3,5	10,6	6,9	1¼	5
6,1	3,0	1,2	- 3,5	6,7	5,1	1,6	6,2	9,3	2	5
2,5	0,8	1,2	- 1,3	2,8	2,1	1,1	2,0	3,2	2¼	2½

Bijlage B2 Bestedingscomponenten voor een aantal industrielanden (vervolg)

Verenigd Koninkrijk						
	1995	1985	1986	1987	1988	1989
	mld \$	volume-mutaties per jaar in %				
Particuliere consumptie	716	3,8	6,8	5,3	7,5	3,2
Bruto investeringen	184	4,2	2,6	10,3	13,9	6,0
Uitvoer goederen en diensten	319	6,0	4,5	5,8	0,5	4,7
Invoer goederen en diensten	324	2,6	6,9	7,8	12,6	7,4
Bruto binnenlands product	1124	3,5	4,4	4,8	5,0	2,2
Italië						
	1995	1985	1986	1987	1988	1989
	mld \$	volume-mutaties per jaar in %				
Particuliere consumptie	653	3,1	4,2	4,3	4,6	3,6
Bruto investeringen	201	0,5	2,0	4,4	6,9	4,4
Uitvoer goederen en diensten	271	3,5	0,8	4,4	5,0	7,7
Invoer goederen en diensten	241	5,0	4,3	12,0	6,1	9,0
Bruto binnenlands product	1097	2,8	2,8	3,1	3,9	2,9
Nederland						
	1995	1985	1986	1987	1988	1989
	mld \$	volume-mutaties per jaar in %				
Particuliere consumptie	203	2,8	2,6	2,7	0,8	3,5
Bruto investeringen	84	6,7	6,9	0,9	4,6	4,9
Uitvoer goederen en diensten	239	5,1	1,8	4,0	9,0	6,6
Invoer goederen en diensten	214	6,3	3,5	4,2	7,6	6,7
Bruto binnenlands product	415	3,2	3,0	1,4	2,7	4,7
België						
	1995	1985	1986	1987	1988	1989
	mld \$	volume-mutaties per jaar in %				
Particuliere consumptie	149	2,0	2,0	2,3	3,2	3,7
Bruto investeringen	57	3,9	3,5	6,3	16,4	11,4
Uitvoer goederen en diensten	193	0,3	2,7	4,4	9,1	8,2
Invoer goederen en diensten	182	0,2	4,5	6,1	9,7	9,4
Bruto binnenlands product	276	1,0	1,5	2,4	4,7	3,6

1990		1992	1993	1994	1995		1997	1998	1999	2000
0,6	- 2,2	- 0,1	2,5	2,8	1,7	3,6	3,9	3,4	2¼	2
- 3,5	- 9,5	- 1,5	0,6	4,3	1,5	4,9	7,5	9,8	4	2½
5,0	- 0,7	4,4	3,5	9,3	7,8	7,5	8,6	2,1	0	3¾
0,5	- 5,2	6,9	3,0	5,5	4,2	9,1	9,2	8,4	4	4½
0,4	- 2,0	- 0,5	2,1	4,3	2,7	2,6	3,5	2,2	1	2

1990		1992	1993	1994	1995		1997	1998	1999	2000
2,5	2,7	1,3	- 3,4	0,9	1,4	0,5	2,6	1,7	2	2¼
3,6	0,8	- 1,8	- 12,8	0,5	7,1	2,2	0,9	3,5	2½	3½
7,1	0,1	6,8	9,8	10,3	12,0	1,5	5,0	1,2	0	4
9,4	3,3	7,4	- 8,8	6,8	9,6	- 1,3	10,0	6,1	3½	3¾
2,2	1,1	0,6	- 1,2	2,2	2,9	0,9	1,4	1,4	1	2¼

1990		1992	1993	1994	1995		1997	1998	1999	2000
4,2	3,1	2,5	1,0	2,2	2,0	4,0	2,6	4,1	4¼	3¾
1,5	0,2	0,6	- 2,7	2,2	5,0	6,3	5,9	5,2	2½	1½
5,3	4,7	2,9	1,5	6,7	6,7	4,6	9,0	6,4	3¾	5¼
4,2	4,1	2,1	- 2,1	6,7	7,5	4,4	9,0	7,7	4¾	5¼
4,1	2,3	2,0	0,9	3,2	2,3	3,0	3,8	3,7	2¾	2½

1990		1992	1993	1994	1995		1997	1998	1999	2000
2,9	2,9	2,3	- 1,4	1,4	1,1	1,1	2,3	3,4	2	2¼
9,7	- 4,7	1,3	- 3,6	- 0,1	3,2	0,9	6,3	3,6	3½	3½
4,3	3,1	3,5	- 0,7	9,5	6,8	1,2	7,1	3,4	1¾	5¼
4,9	2,8	4,1	- 0,7	8,2	6,1	1,0	6,0	5,3	1½	5½
3,0	1,6	1,5	- 1,5	2,4	2,1	0,9	3,2	2,9	1¼	2¼

Bijlage B2 Bestedingscomponenten voor een aantal industrielanden (vervolg)

Eurogebied						
	1995	1985	1986	1987	1988	1989
	mld \$	volume-mutaties per jaar in %				
Particuliere consumptie	3916	2,3	3,6	3,6	3,5	3,5
Bruto investeringen	1426	1,8	4,1	4,5	7,7	7,3
Uitvoer goederen en diensten	2003	4,5	0,3	3,1	6,9	8,7
Invoer goederen en diensten	1892	4,6	4,7	7,5	7,7	8,9
Bruto binnenlands product	6914	2,2	2,4	2,5	4,1	3,9
EU-15						
	1995	1985	1986	1987	1988	1989
	mld \$	volume-mutaties per jaar in %				
Particuliere consumptie	4932	2,6	4,1	3,8	4,0	3,3
Bruto investeringen	1702	2,7	3,8	5,0	8,1	7,1
Uitvoer goederen en diensten	2500	4,6	1,2	3,6	5,9	7,8
Invoer goederen en diensten	2382	4,6	5,1	7,4	8,2	8,5
Bruto binnenlands product	8573	2,5	2,7	2,7	4,1	3,5
Industrielanden						
	1995	1985	1986	1987	1988	1989
	mld \$	volume-mutaties per jaar in %				
Particuliere consumptie	13945	3,7	3,7	3,5	4,1	3,2
Bruto investeringen	4728	4,6	2,9	4,1	7,1	5,5
Uitvoer goederen en diensten	4311	4,2	1,8	4,2	7,7	8,2
Invoer goederen en diensten	4172	4,8	5,3	6,7	8,4	7,9
Bruto binnenlands product	22625	3,4	2,8	3,0	4,4	3,7
Industrielanden						
	1995	1985	1986	1987	1988	1989
	KKP	volume-mutaties per jaar in %				
Particuliere consumptie	11902	3,6	3,8	3,5	4,2	3,1
Bruto investeringen	3816	4,4	3,0	4,0	6,9	5,2
Uitvoer goederen en diensten	3685	4,2	1,7	4,5	7,7	8,2
Invoer goederen en diensten	3623	4,7	5,3	7,1	8,4	7,6
Bruto binnenlands product	19069	3,3	2,8	3,0	4,3	3,6

1990			1993	1994	1995		1997	1998	1999	2000
3,5	3,1	2,0	- 0,8	1,3	1,8	1,4	1,4	2,7	2¾	2½
5,5	2,8	- 0,4	- 7,2	2,4	2,9	0,9	2,2	4,2	3¾	3¾
3,9	1,5	3,5	1,0	8,6	8,0	4,6	9,8	6,2	2	5½
6,3	5,3	3,4	- 4,4	7,8	7,5	3,1	8,6	8,3	3¾	5¾
2,9	1,5	1,4	- 1,1	2,7	2,2	1,3	2,3	2,8	2	2½

1990			1993	1994	1995		1997	1998	1999	2000
2,9	2,2	1,5	- 0,4	1,6	1,8	1,7	1,8	2,7	2¾	2½
3,8	0,9	- 0,9	- 6,5	2,6	3,2	1,6	3,0	4,9	3¾	3¾
4,0	1,3	3,5	1,5	8,8	8,0	4,9	9,6	5,6	1½	5¼
5,1	3,4	3,8	- 3,1	7,7	7,2	3,9	8,8	8,1	3¾	5¾
2,4	1,0	1,0	- 0,6	3,0	2,3	1,6	2,5	2,7	1¾	2½

1990		1992	1993	1994	1995		1997	1998	1999	2000
2,5	1,1	2,1	1,3	2,5	2,2	2,5	2,3	2,7	3	2¼
2,8	– 0,9	0,5	– 1,6	3,2	3,2	6,5	2,9	1,7	4¼	1½
5,3	2,7	4,5	2,5	8,2	8,7	5,9	10,3	3,8	1¾	5
4,4	1,6	4,0	0,5	9,2	8,5	6,1	9,4	7,1	4½	5
2,4	0,7	1,6	0,8	2,8	2,2	3,0	2,8	1,9	2¼	2

1990		1992	1993	1994	1995		1997	1998	1999	2000
2,4	0,9	2,2	1,4	2,6	2,3	2,6	2,5	3,1	3¼	2¼
2,3	– 1,3	0,9	– 1,0	3,8	3,6	6,2	3,9	3,4	4¾	2
5,3	2,9	4,7	2,7	8,5	9,1	6,1	10,3	3,9	2	5
4,5	1,5	4,4	1,1	9,3	8,4	6,2	9,9	7,5	5	5¼
2,2	0,5	1,7	1,0	3,0	2,3	2,9	3,0	2,4	2½	2

Bijlage B3

Overige kerngegevens buitenland, 1985-2000

	1985	1986	1987	1988	1989
<i>Werkgelegenheid in personen</i>	mutaties per jaar in %				
Verenigde Staten	2,4	1,7	2,9	2,8	2,5
Japan	0,6	0,5	0,4	1,2	1,5
Duitsland	0,7	1,4	0,7	0,8	1,5
Frankrijk	- 0,3	0,4	0,3	0,9	1,2
Verenigd Koninkrijk	1,2	0,1	2,1	3,5	3,1
Italië	0,9	0,8	0,3	0,6	0,2
Nederland	1,9	2,0	1,7	1,5	2,0
België	0,6	0,6	0,5	1,5	1,5
Eurogebied	0,3	0,8	1,0	1,1	1,4
EU-15	0,5	0,7	1,2	1,5	1,6
Industrielanden	1,3	1,1	1,7	1,9	1,9
<i>Gestandaardiseerde werkloosheid</i>	% totale beroepsbevolking				
Verenigde Staten	7,2	7,0	6,2	5,5	5,3
Japan	2,6	2,8	2,8	2,5	2,3
Duitsland	6,7	6,0	5,8	5,8	5,2
Frankrijk	10,1	10,2	10,4	9,8	9,3
Verenigd Koninkrijk	11,5	11,5	10,6	8,7	7,3
Italië	8,4	9,2	9,9	10,0	10,0
Nederland	8,3	8,3	8,0	7,5	6,9
België	10,4	10,3	10,0	8,9	7,5
Eurogebied	9,8	9,7	9,6	9,3	8,6
EU-15	9,8	9,7	9,5	8,9	8,1
Industrielanden	7,6	7,5	7,1	6,6	6,1
<i>Loonsom per werknemer bedrijven (nationale valuta)</i>	mutaties per jaar in %				
Verenigde Staten	4,4	4,2	4,3	5,1	3,1
Japan	2,7	2,9	3,5	3,9	4,7
Duitsland	3,1	3,7	3,3	3,2	3,0
Frankrijk	7,2	4,2	4,0	4,5	4,3
Verenigd Koninkrijk	8,3	8,5	7,2	8,1	8,7
Italië	10,5	6,9	7,8	8,4	9,3
Nederland	1,7	2,8	1,5	1,3	0,9
België	4,9	4,7	2,7	3,2	2,9
Eurogebied	6,4	5,5	4,9	4,9	4,8
EU-15	7,0	6,2	5,3	5,7	6,1
Industrielanden	5,2	4,8	4,7	5,2	4,6

1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000
0,6	-0,7	-0,3	1,6	2,5	2,3	1,8	2,2	1,5	2	1
1,7	2,0	1,1	0,4	0,1	0,2	0,5	1,1	-0,7	-2	-1½
-0,3	-2,1	-1,8	-1,7	-0,7	-0,4	-1,3	-1,3	0,0	¼	-¼
1,0	0,1	-0,8	-1,2	-0,1	1,0	-0,0	0,4	1,7	1¼	1
1,0	-3,2	-2,2	-1,5	0,7	1,1	0,2	1,6	1,3	¾	¼
0,8	0,7	-1,0	-2,8	-1,4	-0,3	0,0	0,0	0,4	¾	¼
2,4	1,8	1,2	-0,2	0,1	2,4	2,8	3,1	2,9	2½	1½
1,3	0,0	-0,6	-1,3	-1,4	0,4	0,4	0,5	1,4	1	½
0,9	-0,3	-1,2	-1,9	-0,6	0,4	0,0	0,4	1,3	1	¾
0,9	-0,9	-1,4	-1,9	-0,3	0,6	0,0	0,5	1,3	1	½
0,9	-0,3	-0,5	-0,1	0,9	1,2	0,8	1,3	1,1	¾	½
5,6	6,8	7,5	6,9	6,1	5,6	5,4	4,9	4,5	4¼	4½
2,1	2,1	2,2	2,5	2,9	3,1	3,4	3,4	4,1	5	5½
4,4	5,9	6,8	7,9	8,4	8,2	8,9	9,9	9,4	9	9
9,0	9,5	10,4	11,7	12,3	11,7	12,4	12,3	11,7	11	10½
7,1	8,8	10,1	10,5	9,6	8,7	8,2	7,0	6,3	6¼	6
9,1	8,8	9,0	10,3	11,4	11,9	12,0	12,1	12,3	12	11¾
6,2	5,8	5,6	6,6	7,1	6,9	6,3	5,2	4,0	3¼	3
6,7	6,6	7,3	8,9	10,0	9,9	9,7	9,4	9,5	9	9
7,9	8,5	9,4	11,1	11,8	11,6	11,8	11,8	11,0	10¼	10
7,6	8,4	9,4	10,9	11,3	10,9	11,0	10,8	10,0	9¼	9
6,0	6,8	7,6	8,1	8,0	7,6	7,6	7,4	7,0	6¾	6¾
6,1	3,9	5,9	3,6	2,7	2,5	3,1	3,9	3,9	3¾	3¾
5,7	4,8	1,1	0,7	2,0	1,0	0,5	1,2	-0,3	-½	-½
7,9	10,3	10,5	3,7	3,6	3,6	2,4	1,8	1,4	2¾	2½
5,2	4,3	4,3	2,7	2,1	2,3	2,7	2,3	2,0	2	2¼
9,7	7,6	3,5	3,1	5,0	3,2	4,2	6,4	4,8	3¾	3
8,6	9,0	6,2	3,9	2,8	5,1	5,3	4,1	-0,5	2½	2½
3,1	3,9	4,2	3,4	2,2	1,3	1,5	2,1	2,2	3¾	3¾
7,8	7,1	6,2	3,4	4,4	2,4	1,5	2,7	2,3	2½	2½
7,4	7,9	8,1	5,1	3,6	3,9	2,8	2,4	1,5	2¾	2½
8,0	7,9	6,7	3,8	3,6	3,2	3,6	3,4	2,7	3	2¾
6,7	5,4	5,2	3,0	2,8	2,5	2,8	3,3	2,6	2¾	2¾

Bijlage B3

Overige kerngegevens buitenland, 1985-2000 (vervolg)

	1985	1986	1987	1988	1989
<i>Arbeidskosten pep verwerkende industrie (nat.valuta)</i>	mutaties per jaar in %				
Verenigde Staten	4,5	2,6	3,7	0,9	3,9
Japan	- 2,5	5,3	- 3,1	- 2,8	0,6
Duitsland	1,8	4,0	6,9	0,5	1,5
Frankrijk	5,5	2,7	2,4	- 3,0	0,3
Verenigd Koninkrijk	5,8	4,4	5,3	0,7	2,5
Italië	6,5	2,9	3,2	2,2	6,6
Nederland	1,2	1,6	5,7	- 3,0	- 3,6
België	3,4	1,8	2,1	- 2,0	0,4
Eurogebied	4,2	4,2	4,9	0,1	2,1
EU-15	4,9	4,2	4,7	0,6	2,7
Industrielanden	3,3	3,8	2,9	0,3	2,7
<i>Arbeidsinkomstenquote verwerkende industrie</i>	indices, 1991 = 100				
Verenigde Staten	105,3	104,2	101,3	98,9	98,2
Japan	98,5	100,9	99,6	97,8	98,2
Duitsland	96,8	95,0	98,7	97,8	97,7
Frankrijk	110,7	104,6	104,1	98,6	97,5
Verenigd Koninkrijk	97,5	96,2	97,2	94,2	92,5
Italië	95,6	92,7	92,2	90,4	91,7
Nederland	108,3	106,5	111,8	104,5	98,7
België	99,6	96,8	98,6	92,5	90,3
Eurogebied	99,6	97,2	98,8	96,2	95,5
EU-15	99,4	97,0	98,5	96,2	95,4
Industrielanden	103,4	101,2	100,2	97,6	97,3
<i>Prijs particuliere consumptie (nationale valuta)</i>	mutaties per jaar in %				
Verenigde Staten	3,6	2,7	3,9	4,2	4,9
Japan	2,3	0,7	0,5	0,5	2,1
Duitsland	1,8	- 0,6	0,5	1,3	2,9
Frankrijk	5,8	2,7	3,1	2,6	3,4
Verenigd Koninkrijk	5,3	4,0	4,4	5,0	5,9
Italië	9,3	6,2	5,3	5,9	6,6
Nederland	2,4	0,3	0,2	0,5	1,2
België	5,7	1,0	2,2	1,2	4,0
Eurogebied	5,2	2,7	2,7	3,0	4,3
EU-15	5,8	3,8	3,6	3,9	5,0
Industrielanden	4,4	3,0	3,4	3,6	4,5

1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000
3,4	4,5	2,6	0,6	- 3,5	- 5,9	- 6,3	- 1,0	0,6	- 1	- 1
1,7	2,1	4,3	5,0	0,9	- 5,0	- 0,9	- 2,8	7,0	- 2½	- 4¼
6,3	7,8	5,5	3,1	- 2,3	1,7	0,8	- 3,4	- 1,1	3¾	- 1½
3,5	5,3	2,2	1,8	- 4,9	- 1,8	1,1	- 3,7	- 0,9	1¼	- ¼
7,3	5,9	1,0	0,5	- 1,4	1,9	3,4	3,0	5,0	1½	1½
7,3	8,0	2,6	2,5	- 3,3	- 0,4	5,9	2,1	- 2,3	2	¾
0,7	4,3	3,7	- 0,7	- 6,4	- 2,0	- 0,9	- 2,0	0,3	3	1
4,1	5,7	2,2	2,2	- 4,5	- 1,2	1,3	0,2	0,6	3¾	- ¼
6,0	7,0	4,2	3,4	- 3,2	1,4	1,2	- 1,8	- 1,1	2½	- ¼
6,4	6,6	3,4	1,9	- 2,9	1,1	2,3	- 1,1	- 0,1	2¼	0
4,2	4,7	3,2	1,9	- 2,2	- 2,5	- 1,5	- 1,4	1,6	0	- 1¼
98,9	100,0	100,4	99,7	96,3	93,8	93,1	.	.	.	.
99,0	100,0	103,7	109,9	114,1	112,9	112,8	.	.	.	.
98,6	100,0	101,8	103,6	101,4	102,8	102,5	.	.	.	.
97,8	100,0	100,8	100,8	97,3	95,7	96,9	.	.	.	.
95,5	100,0	98,2	95,1	91,6	89,3	89,1	.	.	.	.
95,3	100,0	100,1	98,3	93,8	89,4	90,4	.	.	.	.
97,6	100,0	102,7	100,5	94,0	90,3	89,9	.	.	.	.
92,5	100,0	99,5	99,2	93,0	89,3	92,0	.	.	.	.
97,3	100,0	101,2	101,8	98,2	97,9	97,9	.	.	.	.
97,2	100,0	100,6	100,1	96,6	96,0	96,1	.	.	.	.
98,8	100,0	101,2	101,5	100,0	98,6	98,7	.	.	.	.
5,0	4,0	3,1	2,7	2,3	2,2	2,0	1,9	0,8	1¾	2½
2,6	2,5	1,9	1,2	0,7	- 0,5	0,1	1,4	0,4	- ¼	- ½
2,4	4,8	4,7	4,1	3,0	1,8	2,0	1,9	0,9	¾	1¼
2,8	3,2	2,4	2,2	2,1	1,6	1,9	1,1	0,3	½	1
5,5	7,5	5,1	3,4	2,2	2,6	2,6	2,4	2,1	2	2¼
6,2	6,9	5,6	5,4	4,6	5,7	4,2	2,5	2,4	2	2¼
2,2	3,2	3,1	2,1	2,8	1,4	1,9	2,1	1,8	1¾	1¾
3,3	3,3	2,3	3,5	2,8	1,7	2,3	1,8	1,0	1¼	1½
4,0	5,0	4,4	3,8	3,2	2,5	2,5	1,9	1,4	1¼	1½
4,8	5,8	4,7	4,1	3,3	2,9	2,7	2,1	1,7	1¼	1½
4,6	4,5	3,5	3,0	2,3	2,1	1,9	1,9	1,0	1¼	1¾

Bijlage B3

Overige kerngegevens buitenland, 1985-2000 (vervolg)

	1985	1986	1987	1988	1989
<i>Vorderingensaldo totale overheid (NRbasis)</i>	% bruto binnenlands product				
Verenigde Staten	- 4,2	- 4,5	- 3,6	- 3,1	- 2,8
Japan	- 0,8	- 0,9	0,5	1,5	2,5
Duitsland	- 1,6	- 1,8	- 2,3	- 2,6	- 0,4
Frankrijk	- 2,9	- 2,7	- 1,9	- 1,7	- 1,2
Verenigd Koninkrijk	- 2,8	- 2,9	- 1,6	- 0,2	- 0,0
Italië	- 12,3	- 11,4	- 11,0	- 10,7	- 9,8
Nederland	- 3,2	- 4,7	- 5,6	- 4,3	- 4,6
België	- 8,8	- 9,2	- 7,6	- 6,8	- 6,2
Eurogebied	- 4,8	- 4,7	- 4,4	- 4,2	- 3,1
EU-15	- 4,5	- 4,2	- 3,7	- 3,3	- 2,4
Industrielanden	- 3,6	- 3,5	- 2,5	- 1,9	- 1,3
<i>Saldo lopende rekening</i>	% bruto binnenlands product				
Verenigde Staten	- 2,9	- 3,4	- 3,5	- 2,4	- 1,8
Japan	3,6	4,3	3,6	2,8	2,0
Duitsland	1,7	3,5	3,4	3,5	4,1
Frankrijk	0,0	0,5	- 0,2	- 0,3	- 0,5
Verenigd Koninkrijk	0,3	- 1,1	- 2,1	- 4,8	- 5,4
Italië	- 1,0	0,3	- 0,3	- 0,8	- 1,5
Nederland	4,3	3,1	1,9	2,8	3,5
België	- 0,6	1,2	0,9	1,4	1,4
Eurogebied	0,7	1,7	1,1	1,0	0,7
EU-15	0,3	1,0	0,5	- 0,1	- 0,5
Industrielanden	- 0,8	- 0,3	- 0,5	- 0,5	- 0,6
<i>Investeringsbedrijven, excl. woningen</i>	% bruto binnenlands product				
Verenigde Staten	13,1	12,3	11,7	11,6	11,5
Japan	17,9	17,6	17,5	18,5	19,6
Duitsland	11,5	11,6	11,7	11,9	12,3
Frankrijk	10,7	11,0	11,4	12,1	12,6
Verenigd Koninkrijk	11,7	11,3	12,1	13,6	14,2
Italië	10,9	10,6	11,0	11,6	11,9
Nederland	12,0	12,9	13,1	13,0	13,4
België	10,2	10,5	10,9	12,0	13,3
Eurogebied	11,3	11,4	11,9	12,4	12,9
EU-15	11,5	11,6	12,0	12,6	13,2
Industrielanden	13,4	13,1	13,1	13,6	13,9

1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000
- 3,8	- 4,5	- 5,6	- 4,7	- 3,3	- 2,9	- 2,0	0,4	1,7	2	2
2,9	2,9	1,5	- 1,6	- 2,3	- 3,6	- 4,3	- 3,4	- 6,1	- 7¼	- 8
- 2,3	- 3,3	- 2,8	- 3,5	- 2,6	- 3,3	- 3,5	- 2,7	- 2,1	- 2¼	- 2¼
- 1,6	- 2,2	- 4,1	- 6,1	- 6,0	- 5,4	- 4,5	- 3,0	- 2,9	- 2½	- 2
- 1,5	- 2,6	- 6,3	- 7,9	- 6,9	- 5,8	- 5,2	- 1,9	0,6	¼	½
- 11,1	- 10,1	- 9,6	- 10,0	- 9,6	- 6,9	- 6,7	- 2,7	- 2,7	- 2½	- 2¼
- 5,0	- 2,5	- 3,6	- 3,0	- 3,6	- 3,7	- 1,8	- 1,2	- 0,8	- ½	- ¼
- 5,5	- 6,3	- 6,9	- 7,1	- 4,9	- 3,9	- 3,2	- 1,9	- 1,3	- 1½	- 1
- 4,2	- 4,6	- 4,8	- 5,8	- 5,2	- 7,2	- 4,3	- 2,5	- 2,1	- 2	- 1¾
- 3,6	- 4,3	- 5,1	- 6,3	- 5,6	- 6,9	- 4,4	- 2,3	- 1,5	- 1½	- 1¼
- 2,2	- 2,8	- 3,7	- 4,2	- 3,8	- 4,3	- 3,0	- 1,4	- 1,1	- 1¼	- 1¼
- 1,4	0,1	- 0,8	- 1,2	- 1,8	- 1,6	- 1,8	- 2,1	- 3,0	- 4	- 4¼
1,3	2,3	3,0	3,1	2,8	2,2	1,4	2,0	2,9	2¾	3
2,8	- 1,2	- 1,1	- 1,1	- 1,4	- 1,3	- 1,0	- 0,1	- 0,2	0	0
- 1,0	- 0,5	0,1	1,0	1,0	1,5	1,6	2,8	2,8	2¼	2¼
- 4,5	- 2,3	- 2,5	- 2,5	- 1,8	- 1,9	- 1,4	0,8	0,2	- ½	- ¾
- 1,6	- 2,1	- 2,4	1,0	1,4	2,3	3,4	3,2	1,9	1¼	1¼
3,8	3,5	3,1	4,9	5,4	5,5	5,4	7,0	6,0	5¼	5½
0,8	1,3	1,6	3,3	3,9	4,5	4,5	5,6	4,8	3½	3¼
0,1	- 1,1	- 1,0	0,4	0,3	0,8	1,2	1,8	1,4	1	1
- 0,7	- 1,4	- 1,3	- 0,1	- 0,0	0,4	0,8	1,6	1,1	¾	¾
- 0,7	- 0,2	- 0,3	0,2	- 0,0	0,2	0,1	0,3	- 0,2	- ¾	- ¾
11,1	10,3	10,0	10,2	10,5	11,0	11,3	11,8	12,4	13	13
20,6	20,9	19,7	17,8	16,4	16,8	17,2	17,5	15,8	14¾	14¼
13,5	14,5	13,9	12,4	11,9	11,6	11,2	11,3	11,3	11½	11½
12,8	12,6	11,6	10,5	10,2	10,3	9,9	10,0	10,2	10½	10½
13,4	11,7	10,4	9,9	10,0	10,5	11,1	11,2	12,0	12¼	12¼
11,8	11,2	10,8	9,0	9,3	10,4	10,3	10,5	10,7	10¾	11
13,1	13,1	12,5	11,7	11,2	11,5	12,5	13,0	13,5	13¾	12¾
14,3	13,4	12,9	12,0	11,3	11,5	11,8	11,9	12,0	12¼	12½
13,3	13,3	12,6	11,3	11,1	11,3	11,1	11,2	11,4	11½	11¾
13,3	13,0	12,2	11,0	10,9	11,2	11,1	11,3	11,5	11¾	12
13,9	13,6	12,9	12,3	12,1	12,5	12,5	12,9	12,9	13	12¾

Bijlage B3 Overige kerngegevens buitenland, 1985-2000 (vervolg)

	1985	1986	1987	1988	1989
<i>Lange rente</i>	%				
Verenigde Staten	10,6	7,7	8,4	8,8	8,5
Japan	6,4	5,0	4,4	4,7	5,3
Duitsland	7,0	6,2	6,2	6,5	6,9
Frankrijk	11,9	9,1	10,2	9,2	9,2
Verenigd Koninkrijk	11,1	10,1	9,6	9,7	10,2
Italië	13,7	11,5	10,6	10,9	12,8
Nederland	7,3	6,4	6,4	6,4	7,2
België	10,6	7,9	7,8	7,9	8,6
Eurogebied	10,5	8,7	8,9	8,7	9,6
EU-15	10,8	9,1	9,2	9,1	9,9
Industrielanden	10,1	7,9	8,1	8,2	8,5
<i>Korte rente</i>	%				
Verenigde Staten	8,0	6,5	6,8	7,7	9,0
Japan	6,6	5,2	4,2	4,5	5,4
Duitsland	5,4	4,6	4,0	4,3	7,1
Frankrijk	9,9	7,7	8,3	7,9	9,4
Verenigd Koninkrijk	12,2	10,9	9,7	10,3	13,9
Italië	15,3	13,4	11,3	10,8	12,6
Nederland	6,3	5,6	5,3	4,8	7,3
België	9,5	8,1	7,1	6,7	8,8
Eurogebied	9,6	8,2	7,9	7,5	9,8
EU-15	10,4	8,8	8,4	8,2	10,6
Industrielanden	8,7	7,4	7,1	7,4	9,2

1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000
8,6	7,9	7,0	5,9	7,1	6,6	6,4	6,3	5,3	5½	5¾
7,0	6,3	5,3	4,3	4,4	3,4	3,1	2,4	1,5	1¾	1¾
8,7	8,4	7,8	6,4	6,8	6,8	6,2	5,7	4,6	4½	5
10,4	9,5	9,0	7,0	7,5	7,7	6,5	5,7	4,8	4¾	5¼
11,8	10,1	9,1	7,5	8,2	8,2	7,8	7,0	5,5	5	5¼
13,5	13,1	13,3	11,2	10,5	12,2	9,4	6,9	4,9	4¾	5¼
8,9	8,7	8,1	6,4	6,9	6,9	6,2	5,6	4,6	4½	5
10,1	9,3	8,7	7,2	7,7	7,4	6,3	5,6	4,7	4¾	5¼
11,0	10,3	9,8	7,9	8,0	8,3	7,0	5,9	4,7	4¾	5¼
11,3	10,5	9,9	8,1	8,3	8,5	7,3	6,1	4,9	4¾	5¼
9,6	8,7	8,0	6,4	6,9	6,7	6,1	5,4	4,4	4½	4¾
8,1	5,8	3,7	3,2	4,6	5,9	5,4	5,6	5,5	5	5¼
7,7	7,4	4,5	3,0	2,2	1,2	0,6	0,6	0,7	¼	¼
8,5	9,2	9,5	7,3	5,4	4,5	3,3	3,3	3,5	2¾	3
10,3	9,6	10,3	8,6	5,8	6,6	3,9	3,5	3,6	2¾	3
14,8	11,5	9,6	5,9	5,5	6,7	6,0	6,8	7,3	5¼	5¼
12,2	12,2	14,0	10,2	8,5	10,5	8,8	6,9	5,0	2¾	3
8,7	9,3	9,4	6,9	5,2	4,4	3,0	3,3	3,5	2¾	3
9,6	9,4	9,4	8,2	5,7	4,8	3,2	3,4	3,6	2¾	3
10,6	10,6	11,2	8,6	6,3	6,5	4,8	4,2	3,9	2¾	3
11,5	10,9	11,1	8,4	6,4	6,7	5,1	4,7	4,6	3¼	3½
9,8	8,4	7,1	5,2	4,8	5,1	4,3	4,1	4,1	3¼	3½

Bijlage B3

Overige kerngegevens buitenland, 1985-2000 (vervolg)

	1985	1986	1987	1988	1989
<i>Dollarkoers</i>	nationale valuta per dollar				
Japan (1000)	0,238	0,168	0,145	0,128	0,138
Duitsland	2,944	2,171	1,797	1,756	1,880
Frankrijk	8,986	6,926	6,011	5,955	6,378
Verenigd Koninkrijk	0,779	0,682	0,612	0,562	0,611
Italië (1000)	1,908	1,491	1,296	1,301	1,372
België	59,37	44,67	37,34	36,76	39,40
Denemarken	10,60	8,090	6,838	6,730	7,310
Finland	6,203	5,069	4,395	4,183	4,288
Griekenland	138,2	139,9	135,4	141,8	162,4
Ierland	0,945	0,746	0,673	0,656	0,705
Nederland	3,321	2,450	2,025	1,976	2,121
Oostenrijk	20,69	15,27	12,64	12,35	13,23
Portugal	171,4	149,6	141,0	143,9	157,5
Spanje	170,1	140,1	123,4	116,4	118,4
Zweden	8,604	7,122	6,340	6,128	6,446
Eurogebied	.	.	.	.	.
<i>Koopkrachtpariteit</i>	nationale valuta per KKP				
Japan (1000)	0,218	0,217	0,210	0,204	0,199
Duitsland	2,212	2,229	2,199	2,150	2,108
Frankrijk	6,699	6,882	6,848	6,783	6,695
Verenigd Koninkrijk	0,548	0,552	0,562	0,575	0,590
Italië (1000)	1,212	1,277	1,313	1,351	1,376
België	40,36	40,90	40,47	39,84	39,95
Denemarken	9,110	9,277	9,408	9,400	9,459
Finland	5,788	5,898	5,979	6,178	6,292
Griekenland	76,39	87,45	97,60	108,4	119,9
Ierland	0,708	0,731	0,719	0,719	0,726
Nederland	2,492	2,435	2,339	2,281	2,213
Oostenrijk	14,76	14,79	14,61	14,31	14,11
Portugal	65,73	78,00	83,21	89,31	96,08
Spanje	92,15	100,3	102,8	104,6	107,1
Zweden	7,961	8,304	8,423	8,648	8,951

1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000
0,145	0,135	0,127	0,111	0,102	0,094	0,109	0,121	0,131	0,117	0,110
1,616	1,659	1,562	1,653	1,623	1,433	1,505	1,734	1,760	1,811	1,731
5,446	5,642	5,293	5,663	5,550	4,991	5,116	5,836	5,900	6,073	5,805
0,563	0,567	0,569	0,666	0,653	0,634	0,641	0,611	0,604	0,619	0,599
1,198	1,240	1,233	1,571	1,612	1,629	1,543	1,703	1,737	1,793	1,713
33,42	34,17	32,15	34,55	33,44	29,49	30,97	35,77	36,30	37,59	36,17
6,187	6,399	6,037	6,483	6,360	5,606	5,799	6,605	6,702	6,884	6,582
3,823	4,046	4,485	5,716	5,223	4,368	4,594	5,191	5,346	5,504	5,261
158,4	182,3	190,7	229,1	242,5	231,7	240,7	273,0	295,5	300,3	287,5
0,605	0,621	0,588	0,683	0,669	0,624	0,625	0,660	0,702	0,729	0,697
1,821	1,870	1,758	1,857	1,820	1,606	1,686	1,951	1,984	2,050	1,950
11,37	11,68	10,99	11,63	11,42	10,08	10,59	12,20	12,38	12,74	12,18
142,6	144,5	135,0	160,8	166,0	150,0	154,2	175,3	180,2	185,6	177,4
102,0	103,9	102,4	127,3	133,9	124,7	126,6	146,4	149,4	154,0	147,2
5,919	6,048	5,824	7,785	7,716	7,137	6,708	7,637	7,952	8,238	7,839
.	.	.	.	.	.	.	.	.	0,926	0,885
0,195	0,193	0,188	0,184	0,181	0,169	0,166	0,164	.	.	.
2,090	2,090	2,070	2,100	2,070	2,020	2,030	2,000	.	.	.
6,610	6,510	6,420	6,570	6,620	6,490	6,570	6,520	.	.	.
0,602	0,635	0,616	0,637	0,646	0,656	0,644	0,648	.	.	.
1,420	1,460	1,460	1,530	1,530	1,560	1,580	1,590	.	.	.
39,50	39,20	37,80	37,30	37,30	36,90	36,80	36,70	.	.	.
9,390	9,180	9,140	8,790	8,710	8,450	8,330	8,330	.	.	.
6,380	6,300	6,350	6,090	6,150	5,880	5,890	5,910	.	.	.
141,0	161,0	170,0	184,0	196,0	204,0	214,0	224,0	.	.	.
0,690	0,666	0,638	0,655	0,638	0,637	0,673	0,675	.	.	.
2,170	2,180	2,130	2,130	2,120	2,040	2,040	2,050	.	.	.
14,00	14,20	14,00	13,90	13,90	13,80	13,60	13,50	.	.	.
104,0	110,0	116,0	117,0	118,0	120,0	122,0	123,0	.	.	.
110,0	110,0	115,0	117,0	121,0	123,0	124,0	124,0	.	.	.
9,340	9,940	9,800	9,830	9,900	9,770	9,680	9,620	.	.	.

Bijlage B4

Sleutelvariabelen EU-landen, 1997-2000

	Consumentenprijs				Lange rente			
	1997	1998	1999	2000	1997	1998	1999	2000
	mutaties per jaar in %				%			
EMU-norm ^a	2,7	2,2	2	2	7,6	6,7	6¾	7¼
Duitsland	1,5	0,7	½	1	5,7	4,6	4½	5
Frankrijk	1,3	0,7	½	¾	5,7	4,8	4¾	5¼
Italië	1,9	2,0	1¼	1½	6,9	4,9	4¾	5¼
België	1,5	0,9	1¼	1¾	5,6	4,7	4¾	5¼
Finland	1,2	1,4	1	1¼	4,8	4,3	4½	5
Ierland	1,2	2,2	2	2	6,3	4,8	4½	5
Luxemburg	1,4	1,0	½	¾	.	.	.	.
Nederland	1,9	1,8	1¾	1½	5,6	4,6	4½	5
Oostenrijk	1,2	0,8	½	½	5,7	4,7	4¾	5¼
Portugal	1,9	2,3	2¾	2½	5,5	4,1	4½	5
Spanje	1,9	1,8	1¾	1¾	5,8	4,5	4½	5
Eurogebied	1,6	1,2	1	1¼	5,9	4,7	4¾	5¼
Verenigd Koninkrijk	1,8	1,6	1½	1¾	7,0	5,5	5	5¼
Denemarken	1,9	1,4	1½	1½	6,2	4,9	5	5½
Griekenland	5,4	4,6	3½	3	9,3	8,5	6	6
Zweden	1,9	1,0	¼	½	6,6	5,0	4¾	5¼
Totaal EU-landen	1,7	1,3	1	1¼	6,1	4,9	4¾	5¼

^a Omschrijving EMU-normen: Inflatie: De gemiddelde geharmoniseerde index van de consumentenprijzen (HICP) in de drie lidstaten met de laagste stijging, plus 1½ procentpunt. Rente: Het gemiddelde van de renteniveaus in de drie lidstaten met de laagste inflatie, plus 2 procentpunt. Vorderingsaldo: Maximaal tekort tenminste dichtbij 3% BBP. Overheidsschuld: Voldoende afnemend en in bevredigend tempo bewegend naar 60% BBP. De definitie van het bruto binnenlands product is nog niet geheel geharmoniseerd.

Bron: CPB, OESO en EC.

	EMU-overheidssaldo				Bruto schuldquote			
	1997	1998	1999	2000	1997	1998	1999	2000
	% BBP				% BBP			
EMU-norm	- 3	- 3	- 3	- 3	60	60	60	60
Duitsland	- 2,7	- 2,1	- 2¼	- 2¼	61,5	61	61	60
Frankrijk	- 3,0	- 2,9	- 2½	- 2	58,1	59	59	59
Italië	- 2,7	- 2,7	- 2½	- 2¼	122,4	119	116	113
België	- 1,9	- 1,3	- 1½	- 1	123,4	117	113	109
Finland	- 1,2	1,0	2¼	2¼	54,9	50	46	43
Ierland	1,1	2,3	2¼	2¼	61,3	52	42	34
Luxemburg	2,9	2,1	1½	1½	6,4	7	8	8
Nederland	- 1,2	- 0,8	- ½	- ¼	69,9	67	64	62
Oostenrijk	- 1,9	- 2,1	- 2¼	- 2¼	64,3	63	62	62
Portugal	- 2,5	- 2,3	- 1¾	- 1¾	61,7	58	56	54
Spanje	- 2,6	- 1,8	- 1¾	- 1½	67,5	66	65	62
Eurogebied	- 2,5	- 2,1	- 2	- 1¾	74,9	73	72	71
Verenigd Koninkrijk	- 1,9	0,6	¼	½	52,1	49	48	46
Denemarken	0,4	0,8	2¼	2	63,6	58	54	49
Griekenland	- 3,9	- 2,4	- 2¼	- 2	109,4	107	105	104
Zweden	- 0,7	2,0	1½	2	76,7	75	71	65
Totaal EU-landen	- 2,3	- 1,5	- 1½	- 1¼	71,7	70	68	66

Verklaring van afkortingen

AAW	Algemene Arbeidsongeschiktheidswet
ab	aanmerkelijk belang
ABP	Algemeen Burgerlijk Pensioenfonds
ABW	Algemene Bijstandswet
ANW	Algemene Nabestaandenwet
AOW	Algemene Ouderdomswet
ASEAN	Association of South-East Asian Nations; Associatie van Zuidoost-Aziatische landen
AVO	Arbeidsvoorwaardenonderzoek
AWBZ	Algemene Wet Bijzondere Ziektekosten
AWF	Algemeen Werkloosheidsfonds
AWW	Algemene Weduwen- en Wezenwet
BBP	Bruto Binnenlands Product
BKZ	Budgettair Kader Zorg
BLEU	Belgisch-Luxemburgse Economische Unie
BNP	Bruto Nationaal Product
BPM	Belasting van Personenauto's en Motorrijwielen
BTW	Belasting op de Toegevoegde Waarde
BZB	Bemiddelingsbestand zonder baan
CAA	Controle aan het Adres na Aanzegging
CAO	Collectieve Arbeidsovereenkomst
CBS	Centraal Bureau voor de Statistiek
CEP	Centraal Economisch Plan
COA	Centrum voor Opvang van Asielzoekers
CPB	Centraal Planbureau
CPI	Consumenten prijsindex
DIW-instituut	Deutsches Institut für Wirtschaftsforschung, Berlin
DNB	De Nederlandsche Bank
EC	Europese Commissie

ECN	Energie Centrum Nederland
EMS	Europees Monetair Stelsel
EMU	Economische en Monetaire Unie
ESR	Europees Systeem van Rekeningen
EU	Europese Unie
Euro	Valuta EMU
Eurostat	Statistisch bureau van de EG
EWLW	Extra werkgelegenheid voor langdurig werklozen
Fed	Federal Reserve System; stelsel van centrale banken VS
FES	Fonds Economische Structuurversterking
FKSEC	Kwartaalmodel van het CPB
GATT	General Agreement on Tariffs and Trade; Algemene Overeenkomst inzake Tarieven en Handel
GDP	Gross Domestic Product (BBP)
GOS	Gemenebest van Onafhankelijke Staten
GWL	Geregistreerde Werkloosheid
GWV	Grond-, Weg- en Waterbouw
HSL	Hoge Snelheids Lijn
HWWA	Hamburgisches Weltwirtschaftliches Archiv - Institut für Wirtschaftsforschung, Hamburg
I/A-ratio	Verhouding Inactieven/Actieven
IB	Inkomstenbelasting
IEA	International Energy Agency
IFO	Institut für Wirtschaftsforschung, München
IHS	Individuele Huur Subsidie
IMF	Internationaal Monetair Fonds
IND	Immigratie- en Naturalisatiedienst
IOAW	Inkomensvoorziening Oudere en gedeeltelijk Arbeidsongeschikte werkloze Werknemers
IOAZ	Inkomensvoorziening Oudere en gedeeltelijk Arbeidsongeschikte werkloze Zelfstandigen
IT	Informatie Technologie
IZA	Instituut Zorgverzekering voor Ambtenaren
JOZ	Jaaroverzicht Zorg
JWG	Jeugd Werk Garantieplan
KIQ	Kapitaalinkomensquote
KPN	Koninklijke PTT Nederland
KST	Kleinschaligheidstoelag
LISV	Landelijk Instituut Sociale Verzekeringen

MEV	Macro Economische Verkenning
MIMIC	Micro Macro model to Analyse the Institutional Context
MOE	Midden- en Oost-Europa
NAM	Nederlandse Aardolie Maatschappij
NAWRU	Non-Accelerating Wage Rate of Unemployment; Werkloosheidsniveau waarbij de loonvoet niet hoeft op te lopen
Nbm	Niet-belastingmiddelen
NIE'S	Newly Industrialising Economies
NMP3	Derde Milieubeleidsplan
NNI	Netto Nationaal Inkomen
NR	Nationale Rekeningen
NS	Nederlandse Spoorwegen
NV	Naamloze Vennootschap
OESO	Organisatie voor Economische Samenwerking en Ontwikkeling
OG	Onroerend Goed
OPEC	Organisation of Petroleum Exporting Countries; Organisatie van olieëxporterende landen
OPL	Overige Publiekrechtelijke Lichamen
OT	Overhevelingstoeslag
P/A	Personen/Arbeidsjaren
PEMBA	Premiedifferentiatie en Marktwerving bij Arbeidsongeschiktheids- regelingen
R&D	Research and Development; Onderzoek en Ontwikkeling
REA	Reïntegratie Arbeidsgehandicapten
RIVM	Rijksinstituut voor Volksgezondheid en Milieu
ROA	Regeling Opvang Asielzoekers
RWW	Rijksgroepsregeling Werkloze Werknemers
SBI	Standaard Bedrijfs Indeling
SV	Sociale Verzekering
SVB	Sociale verzekeringsbank
SZ	Sociale Zekerheid
SZW	Sociale Zaken en Werkgelegenheid
TBA	Wet Terugdringing Beroep op de Arbeidsongeschiktheidsregelingen
TFP	Total Factor Productivity
VAW	Vervroegde Aflossing Woningwetleningen
VB	Vermogensbelasting
VINEX	Vierde Nota over de Ruimtelijke Ordening Extra
VK	Verenigd Koninkrijk

VN	Verenigde Naties
VOT	Vertrek onder Toezicht
VpB	Vennootschapsbelasting
VROM	Volkshuisvesting, Ruimtelijke Ordening en Milieubeheer
VS	Verenigde Staten
VTV	Vergunning tot Verblijf
VUT	Vervroegde Uittreding
VTV	Voorwaardelijke Vergunning tot Verblijf
WAO	Wet op de Arbeidsongeschiktheidsverzekering
WBO	Woningbehoefte-Onderzoek
WGF	de (decentrale) wachtgeldfondsen
WIR	Wet Investeringsrekening
WIW	Wet Inschakeling Werkzoekenden
WKA	Wet Koppeling met Afwijkingsmogelijkheid
WML	Wettelijk Minimumloon voor volwassenen
WNVZ	Werknemersverzekeringen
WSW	Wet Sociale Werkvoorziening
WTO	World Trade Organisation (voorheen GATT)
WTZ	Wet op de Toegang tot Ziektekostenverzekeringen
WW	Werkloosheidswet
ZFW	Ziekenfondswet
ZN	Zorgverzekeraars Nederland
ZW	Ziektewet